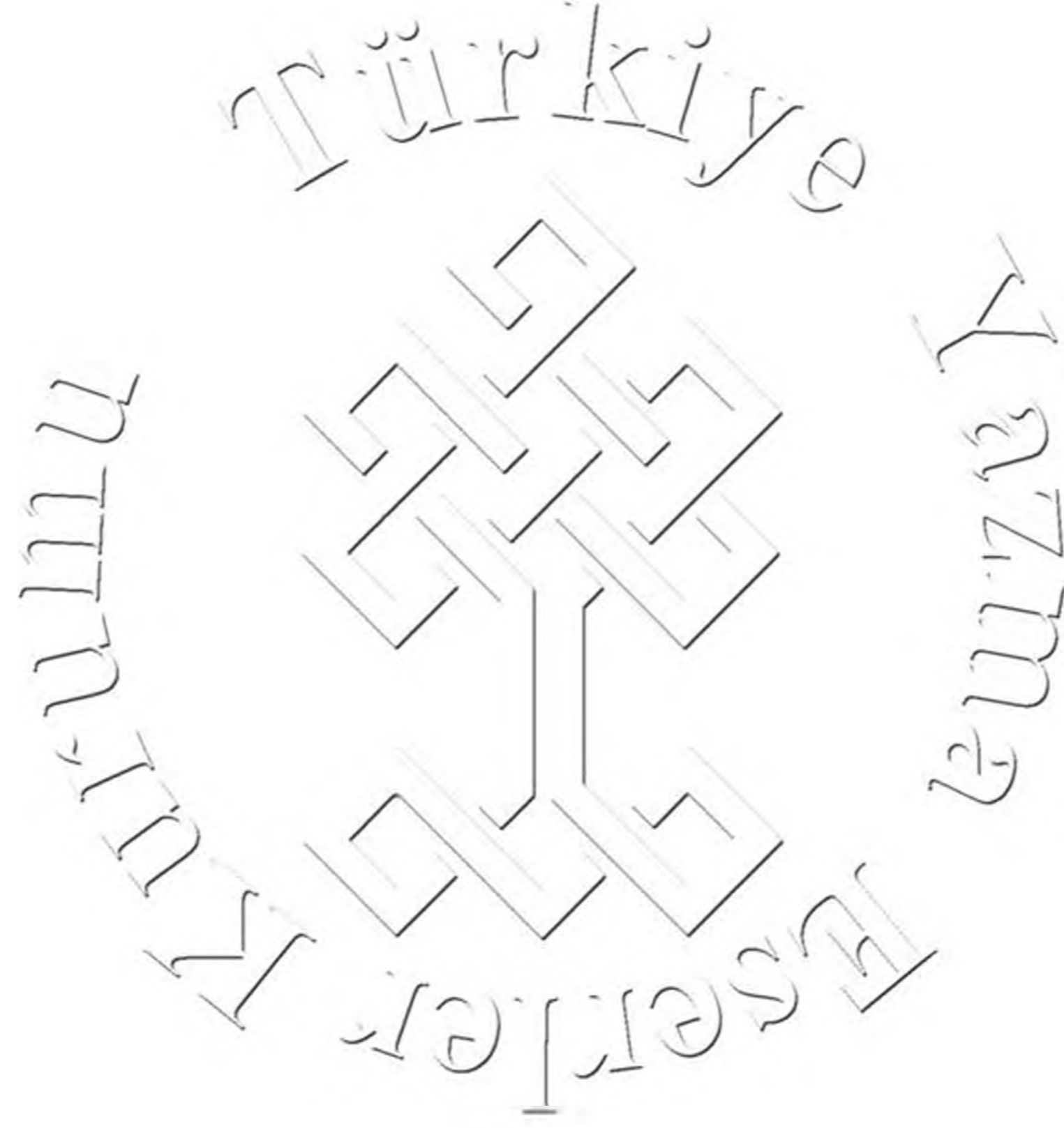

ÜMMÜ'L-GAZĀ
HARP SANATI VE ALETLERİ

BAYRAMOĞLU ALİ AĞA

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 18

<i>Bilim ve Felsefe Serisi</i>	: 7
<i>Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dizisi</i>	: 2
<i>Kitabın orijinal adı</i>	: KİTÂB-I ÜMMÜ'L-GAZÂ Harp Sanatı ve Aletleri
<i>Müellifi</i>	: Bayramoğlu Ali Ağa (18. yy., Sultan III. Ahmet (1718-1730) dönemi)
<i>Özgün Dili</i>	: Osmanlıca
<i>Çeviri Yazı ve Hazırlık</i>	: Prof. Dr. Salim Aydüz, Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, Öğretim Üyesi Şamil Çan
<i>Arşiv Kayıt</i>	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Kitaplığı, No. 368
<i>İnceleme</i>	: Prof. Dr. Salim Aydüz
<i>Kitap Tasarım</i>	: Abdüsselâm Feriatoğlu
<i>Baskı</i>	: Pasifik Ofset, Cihangir Mah. Baha İş Mrk. A Blk. 34310 Haramidere İstanbul, Tel.: 0212 412 17 77 Sertifika no: 12027
<i>Baskı yeri ve yılı</i>	: İstanbul 2013
<i>Baskı miktarı</i>	: 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Bayramoğlu Ali Ağa
Harp Sanatı ve Aletleri, Ümmü'l-Gazâ

1. Osmanlı 2. Savaş Teknolojisi 3. Harp Sanatı 4. Bilim Tarihi 5. Ateşli
Silahlar 6. Havan, 7. Humbara 8. Top 9. Tüfenk.

ISBN: 978-975-17-3701-4

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni
olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel. : +90 (212) 511 36 37
Faks : +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

ÜMMÜ'L-GAZÂ

HARP SANATI VE ALETLERİ

(İNCELEME - ÇEVİRİ YAZI - TIPKIBASIM)

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Salim Aydüz - Şamil Çan

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve işbirliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için müteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı önplanda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

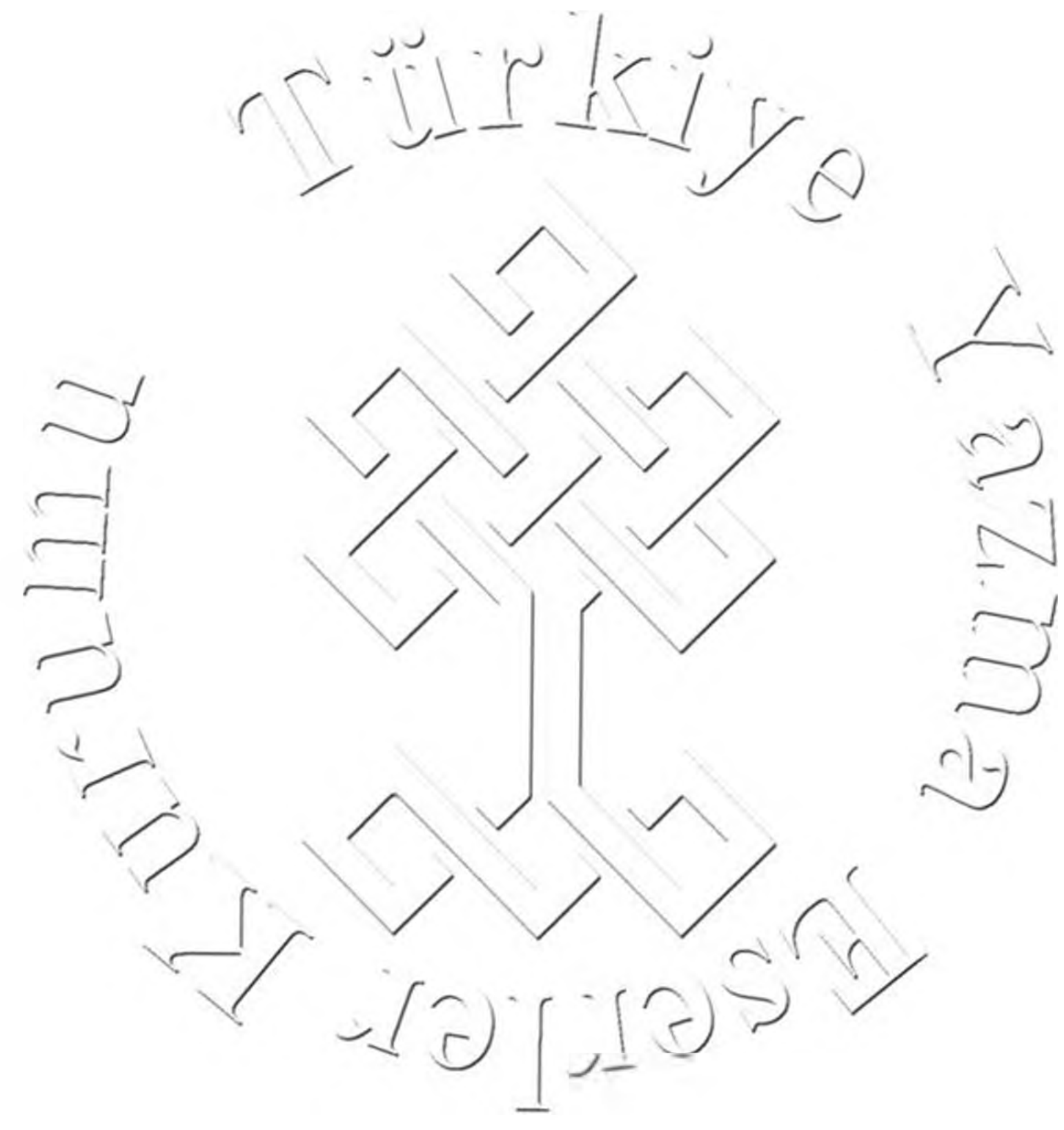
Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan

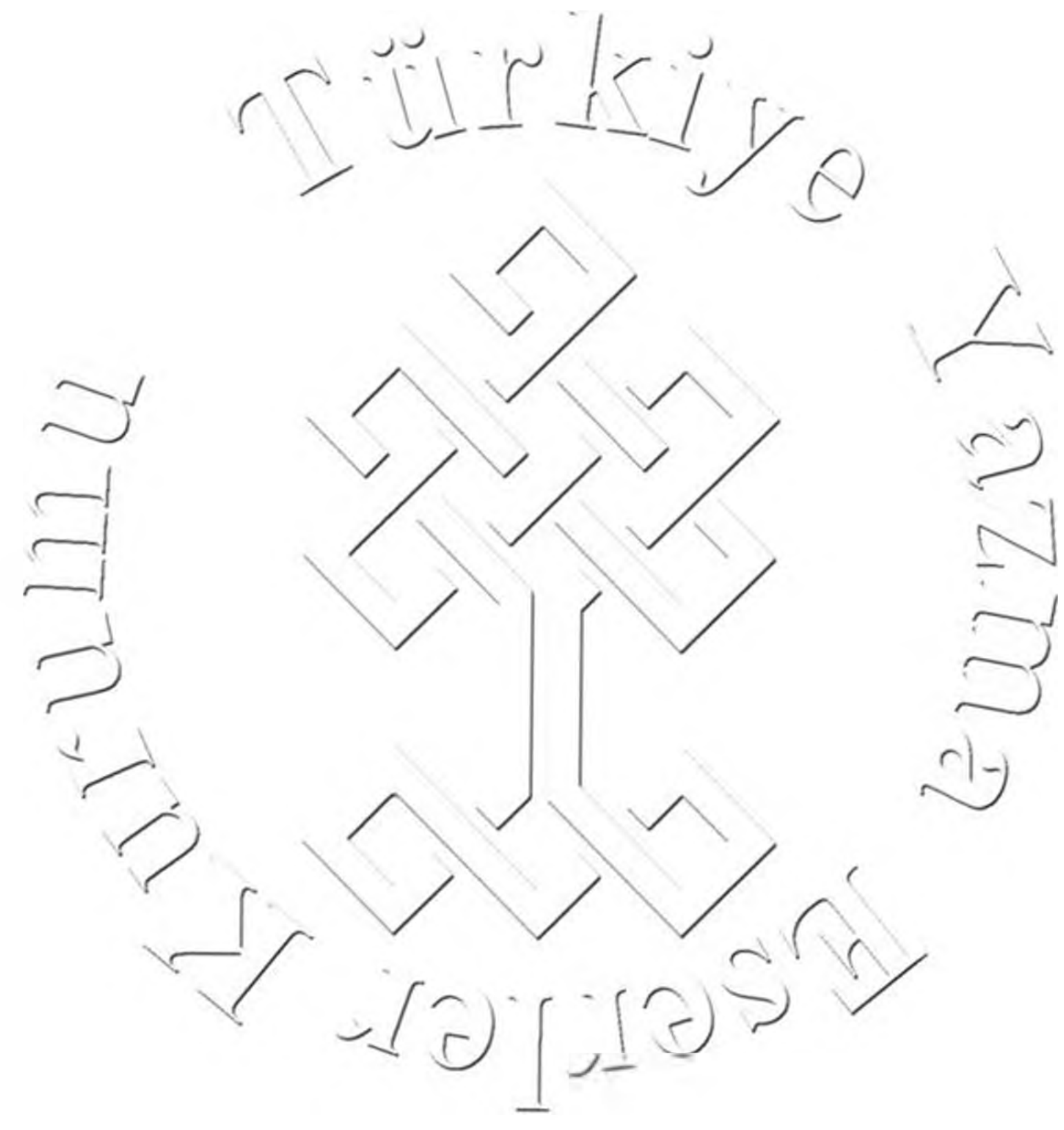
T. C.

Başbakan

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR	14
GİRİŞ	15
I. İslam Dünyası Silah Literatürü Tarihi	16
II. Osmanlı Ateşli Silah Literatürü Tarihi	20
III. Lale Devri'nde ve Sonrasında Telif Edilen Eserler	25
IV. Kitâb-ı Ümmü'l-Gazâ Hakkında	33
V. Ümmü'l-Gazâ'nın Dil Özellikleri	36
VI. Bayramoğlu Ali Ağa	37
Bayramoğlu Ali Ağa'nın Babası	39
VII. Eserin Muhtevası	41
Askerî Bilgiler	42
Ali Ağa'nın İcatları	42
VIII. Humbaracı Ocağı	44
Humbara'nın Tarihi Gelişimi	46
IX. Ümmü'l-Gazâ'yı Tanıtan Çalışmalar	50
KAYNAKLAR	53
METİN	61
DİZİN	161
SÖZLÜK	165

ÖNSÖZ

“Osmanlı Dönemi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Konulu Yazmalar Projesi”nin bu ilk çalışması, Humbaracı Ocağı ikinci halifesi Bayramoğlu Ali Ağa'nın telif ettiği *Ümmü'l-gazā* isimli eserin metin transkripsiyonu ve incelemesidir. Bahsettiğimiz bu proje çerçevesinde Osmanlı medeniyetinde telif edilmiş teknoloji ve uygulamalı bilimler sahasında kilometre taşı olarak görülen önemli yazma eserlerin tenkitli metni, çeviri ve değerlendirmeleri yapılacaktır. İncelenen eserler arasında yapılan tasnife göre önemli olanlar, Türkçe ise transkribe edilip, başka dillerde ise Türkçeye tercüme edilip açıklamalar ile bu alanın uzmanları tarafından neşre hazırlanacaktır. Bu seride ilk olarak askerî tarih alanında, özellikle ateşli silahlar ile ilgili eserlerin neşrine öncelik verilecektir. Bu meyanda ilk olarak ele alınacak olan *Ümmü'l-gazā*'yı bu alanda yazılmış diğer eserler takip edecektir. Bu serinin yanı sıra teknoloji ve uygulamalı bilimler sahasında telif edilmiş önemli eserler de aynı şekilde neşredilecektir. Dünya medeniyet tarihinde ve bugün hâlâ devam eden pek çok konuda yakın ve önemli etkileri bulunan Osmanlı medeniyet tarihinin başarılarının neler olduğunun bilinmesi, evvela geçmişin daha iyi anlaşılabilmesi ve geleceğin en iyi şekilde inşa edilebilmesi açısından son derece mühimdir. Bu bakımdan, Osmanlı medeniyeti çerçevesinde ortaya konulmuş eserlerin neşredilip ilim âleminin değerlendirilmesine sunulması projesi, pek çok bakımdan ehemmiyet arz etmektedir.

Bilindiği üzere Osmanlılar, ateşli silahlarla çok erken dönemlerden itibaren tanışmış, bunları savaşlarda ve muhasaralarda çok etkin bir şekilde kullanmıştır. Ateşli silahlar sahasında hayli başarılı bir grafik çizen Osmanlılar, zaman içinde bu özelliklerini kaybetmişler ve bununla birlikte etkin konumlarını da kaybetmeye başlamışlardır. Bilhassa savaşlarda peş peşe yaşanan mağlubiyetlerin beraberinde getirdiği toprak kayıpları, Osmanlıların tekrar ateşli silahlar üzerine eğilmelerine ve gereken önemi vermelerine yol açmıştır. Bunun için gerek devlet idarecilerinin

gerekse Ali Ağa gibi ateşli silahlarla ilgili ocakların içinde bulunan kişilerin çok ciddi gayretlerinin olduğu göze çarpmaktadır. Buna karşın, Avrupa ve Rusya'daki gelişmelerin çok hızlı olması ve Osmanlıların bunları olması gerektiği şekilde hızlı bir tarzda takip edememelerinin neticesinde savaşlarda ciddi mağlubiyetler ve toprak kayıpları devam etmiştir. Fakat yine de Osmanlıların, özellikle ateşli silahlar konusunda son derece mühim çalışmalar yaptıkları ve yeni yeni silahlar geliştirdikleri de görülmektedir. İncelediğimiz eserde görüldüğü üzere, Osmanlı askerî sahasında yeni silahlar icat edilerek geliştirilmiş, ilaveten yeni savaş taktikleri uygulanmış ve hatta yer yer başarılı sonuçlar da elde edilmiştir. Bunun için çeşitli devirlerde yapılan ıslahat çalışmalarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Böylelikle on sekizinci asır, Osmanlı Devleti için kaybedilen toprakların geri alınmaya çalışıldığı, Batı dünyasındaki ilerlemeleri kabul edilmeye ve çoğu askerî alanda olmak üzere önemli ıslahatların yapılmaya başlandığı bir dönem olmuştur.

Bilindiği gibi 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'ndan itibaren Osmanlıların öncelikle Avrupa'daki toprakları güçlü devletler tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Osmanlıların, Batı medeniyetinin askerî sahadaki üstün kuvvetini, bilhassa Venedik ve Avusturya Savaşı'ndan (1715-1718) sonra fark ettiği, genel hatlarıyla kabul edilebilir. Bu savaşlardan sonra imzalanan Pasarofça Antlaşması (1718), Osmanlı'da yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Lâle Devri (1718-1730) ismiyle de bilinen bu kısa dönem, savaşlardan uzak durulan ve Batı'daki gelişmeleri esas alarak pek çok alanda ıslahatların yapıldığı bir dönemin ilk safhasını teşkil etmektedir.¹ Lâle Devri'nde yapılan ıslahatlar ile Osmanlıların Batı ile münasebetlerinde yeni bir dönem de başlamıştır. Artık yapılan tüm ıslahatlarda Batı'daki gelişmeler dikkate alınmış ve

1 Ahmed Refik (Altınay), *Lâle Devri (1130-1143)*, İstanbul 1331; Wilhelm Heintz, "Die Kultur der Tulpenzeit des Osmanischen Reiches", *Weiner Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, band XXI (1967), s. 62-116; Mehmet İpşirli, "Lâle Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dâir Bazı Gözlemler", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1987, s. 33-42.

ona göre kıyaslamalar yapılmıştır. Söz konusu eserde Ali Ağa'nın bu gelişmelere dikkat çekmesi ve kıyaslamalar yapması, bu bakımdan son derece önemlidir.

Projemizin ilk eseri olarak Bayramoğlu Ali Ağa'nın *Ümmü'l-gazâ* isimli eserini seçmemizin en mühim sebebi, Osmanlılarda ateşli silahlar üzerine yazılmış olan ilk eser olmasıdır. Ateşli silahlarla hayli erken bir tarihte tanışan, bu alanda dikkat çekici bir başarı sağlayan ve bunların ciddi manada gelişmesinde büyük katkıları bulunan Osmanlıların, harp sanatı, okçuluk, binicilik ve atlar üzerine muhtelif eserler telif edip söz konusu alanda hiçbir eser ortaya koymamış olmaları son derece dikkat çekicidir. Bunun açıklaması ancak "mevcut teknolojiyi muhafaza etmek" endişesiyle yapılabilir. Ayrıca söz konusu teknolojinin usta-çırak sistemi içerisinde öğretilmesi de etkili olmuştur. Bu eserde görüldüğü üzere, bu sanatla uğraşan kişilerin yazma sanatına uzak olmalarının da hiç şüphesiz, onları bu tür bir eser yazmaktan alıkoymuştuğu düşünülebilir. Eserdeki ifadelerden, Ali Ağa'nın bu eseri yazmasında bir yandan tecrübelerini gelecek nesillere aktarmak ve devlete faydalı olmak amacı yatarken, diğer yandan da maddi bir beklenti içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu beklentisinin karşılanıp karşılanmadığını tespit etmemize yarayacak elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır. Ancak, on sekizinci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren devlet tarafından humbaracılığa ciddi önem verilmeye başlanması ve Humbaracı Ahmed Paşa ile (Cousae, Fransa 14 Temmuz 1675 – İstanbul 14 Mart 1747) birlikte 1734-5 tarihinde Humbarahane'nin açılması, bu eserde işaret edilen hususların dikkate alındığına işaret etmektedir. Ayrıca 1736 yılında Humbaracı Ahmed Paşa'nın talebelerinden Mustafa b. İbrahim tarafından telif edilen *Fenn-i Humbara ve Sanāyi-i Ateşbāzī* adlı eser de, humbaracılık alanında ortaya çıkan ilginin bir sonucudur. *Giriş* kısmında bahsedeceğimiz bu eser de, ileride projemiz içerisinde yayınlanacaktır.

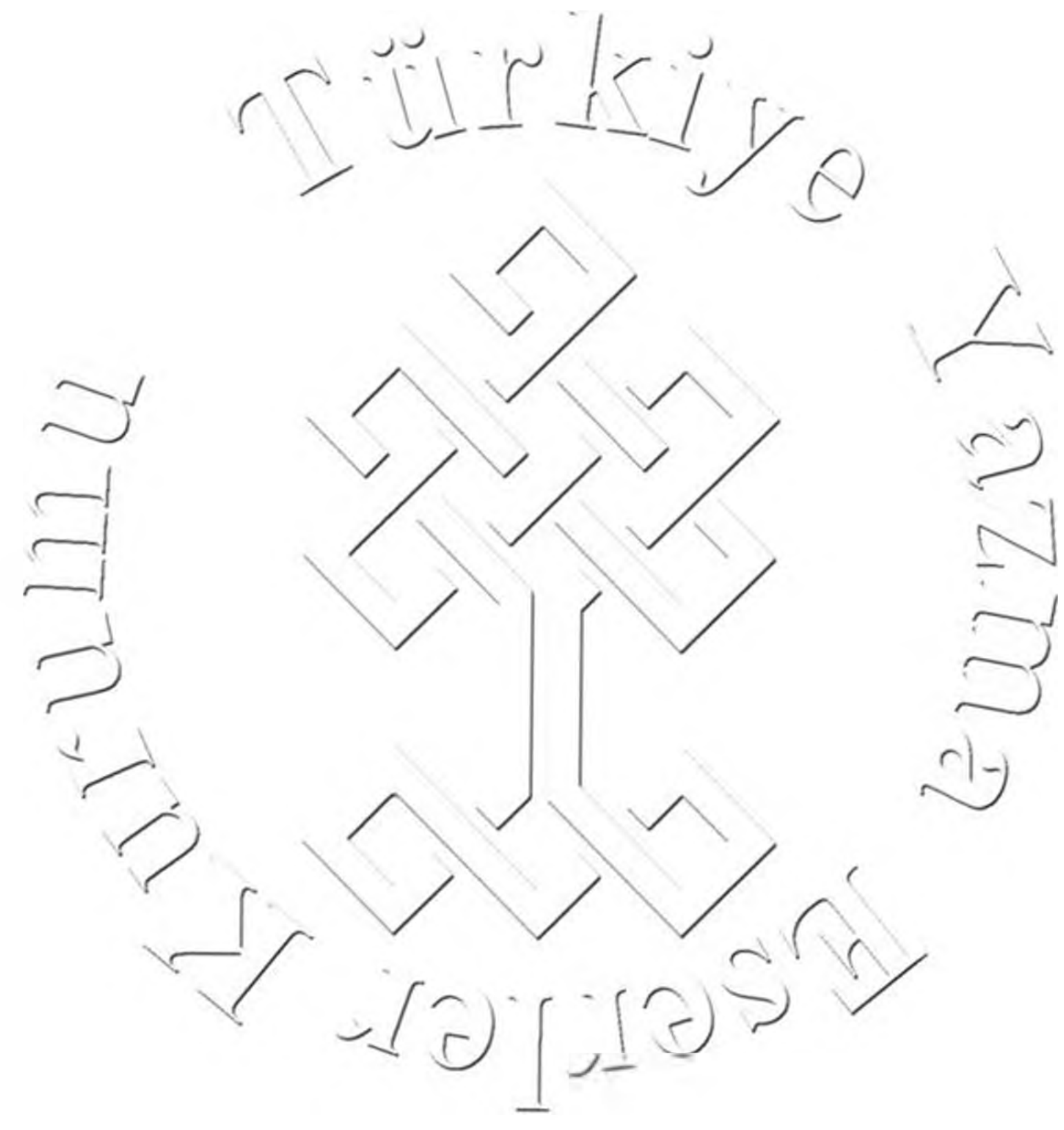
Ali Ağa'nın bu eserinin şimdiye kadar pek fazla dikkat çekmemesi, son derece ilginçtir. IRCICA tarafından yayınlanan ve Osmanlı dönemi

tüm askerî eserlerini ele alan *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi* isimli çalışmada bile, bu eser hem kitabın hem de “Zeyl ve Tashih” başlıklı bölümün en son eseri olarak kaydedilmiştir. Bu eseri yayınlamak Osmanlı bilim ve askerî tarihi açısından çok mühim bir çalışmayı bilim dünyasının dikkatine sunmuş olacağız. Yaptığımız bu mütevazı çalışmanın herkese faydalı olmasını ümit ediyoruz.

Söz konusu muhteşem projenin ortaya çıkmasına destek veren herkese ayrı ayrı teşekkürü bir borç biliyoruz. Özellikle bu büyük projenin ortaya çıkmasında bizlere ön ayak olan hocamız Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu ve metnin okunmasında istifade ettiğimiz Prof. Dr. Hatice Şahin hocalarımıza şükran ve minnetlerimizi hassaten ifade etmek isteriz. Ortaya konulan bu eserin Osmanlıca metninin ilk transkripsiyonunu yapıp, teknik açıdan değerlendirilmesinde ciddi emekleri olan ve son hâlinin ortaya konulmasında değerli yardımlarını gördüğüm meslektaşım Sayın Şamil Çan Bey’e de minnettarlığımı ifade etmek isterim. Yine bu projeleri büyük bir sabır ve titizlikle takip eden Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı sayın Prof. Dr. Muhittin Macit Bey’e ve bu çalışmada başından beri bizimle birlikte sabırla çalışan Sayın Yrd. Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı Bey ve İsmet İpek Beyler’e de şükran ve minnetlerimi ifade ederim. Bu çalışmada samimi yardımlarını gördüğüm Sayın Fatiha Kaabouba Hanım, Murat Özyıldırım Bey ve Yusuf Şafak Bey’e de ayrıca teşekkür ederim. Son olarak her konuda bana destek olan aileme ve yakınlarıma da teşekkürlerimi sunar, eseri ilim âleminin istifadesine sunmaktan dolayı şeref duyarım.

Salim Aydüz

Manchester 2013

KISALTMALAR

a. g .e.	adı geçen eser
a. g. m.	adı geçen makale.
bkz.	bakınız
c.	cilt
d.	doğum tarihi
ed.	editör
nr.	numara
nşr.	neşreden
öl.	ölüm tarihi
s.	sahife
sy.	sayı
trc.	tercüme eden
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ty.	baskı tarihi belli değil
vr.	varak
vs.	vesaire
yay.	yayınlayan

GİRİŞ

Tarih boyunca askerlik konusu ile bağlantılı olarak savaşa hazırlık safhasında, savaş sırasında ve savaştan sonra yapılacak işleri ve ilgili silahları anlatan pek çok eser telif edilmiştir. İslam medeniyeti devletlerinde ve devamı mahiyetinde olan Osmanlılarda da bu konularda telif edilen eserlerin sayısı az değildir. Osmanlılarda, başlangıçtan on sekizinci asra kadar yazılan eserler, genel olarak, İslam dünyasında bu konularda yazılanların bir devamı mahiyetindedir. On sekizinci asrın başlarından itibaren Batı'da ortaya çıkan yeni gelişmeleri takip eden Osmanlılar, bu yeni gelişmeleri askerî alanda yazılan eserlere de yansıtmaya başlamışlardır. Bir yandan Batı'daki gelişmeleri gösteren eserler telif edilirken diğer yandan da Batı tarzı yeni kurumlar açılmış ve uzmanlar davet edilerek yeni gelişmeler yakından takip edilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde askerî literatür sahasında çok sayıda kitap, risale ve makale kaleme alınmış ve neşredilmiştir.² Öyle ki yirminci asrın ilk çeyreğinde askerlik konusunda yapılan yayımlar, on beş ve on dokuzuncu asırlarda yazılan eser sayısının tamamından daha fazladır.³

Başlangıçta Ortaçağ İslam devletleri gibi ok, yay, mızrak vs. gibi geleneksel silahlar kullanan Osmanlılar, bu alanda yazılmış eserleri tercüme ederek istifade yoluna gitmişlerdir. Bu meyanda diğer İslam devletlerinde daha önce telif edilmiş olan okçuluk, furûsiye ve gaza ile ilgili eserler Osmanlı askerî literatürü içerisine dâhil olmuştur. On dördüncü yüzyılın son çeyreğinden itibaren ateşli silahların Osmanlı dünyasına girmeye başlamasıyla birlikte bu silahlar da yay-

2 Salim Aydüz, "Ateşli Silahlarla İlgili Türkçe Matbu Eserler Bibliyografya Denemesi (1727-1928)", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 5 (March 2004), s. 259-309.

3 E. İhsanoğlu, R. Şeşen ve diğerleri, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi (OALT)*, İstanbul: 2004, I/III-IV.

gın bir tarzda kullanılmaya başlanmıştır. Ancak gerek ateşli silahlar, gerekse geleneksel silahlarla ilgili eserlerin telifi ve tercümesi aynı hızda olmamıştır. Bunun en mühim sebeplerinden birisi de muhakkak ki ateşli silahlarla ilgili teknolojinin muhafazası endişesidir.⁴ Bir diğer sebep de ateşli silahların gerek kullanımı gerekse yapımı gibi konuların daha çok usta-çırak ilişkileri çerçevesinde gerçekleşiyor olmasıdır.⁵ Osmanlıların ateşli silahlarla ilgili literatürünü incelemeye geçmeden evvel, İslam dünyasında daha önce yazılmış olan eserleri incelemek, sürecin daha iyi anlaşılması açısından daha faydalı olacaktır.

I. İslam Dünyası Silah Literatürü Tarihi

İslam dünyası coğrafyasının muhtelif yerlerinde silahlar, harp taktikleri ve bunlarla ilgili konularda çok sayıda eser telif edilmiştir. Özellikle ateşsiz silahlardan at binicilik, ok, yay ve kılıçla ilgili, kütüphanelerde Arapça telif edilmiş çok sayıda esere rastlanılmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı Türkçeye de çevrilmiştir. İslâm tarihinde savaş sanatı ve tarihiyle ilgili eserler daha çok *fezâilü'l-cihād*, *rimāye* ve *furūsiye* adı verilen türden çalışmalardır. Bu eserlerde at ve özelliklerinden, baytaradan, at üzerinde silah kullanmaktan, hücum şekillerinden [bünûd], süvari ve piyadenin kullandığı hafif silahlardan bahsedilir.⁶ Söz konusu hafif silahlar ok, yay, kılıç, mızrak [süngü], kalkan, topuz, gürz, bozdoğan [topuz türü bir silah], salık ve matrak [geniş bir sopa çeşidi], amud, gönder gibi ateşsiz savunma ve saldırı silahlarıdır. Bu eserlerde mühendislik gerektiren

4 Salim Aydüz, “Osmanlı Devleti’nde Bilim ve Teknolojinin Muhafazası”, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, Makaleler*, Editör: Yavuz Unat, Nobel, Ankara 2010, 763-772.

5 Salim Aydüz, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, *Tarih Okulu*, Mayıs - Ağustos 2011 Sayı X, 1-37.

6 J. R. Partington, *A History of Greek Fire and Gunpowder*, Cambridge: W. Hefter and Sons Ltd., 1960, s. 197-198.

mançınık, debbâbe, arrâde, kule, koçbaşı, petrol, lağımcılık, savaş gemileri, çarh, zemberek, ziyar gibi ateşli ve mekanik silahlardan bahisler bulunmaz.⁷ Arap harfli yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerde bu ve buna benzer eserleri görmek mümkündür.⁸ Bu tür eserlerin pek çoğunun Memluklar döneminde yazılmış olması dikkat çekicidir. On dördüncü yüzyılda Memluk döneminde Memluk Kıpçakçasıyla yazılmış *Münyetü'l-guzât* adlı bir eserde top kullanımına ve atımına dair birtakım bilgilerin olması istisnaî bir durum arz etmektedir. Bu eserde topun doldurulması ve kullanılması için ayrı bir bölüm bulunmaktadır.⁹

Harp sanatıyla ilgili bilgiler veren bazı Arapça yazma eserlerde özellikle Rum ateşi (Greek Fire) ve petrol ile ilgili çok kıymetli bilgiler ve konuyla ilgili çizimler bulunmaktadır. Barutun ortaya çıkmasından önce yaygın olarak kullanılan Rum ateşi bir çeşit petrol bombasıydı. Hassaten muhasaralarda ve gemi savaşlarında kullanılan bu silah Müslüman ve Bizans ordularında bulunmaktaydı. Esası petrol adı verilen bir çeşit petrol olan bu silah İstanbul'un fethinden sonra ortadan kalkmıştır. Bu silahın terkihi ve kullanılmasıyla ilgili olarak İslam dünyasında *Kitabü'n-neft* adıyla bilinen eserler telif edilmiştir. Bu sahada en çok bilinen eser Muhammed b. Menglî'nin (ö. 1382 civ.) *el-Aḥkāmü'l-mülûkiyye fî fenni'l-kitâl fî'l-baḥr ve'd-davâbiṭi'n-nāmûsiyye* adlı eseridir. Eserde Rum ateşiyle ilgili pasajların yanı sıra, hareket kabiliyeti yüksek, büyük savaş gemilerini batırabilen ve ateşli ok atabilecek şekilde donatılmış küçük savaş gemilerinden de bahisler vardır.¹⁰

7 OALT, c. I, s. LV-LVI.

8 Bu eserlerin tam bir listesi için bkz.: OALT, s. XLII-LV.

9 *Münyetü'l-Guzât 14. Yüzyıla Âit Memluk-Kıpçakçasıyla Yazılmış Askerî Bir Risâle* [Metin, tercüme, dizin], Nşr.: Kurtuluş Öztopçu, Yay.: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1989, s. 47.

10 Sâdık Mahmûd el-Cümeylî, "et-Tedbîrâtü's-sultânîyye fî siyâseti's-şinâ'ati'l-ḥarbiyye", *el-Mevrid*, XII/4, Bağdad 1983, s. 321; Ahmad Y. Al-Hassan,

Mardi [veya Murda] b. Ali b. Mardî al-Tarsusî¹¹ [on ikinci yüzyılın sonları] de İslam askerî teknolojisi konusunda eser veren bir yazardır. Sultan Selâhaddin [öl. 1193] için telif ettiği *Tabsiratu Erbâbi'l-elbâb fi keyfiyyeti'n-necât fi'l-hurûbi mine'l-esvâ'i ve'n-neşri a'lâmi'l-i'lâmi fi'l-'aded* adlı eser, silahlar ve savaş malzemeleri ile ilgilidir. Muhasara taktikleri ve muhasara savaşlarında kullanılacak savaş aletlerini ele alan bu eserde özellikle muhasara silahları, taş atan makineler, koçbaşları ve muhasara teknikleri konularında geniş bilgiler bulunmaktadır. Rum ateşi üzerine de detaylı bilgilerin verildiği bu çalışmada ayrıca pek çok çizim de mevcuttur.¹²

Müslümanların ateşli silahları on üçüncü yüzyıldan itibaren kullandığına dair son derece kıymetli bilgiler veren ve içinde gayet güzel çizimler bulunan kitap hiç şüphesiz Necmeddin Haşan er-Rammah'ın [öl. 1294-5] *el-Furûsiyye ve'l-menâsibi'l-harbiyye* adlı eseridir.¹³ Er-Rammah, 1270 yıllarında yazdığı eserinde, detaylı bir şekilde, çok sayıda roket, barut terkipleri ve kullanımı ile ilgili bilgiler vermektedir. İçinde çizimlerin de bulunduğu bu eserde büyük bir bilgi birikimi ve çeşitliliği dikkat çekmektedir. Er-Rammah'ın büyük babasının da barut ve terkipleri gibi konularla uğraştığına dair bilgilere bakılırsa, barutun on üçüncü yüzyılın başlarından beri İslam dünyasında bilindiği anlaşılır. Eserde 107 ayrı barut terkiplerinden ve 22 roketten [tayyâr, tayyarât] ve çiziminden bahisler vardır.¹⁴

“Potassium Nitrate in Arabic and Latin Sources”, *paper presented to the XXI International Congress for the History of Science*, Mexico City, 2001. Makalenin tamamı için bkz.: <http://www.deremilitari.org>; Muhammed b. Menglî, *Kitâbü't-Tedbîrâti's-Sultâniyye fi Siyâseti's-Sinâ'ati'l-Harbiyye*, nşr. Salim Aydüz, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2012, s. 25-30.

11 C. E. Bosworth, “al-Tarsusî”, *the Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM Edition v. 1.0, Leiden: Koninklijke Brill NV, 1999.

12 Partington, s. 197-198.

13 Partington, s. 200-204.

14 Najm al-Din Hasan Al-Rammah, *Al-Furusiyya wa al-manasib al-harbiyya*, Analitik bir girişle neşreden Ahmad Y. al-Hassan, Halep 1998.

Hasan er-Rammah'ın eserinde verilen barut terkiplerinin, silah olarak kullanılmanın yanı sıra -ateş oyunları adı verilen- havai fişek gösterileri gibi gösteri maksatlı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Nitekim ondan sonra gelen ve eserinde er-Rammah'ın çalışmalarına da atıf yapan Şemseddin Muhammed, benzer konularla ilgili olarak yazdığı *Funûnu'n-neft* adlı eserinde barut terkiplerinden ve ateş oyunlarından bahsetmektedir. St. Petersburg Kütüphanesi'nde bulunan bu yazmada ele alınan konular göz önüne alındığında er-Rammah'tan sonra ve muhtemelen on dördüncü yüzyılın başlarında yazıldığı anlaşılmaktadır. Eserde ayrıca ok veya mermi şeklinde atış yapabilen ve *midfa*' adı verilen toptan geniş ve ayrıntılı bir şekilde söz edilmektedir.¹⁵ Ayrıca *Funûnu'n-neft mine'l-cidd ve'l-hezl* başlığı altında barut terkiplerinden ve havai fişeklerden bahsedilip beş ayrı roket düzeneği de etraflıca tarif edilir.

On birinci yüzyılda yazılmış ve kimya çalışmalarından bahseden *el-Kaşrûnî* adlı bir Arapça yazma eserde çeşitli askerî konular ele alınmaktadır. Eserde barut terkipleri üzerine birtakım bilgiler bulunmaktadır. Eser Süryani alfabesiyle yazılmış olup daha sonra yazılan eserlere de muhtemelen etki etmiştir.¹⁶

On dördüncü yüzyılda yazılmış olan ve barut terkiplerinden bahseden bir diğer eser de *Risâle fî ilmi cerri'l-eskâl ve nahvihâ mine'l-'acâib*'dir.¹⁷ Yazarı tespit edilemeyen bu eser, on dördüncü yüzyılın ilk yarısında Arapça olarak telif edilmiştir. Eserde barut yapımı, Rum ateşi, mancınık ve roket çeşitleriyle ilgili çok sayıda resim ve çizim bulunmaktadır. Müellif eserde Frenklerin barut yapımı ve kullanımı gibi konularda bilgilerinin bulunmadığını, onların bunları öğrenme-

15 Partington, s. 204-207.

16 Kaşrûnî yazması Süryani alfabesi ve Fransızca çevirisiyle Duval tarafından neşredilmiştir. Ayrıca eser Father Barsum tarafından Arap alfabesine çevrilererek yayınlanmıştır. Bkz.: Al-Hassan, a. g. m.

17 Sly. Ktp., Beşir Ağa, nr. 441, İstinsahı 20 Safer 871. Eserin baş kısmı eksiktir.

leri durumunda dünyayı harap edeceklerini ifade ederek bu konuların titizlikle gizli tutulması gerektiğini vurgular.¹⁸

İslam dünyasında barut konusuyla ilgili olarak yazılmış diğer bir eser ise *el-Hiyel fi'l-hurûb ve fethi'l-medâin ve hıfzi'd-durûb*'tur ('İyārātu'n-neft).¹⁹ On üçüncü veya on dördüncü yüzyıllarda yazıldığı tahmin edilen bu eser 239 barut terkiibinden bahseder. Yazarı tespit edilemeyen eser, 1372 yılında istinsah edilmiştir. Er-Rammah'ın eserinden daha sonra yazıldığı tahmin edilen bu eserin on dördüncü yüzyılın ilk çeyreğinde telif edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Eserde ayrıca askerî maksatlarla kullanılmak üzere çeşitli havai fişek terkiplerinden de bahisler bulunur. Barut ve terkiibinden bahseden ilk eserlerden birisi olması yönüyle önemli bir çalışmadır.²⁰

Hiç şüphesiz İslam dünyasında silahlarla ve savaş sanatı ile ilgili olarak yazılan eserler bunlarla sınırlı değildir. Konu ile ilgili en çok öne çıkan eserleri burada zikrederek genel literatür hakkında bir kanaat oluşması için belli başlı çalışmalara değindik. Bundan sonra Osmanlı literatürüne de göz atarak konu ile ilgili ortaya konulmuş belli başlı eserleri zikretmeye çalışacağız.

II. Osmanlı Ateşli Silah Literatürü Tarihi

Çalışmanın başında da belirtildiği üzere, İslam dünyasında özellikle ateşsiz silahlar ve harp taktikleri ile ilgili çok sayıda eser telif edilmesine rağmen, ateşli silahlarla ilgili literatüre pek fazla rastlanmaz. İslam medeniyetinin tabii bir uzantısı ve Anadolu ile

18 *Risâle fi ilm-i cerri'l-eskâl ve nahvihâ mine'l-'acâib*, yaprak 2a-b. Bu yüzyıldan sonra Osmanlıların elinde ateşli silahlar ve benzeri konularla ilgili eser telif edilmemesi muhtemelen bu eserde bahsedilen tavsiye ile ilgilidir. Diğer yandan yazarın bu şekilde düşünmesine sebep olan olay, haçlı seferlerinde Müslüman ordularında ateşli silahlar olmasının yanı sıra karşı tarafta bu silahların bulunmaması olabilir.

19 TSMK, Ahmet III, nr: 3469, 133b-235a.

20 Partington, s. 198-200.

Rumeli topraklarındaki temsilcisi durumunda olan Osmanlılarda da literatür üzerine süregelmekte olan bu gelenek aynen devam ettirilmiştir.²¹ Devletin ilk asırlarında daha önce yazılan eserlerin tercümesi yoluna gidilirken daha sonra telif eserler de yazılmaya başlanılmıştır. Mesela, Beyazıt Kütüphanesi'nde nüshası bulunan ve okçuluktan bahseden *Kitāb fi İlmi'n-nüşşāb*²² adlı müellifi belli olmayan bir eser, Osmanlılardan önce Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Tercüme çalışması, Sultan Meliküddin Zahir Berkuk'un kölesi olup sonradan onun yakınları arasına giren Mahdum Tolu Beg'in arzusuyla yapılmıştır.²³

Osmanlılarda tercüme eserlerin yanı sıra harp taktikleriyle ilgili telif eserler de bulunur. Nitekim Mehmed b. Şeyh Mustafa, Sultan Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) oğlu Emir Süleyman (1377-1411) için harp tekniği konusunda *Umdetü'l-mütehāsılın* adıyla Türkçe bir eser kaleme almıştır. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) döneminden sonra harp teknikleri konusunda tercüme ve telif birtakım eserlerin yazılmaya başlandığı görülmektedir. Firdevsî-i Rûmî veya Firdevsî-i Tavîl olarak tanınan Şerefeddin Mûsâ²⁴ (d. 1453-?), Sultan II. Bayezid (1481-1512) döneminde *Silahşör-nâme* adıyla Türkçe bir eser yazmıştır. Mahmud b. Muhammed ed-Derbendî, 1573 yılında, Tayboğa el-Eşrefî el-Beklemişi'nin [öl. 1395] *Buğyetü'l-merām ve gāyetü'l-gerām* adlı eserini *Kavsnâme* ismiyle Türkçeye tercüme etmiş, ayrıca esere bir şerh yazmıştır. Diğer yandan 1598 yılında istinsah edilmiş müellifi meçhul *Kitāb-ı Silāhşör* adlı Türkçe bir eser bilinmektedir. Yine harp tekniği sahasında Zeyneddin Abdülkâ-

21 Osmanlılarda harb fenni ile alakalı olarak yazılan eserler için bkz.: *OALT*, s. LVI-LX.

22 Bayezid Ktp., Veliyüddin, nr. 3176; Bibliothec Nationale, Türkçe Yazmalar, nr. 197.

23 Recep Toparlı, *İrşâdü'l-mülûk ve's-selâtîn*, Ankara: 1992, s. 18-19.

24 Cemal Aksu, "Firdevsî (Rûmî, Uzun)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: 1999, I, 463.

dir b. Ahmed el-Fakihî, 1541 yılında *Menāhicü's-sürûr ve'r-reşād fi'r-remy ve's-sibāk ve's-sayd ve'l-cihād* isimli bir eser telif etmiş, Muhammed b. Âlî el-Hanefî [öl. XVI. yy. sonu] ise *el-Uss fi'l-amel bi's-seyf ve't-tırs ve'l-kifāye fi'ilmî'r-rimāye* adında bir kitap kaleme almıştır.²⁵ Bu sahada yazılan en meşhur eserlerden birisi de Matrakçı Nasuh'un (d. 1480 – öl. 1564?) yine harp sanatından bahseden ve Türkçe olarak kaleme alınmış olan *Tuhfetü'l-ğuzāt* adlı telif eseridir.²⁶

Ok, kılıç gibi geleneksel silahların yerini ateşli silahların almaya başlamasıyla birlikte bu sahada yazılan eserlerde de azalma olmaya başlamıştır. Ancak bu eserlerin yerini aynı seviyede ateşli silahların aldığını söylemek mümkün değildir. Osmanlı askerî tarihi sahasında ateşli silahların önemli bir yeri olmasına rağmen, konuyla ilgili olarak on sekizinci yüzyılın başlarına kadar -telif veya tercüme- tespitlerimize göre sadece bir kitaba rastlanılmaktadır. Özellikle ateşli silahlar arasında en mühimi olan topların dökümü ve teknolojisi üzerinde hiçbir çalışma tespit edilememiştir. Halbuki özellikle on dördüncü ve on altıncı asırlarda Osmanlı ve Avrupa siyasi tarihinin belirlenmesinde, ateşli silahların ve bunlara bağlı teknolojilerin büyük önemi vardır. Ateşli silahlar konusundaki ilk çalışmalar büyük ölçüde İngiltere, İtalya ve Almanya'da yapılmıştır. Ancak, Avrupa'da da on altıncı asrın ortalarına kadar pek fazla eser yazılmamıştır. Bunun sebebi olarak şu söylenebilir: Çan dökümcülerinin büyük ve önemli bir katkısının olduğu ateşli silahlar konusundaki çalışmalar, aile içinde veya usta-çırak ilişkisi içerisinde sürdürülmekte ve başkalarının öğrenmemesi için sır olarak korunmaktaydı. Mesleğin muhafazası ve devamı ancak bu şekilde mümkün olduğundan, muhtemelen

25 E. İhsanoğlu, "Osmanlı Bilimi Literatürü", E. İhsanoğlu, [ed.], *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: IRCICA, 1998 içinde, II, 407.

26 İhsan Fazlıoğlu, "Nasuh (Matrakçı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: 1999, II, 350-351.

bu teknolojinin yazılı bir metinle aktarılmasına ihtiyaç duyulmazdı. P. J. Browne, bunun sebebini “meslekleri hakkında yazarak zaman harcamaktansa, top üretmekle meşgul olmayı daha kazançlı bulmuşlardır” ifadesiyle izah eder.²⁷ Benzer şekilde top dökümü yanında barut imali ve humbara yapımı gibi büyük ve önemli faaliyetlerin gerçekleştirildiği İstanbul Tophanesi’nde de hiçbir döküm ustası ya da idareci döküm faaliyetlerini anlatan bir eser bırakmamıştır.²⁸ Yine de, Osmanlılara kıyasla, Avrupa’da bu konuda hayli erken dönemlerden itibaren resimli anlatımlarla desteklenen eserler telif edilmiştir.

Konuyla ilgili olarak Osmanlı topraklarında görülen ilk eser, Valturius’un askerî manevralar ve silahlar üzerine telif ettiği *De Re Militari* adlı çalışmasıdır. Müellif söz konusu eserin yazma bir nüshasını 1463 yılında bir mektup ile birlikte Fatih Sultan Mehmed’e göndermiştir²⁹. İlk defa 1472 yılında Verona’da basılan eserin³⁰, İstanbul’a ulaşan bir nüshası halen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde

27 P. J. Browne, “Cast Cannon in the 15th to 19th Centuries”, *Foundry Trade Journal*, sy. 2, 1960, s. 163.

28 Salim Aydüz, *Osmanlı Devleti’nde Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

29 Partington, *Greek Fire*, s. 164-166; F. Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time* (trc. R. Manheim, ed. W. C. Hickman), Princeton 1978, s. 201. Adnan Adıvar ise, bu eserin Bellini vasıtasıyla Fatih’e gönderildiğini ileri sürerken (*Osmanlı Türklerinde İlim* (yay. Haz. A. Kazancıgil-S. Tekeli), İstanbul 1982, s. 40), Halil İncelik, eserin gönderilmediğini, sadece ithaf ve takdim edilmek istendiğini ifade eder (“Mehmed II”, İA, VII, s. 535; a. mlf., *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London 1973, s. 181). Gabor Agoston, Valturius’un bu eserinin bir nüshasını II. Mehmed’e ithaf ettiğini belirtir. Bk. “Ottoman Artillery and European Technology in the Fifteenth and Seventeenth Centuries”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaria (AOASH)*, XLII/1-2 (Budapest 1994), s. 25. Ancak Sultan II. Mehmed’e gönderilen bu nüshanın nerede olduğu bilinmemektedir.

30 Eser daha sonra 1483 yılında genişletilerek P. Ramusio tarafından tekrar neşredilmiştir. Aynı sene İtalyanca’ya çevrilmiş ve basılmıştır. Başka bir tercümesi ise Venedik’te 1493’te, Fransızca çevirisi 1554’te yayınlanmıştır (Partington, gös. yer.).

bulunmaktadır³¹. Bu eserin Osmanlı top dökümcüleri tarafından görülüp görülmediği belli olmadığı gibi, Osmanlı topçuluğuna nasıl bir tesir yaptığı da tespit edilememektedir.

İslâm dünyasında top dökümü ve kullanımını konusunda ortaya konulan ilk müstakil eser, *Kitābü'l-İzz ve'l-menāfi' li'l-mücāhidīn fī sebīlillāh bi'l-menāfi'*³² 1632 yılında Reīs İbrahim b. Ahmed el-Endelüsī [öl. 1638'den sonra] tarafından tercüme-telif yoluyla hazırlanan bu eserin bir nüshası, oğlu Muhammed Hoca tarafından Sultan IV. Murad'a [1623-1640] ithaf edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.³³ Avrupa'da özellikle İtalyanca ve İspanyolca yazılmış topçuluk kitaplarından istifadeyle telif edilen bu eserin hazırlanmasında daha ziyade, İspanyol asıllı bir subay olup İtalya'da hizmet gören Luis Collado'nun *Platica manual de artilleria*'sından [Milan 1592], ayrıca Cristoval Lechuga'nın *Discurso de la artilleria* [Milano 1611] ve Diego Ufano'nun *Tratado de artilleria* [Bruselas 1613] gibi eserlerinden faydalanılmıştır. Bu eserlerin yanı sıra Valturius'un *De Re Militari* adlı eserinden de istifade edilmiştir. Nitekim her iki eserde bulunan çizimler birbirinin hemen hemen benzeridir.³⁴ İbrahim Reīs, esere otuz yıllık tecrübelerini ve müşahedelerini eklediğini belirtmektedir. Türkiye'deki kütüphanelerde bir nüshası bilinen eserin, Osmanlı topçuluğu üzerindeki tesiri hususunda bilgi bulunmamaktadır.³⁵

31 TSMK, Hazine 2699. Saray kitaplarının Yıldız Kitaplığı'na aktarılırken bu kitap da diğerleri gibi kırmızı cilt beziyle ciltlenmiş ve üzerine "Zü'l-vecheyn Kütüphânesi Hümâyûnu" yazılmıştır.

32 Eserin muhtevası ve diğer bazı nüshaları ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.: David James, "The *Manual de artillería* of al-Ra'īs Ibrāhīm b Aḥmad al-Andalusī with Particular Reference to Its Illustrations and Their Sources", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 41, No. 2. (1978), s. 237-257.

33 Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 1122.

34 TSMK, Hazine nr. 2699, varak 159a-196a arasındaki çizimler, İbrahim Reis'in *Kitābü'l-İzz ve'l-menāfi'* adlı eserinde de kullanılmıştır.

35 E. İhsanoğlu, "Bazı Bilim Adamlarının Osmanlı Bilimine Katkıları", a.mlf., *Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna*, İstanbul: 1996 içinde, s. 114 vd.

On yedinci asrın sonlarında Osmanlı dünyasında görülen ve doğrudan doğruya top dökümü ve topçuluk konusunda yazılmış bir diğer kitap ise, yine İtalyan asıllı yazar Pierre Sardi'nin eserinin Türkçe tercümesidir.³⁶ On yedinci asrın sonlarında İstanbul'da bulunan İtalyan asilzadesi Comte de Graf Marsigli, Sardi'nin on beşinci asırda kaleme aldığı fakat adını belirtmediği topçuluğa dair bir eserinin Türkçe tercümesini gördüğünü ve Türk dökümcülerin bu eserden istifade ettiklerini belirtmektedir.³⁷ Marsigli, ayrıca Budin ve Nuremberg gibi yerlerde gördüğü büyük-küçük topların, Sardi'nin eserindeki resim ve çizgilere göre dökülmüş olduklarını, dolayısıyla Avrupa'da ve İstanbul'da aynı teknolojinin kullanıldığını, bunun sebebinin de, Sardi'nin eserinin müşterek kullanılmasından kaynaklandığını müşahade etmiştir. Ne var ki, Sardi'nin telifi olan bu kitabın tercümesi günümüze ulaşmamıştır.

III. Lale Devri'nde ve Sonrasında Telif Edilen Eserler

On yedinci asrın sonlarına kadar askerî alanda başarılı bir seyir çizen Osmanlıların, 1683 yılındaki II. Viyana kuşatmasını büyük bir felaketle kapatmaları çok ciddi bir sıkıntıya ve sarsıntıya sebep olmuştur. Bu felaketin peşi sıra gelen diğer askerî mağlubiyetler, asırlar boyunca takip edilmekte olan geleneksel sistemi bırakıp, Osmanlıları mecburi bir zihniyet değişikliğine yöneltmiştir. Mevcut askerî müesseselerin ve tekniklerin yetersizliğini fark eden yöneticiler, Avrupa tarzı tekniklerle ve kurumlarla yakından ilgilenmeye başladılar. Sultan III. Ahmed devrinden (1703-1730) iti-

36 Bu tercümenin aslı, Sardi'nin 1621 yılında Venedik'te basılan *L'Artiglieria di Pietro Sardi Romano* adlı eseri olmalıdır. Bkz.: V. J. Parry, "Barud", *Eİ2*, c. I, s. 1064; Jean-Louis Bacque-Grammont, "La Fonderie de Canons d'Istanbul et le Quartier de Tophane. Textes et Images Commentes", *Anatolia Moderna [Yeni Anadolu]*, sy. 8, Paris: 1999, s. 5.

37 G. L. F. Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, trc.: M. Kaymakam Nazmi, Ankara: 1934, s. 164.

baren Batı ile ilişkiler, geleneksel anlayışın dışına çıkmış ve yeni bir politika benimsenmeye başlanmıştır. Buna göre Batı'da ortaya çıkan yeni gelişmeler takip edilmeye ve faydalı olanları transfer edilmeye başlanmıştır. Bunun için bazı yeniliklere girişildi ve gerekli görülen mühim eserler telif edilmeye başlandı. Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa)³⁸ ve François Baron de Tott³⁹ (1733-1793) gibi Avrupa'dan gelen uzmanlar vasıtasıyla yeni eğitim metodları uygulanmaya başlanmış, Humbarahane ve mühendishaneler gibi Avrupa tarzı okullar açılmaya başlanmıştır. Buralarda çalışan ve ders veren hocalar vasıtaıyla Avrupa'da askerî alanda kullanılan bazı aletler ve silahlar hakkında eserler tercüme yoluyla kaleme alınmıştır.⁴⁰ Bunların yanı sıra telif eserler de kaleme alınmıştır. Bunlardan ilki burada incelemesini yaptığımız Bayramoğlu Ali Ağa'nın *Ümmü'l-gazâ* adlı humbaracılık ile ilgili eseridir. Yine bu dönemden hemen sonra 1736 yılı civarında telif edilen bir diğer eser ise Humbaracı Ahmed Paşa'nın talebesi olan Mustafa b. İbrahim'in *Fenn-i Humbara ve Sannayi-i Ateşbâzi* adlı eseridir.⁴¹ Eser, havan topundan ve mermisinin atışından bahseder. Bir mukaddime, altı babdan meydana gelir.

Bu arada Osmanlı askerî tarihi teşkilâtı ve silahlarıyla ilgili İtal-

38 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, nr. 136, s. 292; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet-Hariciye, nr. 7897; Mehmed Ârif, "Humbaracıbaşı Ahmed Paşa (Bonneval)", *TOEM*, III/18 (1328), 1153-1157; M. C. Baysun, "Ahmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, I/199; Abdülkadir Özcan, «Humbaracı Ahmed Paşa», *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XVIII/350-353; N. Sakaoğlu, "Ahmed Paşa (Humbaracı)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, 129, 130; M. Kaçar, *Osmanlı Devleti'nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishânelerin Kuruluşu*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 1996, s. 4-20; Salim Aydüz, «Ahmed Paşa (Humbaracı)», *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 147-148.

39 Tott (Baron Ferenc de), *Memoires du Baron de Tott Sur les Turcs et les Tartares*, Amsterdam, 1784 ve 1785.

40 Salim Aydüz, "Lâle Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler» *Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 3 (İstanbul 1997/1), s. 143-170.

41 *OALT*, I, 34. Nüshası: Muallim Cevdet nr. K 439.

yanca hacimli bir eser telif eden Comte de Graf L. F. Marsigli'nin çalışmasından da bahsetmek yerinde olur. Onun *L'Etat militaire de l'Empire Otoman* [Paris 1732] [İtalyancası *Stato Militare dell' Imperio Ottomanno*, Nşr.: M. Kramer-F. Kreutel, Graz: 1972] isimli çalışması M. Nazmi tarafından *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti* [Ankara: 1934] adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Marsigli on yedinci asra kadar Osmanlı askerî teşkilâtını ve silahlarını detaylı bir şekilde çizilmiş çok sayıdaki resimle izah etmektedir.

Osmanlı dünyasında Avrupa'daki çalışmaların tabii bir uzantısı olarak on sekizinci yüzyılın son çeyreğinden itibaren top dökümü ve topçuluk konusunda tercüme yoluyla ortaya konulan eserler artmaya başlamıştır. Mesela, topçuluk ve balistik konularını da içine alan ve daha ziyade geometri konularından bahseden *Hediyyetü'l-Muhtedî*, Osman b. Abdülmennan el-Muhtedî⁴² (öl. 1782?) tarafından 1770-1774 yılları arasında, Almanca ve Fransızca kaynaklardan yararlanılarak meydana getirilmiş tercüme-telif bir çalışmadır.⁴³ Bu konularda Avrupa dillerinde yazılmış eserlerden istifadeyle hazırlanmış ilk eser olması, kitabın kayda değer bir özelliğidir.⁴⁴ Mühendishanelerin açılmasının getirdiği talebin de etkisiyle, silahlar ve topçuluk konusunda yazılan eserler artmaya başlamıştır. Mühendishanelerdeki derslerde okutulacak kitaplar, Mühendishane başhocaları veya diğer hocaları tarafından tercüme veya telif yoluyla meydana getirilmiştir. Osmanlılarda top dökümü konusunda telif edilen muhtemelen ilk müstakil eser, III. Selim dönemine [1789-

42 M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osman b. Abdülmennan", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 406-407.

43 Askeri Müze ve Kültür Sitesi Ktp., nr. 3027, 206 varak.

44 E. İhsanoğlu, "Osmanlı Bilimi Literatürü", E. İhsanoğlu, [ed.], *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* içinde, c. II, s. 425.

1808] rastlamaktadır.⁴⁵ Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın⁴⁶ (1839-1919) 1900 yılında Mühendishane kütüphanesinde gördüğü, top dökümü ve döküm teknolojisi konusunda kaleme alınan ve müellifi belli olmayan bu yazma eser günümüze ulaşmamıştır.⁴⁷ Eser, muhtemelen Mühendishanenin başhocasına ya da hocaları eliyle, telif veya tercüme yoluyla meydana getirilmiştir.

Mühendishanenin başhocaları tarafından hazırlanan modern silahlarla ilgili eserler, daha sonra artarak diğer hocalar tarafından da hazırlanmaya başlamıştır. Mesela, top dökümü konusunda yazılan ilk müstakil eser, Mühendishane-i Berri-i Hümâyûn Başhocasına İshak Efendi [öl. 1836] tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser, Başhoca İshak Efendi'nin, Fransızca eserlerden adaptasyon yoluyla Türkçeye çevirdiğini söylediği *Usulü's-siyāga*'dır.⁴⁸ İshak Efendi'nin, Mühendishane talebelerine ders kitabı olarak hazırladığı bu eser, Diderot'un *Encyclopédie* adlı eserinin ilgili kısımlarının resimli muhtasar bir tercümesidir.⁴⁹ Eserde top dökümünün safhalarını gösteren resimler Kazancıoğlu Rafael tarafından, ecnebi usta ve işçilerin kıyafetleri Müslüman kıyafetleriyle değiştirilerek çizilmiştir.⁵⁰ İki ana bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde ateşli silahların yapımında kullanılan metallerin özellikleri, beş alt bölümden oluşan ikinci bölümde ise top dökümcülüğü ele alınmaktadır. Başhoca

45 İhsanoğlu, E. *Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası*, İstanbul: 1985, s. 11.

46 Salim Aydüz, "Ahmed Muhtar Paşa (Gazi)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 139-141.

47 İhsanoğlu, a. g. e., s. 11-12.

48 Eser İstanbul'da 1831-1833 yılları arasında Dârü't-tıbbâtü'l-Âmire Matbaası'nda basılmıştır.

49 Ahmed Muhtar, *Ahvalnâme-i Müellefât-ı Askeriye: Ahvalnâme-i Müellefât-ı Topçuyân*, İstanbul: 1316, s. 23-24; İhsanoğlu, *Kimya Eserleri Bibliyografyası*, s. 53.

50 *Ahvalnâme-i Müellefât-ı Askeriye*, s. 23-24; İhsanoğlu, *Kimya Eserleri Bibliyografyası*, s. 53.

İshak Efendi bu eserinden başka harp sanatına dair *Rekzi ve Nasbü'l-hiyâm* [İstanbul 1826], *Tuhfetü'l-ümerâ fi hıfzi'l-kılâ'* [İstanbul 1827] ve *Usûl-i İstihkâmât* [İstanbul 1834] adlarında üç eseri de yine tercüme yoluyla Türkçeye kazandırmıştır.⁵¹

İshak Hoca'dan başka, Mühendishane hocaları tarafından tercüme edilen bir diğer çalışma ise, Hüseyin Rıfkı Paşa'nın (öl. 1911), Grunvald'tan [Topçu Mekteb-i Şahanesi'nde topçuluk fenni hocası Miralay İskender Paşa (öl. 1888)] tercüme ettiği top döküm sanatı ile ilgili, *Topçuluk Fenni* adı ile yayınlanmış ve dört makaleden oluşan kitabın üçüncü makalesidir. *Makale-i Sâlise Döküm Bahsini Hâvidir* başlığı ile 1297 [1880] yılında yayınlanan çalışmada özel bir tasnif gözetilmemiştir.⁵²

Diderot'nun *Encyclopédie*'sini İstanbul'a ilk defa getiren muhtemelen Baron de Tott olmuştur. On sekizinci yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'a gelen ve bir müddet Osmanlı Devleti hizmetinde çalışan de Tott, Padişah III. Mustafa'nın isteği üzerine Hasköy Tophanesi'ni kurmuş, Diderot'nun *Encyclopédie* adlı eserinden yararlanarak yeni tophaneyi dizayn etmiş ve yeni sistemde toplar dökmüştür.⁵³ Öyle anlaşılıyor ki modern top döküm teknolojisi olarak tarif edilen yeni sistem, Baron de Tott aracılığıyla, on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı dünyasına girmiştir.⁵⁴

51 E. İhsanoğlu, *Başhoca İshak Efendi*, Ankara: 1989, s. 34-38.

52 Bu eser için ayrıca bk. *Ahvâlnâme-i Müellefât-ı Askeriye*, s. 33-43; *OALT*, I, 135-137, 298-299. Kitabın tespit edilen bir nüshası Askerî Müze ve Kültür Sitesi Ktp., EHT 949'da bulunmaktadır.

53 Baron de Tott, *Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, trc.: Mehmet R. Uzmen, İstanbul: ty., s. 289.

54 Maritz'in oğlu da hidrolik güçle çalışan delme makinesi geliştirerek babasının başlattığı tekniği daha da ileriye taşıdı ve önce Ruelle'deki kraliyet Tophânesi'nin, daha sonra da bütün Fransa'nın silah imalathânelerinin başına getirildi. Bu tür topların İngiltere'de tanınması ise Osmanlılarla yaklaşık aynı tarihlerde yani 1774 yılında olmuştur. Fakat Fransız topları, Avrupa'da uzun süre üstünlüğünü muhafaza etmiştir [John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, trc.: F. Doruker, İstanbul: 1995, s. 240].

On sekizinci yüzyılın ilk yarısından itibaren açılmaya başlanan modern tarzdaki askerî eğitim müesseselerinin yani mühendishanelerin kurulmasıyla birlikte buralarda okutulacak ders kitaplarıyla ilgili önemli bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu kitapların temininde daha ziyade Avrupa'dan getirilen hocalardan ve onların ders notlarından yararlanılmıştır. Bunun yanında gerek onlar vasıtasıyla gerekse diğer yollardan temin edilen modern silahlarla ilgili pek çok eser Osmanlı topraklarına getirilmiş ve tercüme edilerek bu okullarda okuyan subay adaylarının istifadesine sunulmuştur. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren modern silahlar ve askerî silah sanayii konusunda pek çok kitap telif edildiği görülür.⁵⁵

Tarih boyunca askerlikle ilgili savaşa hazırlık safhasında, savaş sırasında ve savaştan sonra uygulanacak işleri, silahları anlatan çok sayıda eser telif edilmiştir. Osmanlılar devrinde de askerlik konusunda çok şey yazılmasına rağmen, askerlikle alakalı literatür hakkında Ahmed Muhtar Paşa'nın *Ahvalnâme-i Müellefât-ı Askeriye: Ahvalnâme-i Müellefât-ı Topçuyân* adlı eserinden ve bazı makalelerinden başka pek fazla eser yazılmamıştır. Öte yandan Osmanlıların beylikten imparatorluğa giden yolda çok önemli bir yeri olan ateşli silahları tanımaları ve sonrasındaki süreçte bunları çeşitli tophanelerde üretmeleri ve kullanmalarına dair doğrudan bilgi veren müstakil bir eser de bulunmamaktadır.

Tespitlerimize göre on beşinci ve on yedinci yüzyıllarda telif edilmiş ve Osmanlı top döküm teknolojisi hakkında kısa fakat önemli bilgiler ihtiva eden iki eser mevcuttur. Bunlardan birincisi Kritovulos'un 1467 yılında yazdığı *Tārih-i Sultan Mehmed Hān-ı Sānī*

55 Matbaanın açılmasından Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar modern silahlar ve askeri teknoloji konusunda basılan Türkçe eserler hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Salim Aydüz, "Ateşli Silahlarla ilgili Türkçe Matbu Eserler Bibliyografya Denemesi [1727-1928]", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, sy. 5, Mart 2004, s. 259-309.

adlı eseri,⁵⁶ diğeri Evliya Çelebi'nin [öl. 1684 civarı] yaklaşık iki asır sonra kaleme aldığı *Seyahatnâme*'sidir.⁵⁷ On yedinci yüzyılın en önemli kaynaklarından olan *Seyahatnâme*, Tophane-i Âmire ile Osmanlı top döküm teknikleri ve kullanılan top çeşitleri konularında çok değerli bilgiler veren bir eserdir. Her iki eserde de birbirini tamamlayan unsurlar bulunmakta ve verdikleri bilgiler itibariyle bir bütünlük arz etmektedirler. Osmanlı ateşli silahları ve topçuluğu üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmaların çoğu Kritovulos veya Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerin tekrarından veyahut özetinden ibarettir.⁵⁸

Osmanlı Devleti'nin resmî tarihini anlatan vekâyinâmelerde savaşlardan bahsedilen bölümlerde kullanılan silahlar hakkında son derece sınırlı bilgiler zikredilmektedir. Ancak bu bilgiler genel olarak bilinen ve pek çok eserde tekrar edilegelen bazı malumatları pek faz-

56 Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni*, trc.: Karolidi, İstanbul: 1328, s. 50-55.

57 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, TSMK, c. I, Bağdat Köşkü nr. 304, vr. 130b-132b.

58 Bu eserlerde ele alınan bilgiler ve genel olarak Osmanlı topçuluğu hakkında daha fazla bilgi için bkz.: İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, Ankara 1988, s. 39-44; T. Esencan, *Türk Topçuluğu ve Kaynakları*, Ankara: 1946, s. 42-48; Turgut Işıksal, *Topçuluk: XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Türklerinde*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1947, s. 34-35; Mehmet Eyüpler, *Osmanlılarda Topçuluk Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul: İTÜ Metalürji Fakültesi, 1986, s. 26-31; Midhat Sertoğlu, "Galata ve Tophâne", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 7, 1977, s. 9-17. Osmanlı topçuluğu ve top dökümü konusunda eserleri bulunan Gazi Ahmed Muhtar Paşa [öl. 1926], haftalık çıkan *Malûmat* dergisinde "Eski Osmanlılarda Top Dökmek Sanatı" adıyla bir dizi makale neşretmiştir. Daha sonra ayrı bir risale halinde de neşrettiği bu makaleleri *Osmanlı Topçuları* [İstanbul, 1315] adlı eserinde de yayınlamıştır. Bu çalışma bazı ilâvelerle birlikte büyük ölçüde Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere dayanmaktadır. Bkz.: Ahmed Muhtar, "Eski Osmanlılarda Top Dökmek Sanatı", *Malûmat*, sy. 121, 1315, s. 13-14; *Malûmat*, sy. 123, 1315, s. 45-46; *Malûmat*, sy. 124, 1315, s. 65-66; *Malûmat*, sy. 126, 1315, s. 102-103; *Malûmat*, sy. 127, 1315, s. 121-123; *Malûmat*, sy. 128, 1315, s. 147-149. Ahmed Muhtar, *Osmanlı Topçuları ve Ahvâlnâme-i Müellefât-ı Askeriyye-i Osmâniyye* [İstanbul: 1316] adlı kitabında, bu makalelerin ayrı bir risale halinde de yayınladığını belirtmektedir.

la aşmamaktadır. Bu konuda en fazla malumat beklenen eserlerin başında gelen III. Murad'ın son üç yıllık hükümdarlığından Sultan İbrahim'in saltanatının ortalarına [1591-1644 arası] kadar Osmanlı Devleti'nde vukua gelen hadiseleri bir seyfiye mensubu olarak anlatan Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin *Tarihi*,⁵⁹ Osmanlı askerî tarihi konusunda önemli bir kaynak olmasına rağmen ateşli silahlar hakkında pek fazla bilgi içermez. Eserde diğer vekâyinâmelerde geçen genel ifadelerin tekrarından öteye pek gidilememiş, toplar ve Tophane-i Âmire'deki top döküm teknolojisi hakkında hayli sınırlı bilgiler verilmiştir.

Osmanlı silah tarihi ve özellikle topçuluk tarihi konusunda Ferik Ahmed Muhtar Paşa'nın [1861-1926]⁶⁰ önemli çalışmaları bulunmaktadır. Top dökümü ve silah tarihi üzerine çok sayıda eseri ve makalesi bulunan Muhtar Paşa'nın çalışmalarının büyük bir bölümü modern topçuluğa ve silahlara daırdır. Muhtar Paşa'nın konuyla ilgili bir adet makalesi ve altı eseri bulunmaktadır. Makalesi "Eski Osmanlı Silahları yahud Osmanlıların Fenn-i Esliha ve Topçuluğa Ettikleri Hizmet", (*Malûmât*, c. III, sy. 71, 23 N 1314, s. 469) olup, kitapları ise şunlardır: *Ahvalnâme-i Müellefât-ı Askeriye: Ahvalnâme-i Müellefât-ı Topçuyân*, [İstanbul: 1316], *Osmanlı Topçuları*, [İstanbul: 1315]; *Ahvāl-nâme-i Müellefât-ı Askeriye-i Osmaniye*, 1. Kısım: *Ahvalnâme-i Müellefat-ı Topçıyan*, [İstanbul: 1316]; *Eski Osmanlılarda Top Dökmek San'atı* [İstanbul: ty.]; *Tarih-i Esliha ve Zaman-ı Hazırda Düvel-i Muhtelif Topçulukları*, [İstanbul: 1301]; *Eski Osmanlı Silahları*, [İstanbul: ty.]. Ahmed Muhtar Paşa'nın zikredilen bu çalışmalarından başka dumansız barutlar ve balistik konularıyla ilgili eserleri de vardır.⁶¹

59 *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir [Kadrî] Efendi Tarihi* [Tahkik-Neşir.: Ziya Yılmaz], I-II, Ankara 2003.

60 Tülin Çoruhlu, "Ahmed Muhtar Paşa, Ferik", *DİA*, c. II, s. 106-108.

61 Ahmed Muhtar Paşa'nın ateşli silahlarla ilgili tüm yayınları için bkz.: Aydüz, "Ateşli Silahlarla ilgili Türkçe Matbu Eserler Bibliyografya Denemesi".

Burada bahsettiğimiz eserlerden başka, silahlar ve savaş sanatı ile ilgili konularda yazılmış başka çalışmaları da mevcuttur. Yazmalar projesi çerçevesinde burada ele alacağımız *Ümmü'l-gazâ* isimli eseri benzer çalışmalar takip edecektir. Bu eserlerin ortaya konulması ile birlikte Osmanlı teknoloji tarihi haritası ortaya konulacak ve Osmanlıların bu alanlarda ortaya koydukları literatürün değerlendirilmesi yapılacaktır. Bayramoğlu Ali Ağa'nın bu eseri, aslında Osmanlıların askerî alanda bilinmeyen bazı icatları olduğunu ortaya koyması açısından son derece dikkate değerdir. Bu tür eserlerin tümünün ortaya çıkartılmasıyla Osmanlıların dünya medeniyeti içindeki yeri ve değeri de büyük ölçüde anlaşılmış ve değerlendirilmiş olacaktır.

IV. Kitâb-ı Ümmü'l-Gazâ Hakkında

Lale Devri'nde yazıldığını tahmin ettiğimiz bu eser dönemin askerlik sanatı ve gelişmeleri hakkında önemli bilgiler ve çizimler içermektedir. Eser hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadığımız Bayramoğlu Ali Ağa isimli humbaracılar sınıfından birisi tarafından yazılmıştır. Yazılış tarihi ile ilgili net bir bilgi yoktur. Ancak eserde geçen bilgilere dayanılarak eserin III. Ahmed (1718-1730) döneminin sonlarına doğru yazıldığı tahmin edilir. Eserin başlangıç bölümünün 11a varakında "...hulefâ'ü'z-zamân olan şevketlü pâdişâhımız Gâzî Sultân Ahmed Hân hazretlerinüñ..." şeklinde geçen ifade ile eserin farklı yerlerinde de Sultan Ahmed'den bahsedilmesi eserin bu dönemde yazıldığına işaret eder. Ali Ağa maddi açıdan sıkıntı içinde olduğunu ifade ederek padişahın lutfunu beklemektedir. Seyfiye sınıfına mensup bir asker olan müellifin ifadeleri genel olarak bozuk ve ahenksizdir. Pek çok yerde cümlenin tamamlanmadığı görülür. Bazı ifadeler de muğlak bir haldedir. Eserde yer alan çizimler ise gayet sade ve basittir. Daha önce bahsettiğimiz Topçu-

lar Kâtibi Abdülkadir'in eserinde de benzer şekilde ifade bozukluğu dikkat çekmektedir.

Eseri dış yapı özellikleri ile incelediğimizde: Eser şemseli kahve renkli hafif hasar görmüş halde deri ciltlidir, iç kapakta "Te'lifât-ı tedbirât / 268" yazmaktadır. Bilinen tek nüshası, muhtemelen müellif hattıyladır. Bu da Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdad Köşkü, nr. 368'de kayıtlıdır. Topkapı Sarayı'ndaki katalogda eserin 151 varak olduğu yazmaktadır, ancak eser 66 varaktır. Her varakta nesih hattıyla 23 satır bulunmakta ve 25 adet farklı ebatlarda çizim ihtiva etmektedir. Eserin ölçüleri; 29,2x18,8 (12,1x20,1) cm. dir. Kitabın kâğıdı aharlıdır, yazıların etrafına kırmızı çerçeve çizilmiştir, mıstar çekilmemiştir. Yazıda siyah ve kırmızı renk kalem kullanılmıştır. Sayılar, araya çekilen çizgilerin içinde kalan yerlerdeki cümleler, "amma, imdi ve dahi" gibi bağlaçlar, "elli, iki, beş" gibi rakamlar ile "Hazret-i Allāhu Te'ālā'nın, İnşā' allāhu Te'ālā" gibi dini ifadeler kırmızı kalemle yazılmıştır. 1b ve 2a varaklarında cümle aralarına sarı yaldızlı süslemeler yapılmıştır, bu süsleme diğer varaklarda yoktur. Metnin içinde araya kırmızı çizgiler içinde tek veya iki üç satır yazı yazılmış, bunların büyük çoğunluğu bir başlık şeklinde değil cümlelerin devamı şeklindedir. Ayrıca fasıl başı olan bölümler de bu şekilde gösterilmiştir.

Eser ile ilgili en ciddi problem herhalde eserin isminin tam olarak ne olduğudur. Varak 1a'da sadece "Telifât-ı tedbirât" ibaresi yer almakta ve hemen arkasındaki ilk varakta ise "Kitâb-ı merķūmda olan telifât-ı tedbirât" ibaresi bulunmaktadır ki burada bahsedilen kitabın ne olduğu meçhuldür. Eserin başından 11a'nın ortalarına kadar muhtelif başlıklar altında ve herhangi bir tasnife tabi tutmadan savaş ve muhasaralarda alınacak tedbirler ve humbaracı ocağı hakkında bilgiler verilir. Sonlara doğru da "Bir miķdār sergüzeştım aḥvālını beyān olunur" [8a-b] başlığı altında kendi hayatından bahseder. Öyle

anlaşıyor ki Ali Ağa varak 11a'da "Kitāb-ı Ümmü'l-Gazā Fenn-i Cihād Feth-i Tedbīrdür" başlığını atıp ikinci kez Besmele ile esere başlar. Uzunca bir giriş bölümünden sonra varak 13b'de eserin üç fasıl üzere telif edildiğini ifade sadedinde "Ümmü'l-gazā adlu bir kitāb te'lif idem üç faşıl üzere" der. Buradan eserin isminin "Ümmü'l-gazā" olduğunu tespit etmek ancak mümkün olabilmektedir. Daha sonra fasıl konularını açıklayarak esere devam eder. Burada eserin üç fasıldan oluştuğunu ifade eder. Buna göre birinci fasılın konusu şu şekildedir: "...evvel faşıl asker-i İslām sefer-i hümāyūnda küffāruñ kal'ası altına konup şārılmağ murād olınuğı zamānda ordu-yı hümāyūn ne minvāl üzere konmağ lāzımdur..." [13b]. İkinci fasılın başlığı ise: "...İkinci Faşıl: Feth-i tedbīr ya'ni toprak sürmenüñ beyānındadır..." [37b]. Üçüncü fasılın başlığı ise: "...Üçüncü Faşıl: humbaracılar şan'atı beyānındadır..." [50b].

Varak 34a boş bırakılarak 34b-35a'daki ilk şekil ile yazmanın çizimleri başlar. Buradan itibaren yazmanın sonuna kadar yirmi beş adet şekil bulunmaktadır. Şekillerin yer yer uzun veya kısa olarak açıklamaları ve bazı alet ve silâhların isimleri de zikredilmektedir. Yazmanın son varakı 66b'de de bir şekil bulunmakta ve ferağ kaydı bulunmadan eser sona ermektedir. Yazma bu haliyle tamamlanmış görünmektedir. 43b'de ters olarak yazılmış ve birkaç satırının üzeri çizilmiş olan varaka bakıldığında, bu eserin müsvedde olabileceği akla gelmektedir. Son derece iyi ciltlenmiş olduğu anlaşılan eserin bu varağının aynı zamanda 42a'daki varakın tekrarı olması izaha muhtaç bir durumdur. Eserin müellif elinden çıkmış olması ihtimali çok yüksektir. Ancak bunu gösteren bir ifadeye rastlanmaması da dikkat çekicidir. Eserdeki ifadelerin bozukluğu ve düzensizliği, müellifin de epey yaşlı olması göz önüne alınırsa, bu eserin müellif tarafından bir kâtibe yazdırıldığı da düşünülebilir. Eserin saray kütüphanesinde olması eserin bu haliyle devlet ricaline teslim edildi-

ğini düşündürmektedir. Muhtemelen eser tebyiz edilip son haline getirilemeden müellif vefat etmiş olmalıdır. Ancak elimizde bulunan metinden ve bilgilerden bu durumun tespit edilmesi hayli güçtür.

Eserin muhtevasına gelince: Eser bir tanıtım bölümü ile başlamıştır. Bu bölümde eserin yazılış sebebi uzun ve ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır: “Kitāb-ı merkūmı te’lif eylemeden murād, ğazānuñ üç nev’ üzere hareketin ve tedbīr u tedārikīn fehm ve vuķūf-ı taḥṣīl idüp kırk elli senelerde ğazālarda gezmiş kadar...”(2a). Ali Ağa, İslam ordularının savaşlarda Allah’ın izni ile muzaffer olması için gerekli tedbir ve tedariklerin neler olacağını eserinde anlatıldığını belirterek kitabına başlar. “...asker-i İslām sefer-i hümāyūn Ḥāzret-i Allāhu Te’ālā’nuñ ‘avn-ı ‘ināyeti talebiyle inṣā’allāhu Te’ālā manṣūr ve muzaffer olunmak için derūn-ı kitābumda nice nice tedbīr u tedārikler taḥrīr ve hem taṣvīr olunmuşdur...”

Yazar, bu tanıtım bölümünün devamında da eserinde yer alan tedbirlerden genişçe bahseder. Bu bilgilere göre Bayramoğlu Ali Ağa eserini İslam ordularının harp sahalarında başarılı olmaları için ne gibi tedbirler almaları gerektiği ve bunların uygulanma şekillerini izah etmek için yazmıştır.

V. Ümmü’l-Gazâ’nın Dil Özellikleri

Eser dil özellikleri açısından dönemi için sade denilebilecek bir tarzda yazılmıştır. Bilindiği gibi on sekizinci yüzyıl mahallileşme akımının etkisinde olan, sade dilli eserlerin yazıldığı bir dönemdir. Metin harekesiz, çok güzel bir nesih ile yazılmıştır. Metnin birkaç yerinde (17a’da “dörder” kelimesi gibi) harekeli örneklere de rastlanmaktadır. b, p ve ç, c kullanımlarının ortak olduğu aynı kelimenin bazen b, bazen p ile yine bazen c’li yazılan kelimelerin ç ile yazıldığı görülmektedir. Zamir n’si (ن) bazen (ك) ile de (6b’de zamānuñda) yazılmıştır. Eserde bazen edatların birleşik yazıldığı (21b’de olun-

mış kadar, 22a'da virmiş kadar) görülmektedir. Tüfe(n)k ve mezbur(d) kelimelerinde ünsüz türemesi göze çarpmaktadır. 61a'daki el humbarası<il humbarası kullanımını “e<i” değişimine örnektir. Eserde şarampo, grande, porvat gibi yabancı kaynaklı terim adlarına da rastlanmaktadır.

Yukarıda da görüldüğü gibi eser genel olarak dönemin dil özelliklerini üzerinde taşımaktadır. İleride eserin tam dizin çalışması tamamlandıktan sonra ayrıntılı dil incelemesi de yapılacaktır.

VI. Bayramoğlu Ali Ağa

Ali Ağa eserinde kendisi ile ilgili de çok kısıtlı da olsa bilgiler verir. Tam ismini ve baba ismini bilemediğimiz Bayramoğlu Ali Ağa, kitabı telif ettiği esnada humbaracılar ocağında ikinci halife olduğunu “...bu haķır-i pür-takşır humbaracılar ocağında olan Halife-yi Şānī Ali bendeleri...” (12b) gibi cümlelerle ifade eder. Devamında ise kendisinin Kandiye Kalesi fethinden (1669) bu yana hizmette olduğunu vurgular. Ali Usta diye bahsettiği kişi ile birlikte pek çok muhasara ve fetihlerde bulunduğunu hassaten Belgrat, Temeşvar muhasaralarında ve Moskof seferinde birlikte olduğunu ifade eder.

İlk görev olarak Avusturyalıların 1693 tarihindeki Belgrat'ı muhasara ettiğinde kale içinde bulunduğunu ve bu esnada “humbaracılar halifesi” olduğunu ifade eder.

“[3b] ...Belgrad Kāl'ası'nı küffār-ı hāksār muḥāşara eyledükde Koca Ca'fer Pāşā ser-'asker idi ve Çelebi Muḥammed Pāşā yeñiçeri ağāsı idi ve Abdurrahman Pāşā cebecibāşı idi ve bu haķır daḥi humbaracılar üzerlerine baş ḥalife idüm.”

Metnin devamında ise “Bir miqdār sergüzeştim aḥvālini beyān olunur” başlığı altında kendi yaptığı hizmet ve görevlerinden bahseden müellif bunu şu şekilde dile getirir:

“...İmdi bu haķır Kandiye Kāl'ası seferinden berü dīn-i mübī-

ne hizmet ve bu ana degin kal' ada gerek fethinde ve muhāşaralarında ve Belgrad muhāşarasında ve Temeşvār muhāşarasında ve Moskov seferinde Prut Suyı üzerinde 'asker-i İslām'ın mürūr-ı 'ubūrı için Usta Ali ile me'an elḥamdülillāhiTe'ālā hizmetimiz sebkat eyledi." [8a-b] Devamındaki ifadelerden yakın arkadaşı olan Usta Ali'nin vefat ettiği anlaşılmaktadır. Usta Ali ile birlikte Hotin taraflarına yapılan bir sefere de katılan Ali Ağa, burada köprü yapımı ile ilgili birtakım işler yapmıştır. Bu konu ile ilgili olarak yapmış olduğu çizimleri "sahib-i devlet" dediği kişiye ulaştırmak üzere Defterdar Osman Efendi'ye verdiğini belirtir. Bundan başka Mora Adası'nda bulunan Gördes Kalesi, Anabolu Kalesi, Modon Kalesi ve Menküşe Kalesi fetihlerinde bulunmuş ve çeşitli ihsanlara nail olmuştur.

Hanya Adası'nda muhafız olan Muhammed Paşa üç ay boyunca Suda Kalesi'ni muhasara edip elindeki humbaracıların yetersiz kalıp kaleyi alamaması üzerine merkezden bir humbaracı halifesi istemiş ve bunun üzerine Ali Ağa gönderilmiştir. Ali Ağa'nın gelmesinden beş gün sonra donanma gemilerinin de yardımı ile kale teslim alınmıştır. Söz konusu fethin nasıl gerçekleştiği ile ilgili olarak hazırlanmış olduğu raporunu tersanede Ali Paşa'ya takdim etmiştir. Bunun üzerine pek çok ihsana nail olmuş ve ayrıca Donanma-yı Hümâyûn humbaracıbaşılığına tayin edilmiştir. Daha sonra Gorfa Kalesi'nin muhasarası için görevlendirilmiş ancak bu seferde zafer sağlanamamıştır. [8b-9a].

Bayramoğlu Ali Ağa daha sonra ise eseri telif ettiği esnada kırk dokuz yıldır hizmette olduğunu ve bunun neticesi olarak 8993 akçe humbaracı tımarına mutasarrıf olduğunu ifade eder.

"Bu ḥaḳīr daḥi hizmet-i pādişāhīde dīn-i mübīn uğrına Ḳandıye'den berü sefer virüp kırk toḳuz senedür sekiz biñ toḳuz yüz toḳsan üç akçe humbaracı tīmārına mutaşarrıfım. Aḥvālim daḥi mükedderdür. Efendilerimizün iḥsānlarına ḳalmışumdur." [10a]. Ali

Ağa'nın buradaki ifadeleri onun bu eseri yazarken maddi bir sıkıntı içinde olduğunu ve padişahтан veya devlet büyüklerinden bir ihsan beklentisi içinde olduğunu da göstermektedir.

Bayramoğlu Ali Ağa'nın Babası

Bayramoğlu Ali Ağa eserde ismini vermeden babası ile de ilgili bilgi verir. Buna göre babası kırk sene kadar donanmada başarda kapudanlığı yapmıştır. Müellifimiz eserinde tasvir ettiği ve anlattığı pek çok şeyi babasından öğrendiğini ifade babında “babadan mirasdur” [20b] der.

Babası Akdeniz'de bilinen bir kaptan olup Hanya'nın 1645 yılındaki muhasarasına katılmış ve etkili olmuştur. Hanya'nın muhasarası esnasında Fransızlar tarafından muhasaralarda kullanılan bir tür merdiveni kullanarak Hanya'nın fethinde etkili olmuştur. Ali Ağa'nın verdiği bilgiye göre bu merdiven evlerde kullanılan merdivenlerden çok farklı olup, Fransızlar tarafından icat edilmiştir. Metinde resmini verdiği bu merdivenler için “[6b].... Ve daği nerdübân dirler al' a fethi için Fransız tâ'ifesi kullanurlar arib heykeldür” ifadesini kullanır. Ayrıca bu merdivenin nasıl ve ne zaman kullanıldığını da şu şekilde tarif eder: “[18a]... Fransız kâfiri bir al' aya şârıldukda birden al' aya yürüyüş eyledükde murâd eyledügi zamânda bir arib nerdübân kullanur...” der. Merdivenlerin çizimlerini verdiği yerde de “[55b] ...Bu daği bir nerdübândur ki ekşeri Fransızlar kullanurlar...”.

Babasının Hanya'nın fethine Sultan İbrahim tarafından memur edilmesini de şu şekilde hikaye eder: [55b] “...açan ki merhûm ve mağfûr Sultân İbrâhîm Hân tåbe şerâhu zamânında bir kızla- rağası gemiye girüp Mışır'a giderken orsân kâfirleri alup Hanya'ya getürüp pâdişâh-ı 'âlem-penâh hâzretleri işidüp ziyâdesiyle azaba gelüp elbetde bu Hanya al' ası feth olunmasını isterüm

dididi. Merhūm pederüm birkaç al‘anın fethinde bulunup hattā ara Cehennem nāmında üç alyon ki büyüklükde mişli bulunmaz ol maħalde apudān Hālil Pāşā imiş hattā alyonların taşvīrleri tershānede yazılıdır merhūm pederimüz ta‘rif olunup mişvārı bellü olmağla pādişāh-ı ‘ālem-penāh hāzret çağırıp: “Hanya’nuñ fethini senden isterüm” didükde, merhūm pederüm cevāp eyledi ki: “eger murāduñ mezbūr al‘ayı almak istersün bir daħi Hanya’nuñ adın añmazsın bir ğayrı nāmla sefer adın çıkarasın. Mālta nāmın çıkarup gereği gibi levāzımın tedārikin görüp mezbūr nerdübānları ol maħalde vāfir yapıdırup...”, “...İmdi bir ‘azīm donanma ile Yūsuf Pāşā nāmında bir pāşā apudān ve hem/ser-‘asker idüp ammā bu aħvāl Hanya al‘ası’nın fethi için olduğunu kimesneye bildürmeyüp hatt-ı şerīfi merhūm pederime [56a] virüp her ne yüzden hareket ve tedārik ider ise fermānum anuñ üzerinedür diyü. açan ki donanma-yı hümāyūn Hanya’ya varup ve bir tarafından dolanup küffār ‘acabā bizüm üzerimize olmasun diyü havf iderken tamām şuların alduğda donanma-yı hümāyūnı kaldurup birkaç mīl uzadıktan sonra meks-i ikāmet idüp ol vakıt merhūm pederim Yūsuf Pāşā’ya cevāp idüp eydür ki “ey efendüm pādişāhimuzuñ yek ulında hatt-ı şerīfi vardur. Emir ile cümle donanma-yı hümāyūnda olan pāşāları ve begleri ve sār askerler üzerine baş olanları cem‘ ile hatt-ı şerīf kırā’at olınsun” didükde apudān pāşā ve sār halk müteħayyir alup açan ki cümlesi bir yire cem‘ olup kırā’at olıduğdan sonra “ser-‘asker olan Yūsuf Pāşā sensin ki Hanya al‘ası’nın fethi için emr-i hümāyūnum olmışdur. Murādum Mālta degüldür, murādum Hanya al‘ası’nın fethini señden ister veyā başuñ” diyü ol vakıt gice ile girü dönüp bir baş al‘a-yi mezbūra yakın bir maħalline yanaşup ve gemilerde olan ‘asker-i İslām her ne kadar var ise taşraya degüp ve tedārik olan mühimmātleri cümle taşra çıkarup al‘a-yi mezbūra varup nerdübānlar ile önünçe tulumbalar yürüdererek al‘anın fethi müyesser oldu...”.

VII. Eserin Muhtevası

Ali Ağa yazdığı bu kitabın kırk yıldan fazla olan askerî mühendislik ile ilgili tecrübelerini ihtiva ettiğini ve başta padişah olmak üzere tüm devlet erkânının bunu okuması gerektiğini ifade eder. Bu kitabı okuyan herkesin kırk elli sene savaş tecrübesine sahip olacağını ileri sürer. Nitekim daha eserin giriş kısmında bu manada şöyle söyler: “Mülâhazam ancak devletlü efendilerimiz kitâb-ı mezbûrî birkaç kerre müṭâla‘a ve müzâkere eylese kırk elli senelerde gereği gibi sefer eylemiş kadar her ahvâllerine vukûf taḥşîl ider.” [2a].

Eserinin ilerleyen sayfalarında ise padişahın “usanmadan, üşenmeden” sürekli bu kitabı okumasını tavsiye etmektedir: “İmdi bu kitâb-ı mezkûr devletlü efendimiz uşanmayup, üşenmeyüp dâ’imâ müṭâla‘a ve müzâkere iderse fâ’idesin bulur, nice nice gazâlarda hükmini icrâ itdürürler.” [20b]

Yine birkaç yerde kitabının okunması ve burada ifade edilen tedbirlerin yerine getirilmesiyle ordunun muzaffer olacağını ifade eder.

Ali Ağa savaşlarda yapılacak uygulamalardan bahsederek yer yer aldığı bu tedbirlerin Sahabe-i Kirâm tarafından da uygulandığını ifade babında dört yerde şöyle söyler:

- [3a] Zîrâ bu tedbîr şaḥâbe’-i güzîn *riḍvānullāhi ‘aleyhim ecma‘în* tedbîrindendir .
- [21a] Zîrâ evvel ordusun muḥâfaẓa ide sonra cenge mübâşeret eyleye. Bu tedârik ve bu tedbîr muḳaddemâ şaḥâbe-i güzîn *riḍvānullāhi Te‘âlâ* [21b] *‘aleyhim ecma‘în* tedârikidir.
- [23a] Zîrâ tedbîrde çok hâl vardır. şaḥâbe-i güzîn *riḍvānullāhi Te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în* tedbîridür.
- [40b] Bu tedbîr şaḥâbe-i güzîn *riḍvānullāhi Te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în* tedbîrlerindendir.

Askerî Bilgiler

Eserde Osmanlılar tarafından kullanılan humbaralar ile ilgili detaylı bilgiler verip çizimlerini gösteren Ali Ağa, taktikler konusunda da çok mühim bilgiler verir. Nitekim bunu ifade babında şunları söyler: “İmdi kitāb-ı mezbūrda sepet ve fucı humbaraları taşvīrleri yazılmışdır. Düşmen üzerlerine biñ humbara atmağdan [6b] yüz veya elli fucı humbarası ağıduğda t̄abūr üzerine içindeki küffāruñ aşıla cenge mecāli kalmaz tedbīrdür.”

Bunların yanı sıra Fransızlar tarafından kullanılan ve “grande humbara” adı verilen humbaralardan da bahseden Ali Ağa bunların da çok etkili olduğunu ifade babında “...üç dört danesin birden t̄abūr üzerine yürüdseler t̄abūruñ çarh-ı feleklerin çevirmege mecāli kalmaz...” demektedir. Ancak bu humbaraların on bir on iki arşın (8-9 metre) boyunda olduğunu ve ancak bir kişi tarafından kucaklanabilip iki tekerli araba ile taşındığını ve içinde yüzden fazla kısa tüfenklerin olduğunu belirtir ve çizimini verir.

Muhasara esnasında alınacak tedbirler ve kullanılacak taktiklerle ilgili de bilgiler veren Ali Ağa, muhasarada su çıkması durumunda yapılacak işler ile ne kadar humbara atılması gerektiği ile ilgili bilgileri de detaylı bir şekilde ifade eder [7a-b vd.].

Ali Ağa'nın İcatları

Eserde kendisinin icat ettiği silah ve aletlerden de bahseden Ali Ağa bizzat “icat ettim” kelimesini kullanarak bunların mahiyetini ve harplerdeki önemini izah eder. Ayrıca çeşitli savaş taktiklerini ve uygulamalarını da ilk defa kendisinin yaptığını metin içinde belirtir. Ali Ağa'nın icat ettiği silah ve aletler ile ilgili verdiği bilgiler şu şekildedir:

“...Bu faşıl dañi haķir bir tulumba icād eylemişümdür. Zīrā bizüm humbaracılarımızıñ kullandığı tulumba ancak ateş şaçar. Ammā mezbūr tulumba hem ateş şaçar ve hem beşer onar

tüfenkler var içinde kûrşun atar...” [17a].

“...Mezbûr tulumbarı hâķîr icâd eyledüm. Hem ateş saçar ve hem beş on tüfenk atar. Yürüyişlerde ziyâde gerekli cenk âlâtıdır...” [47b]

“.... Daħi tüfenkli tulumba ne vechile olur ve ne vechile tolar bu hâķîr icâd eylemişümdür. Anı beyân idüp ve taşvîrde göstermişümdür...” [51b]

“...Bu daħi toķsan ħesâbından olmak üzere meydânlı bir terâzüdür ki aşlâ teħallüf eylemez ve aldatmaz ve kaçınıcı ħesâbdan ise bildürür. Kullanacak şeydür. Ammâ şimdiki üstâdlar cebinden bir terâzü çıkarur bakar güyâ ki gizlü bakar, aşlâ kendü daħi bilmez, ne meziyetdedür. Mâdemki terâzüde meydân yokdur añnanmaz ve hem kırk beş ħesâbindandır. Zîrâ toķsan ħesâbından terâzü kimsede yokdur bu hâķîr icâd eyledüm ve kimsede bu şan‘atı bilmezler...” [60a]

“...Ve bu daħi toķsan ħesâbından ziyâdesiyle kullanıcaķ terâzüdür. Bizüm ħumbaracılarımızda bu yokdur...” [60b]

“...Ve bu daħi toķsan ħesâbından olmak üzere bir terâzüdür. Bizüm ħumbaracılarımızda yokdur ve hem bu terâzünüñ yolın bulamamışlardır bu hâķîr icâd eyledüm...” [61a]

“ [17b]...Bu faşıl daħi ģrande tulumba ta‘ bir olunur Fransız kâfirleri kaçan ki çarĥ-ı felekli tãbûr üzerine yürüyüp bozmaķ için mezbûr ģrande tulumba peydâ eylemişümdür. Üç yâ dört veyâ beş dane birden yakup gice ile tãbûr üzerine yürüyüp onar on beşer yeñiçeriler her tulumbaya kollarına ikişer üçer adam yürüdeler. Kâfirlerüñ çarĥ-ı feleklerin yaķa. Vārâdîn’de olan kâfirleri daħi yakup aşlâ öñüne sed olup ħâ’il olmaz. Ateşi bir dönem yire degin sürer ve içindeki kûrşunlu tüfenkler ne kadar uzak olursa urur. Anuñ daħi taşvîri taħrîr idüp bir ģarîb şüret heykeldür manzûr-ı ‘âlîleri olduķda ma‘ lûm olunur...”.

“...Ve buñı nerde taħşîl eyledüğim su’âl buyurılır ise Moskov ħumbaracıbaşısı Fransız imiş. Andan firâr eylemiş gelüp Müselmân oldu idi. Elmâs Pâşâ zamânında bir ze‘âmet daħi

virdiler ve Belgrad Kâal'ası'n [18a] mi' mār idüp gönderdiler...”.

Eserde dikkat çeken hususlardan bir tanesi de Ali Ağa'nın bazı icatlarının ve uygulamalarının rüya vasıtasıyla veyahut da “vehb-i ilahî” olarak kendisine geldiğini ifade etmesidir. Nitekim birkaç yerde bu hususa dikkat çekerek şöyle söyler:

“...Bu bir vehb-i ilahidür, kalbime huzür idüp yüregime bir ateş düşdi ki bu ahvâli niçün bir adam anlamaz mı ve bunun tedârik-i tedbîrine ta' accüb ve bir kimesne zühür idüp tedâriki ve tedbîri kaydında degül yoḥsa niçe ' âkil kimesneler vardur söylemezler ki kim diñler diyü beli señ Allāh için anladuḡın üzere gerekli ve lüzümü olan ahvâlleri geregi gibi taḥrîr ve taḥrîr eyle de ' indallāhi Te'ālā ecr ü şevâbdan herbirin hükmi icrâ olunmuş kadar ecr ü şevâba nâ'il olur ve bundan gaflet olmaya..” [21b].

Lale Devri'ni idrak etmiş birisi olan Ali Ağa, bu dönemde şairlere ve benzeri faaliyetlerde bulunan kimselere gösterilen ilginin kendisi gibi askerî sanat ehli insanlara ve icatlara gösterilmediğinden şikayet ederek şöyle söyler: “...İmdi bu tedbîr ü tedârikin bilür adamlar çokdur. Ancak halk ihsân kuludur. Bir garîb hâldür. Zamānda bir adam gazel söylese pesendide idüp büyük manşüb ve ihsân iderler. Ammā dîn-i mübîn için gerekli bir şan'at gösterse su'âl ider kimse yokdur...” [39b].

VIII. Humbaracı Ocağı

Aslı Farsça, *humpāre* kelimesinden gelmekte olup, *küçük küp*, *küpçeğiz* manasında bir kelimedir. Metinlerde bazen *kumbara* olarak da geçmektedir⁶². İçi boş toprak, cam, demir veya tunçtan yapılmış güllerin içine barut, demir ve kurşun parçaları ile bomba veya

62 Mehmed Kanar, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1993, s. 263. M. Cavid Baysun, “Kumbaracı”, İA, VI/982.

benzeri tahrip maddesi koyularak havan topu ya da elle atılan eski bir tür savaş aletidir. Elle veya havan topu ile atılabilir. Havan ile atılanına 'havan humbarası' veya 'humbara havanı'⁶³, el ile atılanına da 'el humbarası' (humbara-i dest) denilir. Havan topu vasıtasıyla humbara atan topçulara *humbaracı* denilir.

Osmanlı askerî teşkilâtı içinde erken zamanlardan beri topçu ve cebeci ocakları içinde bulunan humbaracılar, İstanbul'un fethinden sonra müstakil bir ocak haline gelmişlerdir⁶⁴. Ocağın tam olarak ne zaman teşekkül ettiği belli değildir. Merkezde ve taşrada bulunan humbaracılar İstanbul'daki humbaracıbaşıya bağlı idi. Cebeci, topçu ve tımarlı olarak üçe ayrılan humbaracılar, humbaraların yapımı ve kullanımı ile mükellef idiler. Humbara yapımı ile görevli olanlar cebeci ocağında bulunurlardı. Havan topları ile humbara atanlar ise Topçu Ocağı'na mensup idiler. Ayrıca el ile humbara atan kimseler de vardı⁶⁵.

Tophane-i Âmire imalathanelerinden birisi de kumbara (humbara) imalathanesidir. Osmanlılar içine humbara denilen güllerin atıldığı havan toplarına "humbara kazanı" ismini vermekteydiler⁶⁶. Havan toplarında atılmak üzere hazırlanan humbaralar muhtelif türlerde imal edilmektedir. İçi boş bir tarzda demir, tunç veya taştan ya-

63 Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi* (nşr. Ahmed Refik), İstanbul 1928, II, s. 47.

64 Baysun, "Kumbaracı", İA, VI/982; Abdülkadir Özcan, «Osmanlı Askerî Teşkilâtı», *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Târîhi* (ed. E. İhsanoğlu), İstanbul 1993, s. 348; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, Ankara 1988, II, s. 117-133 vd. Tersâne-i Âmire'de de ayrıca bir kumbaracı bölümü bulunmaktadır. 1527-31 tarihlerinde mevcudu 4 kişi olan kumbaracıların sayısı XVI. asrın sonları ile XVII. asrın başlarında 203 kişiye yükselmişken daha sonra 100 kişiye ve 1648'de de 23'e kadar inmiştir (İ. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 70).

65 Baysun, "Kumbaracı", s. 982.

66 *Atik ve Cedid Topa Dair Fenn-i Harb ve Hendese Üstadlarından Menkul Makalât Mecmuası*, Deniz Müzesi Ktp., Yazmalar nr. 824, v. 1b.

pılan humbaraların içine yanıcı ve patlayıcı maddeler konulmaktaydı. İmalathanede kullanılan gümüş cürufları Kavala ve Pravişte'de bulunan madenlerden gelirdi⁶⁷. Evliya Çelebi, İstanbul'dan başka Budin'de de bir humbarahane olduğunu belirtir⁶⁸.

Humbara'nın Tarihi Gelişimi

Humbaraların tarihi havan topunun geliştirilmesinden sonradır. Havan⁶⁹ toplarının tarihi de ateşli silahların tarihine bağlı olarak on dördüncü yüzyıla kadar geri gitmektedir. Ancak havan toplarının esaslı bir silah olarak savaş alanlarında kullanılması İstanbul'un muhasarasından sonra olmuştur. Bilindiği gibi havan toplarının fonksiyonel bir şekilde kullanılması ilk kez İstanbul muhasarası esnasında gerçekleştirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed, Haç denizinde bulunan gemileri vurmak için havan topu üzerinde önemli bir düzenleme yapmıştır. Bu muhasaradan sonra havan topları özellikle muhasara savaşlarının vazgeçilmez bir silahı hâline gelmiştir.

Tarih boyunca pek çok defa kale ve şehir surlarını muhasara etmek durumunda kalan Osmanlılar, havan toplarının geliştirilmesine ve kullanılmasına büyük önem vermişlerdir. On beş ve on altıncı asırlardaki savaşlarda, şekli itibariyle kazana benzediğinden dolayı "top kazanı" veya sadece "kazgan" adını verdikleri⁷⁰ geniş ağızlı, kısa namlu boyuna sahip havan toplarını, taşıma ve kullanma kolaylığından dolayı sıkça kullanmışlardır. Mesela, 1478 yılında, İskenderiye muhasarasında, arazinin engebeli olmasından dolayı top

67 Tophâne'de olan kumbara imalathanesine lâzım gümüş cürûhunun Kavala ve Pravişte madenlerinden verilmesi hakkında Cezayir Beylerbeyine yazılan hüküm: *Mühimme Defteri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, nr. 30, s. 129/314, 13 S 985 (3 Mayıs 1577).

68 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314-15, VI, s. 234.

69 Havan topunun Osmanlı kaynaklarında, havaî, hevâyî veya havâyî şeklinde zikredilmesi, muhtemelen mermisinin, diğer toplardan farklı olarak yukarı doğru gitmesinden kaynaklanmaktadır.

70 "Eski bir nev battal top", Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, s. 1069.

götürülemediği, muhasara için gerekli olan toplar ve havanlar orada dökülmüştür. Bunlar arasında bulunan iki havan topunun attığı her biri 11, 12 ve 13 kantar ağırlığındaki⁷¹ yangın ve tahrip güllerinin kale içindeki evler üzerinde yaptığı tahribat ve özellikle çıkardığı yangınlar, mahsurlar üzerinde büyük zarar yapmıştır⁷². Osmanlılar ilk defa⁷³ bu muhasarada, petrol veya zeytinyağına batırılmış yün, güherçile, balmumu ve kükürt gibi yanıcı maddelerden oluşan humbaralar kullanmışlardır⁷⁴. 1470 yılındaki Eğriboz seferinde de havan topu kullanılmış, ancak içinde yanıcı maddeler bulunan humbaralar kullanılmamıştır⁷⁵. Selanikî, 1565 yılında yapılan Malta seferine beş adet havai topun götürülmesi gerektiğinden bahseder⁷⁶. Osmanlılar, bilhassa kale muhasaralarında ve müdafaalarında havan topu-

71 Uzunçarşılı, *Halkondil Zeyli*'ne istinadla bu havanların gülle ağırlıklarını 13 kental yani 1,3 ton olarak vermektedir (İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, II, s. 123). Oysa Hammer, güllerin 11, 12 ve 13 kantar ağırlığında taş gülle attıklarını belirtmektedir. (J. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (trc. Mehmed Ata), İstanbul 1329, III, s. 172-3). Dönemin Osmanlı kaynakları topların kale önünde döküldüğünden bahsederler ancak gülle ağırlıklarını vermezler.

72 "Havayî topları kürre-i mihr gibi evc-i sipîhr-i devvâra ağdurdılar; yukarudan aşağı hisâr içindeki küffârın başına taş yağdurdılar; ol sâ'ika-girdâr toblar her ne dârun tamına ki tokunurdu, içindeki bed-fercâmlar be'ysü'l-makarr-ı sakara okunurdu", İbn Kemâl, Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. Şerafettin Turan, Tenkidli Transkripsiyon), İstanbul 1957, VII, s. 448.

73 Hamdi Binark, ilk humbaraların II. Murad devrinde bakırdan yapıldığını ve içine ufak demir parçaları, karabarut ve küçük kurşun yuvarlakların doldurulmasıyla hazırlandığını ileri sürerek, bunların ilk defa II. Kosova savaşında (1448) kullanıldığını belirtir ("Fatih Sultan Mehmed'in Topları", *Motor Mecmuası*, 17 (1953), s. 14).

74 Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, III, s. 172; İ. H. Danişmend, "Eski Türk Ordusunun Silah ve Teknik Üstünlüğü", *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1947, s. 2.

75 "Havâî toplar ki kürre-i mihr ü mâh gibi burûc-ı sipîhr-i devvâre 'urûc ider ve döner hisâr içindeki nâbekârların üzerine kazâ-yi âsumânî ve belâ-yı nâgihânî gibi nâzil olurdu, tokunduğu dârun der ü dîvârın târ u mâr etdikten sonra ceng-i zarb-destle seng ü çûpin yün gibi didikten sonra merkez-i zemîne deg gider, ne haftân-ı çerm gâv, ne siper-i cirm-i mâhî hâyil olurdu (İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s. 289).

76 Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî* (nşr. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989, I, s. 6.

nun etkili bir şekilde kullanılmasına dikkat ederek önemli sonuçlar almışlardır⁷⁷. Ancak, on yedinci yüzyılın sonlarına doğru önemini kaybeden ve âdeta kaybolmaya yüz tutan Humbaracı Ocağı on sekizinci yüzyılın başlarında Osmanlı hizmetine giren Humbaracı Ahmed Paşa'nın gayretleri ile tekrar canlandırılmıştır⁷⁸. Graf Marsigli, Osmanlıların havan yapmasını Hıristiyanlardan öğrendiğini iddia ederek "havan humbarası" dediği Osmanlı havanlarının da maharetli kullanılmadığını, ancak yine de etkili bir silah olduğunu belirtir⁷⁹.

Topçular gibi Kapıkulu ocağına mensup bulunan humbaracı ortalarının on beş on altıncı yüzyıllar arasında ihdas edildiği tahmin edilir.⁸⁰ Humbaracıbaşı adı verilen bir subayın komutasında bulunan bu ocak mensupları, başlangıçta biri topçulara, diğeri cebecilere bağlı olmak üzere iki kısımdan ibaretti. Bu ocağın esas kısmının Kapıkulu gibi maaşlı değil, tımarlı olduğu bilinir. Humbaracılık, Ali Ağa'nın aşağıda belirttiği üzere IV. Mehmed'in Kandiye muhasarası esnasında müstakil bir ocak haline gelmiştir. Yine Ali Ağa'nın sık sık ifade ettiği gibi bu ocak ve humbaracılık sanatı on sekizinci yüzyıl başlarında büsbütün ihmale uğramıştır. Sultan I. Mahmud (1730-1754) döneminde Comte de Bonneval (Ahmed Paşa) (1675-1747), mîr-i mîrân rütbesi ile humbaracıbaşılığına tayin edilip Avrupa'daki usul ve sistemlere uygun bir şekilde ocağı tekrar teşkilatlandırılmaya tabi tutuldu.⁸¹ Eserinde bu zattan ve faaliyetlerinden bahis bulunmamasına bakılırsa, Ali Ağa bu tarihlerden önce vefat etmiştir.

77 M. Cavid Baysun, "Kumbaracı", *İA*, VI/982.

78 Humbaracılar ocağının yeniden teşkilâtlandırılması ve Humbaracı Ahmed Paşa'nın faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Mustafa Kaçar, *Osmanlı Devleti'nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishânelerin Kuruluşu*, Doktora Tezi, 1996, İÜ Edebiyat Fakültesi, s. 18.

79 Marsigli, *Askerî Vaziyet*, s. 165-6.

80 Humbaracı ocağı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Halaçoğlu, *Humbaracı Ocağı ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın Hayatı, Islahatları* (lisans tezi, 1982), İÜ Ed. Fak. Tarih Bölümü Seminer Kitaplığı, nr. 3533.

81 Pakalın, *OTDTS*, I, 854.

Humbaracı ocağı ile ilgili çok kıymetli bilgiler veren Ali Ağa, Humbaracılar ocağının Sultan IV. Mehmed (1648-1687) döneminde Kandiye Kalesi'nin muhasarası esnasında Vezir Ahmed Paşa ve Defterdar Ahmed Paşa tarafından üç kol humbaracıbaşılık olarak kurulduğunu ve bunun padişah tarafından da uygun bulunduğunu ifade eder. Buna göre sağ kol humbaracıbaşılığına Ahmed Paşa getirilmiş ve Ohri Sancağı yirmi bin akçe zeametle kendisine verilmiştir. Sol kola ise İslam Ağa humbaracıbaşı olarak getirilmiş ve kendisine Babaeski zeameti verilmiştir. Orta kola ise Köse Ahmed Ağa Eskipol zeametiyle getirilmiştir. [27b]. Her bir humbaracıbaşıya yirmişer nefer verilerek toplam altmış humbaracıbaşı görevlendirilmiştir. Ali Ağa bu rakamın kendi zamanında üç yüze ulaştığını belirtir.

Belgrat'ın fethinden sonra humbaracıbaşı Mustafa Ağa, Vezir Mustafa Paşa'ya olan yakınlığı sebebiyle üç humbaracıbaşılık görevini ve ilaveten lağımcıbaşılık görevini uhdesine almış ve böylece diğer iki humbaracıbaşılık görevi açıkta kalmıştır.

Humbaracı ocağının işleyişi hakkında da bilgi veren Ali Ağa, seferlere gidildiğinde Sultan IV. Mehmed döneminden beri kanun üzere üç humbaracıbaşının birlikte gittiğini ancak son zamanlarda bu kanunun bozulduğunu ve padişahın bu eseri okuyarak tekrar bu ocağa nizam verilmesini umduğunu ifade eder. Ali Ağa'nın verdiği bilgilere göre hangi seferde hangi humbaracıbaşılardan sefere katıldığının listesi şu şekilde verilmiştir:

- Kandiye Kal'ası'nda olan humbaracıbaşılar: Ahmed Ağa ve diğer Ahmed Ağa ve İslam Ağa;
- Kamanıçe'de olan humbaracıbaşılar: Ahmed Ağa ve İslam Ağa ve Muşlı Ağa;
- Ummān seferinde olan humbaracıbaşılar: Muşlı Ağa, Ahmed Ağa, İslam Ağa;
- Çehrīn seferinde olan humbaracıbaşılar: İslam Ağa, Muşlı Ağa, Ahmed Ağa;

- Beç seferinde olan humbaracıbaşılar: İslâm Ağa, Aḥmed Ağa, Muşlı Ağa;
- Belgrad Kāl'ası fethinde olan humbaracıbaşılar: Murād Ağa, Hüseyin Ağa, Kara Muhammed Ağa.[26a-b]

IX. Ümmü'l-Gazâ'yı Tanıtın Çalışmalar

Osmanlı askerî literatürü üzerine yapılan çalışmalar çok fazla değildir. Bu sebeple, bu eserden ve benzeri eserlerden pek fazla bahis bulunmamaktadır.⁸² *Ümmü'l-gazâ* ile ilgili olarak Arslan Terzioğlu şunları söylemektedir: “Sultan Ahmed III (1703-1730) devrinde Humbaracılar sınıfının 2. Halifesi Ali Ağa'nın yazdığı Topkapı Sarayı'ndaki “*Ümmü'l-gazâ*” isimli eserde 17. yüzyılın kale kuşatmalarında kullanılan kendi icadı tulumba isimli roketler tarif ve tasvir edilmektedir. Bunların 11-12 arşın (7-8 m.) boyunda olduğu ve çapını bir insanın gücükle kucaklayabileceği bu eserde resimleri ile belirtilmektedir. Ali Ağa bu eserinde, savaşlarda başarısızlıkları silah icadında ve geliştirilmesindeki duraklamaya atfederek padişaha yeni silahlar geliştirilmesini tavsiye etmektedir. Böylece bu alanda Türk-İslâm dünyasındaki gelişmelerin ve yeni buluşların artık sona erdiği görülmektedir.”⁸³

Eserle ilgili olarak Fuat Sezgin tarafından hazırlanan *İslam'da Bilim ve Teknik* isimli eserde şu bilgiler vardır: “Osmanlı roketleri hakkında ilginç resimlerle birlikte ayrıntılı bilgileri, Sultan III. Ahmed (1703-1730) döneminde faaliyette bulunmuş olan mühendis Ali Ağa *Umm el-Gazâ* isimli kitabında vermektedir. Onun tarafından

82 *Ümmü'l-gazâ* ile ilgili olarak en son yapılan çalışma: Salim Aydüz, “Lale Devri'nde Roket de İcat Edilmişti”, *Derin Tarih*, sayı 3, İstanbul 2012, 64-67.

83 Arslan Terzioğlu, “Türk-İslâm Kültür Çevresinde Uçma Denemeleri, Otomatik Makinalar, Denizaltı ve Roket Teknolojisi”, *Türkler*, editörler Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, XI, 260-266.

imal edilen roketlerin uzunluğu 7-8 metre imiş. Çevrelerinin ölçüsü hakkında ise, bir insanın kesinlikle kucaklayamayacağını söylemektedir. Bu kitap şimdiye kadar hemen hiç bilinmediği için, ondan askerlik ve teknik tarihi bakımından ilginç olan birkaç resim daha burada sunmak yerinde olsa gerektir.”⁸⁴

Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi adlı eserde ise şu bilgilere yer verilmiştir: “Bayramoğlu Ali Ağa (XII/XVIII. asır) Humbaracı ocağı ikinci halifesidir. Ali'nin *Umm al-Ğaza fi Tadbir al-Harb va Lavāzimiḥā* adlı bir eseri tespit edilmiştir. III. Ahmed devrinde yazılan bu eser harp sanatı ve levazimatından bahseder. Müellif eseri üç fasıl üzere tertip etmiştir. Uzun bir girişten sonra, bu devirde yapılan harplerde ne vazifelerde bulunduğunu bildirmiştir. Sonra top çeşitlerini ve havanlarını tanıtır. Harpte alınması gereken tedbirlerden bahseder. Temeşvar Kalesi gibi bazı kalelerin alınmasında yapılan istihkâmları anlatır.”⁸⁵ Ancak eserin isminin bu şekilde yazımına sadece burada rastlanılmaktadır. Söz konusu bilgilerin kaynağı olarak gösterilen F. Edhem Karatay'ın *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nda eserin ismi sadece *Ümmü'l-Ğazā* olarak geçmektedir.⁸⁶

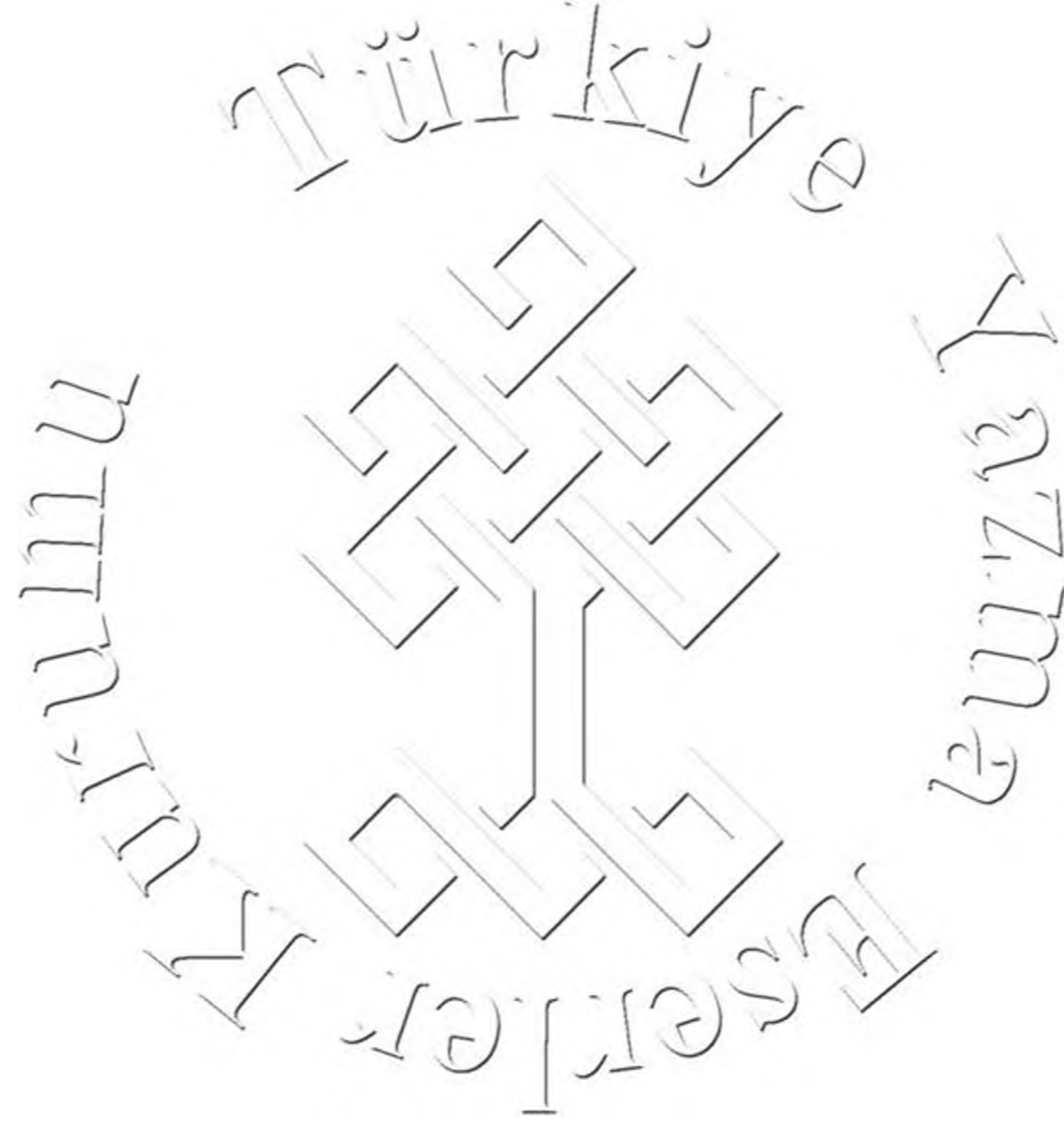
Ümmü'l-ğazā adlı bu eser Osmanlılarda humbaracılıkla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Eserde bulunan teknik terimler ve silahlar, on sekizinci yüzyıl askerlik tarihi için büyük önem taşımaktadır. Kullanılan resimler, silahların ve Osmanlı harp tekniklerinin tanıtımında esere bir kat daha değer kazandırmaktadır. Bu anlamda böyle bir eserin gün yüzüne çıkartılıp ilim âlemine tanıtılmasının ilim âlemine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu eser

84 Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, İstanbul: İBB Kültür AŞ. Yay., 2008, V, 128.

85 *OALT*, I, 1066.

86 İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, 1961, nr. 1930.

gibi yine on sekizinci yüzyılda yazılmış olan askerlik ve harp sanatı ile ilgili eserler dönemin askerî tarihinin aydınlatılmasına önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman Şeref, "Koca Ca'fer Paşa", *Yeni Mecmua Nüsha-yı Fevkalade 1331-1915 5/18 Mart Çanakkale*, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul, s. 38-39.
- Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim* (Yay. Haz. A. Kazancıgil-S. Tekeli), İstanbul 1982.
- Agoston, Gabor, "Ottoman Artillery and European Technology in the Fifteenth and Seventeenth Centuries", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaria (AOASH)*, XLII/1-2 (Budapest 1994), s. 25.
- Ahmed Muhtar Paşa, *Osmanlı Topçuları*, İstanbul, 1315.
- Ahmed Muhtar, "Eski Osmanlılarda Top Dökmek Sanatı", *Malûmat*, sy. 121, 1315, s. 13-14; *Malûmat*, sy. 123, 1315, s. 45-46; *Malûmat*, sy. 124, 1315, s. 65-66; *Malûmat*, sy. 126, 1315, s. 102-103; *Malûmat*, sy. 127, 1315, s. 121-123; *Malûmat*, sy. 128, 1315, s. 147-149.
- Ahmed Muhtar, *Ahvālnāme-i Müellefāt-ı Askeriye: Ahvālnāme-i Müellefāt-ı Topçuyān*, İstanbul: 1316.
- Ahmed Muhtar, *Osmanlı Topçuları ve Ahvālnāme-i Müellefāt-ı Askeriyye-i Osmāniyye*, İstanbul: 1316.
- Aksu, Cemal, "Firdevsî (Rûmî, Uzun)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: 1999, I, 463.
- Al-Hassan, Ahmad Y., "Potassium Nitrate in Arabic and Latin Sources", *paper presented to the XXI International Congress for the History of Science*, Mexico City, 2001.
- Alper, Ö. M., "Mehmed Paşa (Elmas)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 158.
- Atik ve Cedid Topa Dair Fenn-i Harb ve Hendese Üstadlarından Menkul Makalât Mecmuası*, Deniz Müzesi Ktp., Yazmalar nr. 824.
- Aydüz, Salim, "Ahmed Paşa (Humbaracı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, s. 147-148.

- Aydüz, Salim, “Ateşli Silahlarla İlgili Türkçe Matbu Eserler Bibliyografya Denemesi (1727-1928)”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 5 (March 2004), s. 259-309.
- Aydüz, Salim, “Ahmed Muhtar Paşa (Gazi)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 139-141.
- Aydüz, Salim, “Lale Devri’nde Roket de İcat Edilmişti”, *Derin Tarih*, sayı 3, İstanbul 2012, 64-67.
- Aydüz, Salim, “Lâle Devri’nde Yapılan İlmî Faaliyetler” *Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 3 (İstanbul 1997/1), s. 143-170.
- Aydüz, Salim, “Osmanlı Devleti’nde Bilim ve Teknolojinin Muhafazası”, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, Makaleler*, Editör: Yavuz Unat, Nobel, Ankara 2010, 763-772.
- Aydüz, Salim, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, *Tarih Okulu*, Mayıs - Ağustos 2011 Sayı X, 1-37.
- Aydüz, Salim, *Osmanlı Devleti’nde Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Babinger, F., *Mehmed the Conqueror and his Time* (trc. R. Manheim, ed. W. C. Hickman), Princeton 1978.
- Bacque-Grammont, Jean-Louis, “La Fonderie de Canons d’Istanbul et le Quartier de Tophane. Textes et Images Commentées”, *Anatolia Moderna [Yeni Anadolu]*, sy. 8, Paris: 1999, s. 5.
- Baysun, M. C., “Ahmed Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978, I, 199.
- Baysun, M. C., “Kumbaracı”, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1967, VI, 982.
- Binark, Hamdi, “Fatih Sultan Mehmed’in Topları”, *Motor Mecmuası*, 17 (1953), s. 14.
- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992.
- Bosworth, C. E., “al-Tarsusi”, *the Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM Edition v. 1.0, Leiden: Koninklijke Brill NV, 1999.

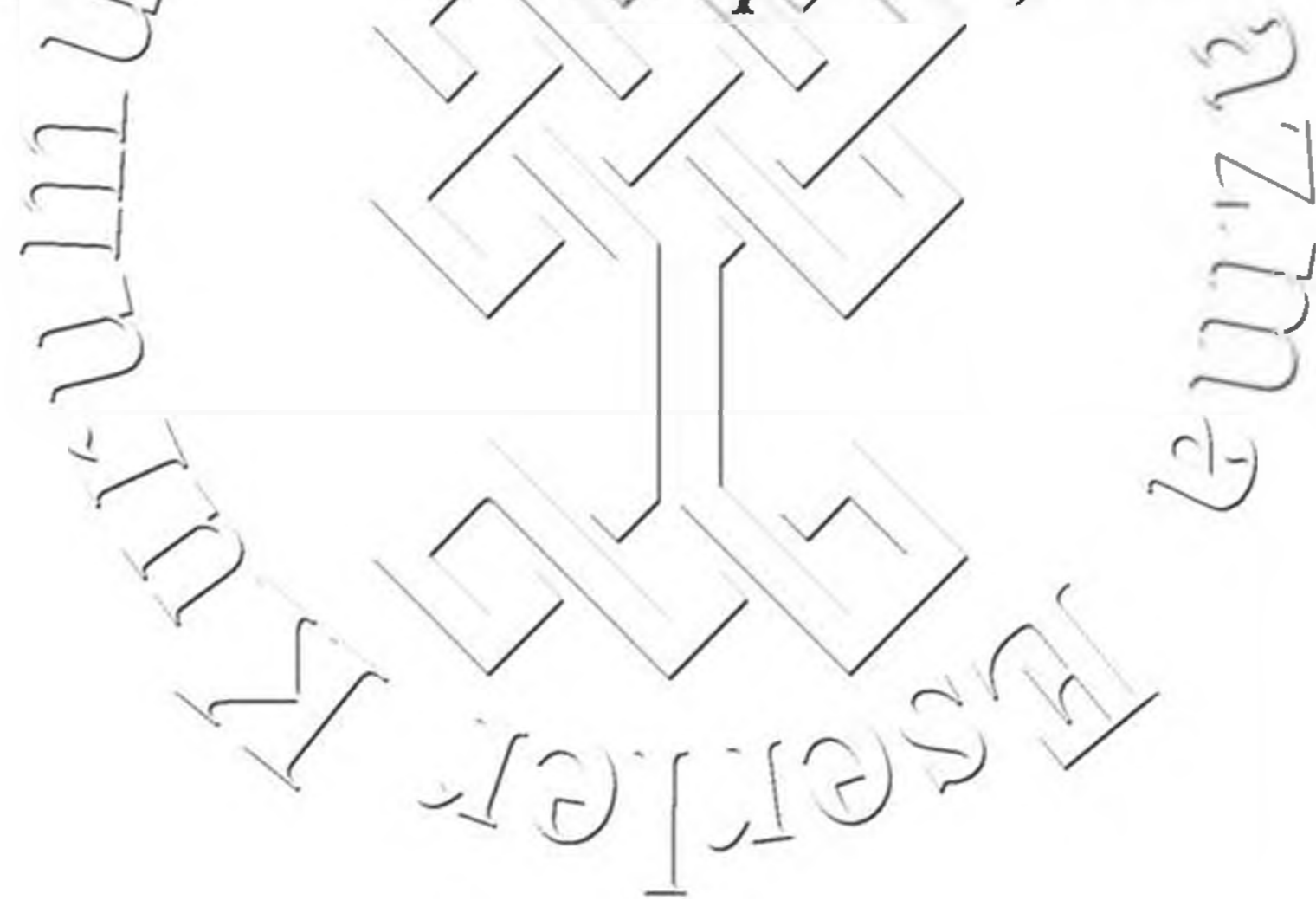
- Browne, P. J., "Cast Cannon in the 15th to 19th Centuries", *Foundry Trade Journal*, sy. 2, 1960, s. 163.
- Cevdet-Hariciye, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, nr. 7897.
- Çoruhlu, Tülin, "Ahmed Muhtar Paşa, Ferik", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, II/106-108.
- Danişmend, İ. H., "Eski Türk Ordusunun Silah ve Teknik Üstünlüğü", *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1947, s. 2.
- Danişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972, III, 479-480.
- El-Hiyel fi'l-hurûb ve fethi'l-medâin ve hıfzi'l-durûb*, TSMK, Ahmet III, nr. 3469, vr. 133b-235a.
- Esencan, T., *Türk Topçuluğu ve Kaynakları*, Ankara: 1946.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314-15.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, TSMK, Bağdat Köşkü nr. 304.
- Eyüpler, Mehmet, *Osmanlılarda Topçuluk Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul: İTÜ Metalürji Fakültesi, 1986.
- Fazlıoğlu, İhsan, "Nasuh (Matrakçı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: 1999, II, 350-351.
- Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi* (nşr. Ahmed Refik), İstanbul 1928.
- Halaçoğlu, Ahmet, *Humbaracı Ocağı ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın Hayatı, Islahatları* (lisans tezi, 1982), İÜ Ed. Fak. Tarih Bölümü Seminer Kitaplığı, nr. 3533.
- Hammer, J., *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (trc. Mehmed Ata), İstanbul 1329.
- Işıksal, Turgut, *Topçuluk: XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Türklerinde*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1947.

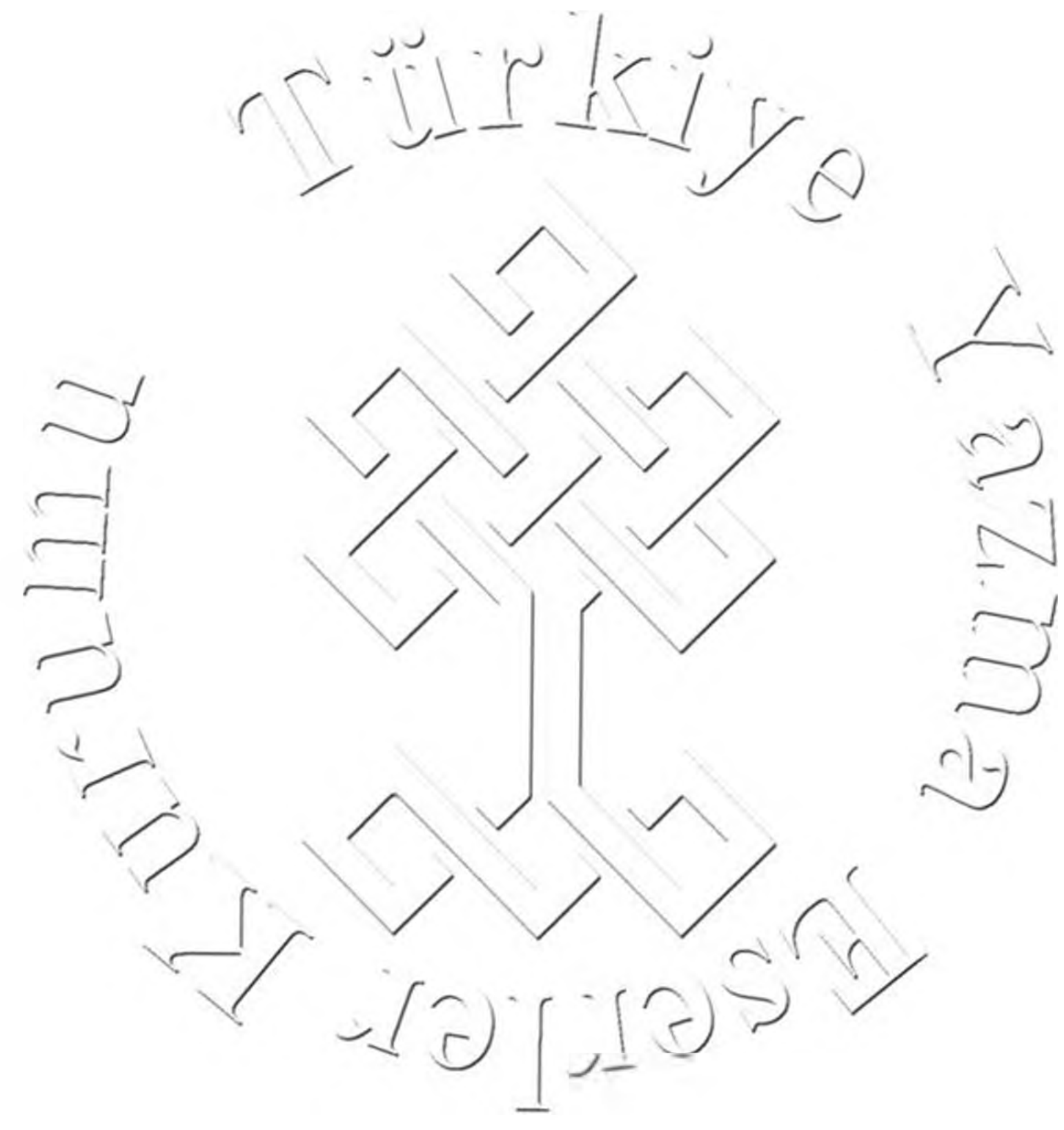
- İbn Kemāl, Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed, *Tevārīh-i Âl-i Osman*, (nşr. Şerafettin Turan, Tenkidli Transkripsiyon), İstanbul 1957.
- İhsanoğlu, E., “Osmanlı Bilimi Literatürü”, E. İhsanoğlu, [ed.], *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: IRCICA, 1998 içinde.
- İhsanoğlu, E., “Endülüs Menşe’li Bazı Bilim Adamlarının Osmanlı Bilimine Katkıları”, *Büyük Cihad’dan Frenk Fodulluğuna*, İstanbul 1996.
- İhsanoğlu, E., *Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası*, İstanbul 1985.
- İhsanoğlu, E., *Başhoca İshak Efendi*, Ankara: 1989.
- İhsanoğlu, E., R. Şeşen ve diğerleri, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, (OALT) İstanbul: 2004, c. I, s. LV-LVI.
- İnalcık, Halil, “Mehmed II”, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1970, VII, s. 535.
- İnalcık, Halil, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London 1973.
- James, David, “The *Manual de artilleria* of al-Ra’is Ibrāhīm b Aḥmad al-Andalusī with Particular Reference to Its Illustrations and Their Sources”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 41, No. 2. (1978), s. 237-257.
- Kaçar, Mustafa, *Osmanlı Devleti’nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishānelerin Kuruluşu*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 1996.
- Kaçar, Mustafa, *Osmanlı Devleti’nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishānelerin Kuruluşu*, Doktora Tezi, 1996, İÜ Edebiyat Fakültesi.
- Kanar, Mehmed, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1993.
- Karatay, F. Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu* İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, 1961.
- Keegan, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, trc.: F. Doruker, İstanbul: 1995.

- Kitâb fî İlmî'n-nüşşâb*, Bayezid Ktp., Veliyüddin, nr. 3176.
- Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni*, trc.: Karolidi, İstanbul: 1328.
- Marsigli, G. L. F., *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti* (trc. M. Nazmi), Ankara 1934.
- Mehmed Ârif, “Humbaracıbaşı Ahmed Paşa (Bonneval)”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, III/18 (1328), 1153-1157.
- Muhammed b. Menglî, *Kitâbü't-Tedbîrâti's-Sultâniyye fî Siyâseti's-Sinâ'ati'l-Harbiyye*, nşr. Salim Aydüz, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Mustafa b. İbrahim, *Fenn-i Humbara ve Sanayi-i Ateşbâzi*, Muallim Cevdet nr. K 439.
- Mühimme Defteri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, nr. 30, s. 129/314, 13 S 985 (3 Mayıs 1577): nr. 136, s. 292.
- Münyetü'l-Guzât 14. yüzyıla ait Memluk-Kıpçakçasıyla Yazılmış Askerî Bir Risâle* [Metin, tercüme, dizin], Nşr.: Kurtuluş Öztopçu, Yay.: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1989.
- Najm al-Din Hasan Al-Rammah, *Al-Furusdiyya wa al-manasib al-harbiyya*, Analitik bir girişle neşreden Ahmad Y. al-Hassan, Halep: 1998.
- Osman b. Abdülmennan el-Muhtedî, *Hediyetü'l-Muhtedî*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Ktp., nr. 3027.
- Özcan, Abdülkadir, “Humbaracı Ahmed Paşa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, XVIII, 350-353.
- Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Askerî Teşkilâtı», *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tārihi* (ed. E. İhsanoğlu), İstanbul 1993.
- Özcan, Abdülkadir, “Ahmed Paşa (Hezarpare)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 147.

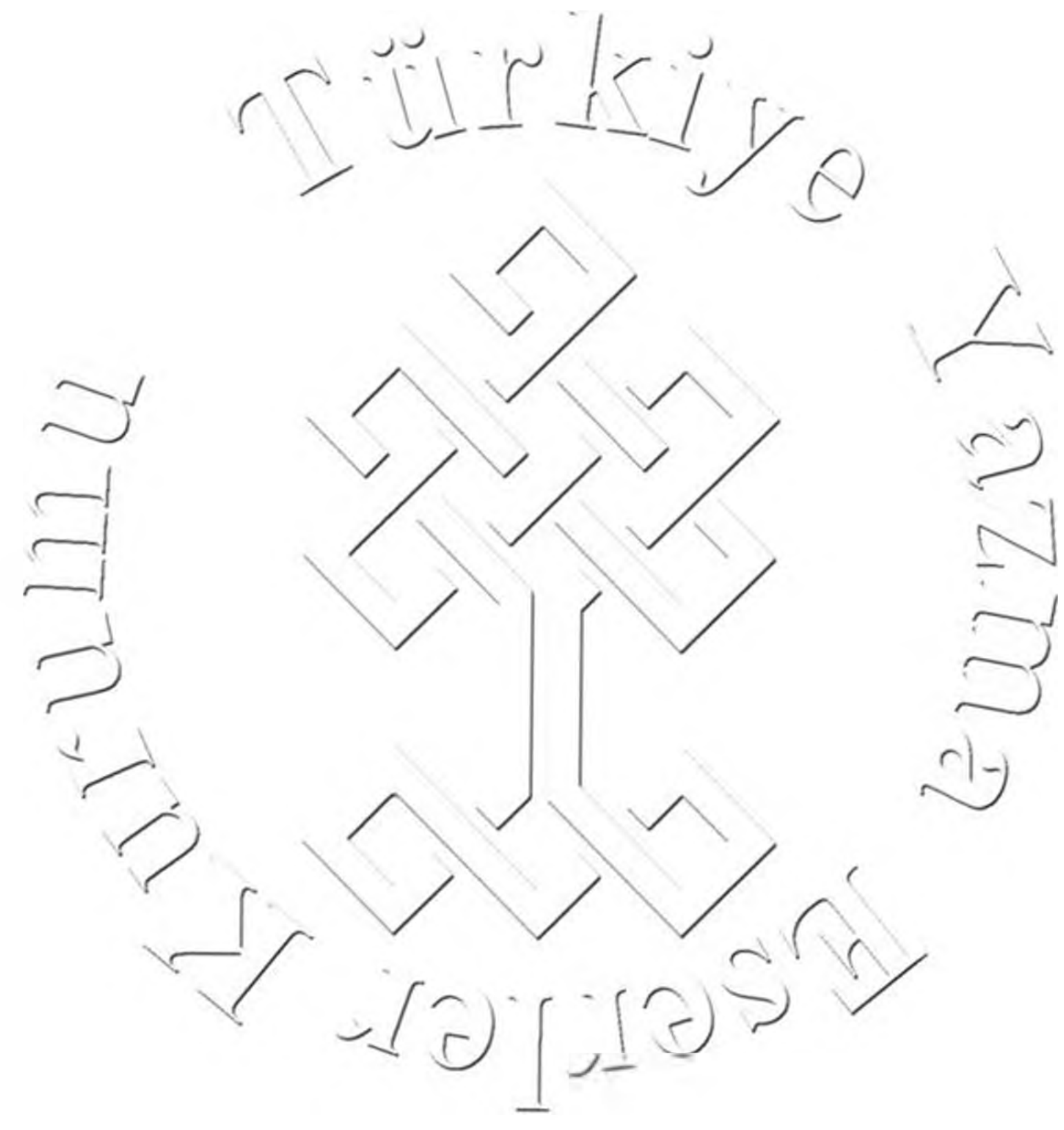
- Özcan, Tahsin, “Fazıl Ahmed Paşa (Köprülüzade)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 439-441.
- Pakalın, M. Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1970.
- Parry, V. J., “Barud”, *Eİ2*, I, 1064.
- Partington, J. R., *A History of Greek Fire and Gunpowder*, Cambridge: W. Heffer and Sons Ltd., 1960.
- Recep Yılmaz, “Ali Paşa (Damad, Şehid, Silahdar)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 225-6.
- Reis İbrahim b. Ahmed el-Endelüsi, *Kitābü’l-İzz ve’l-menāfi‘ li’l-mücāhidin fi sebīli’l-lah bi’l-menāfi‘*, Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 1122.
- Risāle fi ilm-i cerri’l-eskāl ve nahvihā mine’l-‘acāib*, Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa, nr. 441.
- Sakaoğlu, N., “Ahmed Paşa (Humbaracı)”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı; Ankara; Kültür Bakanlığı, 1993, I, 129, 130.
- Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selānikī* (nşr. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989.
- Sertoğlu, Midhat, «Galata ve Tophâne», *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 7, 1977, s. 9-17.
- Sezgin, Fuat, *İslam’da Bilim ve Teknik*, İstanbul: İBB KültürAŞ. Yay., 2008, V, 128.
- Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türki*, İstanbul 1317.
- Terzioğlu, Arslan, “Türk-İslâm Kültür Çevresinde Uçma Denemeleri, Otomatik Makinalar, Denizaltı ve Roket Teknolojisi”, *Türkler*, editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, XI, 260-266.
- Toparlı, Recep, *İrşādü’l-mülûk ve’s-selātîn*, Ankara: 1992.
- Topçular Kâtibi ‘Abdülkâdir [Kadri] Efendi Tarihi* [Tahkik-Neşir.: Ziya Yılmaz], I-II, Ankara 2003.

- Tott, Baron de, *Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, trc.: Mehmet R. Uzman, İstanbul: ty.; *Memoires du Baron de Tott Sur les Turcs et les Tartares*, Amsterdam, 1784 ve 1785.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, I-IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Valturius, *De Re Militari*, TSMK, Hazine 2699.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin, “Osman b. Abdülmennan”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 406-407.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin, “Rakoczi, Ferenc II”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 447-8.
- Yılmaz, Recep, “Mustafa Paşa (Merzifonlu Kara)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 313-315.

[1a]

Te 'lifāt-1 Tedbīrāt

[1b]

Kitāb-1 merķūmda olan te 'lifāt-1 tedbīrāt

Bismillāhirrahmanirrahīm

*Naşrun minallāhi ve fetḥun ḳarīb ve beşşiri'l-mü'minīn*¹ ' asker-i İslām sefer-i hümāyūn Ḥazret-i Allāhu Te'ālā'nuñ 'avn-1 'ināyeti talebiyle inşā'allāhu Te'ālā mansūr ve muzaffer olınmaḳ için derūn-1 kitābumda nice nice tedbīr u tedārikler taḥrīr ve hem taşvīr olınmışdur. Küffar-1 ḥāksarı ḳahr [u] helāk eylemek için ve küffāruñ her aḥvāl ḥile-i fāsıdeleri olınmaḡla ifsād eylemek için tedbīr u tedārikler taḥrīr olınup, ekser bu mel'ūn Nemçe kāfirleri ordu-yı hümāyūnı başmaḳlık mu' tād ḥile-i fāsıdesi idi. Bosna'da toprak sürmek tedbīrin peydā eylemiş mel'ūn Moskov keferesiñden ta'lim eylemek gerekdūr. Zirā Azak Ḳal'asında eylemiş idi.² Ḥazret-i Allāhu Te'ālā'dan niyāzımız budur ki [2a] tedbīrlerimizi taḳdīrine muvāfiḳ eyleyüp ol faḥr-i kā'ināt ve sebeb-i mevcūdat olan Muḥammedü'l-Muştafā şallallāhu Te'ālā 'aleyhi vesellem ḥürmetine sevgili ümmetini melil ü maḥzūn eylemeyüp mansūr ve muzaffer eyleye, amīn bi-ḥürmeti seyyidi'l-mürselīn ve ḳehār yār-1 güzīn *riḍvānullāhi Te'ālā 'aleyhim ecma'in* ve cemī' enbiya' [ve] evliyāları ḥürmetine amīn yā Rabbe'l-'ālemīn bi-ḥürmeti seyyidi'l-kevineyn [ve] ḥatmi'l-mürselīn.

1 “...Allah'tan bir yardım ve yakında gerçekleşecek bir zafer! Müminlere bunları müjdele!”, Saff Suresi, 13. ayet.

2 Azak Kalesi Temmuz 1697/Muharrem 1109 tarihinde Rusların eline geçmiştir. Danişmend, *Kronoloji*, III, 479-480; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, 593-597.

‘ Asker-i İslām manşūr ve muzaffer olunmak
içün tedbīr-i tedārik hayırhāhdur.

İmdi kitāb-ı mezbūrda taḥrīr ve hem taṣvīr olınan tedbīr u tedārikler herbirleri yerli yerinde ve yolında olmak üzeredür. İnşā’ allāhu Te‘ālā öyledür. Mülāḥazam ancak devletlü efendilerimiz kitāb-ı mezbūrı birkāç kerre müṭālā‘ a ve müzākere eylese kırk elli senelerde gereği gibi sefer eylemiş kadar her aḥvāllerine vuḳūf taḥṣīl ider. İmdi kitāb-ı mezbūrda taḥrīr ve hem taṣvīr olınan tedārik u tedbīrleri nice nice ‘ āḳil [u] dānā olan umūr-dīdeler ile meşveret olunmak lüzümü olup. Eger her vechile tedbīrāt yolında olındığı ma‘ lūm-ı sa‘ ādetleri olındukda Ḥazret-i Allāhu Te‘ālā’nuñ ‘ avn-ı ‘ ināyeti talebiyle tedbīr u tedārikine mübāşeret olınup Ḥazret-i Allāhu Te‘ālā ‘ asker-i İslām’ı [2b] manşūr ve muzaffer eyleyüp, düşmen olan küf-fār-ı ḥāksārı ḳahr [u] helāk eyleye. Amin yā Rabbe’l-‘ ālemīn bi-ḥürmeti’l-mürselīn.

Sefer-i hümāyūn aḥvālīni gereği gibi tedbīr u
tedārikleri yerli yerinde taḥrīr ve taṣvīr

eylemişümdür ki rağbet olınup mübāşeret olınur ise inşā’ allāhu Te‘ālā ‘ asker-i İslām manşūr ve muzaffer olur. Ḥazret-i Allāhu Te‘ālā’nuñ ‘ avn-ı ‘ ināyetiyle tedbīrlerimizi taḳdire muvāfıḳ eyleyüp ol Faḥr-ı Kā’ ināt Muḥammedü’l-Muṣṭafā ṣallallāhu Te‘ālā ‘ aleyhi ve sellem ḥürmetine ve çehār yār-ı güzīn rıḍvānullāhi ‘ aleyhim ecma‘ īn ḥürmetine. Kitāb-ı merḳūmı te’ līf eylemeden murād, ḡazānuñ üç nev‘ üzere ḥareketin³ ve tedbīr u tedārikīn fehm ve vuḳūf taḥṣīl idüp kırk elli senelerde ḡazālarda gezmiş kadar umūr-ı seferi taḥṣīl ider. Ve daḫi ‘ asker-i İslām sefer-i hümāyūna ne minvāl üzere tedbīr u tedārik lāzımdur ki aña göre tedārik üzere olalar ve daḫi bir düşmen

3 “ḥarekīn” şeklinde yazılmıştır.

kal' ası altına konulduğda ordu-yı hümāyūn ne minvāl üzere konmak lāzımdur ki düşmenden emīn ola. Zīrā bu faşla ziyādesiyle birkaç yerde te'kīd üzere taḥrīr ve hem taşvīr eylemişümdür ki maḥallinde ğaflet olunmaya.⁴ Ekserī ' asker-i İslām'ın münhezim⁵ olunması ordu-yı hümāyūn [3a] tarafıñdandır aña göre ne minvāl üzere konulur ve ne tedbīr u tedārik olunması lāzımdur ki gereği gibi taḥrīr ve hem taşvīr eylemişümdür. Manzūr-ı ' ālīleri olduğda ma' lūm-ı sa' ādet olunur ve ordu-yı hümāyūn daḥi her vechile düşmenden emīn olur ve belki ' asker-i İslām metrisde⁶ şaklasalar gelüp ordu pek rāḥat olup kendülerine gelüp gine cenge muḳāvemet ve mübāşeret iderler. Zīrā bu tedbīr şaḥābe'-i güzīn *riḍvānullāhi* ' aleyhim ecma' īn tedbīrindedür ve bu ḥuşūşda ğaflet idüp ihmāl olunmaya ve bu tedbīr u tedārikde vāfir şūgrā⁷ ve kübrā idüp tafşīl üzere yazmağdan murād küffār-ı [ḥā]ksār birkaç kezdür ki böyle ḥıleye sālīk olup ' asker-i İslām metrisde iken birkaç biñ kāfir orduñuñ bir tarafıñdan görüñdüğü gibi orduda perişānlık vāқи' olmuşdur. ' Aḥeb ḥāldür ki ol aḥvālī kimse añlamaz ve anıñ tedbīr u tedāriki kaydında degüldür ve bu ḥuşūşda Allāhu Te'ālā ' alīm [u] dānādür ki yüregim ateş gibi yanar. Efkārında olduğımda bu aḥvālī ḳādir olduğım mertebede taḥrīr ve taşvīr idüp devletlü efendilerimüzün ma' lūm-ı sa' ādetleri olduğda tedbīrümüzü taḳdīre muvāfiḳ eyleyüp inşā' allāhu Te'ālā nice nice fetihler müyesser olur. Allāhu a' lem bi-ş-şavāb⁸.

4 "olınmana" şeklinde yazılmıştır.

5 "münhaz" şeklinde yazılmıştır.

6 Metris: Savaş veya muhasara esnasında askerlerin muhafazası için yığılan toprak, siper, ihtihkām yerinde kullanılır bir tabirdir. Pakalın, *TDTs*, II, 494.

7 "şūrā" şeklinde yazılmıştır.

8 "Doğrusunu Allah daha iyi bilir."

Hışsedār olacak tedbirler ahvālidür

[3b] Kaçanki Belgrad Kal'ası'nı küffār-ı hāksār muhāşara eyledükde Koca Ca'fer Pāşā⁹ ser-asker idi ve Çelebi Muhammed Pāşā yeñiçeri ağası idi ve Abdurrahman Pāşā cebecibāşı idi ve bu haķır daħi humbaracılar üzerlerine baş halife idüm. Kal'a-i mezbūrı dört taraflıdan muhāşara eyledi ammā yedi sekiz güne degin aślā top ve tüfenk atmayup şit u şadā eylemedi. Ol sekiz gün içinde cümle ordusını tabur içine alup ordunuñ daħi etrafun kal'a hendeginden ziyāde hendek eylemiş ki ta'bir olunmaz. Zirā ordu başmak kendinüñ hile-i fāsidesi olduğundan bilür ki benüm de ordumı başarılar diyü ihtirāz ider. Tamām ordusundan emîn olduğda sekiz günden sonra ol gice bayram gicesi idi kal'aya metrīs olup cenge mübāşeret eyledi. Elli iki günde kal'ada aślā dīvār eşeri kalmadı toplarımız atacak beden dīvārı kalmadı. Ancak elli iki günde on biñden mütecāviz humbaralarımız atılıp bi-avni'llāhi Te'ālā küffār münhezim olup bir gice karararı firāra tebdil

eyledi. Bu huşuş-ı meşrūh üzere hareket gerekdür.

İmdi bu minvāl-i meşrūh üzere derün-ı kitābumda taħrīr ve hem taşvīr olıduğı üzere ordu-yu hümāyūnı yerli yerinde kondurup ve

9 Belgrad Kalesi'nin 7 Ağustos 1693/5 Zilhicce 1105 Avusturya ordusu tarafından muhasara edilmesi üzerine Belgrad Muhafızı vezir Cafer Paşa çok şiddetli bir mukavemet göstermiştir. Avusturyalıların Temeşvar Kalesi'nin muhasara ettiklerinde kale komutanı olan ve kaleyi beş sene kadar hayli zor şartlar altında koruyup teslim etmeyen Koca Cafer Paşa, Zenta Savaşı esnasında şehit olmuştur (Muharrem 1109/ Temmuz 1697). Rumeli Beylerbeyi Küçük Cafer Paşa'ya nisbetle Büyük Cafer Paşa diye de bilinir. Son derece kıymetli bir vezir olan Koca Cafer Paşa, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa dönemlerinde valilik yapmış ve Belgrad Kalesi muhafızlığında bulunmuştur. Danişmend, *Kronoloji*, III, 474-475; Abdurrahman Şeref, "Koca Ca'fer Paşa", *Yeni Mecmua Nüsha-yı Fevkalade 1331-1915 5/18 Mart Çanakkale*, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul, s. 38-39; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, 566-7, 582n1.

yirleşdirüldükden Őnra ‘ asker-i İslâm [4a] metrİslerin aldurması-na cidd ü sa‘ y ittirdesün ki hemân metrİslerde ziyâdesiyle taqayyüd gerekdür ki bir ayak ilerüde alınur ise ol al‘ anın fethi āsān olur ve nie avāllerin dai metrİs basінде geregi gibi beyān eylemi-şümdür nazār olınuda ma‘ lūm-ı sa‘ ādet olunur. Bu huşuşda aflet olunmaya.

Muāřara olınan al‘ anın fethi āsān olmak iin tedbİrdür

İmdi metrİs avāl ne minvāl üzre almak lāzımdur ki ol al‘ anın fethi āsān ola evvelā metrİsler al‘ aya ziyâdesiyle endegi başına yakın olan al‘ a fethi āsān olur. Ammā uzadan alunān al‘ anın fethinde ziyâdesiyle üçlük vardur ve hem ‘ asker-i İslām endek başına varunca telesirler. Merūm Ali Pāřa Varādīn al‘ ası’na uzadan metrİs almış idi.¹⁰ al‘ a-yi mezbūri¹¹ birāup gidüldi geri yamūrlar dai ziyâdesiyle yadı. Ammā yamūrlar dai yamasa fethinde ziyāde üçlük var idi. Ammā ehrin al‘ ası’na varıldıda ündüzün endek başına yakın yerde metrİs alındı. Yedinci ünde varış tarafundan laım eyleyüp atıldı ammā řāib-i devlet ‘ asker-i İslām’ı yürütmedi. Benüm avlımden olsun fethi diyü Őnra otuz iki ünden Őnra gine varış tarafundan laım ile fethi āsān oldu.¹² Ammā ol zamānda bu mel‘ ũn Neme kāfirleri gibi orduyı başmak [4b] i-lesin bilmez idi. İmdi hemān her ne adar taqayyüd idüp sa‘ yi olunur ise metrİsi al‘ aya yakın aldıralar.

10 Sadrazam şehid Ali Paşa (d. 1667) Avusturyalılarla yapılan savaş esnasında Petervaradin’de 5 Austos 1716 ünü alınandan vurularak şehid olmuştur. Recep Yılmaz, “Ali Paşa (Damad, şehid, Silahdar)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 225-6.

11 “mezbūrdı” řeklinde yazılmıřtır.

12 ehrin Kalesi, Sadrazam Kara Mustafa tarafından 3 Receb 1089/12 Austos 1678 tarihinde otuz ü ünlük bir muhasaradan sonra, kale altına aılan gediklerden atılan iki humbara ile yapılan şiddetli hücum ile fethedilmiştir. *Silahdar Tarihi*, I, 709; Uzunarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, 439-443.

Küffār-ı hāksāruñ gör ne minvāl üzeredür
hareket-i tedbiri bir al' ayı muhāşara eyledükde

İmdi toprak sürmenüñ ahvāli ne minvāl üzeredür tafşil üzere derün-ı kitābda taħrİR ve hem taşvİR olınmışdur. Bir al' anın eṭrāfi parmaklık ve lağım ve şaranpo ve dürlü dürlü hİlelerden mā' adā al' ayı daħi toprak ile şaklamış topa ve tufenge al' ayı aldıramazsuñ aña toprak sürmek tedāriki ve tedbiri ne minvāl üzere lāzımdur ki geregi gibi taħrİR ve hem taşvİR olınmışdur. Ammā bunuñ daħi ismi var cismi yok abİlesi gibidür cismi daħi vardur ammā isti' dā-dına ādem lāzımdur. Bu daħi merhūm Sultān Süleymān Hān Ğāzī rahmetullāhi 'aleyh zamānından berü batmışdur ve eger toprak sürmenüñ mişli sebat eylemişdür diyü su'āl olunur ise merhūm Sultān Süleymān Hān ṭābe serāhu Rodos al' ası'nın fethinde 'āciz alduda toprak sürüp feth eyledi ve daħi Sultān Selīm Hān ṭābe serāhu Sİdvār al' ası'nın gölünü çiyt ve yapadı ile dolđurup üzerinden toprak sürüp feth eyledi ve daħi merhūm Sultān Selīm Hān' uñ apudan pāşası Kıbrıs'da Mavsa¹³[5a] al' asın toprak sürüp feth eyledi ve daħi bu mel' ün Moskov keferesi Azak al' ası'nı almada 'āciz alduda toprak sürdükde içinde olan ' asker al' adan me'yūs olduda vire eylediler. Merhūm ve mağfūr Sultān Muhammed Hān

Ğāzī rahmetullāhi 'aleyh hāzretlerinüñ humbaracılar
ocağında ānūn-i adīm eyledügi bu minvāl

üzere eylemiş idi. Şimdi ol ānūn batdı gitdi işler ilerü varmıyor. Humbaracılar ocağınun ānūn-ı adimi ne minvāl üzere olduğın beyān ider. ZİRā ' asker-i İslām'ın humbaracılar bir olıdur baş olan ziyādesiyle her vechile kāmil gerekdür. açan ki andiye al' ası'nın

muḥāşarasında¹⁴ merḥūm Vezīr Aḥmed Pāşā ve Defterdār Aḥmed Pāşā ḥumbaracılar ocağını icād eylemek murād olıduğı zamānda üç ḥumbaracıbaşı naşb ve tedbīr idüp sağ ḳola Aḥmed Ağa'yı ḥumbaracıbaşı idüp Ohri'de yigirmi bir biñ aḳçe Niçe ze' āmetin virdiler. Şol ḳola İslām Ağa'yı ḥumbaracıbaşı idüp Edrene¹⁵ ḳurbūnde Babaeski-si ze' āmetini virdiler. Orta ḳola Köse Aḥmed Ağa'yı ḥumbaracıbaşı idüp Eşḳabul¹⁶ ze' āmetiñi virdiler. Bu minvāl üzere olduğı merḥūm ve mağfūr Sultān Muḥammed Ḥān Ğāzī raḥmetullāhi 'aleyh ḥāzretlerine 'arz ve i' lām eyledükde ol [5b] minvāl üzere olduğı maḳbūl-ı ḥümāyūn olup bu daḥi benüm ḳānūnum olsun diyü üç ḥumbaracıbaşı¹⁷ olmaḳdan murād ḳal' a-yi mezbūruñ herbirleri bir ḫarafıñdan iḳdām idüp birbirlerine rağmen nice nice ateşli şeyler peydā idüp fetḫi benüm ḫarafumdan olsun diyü elḫamdülillah Te'ālā ḳal' a-yi mezbūruñ fetḫi müyesser oldu. Ol zāmānda altmış ḥumbaracı var idi, yigirmişer nefer her ḥumbaracıbaşıya virildi. Şimdi elḫamdülillāhi Te'ālā üç yüze ḳarībdür. Ol minvāl üzere üç ḥumbaracıbaşı yürüdi Ḳandiye Ḳal' ası'nda ve Çehrīn Ḳal' ası fetḫinde ve Bec Ḳal' ası'nda ve Ummān Ḳal' ası'nda ve Ḳamāniçe¹⁸ Ḳal' ası'nda ve buna mu' ādil ḳal' alarda tā ki Belğrad fetḫinden şoñra ḥumbaracıbaşı Muḥammed Ağa ve merḥūm Vezīr Muştafā Pāşā'ya intişābı olmağla üç bayrağı bir idüp ḫattā lağımcıbaşılığı daḥi aña virdi. Ol minval-i meşrūḫ üzere sağ ḳol ve orta ḳol bayrağı maḫlūldür. Ğayriye tevcīh

14 Kandiye Kalesi, Fazıl Ahmed Paşa tarafından muhasara edilmiş ve 27 Eylül 1669 tarihinde anahtarları teslim alınmıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, 423-431; Danişmend, *Kronoloji*, III, 438-440.

15 Edirne

16 Bu yer muhtemelen Kırkkilise Sancağına bağlı Eskipolas isimli şehirdir.

17 “ḥumbaracıbaşı” şeklinde yazılmıştır.

18 “ḳamāniçese” şeklinde yazılmıştır.

lüzümü olan cenk mühimmātlarıdır.

İmdi kitāb-1 mezbūrda taḥrīr ve hem taṣvīr olunan ḥumbaracıların şan'atların beyānuñdadur. Sepet ḥumbarası ve fucı ḥumbarası ve paçāvra ve tüfenkli tulumba ve grande tulumba ve buña kıyās derūn-1 kitābda niçe [6a] cenk eşyaları selef üstādlar küffār-1 [ḥā]k-sarı her helāk eylemek için icād eylemişlerdür. Şimdi¹⁹ anlarıñ ismi var cismi yok kabilesi gibidür cismi daḥi vardır. Ammā isti' dādına ādem nādirdür, hemān söz şatarlar ve anları bir ādem icād eylemekte ihtirāz ider. Zīrā yalıñuzdur çokluğdan ḥazer ider. Zīrā sāde ḥumbara atmaḥ bir iş degüldür ve küffār ṭābūrı kaḥr [u] helāk eyleyecek mühimmātları derūn-1 kitābda taḥrīr olınmışdır. Manzūr-1 'ālileri olduḡda herbirlerinin ḥükmi olınması mādem ki ocāğ-1 mezbūrın kânūn-1 kadimesi üzere nizām virilen üç ḥumbaracıbaşı olduḡda herbirlerinin taḥrīr [u] taṣvīr olanlar cenk mühimmātların birbirlerine rağmen tedārik idüp ḥükümlerin icrā iderler daḥi ziyādesiyle niçe şeyler daḥi peydā iderler ve bu minvāl-i meşrūḥ üzere üç ḥumbaracıbaşı kadīm olduḡın topebaşı ocāğının ihtiyārlarından ve cebecibaşı ocāğının ihtiyārlarından su'āl olınduḡda efendilerimizün daḥi ma'lūm olduḡda ol gāzī pādişāhuñ²⁰ kânūnı icrā olur.

Şimdi ismi var cismi yok gibidür.

İmdi kitāb-1 mezbūrda sepet ve fucı ḥumbaraları taṣvīrleri yazılmışdır. Düşmen üzerlerine biñ ḥumbara atmaḡdan [6b] yüz veya elli fucı ḥumbarası aḡduḡda ṭābūr üzerine içindeki küffāruñ aṣla cenge mecāli ḡalmaz tedbīrdür.

19 "şimi" şeklinde yazılmıştır.

20 "bādişāhuñ" şeklinde yazılmıştır.

Bu daği ismi var cismi yok kabilesidür

ve daği grande tulumba dirler Fransız tā'ifesi kullanırlar. Üç dört danesin birden tábür üzerine yürüdseler tábürüñ çarh-ı feleklerin çevirmege mecālī kalmaz. İnşā'allāhu Te'ālā asker-i İslām dālķılıc yürürler. Ammā bizüm²¹ humbaracılarıñ kullandığı tulumba degüldür anuñ on bir on iki arşun boyı vardur ve bir adam güc ile kucaklar ve iki tekerlek üzerinde yürüyiş on serdengeçdi yürüdürler ve içinde yüzden mütecāviz kısa tüfenkler vardur derün-ı kitābumda taşvır olınmışdur nazar olındukda ma'lümdür.

Zahmetlü tedbır u tedārikdür ammā eyidür.

Ve daği nerdübān dirler kal'a fethi için Fransız taifesi kullanırlar garib heykeldür. Merhüm pederüm Hānya fethinde kullanıup merhüm ve mağfür Sultān İbrāhīm Hān tābe serāhu zamānuñda bir garib hisşe alıcaķ menāķıbdur. Maħalline nazar olındukda ma'lüm-ı sa'ādet olinur ve ne minvāl [7a] üzere taħrır ve taşvır olınmışdur. Nazar olındukda ma'lüm-ı sa'ādetleri olur ve kal'aya ne minvāl üzere iki veya üç nerdübān hendek aşırı dayanmışdur.

Üstād-ı kāmīl işidür bunlar.

Ve daği lağıma mu'adil humbara ile lağım atmaķ ne minvāl üzere taħrır ve hem taşvır olınmışdur. Kačan ki bir düşmen kal'ası altına varıldukda tiziyye lağım iktiza eylese ammā şu çıkar yer olsa veyahūd kal'anın dīvāri yerli kaya üzerine olsa bir vechile lağım mümkün degül, aña humbara ile lağım eylemek gerekdür. İki üç yüz vaķiyye gelür humbarayı bārūt ile doldurup her ne kadar büyük olsa eyidür, derün-ı kitābumda taşviri yazılmışdur. Belgrad muħāşarasında Yeñi hān (?) ne minvāl üzere atılmışdur ve askerde iki yüz

21 "birüm" şeklinde yazılmıştır.

üç yüz vaqiyye gelür humbaralar lâzımdur, maḥallinde lağım yerine bedeldür. Zîrâ üstâdlarımızuñ kavli humbara içinde olan bir kaçtâr bārūtuñ hükmi lağım içinde otuz kırk kaçtâr bārūt konmuş kadar hükmi vardur bu şan' atdan ğaflet olunmaya gerekli şeydür.

Küffâr-ı ḥâksâruñ şakladuğı tedbîr u tedârikdür.

[7b] Kaçan ki bir kal' aya şarılup muḥâşara eylemek murâd olınduğı zamânda üç dört yirden toprak tâbyalar yapup balyemez topraklar ile dökmekde kal' ada küffâra ziyâdesiyle şaşkıñluk ḥâşıl olur. Kaçan ki Kañdiye Kal' ası'nda birkaç yirde toprak tâbyalar yapılup ziyâdesiyle küffâr helâk oldı. Gerçi yapılır ammâ biraz âdem harc oldı. Ammâ vâfir kâfirlerin belı büküldi bundan ğaflet olunmaya.

Bu minvâl-i meşrûḥ üzere tedbîrler gerekdür.

Ve daḥi bu minvâl üzere ordu-yı hümâyün²² daḥi gerekli yerlerine toprak tâbyalar²³ gerekdür ki uzakdan gelen küffârı kahr [u] helâk itmek için elbetde bu mel' ün kâfirlerin ordu-yı başmak ḥîle-yi fâsidesidür. Ol ḥîle-yi bırakmaz hemân anuñ tedârikinden ğaflet olunmaya ve hem mâdemki ordu-yı hümâyün herbirleri bir tarafda perişân konmağdan zarar eyleye ne kadar sık konup çadır çadıra ve evri etrâfi kavî hendekler ve hendekler kenârında metrîs ve gerekli yirlerde kapular ve her kapularda ikişer üç şâhî top ve her kapuda adamları cesûr²⁴ olan çadırlar bayrâkları ile tâbyaları ile maḥalli yirde ordu-yı yerleşdirdükden soñra Ḥâzret-i Allâhu Te'âlâ'nuñ 'avn-ı 'inâyeti talebiyle metrîslerin [8a] almağa mübâşeret olınduğda inşâ'allâhu Te'âlâ feth ve nuşret 'asker-i İslâm iledür. Allâhu a' lem bi's-şavâb.

22 "hümâyün" şeklinde yazılmıştır.

23 "tâbya" şeklinde yazılmıştır.

24 "çesûr" şeklinde yazılmıştır.

Elbette gerekli yirlerde toprak tâbya gerekdür.

İmdi kaçan ki bir kal' aya toprak sürmek murād olınuğı zamānda kal' a-yi mezbūruñ dört beş tarafına birer yüksek toprak tâbyalar yapup kal' a-yi mezbūruñ içüni ziyādesiyle toplayup ve humbaralar ile ikdām-ı tām ile kahr idüp küffāra şaşkıñlık hāşıl olur. Andan sonra toprak sürmenüñ tedārikine mübāşeret eyleyüp üç bölük toprak sürmege mübāşeret eyleyeler. İlerüde olan evvel yol ki serdengeçdiler, ikinci yol ki yeñiçeri ocaqları, üçüncü yol ki ehl-i tīmār ve 'umüm ' asker-i İslām ne minvāl üzere olduğın hareket ve tedbīr u tedārikleri tahrīr ve hem taşvīr olınmışdur. Derūn-ı kitābumda nazār olınuğda ma' lūm-ı sa' adetleri olunur, gāfflet olınmaya.

Bir miqdār sergüzeştim ahvālını beyān olunur.

İmdi bu haķır Kāndiye Kal' ası seferinden berü dīn-i mübine hizmet ve bu ana degin kal' ada gerek fethinde ve muhāşaralarında ve Belğrad muhāşarasında ve Temeşvār [8b] muhāşarasında ve Moskov seferinde Prut Şuyı üzerinde ' asker-i İslām'ın mürur u 'ubūrı için Usta Ali ile me' an elhamdü lillāhi Te'ālā hizmetimiz sebkat eyledi. Hāzret-i Allāhu Te'ālā ahiretde ecirler ihsān eyleye. Dağı Hotin tarafına gine Usta Ali ile köprü mühimmātların tedārik idüp seferin virdüm. Hatt-ı taşvīrin Defterdār Osmān Efendi'ye virüp şahib-i devlete virmek üzere alıķodı. Dağı Mora Aṭaları'nda Gördes Kal' ası ve Anaboli Kal' ası ve Moton²⁵ Kal' ası fethinden sonra Menküşe Kal' ası dağı teslim olınuğdan sonra herbirlerinde hizmetimiz sebkat idüp ihsānların gördük.²⁶ Dağı Hanya Aṭası'nda olan Muhāfız

25 "Motin" şeklinde yazılmıştır.

26 Ali Ağa'nın bahsettiği bu kaleler 1699 Karlofça Antlaşması ile kaybedilen yerlerin geri alınması siyaseti gereği, 8 Aralık 1714'de Sadrazam Şehid Ali Paşa'nın giriştii Mora seferi sonunda Venediklilerden alınmıştır. Bu sefer sonunda ele geçirilen kaleler sırasıyla şunlardır: Korent, Anapoli, Argos, Navarin, Koron, Modon; ele geçirilen adalar: İstendir, EGINE, Malvasia ve Çuka

Muhammed Pāşā²⁷ Şuda Qal'ası'nı üç ay kadar cenk ve muhāşara eyledükde humbaracılardan 'aciz idüp bu tarafa bir humbaracı halī-fesi gönderesiz diyü kapudān pāşā hazretleri ile 'arz ve i'lām eyledükde ta'cīl üzere bu haķiri çekdürmeye koyup Hanya Aṭası'nda Şuda Qal'ası'nı muhāşara idüp Muhammed Pāşā'ya teslim eyleyesin diyü irsāl eylediler. Mezbūr qal'anın daħi zevāli gelmiş imiş beş gün kadar döğdükde donanma-yı hümāyün daħi gelüp qalyonların toplarınıñ darbına tākat getüremeyüp qal'ayı teslim eyledi. Qal'ayı mezbūrın fethi [9a] ve qalyonların mürür u 'ubūrları ne minvāl üzere olduğın taħrīr u taşvīrin idüp merhūm Ali Pāşā'ya tersānede çağırıp virdüm. Alıķodı, vāfir ihsānlar eyledi. Gördükde bu haķiri daħi donanma-yı hümāyün üzerine humbaracıbaşı idüp Gorfa Qal'ası tarafına fermān ile ta'yīn eylediler. Ancak taķdīr-i Hūdā murādulāh degülmiş. İnşā'allāhu Te'ālā vaķtı geldükde fethi daħi müyesser olur. Ba' de 'usrin yūsrandur. Zīrā Hāzret-i Allāhu Te'ālā buyurmışdur güçlüğü viren Hāzret-i Allāhu Te'ālā āsān ider.

Umūr-dīdeler ile meşveret olınmak sünnetdür.

İmdi bu tedbīr u tedāriklerin taħrīr ve taşvīr olanların cümlesi yolındadır. Ancak rağbet olınup bu tedbīrün erbābların buldurup herbirlerinün hükümlerin icrā olırsa inşā'allāhu Te'ālā nice nice tedbīrlerimiz taķdīre muvāfık gelür. Ancak bu haķir daħi bir pīr ve ihtiyārim bu kadar reh-nümālık eyledüm ve nice naşihatlar ve meşveret olınacak şeyler taħrīr ve hem taşvīr eyleyüp irād eylemişümdür bāķisini efendilerimiz a'lemdür. Allāhu a'lem bi's-şavāb.

ile Girit adasındaki Suda ve Spine-Longa şehirleridir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, 97-121.

27 "bāşā" şeklinde yazılmıştır.

Uğur-ı pâdişāhî beyāniñdadur.

[9b] İmdi kitāb-ı merķūmuñ evvelinde Gürcistān tarafında beş kal'anın fethi irād olıduğı sebeb budur ki şevketlü pâdişāhımız Sultān Ahmed Hān Ğāzī²⁸ hazretleri taht-ı hümāyūna cülūs eyledükde kırkıncı günde fethi müyesser olmuşdur. Bu haķır on iki fucı humbarası ile ta' yin ve fermān olınmışdum ba' de Arabistān tarafında daħi iki kal' a feth olındı biri Beyt-i Cibril Kal' ası biri Yābad Kal' ası idi. İmdi öyle mülāhaza eyledim ki inşā 'allāhu Te'ālā ibtidā uğur-ı pâdişāhîdür her ne tarafa teveccüh olunursa.

Hāzā min fağl-i Rabbî.

İmdi kitāb-ı mezbūrı te'lif eylemeklik min 'indillāh vehbî'-i Rabbānî gibidür ki dā'imā bu mel'un küffaruñ böyle hile-yi fāsıdeleri ve dürlü dürlü hareket üzere oldukları derūnuma ateş düşüp kār eylemişdür. Efkārında olduğımın kalbime nice nice tedbirler huṭūr ider ki ahvāl-i fāsıdelerin anladuğım kadar taḥrîr ve hem taşvîr idüp devletlü efendilerimize ben de kâdir olduğım mertebede küffaruñ hilelerin ifsād eylemek tedbirlerin taḥrîr ve hem taşvîr idüp inşā 'allāhu Te'ālā ' asker-i İslām manşūr [10a] ve muzaffer olınmaķ için niçe tedbirler yazup herbirleri yolında olmaķ üzeredür. Ancak devletlü efendilerimiz kitāb-ı mezbūrı birkaç kerre okudup mütāla' a ve umūr-dīde sefer virmiş ihtiyārlar ile meşveret idüp her ahvālleri yolında olduğı ma'lūm-ı sa'ādetleri olıduķda tedbirlerine mübāşeret olunursa inşā 'allāhu Te'ālā ' asker-i İslām bi-'avnillāhi Te'ālā manşūr ve muzafferdür. Hazret-i Allāhu Te'ālā ahiretde ecirler ihsān eyleye. Bu haķır daħi hizmet-i pâdişāhîde dīn-i mübîn uğrına Kandıye'den berü sefer virüp kırk toķuz senedür sekiz biñ toķuz yüz toķsan üç akçe humbaracı tīmārına mutaşarrıfım. Ahvālim daħi mü-

28 Sultan III. Ahmed (1703-1730).

kedderdür. Efendilerimizün ihsânlarına kalmışumdur ve bu tedbîr u tedârikler ki vardur, yalñuz bir âdem işi degüldür ve bu tedârikleri bilür âdem çokdur. Efendilerimizin murâd-ı şerîfleri olduğda erbâbların buldurmağa kâdirdür ve eger bu tedbîr u tedârik üzere her ahvâl kâbil degüldür. Zîrâ ‘ asker-i İslâm herbirleri perâkende konarlar cümlesi bir yire konanda tâbûr idüp içine konmak kâbil degüldür. Zîrâ ‘ asker-i İslâm’da pâşâlar var ve begler var ve Rûmeli ‘ asker var ve buna kıyâs ecnâs-ı ‘ asker var. Belî anlar vardur. Ammâ anlar ordu-yı hümâyûndan [10b] gayrın kıyâsdur. Ordu-yı hümâyûn ‘ asker-i İslâm’ın rûhıdır. Küffâr-ı bed-fi‘âl anları aramaz. Hemân ğarazı ordu-yı hümâyûndur ve bizüm ‘ asker-i İslâm daği gayrî şeyden ihtirâz eylemez. Korkuları ordu-yı hümâyûndur. Hemân ordu-yı hümâyûnı kâdir olduğca hıfz-ı hırâset eyleye inşa ‘allâhu Te‘âlâ ğayrısın cümle ‘i yokdan var iden Allâhu ‘ azîmü’s-şâna emânet eyleye. Ve bu kitâb-ı mezbûrede niçe ahvâller irâd olınmışdur ki herbirlerine hişsedâr olunur ve niçe ihtirâz olınacak şeylerden ihtirâz olup ğâfil olunmaz. İmdi şimdiki ‘aşrın düşmânlarına bu minvâl üzere tedbîr u tedârikler ziyâdesiyle lüzûmı vardur ve ordu-yı hümâyûnuñ içinde daği niçe ihtirâz olınacak tedbîrler irâd olınmışdur. Andan daği ğâfil olunmamalıdır. Eger kal‘ a cenginde ve eger tâbûr cenginde ve eger bir meydân cenginde ne maħalde olursa olsun evvel ordu-yı hümâyûnı gereği gibi hıfz-ı hırâset ile ba‘dehu düşmân ile muķâbil cengine mübâşeret eyleye. Zîrâ bu düşmen-i bî-dîn kelb gibi bir miķdârı ordu-yı hümâyûnıñ ardına düşüp gözetmek üzere, bir miķdârı ‘ asker-i İslâm ile cenkdedür andan daği ğaflet olmaya bundan ihtirâz gerekdür böyle ma‘lûm-ı sa‘âdet olına. [11a] Bu ğaķîr daği pîr ve ihtiyâr oldum, ahîr-i ‘ömrümüzde elimüzden geldügi kadar reh-nümâlık idüp her ahvâllere kâdir olduğum mertebede devletlü efendilerimize vuķû‘ ı üzere beyân idüp ağñatdum²⁹. Zîrâ bu ğaķîrde

29 “anlatmak” anlamındadır.

ne kuvvet-i mâliyye var ve ne kuvvet-i bedeniyye var hemân efendilerimüze ve ' asker-i İslâm'a hayr du' adan gayrı bir şeye kâdir degülüm bâkî fermân efendilerimizindir.

Kitâb-ı Ümmü'l-Gazâ Fenn-i Cihâd Feth-i Tedbîrdür

Bismillâhirrahmanirrahîm

Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm naşrun minallâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîn. Hazret-i Allâhu Te'âlâ dâ'imâ ümmet-i Muhammed'i manşûr ve muzaffer eyleye amin. Ve hulefâ'u'z-zamân olan şevketlü³⁰ bâdişâhımız Gâzî Sultân Ahmed Hân hazretlerinin ' ömr-i devletlerine yevmen-fe-yevmen ziyâde eyleye. Pâdişâhımızun zamân-ı sa'âdetlerinde bu mel'un Moskov keferesinden alınan kal' alardan mâ'adâ Gürcistân tarafında beş kal' a feth oldu. İbtidâ Rahâvîl Kal' ası, ikinci Akat Kal' ası, üçüncü Cävîz Kal' ası, dördüncü Esed Kal' ası, beşinci Şehrübân Kal' ası. İki büyük mu'azzam külesi [11b] var idi. Lagım eyleyüp atıldı. Bu hakîr on iki havân humbarası getirüp fermân-ı pâdişâhî ile ta'yîn olunmuşdum. Halîl Pâşâ ser-' asker idi ve Tatar Şâlih Pâşâ ve Muştafâ Pâşâ ve iki pâşâ daği Erzurûm tarafından idi. Daği Mekke-i Mükerrime yolında ' Arab eşkıyası kal' alara kapanup huccâc-ı müslimîn helâk idüp³¹, mâlların gârât iderlerdi. Anda daği iki kal' a feth oldu; biri Beyt-i Cibrîl Kal' ası'dır, kılıcdan geçdi, biri Yâbad Kal' ası'dur, vire eylediler. Muhammed Pâşâ Şâm beglerbegisidür ser-' asker idi, Kürd Bayramoğlu dimekle ma'rûf. Bu hakîr havân humbaralarıyla ta'yîn olunmuşdum. Hazret-i Allâhu Te'âlâ pâdişâhımızu tül-i ' ömr ile mu'ammer eyleye. İnşâ'allâhu Te'âlâ her ne tarafa teveccüh ve ' azîmet eylerse fethi âsân olması emr-i Hakla ümmet-i Muhammed

30 "sevketlü" şeklinde yazılmıştır.

31 "idüp" mükerrer yazılmıştır.

manşūr ve muzafferdür. Vezir-i a' zaminin dađi dīn-i mübīn hizmetinde cidd u sa' yleri şer' -i şerīfe muvāfıķ eyleye. Çünki devletlü efendilerimiz ğazā tarafına meyli ve muhabbetleri ziyāde olduğundan zamān-ı sa' ādetlerinde bu haķire lāyık budur ki ' alā ķadri'l-ımkān ķadır olduğım mertebede elden gelen ma' rifetümi izhār idüp sefer-i hümāyūn aĥvālinden görüp añladüğım üzere nice nice gerekli ve lüzümü olan şeyleri taĥrīr ve hem taşvīr idüp ve bir kitāb [12a] te'līf eylemege bu huşūşda aşla mişli sebķat eylemiş olmaya. Ğazā tarafında kaçan ki sefer-i hümāyūn vāķi' olduğda ne minvāl üzere hareket ve tedārik ve tedbīr eylemek lāzımdur ki aña göre tedārik üzere olalar. Dađi metrisler ne minvāl üzere gerekdür ki ķal' anın fethi āsān ola ve dađi bir ķal' anın fethinde ' asker-i İslām me'yūs olunsa bir vechile fethi mümkün degil. Zirā ķal' a eṭrāfı hendek ve parmaklık ve dürlü dürlü hiyellerden mā' adā ķal' ayı dağı toprak ile şaklamış ķal' ayı topa ve tufenge ķal' ayı aldıramazsuñ. Aña toprak sürmenün tedārikin idesin. Ne minvāl üzere hareket ve tedārik ve tedbīr lāzımdur bunuñ dađi ismi var cismi yok ķabile sidür, cismi dađi vardır ammā isti' dādına ādem lāzımdur. Ve dađi humbaracılar şan' atı ne minvāl üzere olur. Zirā şan' atlarda ehliyyet nādir ķaldı. Hemān söz şatarlar efendilerimiz dađi hemān humbara ile nişān urır mısındirler. ' Acemī nişān urmağla üstād olmaz, üstād nişān urmamağla ' acemī olmaz. Üstādlara küffārı ķahr u helāk eylicecek cenk eşyāların yapdurmak lāzımdur ki maĥallinde ĥikmeti icrā eyleye. Zirā humbara atmak bir iş degüldür. Hezār dürlü şan' atlar vardır ki derūn-ı kitābumda taĥrīr ve hem taşvīr olınmışdur. Manzūr-ı ' ālileri olınuğda ma' lūm-ı sa' adet olunur. [12b] Humbaracı olanlar ' ömri ifnā eylemek lāzımdur. Nice nice ķal' aların fethinde olup ve niçe ķal' aların içinde muĥāşara çeke. Zirā humbaracılar ' asker-i İslām'ın bir kolıdır. Baş olan ziyādesiyle ehil gerekdür. Nā-ehl olunca cenk eşyāların tedārik itmekde tekāsül ider. Zirā bilmez ne yapsun geçen sene-yi

mübârekede Prut Şuyı'nda niçe cenk eşyâlarında tekâsül olınmış idi. Vücûda getürmege isti' dâdlı âdem lâzım idi. Ancağ şevketlü pâdişâ-hımız Ğâzî Sultân Ahmed Hân Hazretlerinüñ du' âsı sebebiyle fetih müyesser oldu. Eger cenk beş on gün süreydi ol zamânda lüzümü olan cenk eşyâların atanı ararlardı. Bu hakîr ' asker-i İslâm'ın mürür u ' ubürü-çün cîsr tonbâzları olan Prut Şuyı üzerine köpri hizmetine Usta Ali ile ma' en fermân olınup ta' yîn olınmışdum. Elhamdülillâhi Te'âlâ ol mübârek dîn-i mübîn hizmetinde hizmetimiz sebkat eyledi. Hazret-i Allâhu Te'âlâ âhiretde ecirler ihsân eyleye. İmdi bu hakîr-i pür-takşîr humbaracılar ocağında olan Halife-yi Şânî Ali bendeleri görüp añladuğum üzere ğazânuñ nice nice gerekli ve lüzümü olan ahvâllerin ve ' ilm-i humbaranuñ niçe şan' atların ve niçe fenlerin ve niçe taşnîfatların kimin üstâddan ve kimin seléf üstâdlaruñ icâd eyledükleri âlât-ı [13a] harb u kıtâl olup ümmet-i Muhammed ğazâlarda ve niçe kal' alarda huşûşâ tâbûr cenginde ve küffârı helâk eylicek mühimmâtların ne vechile yapup tedârik itmek lâzımdur ki mağalinde hükmini icrâ eyle[ye]. Zîrâ bu tâbûruñ şıkılup bozgun virmesi ziyâdesiyle üç dört dürlü cenk mühimmâtlarındandır. Evvelâ yürü-yişüñde tulumbadandır. Ammâ bizüm humbaracılaruñ kullandığı degül ve bir dağı Fransız' uñ grande tulumba dirler dört beş danesin birden tâbûruñ çarh-ı feleklerin çevirmege mecâli kalmaz. ' Asker-i İslâm tâbûr içine dâlkılıcları yürür. Ammâ mezbûr grande tulumba on bir on iki arşun boyı vardır ve bir adam güc ile kucağlar. Mezbûruñ taşvîrin derûn-ı kitâbumda taħrîr ve taşvîr olınmışdur. Görildükde ma' lûm-ı sa' âdet olunur. Ve ikinci sepet ve fucı humbarası tâbûr üzerine mağalli ile biñ humbara atmağdan elli altmış fucı humbarası atduğda ol tâbûruñ içinde olan küffârüñ aşla mecâli kalmaz. Ancağ bu mühimmâtlaruñ şimdi ismi var cismi yok kabîlesidür, cismi dağı vardır ammâ isti' dâdına adam lâzımdur. İmdi bu şan' ata tâlib olan kimesneler için *inşâ 'allâhu Te'âlâ bi-'avnihi* ' asker-i İslâm manşûr

ve muzaffer olur bu hareketden tekāsül ve gaflet olunmaya. Allāhu a'lem bi-ş-şavāb. [13b]

Ümmü'l-Gazā adlı bir kitāb te'lif idem üç faşıl üzere

Kaçan kim evvel faşıl 'asker-i İslām sefer-i hümāyūnda küffāruñ ḳal'ası altına ḳonup şārılmak murād olıduğı zamānda ordu-yı hümāyūn ne minvāl üzere ḳonmak lāzımdur ki sā'ir zamān gibi ḳonılmaz. Zīrā ziyādesiyle taḳayyüd gerekdür. Bu huşūşda küffār birkaç ḫile öğrenmiş. 'Asker-i İslām metrisde iken birkaç biñ kāfir ordunuñ bir ḫarafıñdan görindüğü gibi orduda perişānlık vāḳi' olmuştur gerekdür ki ordunuñ eḫrāfıñ ḳavī ḫendek veyāḫūd geregi gibi ḫābūr çevirmeden ḫālī olmayasın. Hele 'araba ḫābūrına inān yoḫdur ve ne minvāl üzere hareket ve tedārik lāzımdur. Her aḫvālin taḫrīr ve hem taşvīr idüp beyān idem ve daḫi metris ne minvāl üzere almak lāzımdur. Hemān metris almakda ziyādesiyle taḳayyüd gerekdür. Şoñra 'asker-i İslām ḳal'anın fethinde zaḫmet çekmeye ve iş görüle bu faşılta beyān idem. Faşıl-ı sānī kaçan kim 'asker-i İslām bir ḳal'aya şārılup fethinde ziyādesiyle güçlük yāḳi' olup fethinde me'yūs olınsa. Zīrā ḳal'a-yı mezbūruñ eḫrāfı ḫendek ve parmaklık ve şarānpo ve laḫım ve dürlü dürlü ḫilelerden mā'adā [14a] ḳal'a daḫi toprak ile şaḫlamış, topa ve tüfenge ḳal'ayı aldıramazsuñ aña toprak sürmenüñ tedārikīn ve tedbīrin idesin. Bu daḫi ismi var cismi yoḫ kabilesidir cismi daḫi vardur ammā isti'dādına adam lāzımdur. Bu huşūşda ve Vārādīn³² ḳal'ası'na şarılduḫda fethinde 'āciz olındı. Bu ḫaḳīr merḫūm Ca'fer Pāşā ḫolında ḫumbaralar üzerine ḫalīfe olmaḫla toprak sürmenüñ tedbīrin beş on ḫabāḫa kāḫıda taḫrīr ve hem taşvīr idüp ne minvāl üzere olacaḫın geregi gibi yazup merḫūm Ca'fer Pāşā'ya gösterdüḫde birkaç gün ziyādesiyle yaḫmur yaḫmaḫıla 'özr eyledi. Yaḫmurlar ḫod her vechile fāyidesi vardur toprak sürmege. Vezīr-i

32 "vazādīn" şeklinde yazılmıştır.

a'zama göstermege murād idinmedi. Hele dursun maḥalli şimdi de-
 güldür diyü cevāb eyledi. Hemān şadr-ı a'zam tarafından feth olun-
 masına murād idinmedi. Ol bir ğarīb şüretdür daḥi ḥaḳırde durur ve
 bir şüret daḥi geçen sene-yi mübārekede bu mel'ün Moskov kefe-
 resinüñ binā eyledüğü ḳal'ası için tahrīr ve hem taşvīr idüp elḥam-
 dülillāhi Te'ālā şevketlü pādişāh-ı 'ālem-penāh ḥāzretlerinüñ ḥayr
 du'ası sebebiyle Ḥāzret-i Allāhu Te'ālā ḳahr u helāk eyledi. Kimse-
 nüñ tedbīrine muḥtāc olunmadı. Toprak sürmek [14b] tedbīrin ideyin
 ve toprak sürmenüñ hiçbir ḳal'ada misli sebḳat idüp selef pādişāhlar
 zamānında vāḳi' olup icrā olunmuş mıdur diyü su'āl buyurılır ise
 merḥūm ve maġfūr Sultān Süleymān Ḥān ḥāzretleri bizzāt Rodos
 Ḳal'ası'nı üç aydan sonra toprak sürüp feth eyledi. Daḥi merḥūm
 Sultān Selīm Ḥān tābe şerāhu bizzāt Sīdvār Ḳal'ası'nı gölünü çiyt ve
 yapığı ile doldurup toprak sürüp feth eyledi. Daḥi Sultān Selīm Ḥān
 tābe şerāhu ḳapudan pāşayı Ḳıbrıs'da Mavsā Ḳal'ası'nı bir vechile
 almağa ḳādir olmayup toprak sürüp feth eyledi. Daḥi merḥūm ve
 maġfūr Sultān Muḥammed Ḥān Ğāzī bir nev' üzere Uyvār Ḳal'ası'
 nda güçlük vāḳi' olmağla demet ve dürlü çuvāl toprak sürüp feth
 eyledi. Daḥi bu mel'ün Moskov keferesi Azāḳ Ḳal'ası'nı bir vec-
 hile almağla ḳādir olmayup 'āciz ḳalduğda toprak sürüp feth eyle-
 di. Ḳaçan ki toprak sürmenüñ tedārikin idüp sorduğda içinde olan
 ḥalk ḳal'adan me'yūs olup vire eylediler. Taşra elçi gönderdükde³³
 küffār-ı bed-fi'āl cevāb eydür ki cümleñize virem vardır. Ammā
 ḥumbaracıya virem yokdur. Bir üstād ḥumbaracı imiş dā'imā fucı ve
 sepet ḥumbarası atar imiş. Zīrā küffāruñ ziyāde şakladuğı şeylerdür
 biñ ḥumbara atmağdan elli [15a] fucı ḥumbarası atasın bir vechile
 tābūr içinde olan küffāruñ mecāli ḳalmadı. Bu daḥi şimdi ismi var
 cismi yok ḳabileleri gibi olmuştur şan'atı vücūda getürmege adam
 nādirdür kimseden su'āl eylemezler hemān ḥumbaradur cenk alā-

33 “göndürdükde” şeklinde yazılmıştır.

tı şanurlar. İmdi bizüm şadedimüz humbaracıya virem yokdur diyü cevāb idicek, biraz Müselmānlar bir adam bizüm için niçün kırılıp ve hem esir oluruz hemān humbaracıyı küffāra virilmede kendümüzi halāş idelüm didükde ol gāziyi Müselmān humbaracıyı küffāra virüp sā'ir cezālarından soñra dört pāre idüp kal' a kapısı önünde birağup içerüden çıkan Müselmānlar ol hālde gördiler. İmdi bundan naşihat humbaracı olanlara kaçan ki bir kal' a içinde muhāşarada bulunup cān baş ile çalışa küffārdan kal' a kurtarmağa sa' y ide. Zirā bir üstād humbaracı bir kal' ayı kāfirden almağa da kādirdür dañi virmemege de kādirdür. Ammā müdebbir bir şāhib-i üstād ola. Zirā iş ve tedārik çokdur. Hazret-i Allāhu Te'ālā ol melā' inlere derhāl ile anuñ intikāmun virüp cezāların vire. Üçüncü faşıl fenn-i cihād ya' ni humbaracılar şan' atı ne minvāl üzere olur, 'ilm-i humbarānuñ niçe şıfatların ve niçe taşnifātların kimin üstādlardan görüp ve kimin selef üstādlaruñ icād eyledükleri [15b] ālāt-ı harb [u] kıtāl olup Ümmet-i Muhammed gāzālarda ve niçe kal' alarda huşuşā tábür cenginden küffāri kahr [u] helāk eyleyecek cenk mühimmātların ve ne vechile yapup tedārik itmek lāzımdur, bu şan' ata tālīb olan kimesneler için gereği gibi her ahvāllerin tahrīr ve hem taşvīr idüp beyān idem. Ākıller dimiş ki hikmet-i Loqmān'dan su'āl ile bu kadar tahrīr ve hem taşvīre tālīb olan kimesneler şan' atı ister hem erbābını bulur.

Ve bu faşıl dañi üstādlaruñ niçe cenk

mühimmātları niçe tedārikler ve tedbīrler eylemişlerdür ki herbirlerinde 'ömr ifnā eylemişlerdür. Ğarīb şeylerdür ki tahrīr ve hem taşvīr idüp nazār olınuğda ma' lüm-ı su' ād olunur. Ve ba' zılarını lüzümü olduğda isti' māl olınuğ hükmi icrā olunur. 'Asker-i İslām küffāruñ kal' ası altına konuğda ne minvāl üzere ordu-yı hümāyün gerekdür ki hendek ve tábür çevirmesi tafşil üzere taşvīr ve hem tahrīr idüp beyān eylemişümdür. Bu faşıl dañi ālāt cenginde toplar

ve havan humbaraları ne minvâl üzere hareket idüp yürimek olur taḥrîr ve hem taṣvîr idüp beyân eylemişümdür. Bu faşıl daḥi Belgrad Qal'ası'nda iken [16a] merḥûm Koca İbrâhîm Pâşâ qal'ada muḥâfîz idi. İslânkamen önüne Nemçe kâfirlerinüñ on altı pâre qalyonı gelüp qal'ayı toplamak murâd eyledükde bu ḥakîr merḥûm humbaracıbaşı Osmân Ağa ile bu humbaraları kullanmak için bir ḡarib şâl peydâ idüp dört tarafını siperler ile tedbîr idüp ve iki büyük havân humbarası bindirüp küffârüñ qalyonları üzerine varıldukda karşı duramayup firâr eylediler. Bir ḡarib tedbîrdür maḥallinde lâzım olur taḥrîr ve hem taṣvîr olunmuşdur. Ve humbaraları ne minvâl üzeredür nazar olındukda ma'lûm olur. Bu faşıl daḥi sulḥ senesinde ortalıkda sulḥ var iken küffârüñ ḥîlesini göre bu ḥakîr Temeşvâr Qal'ası'na humbaracılarā ḥalîfe ta'yîn ve fermân olup yetmiş seksen biñ miqdârı küffâr çadırların eteklerin yire kaçup çadırlarında adam var mı yok mı bilinmesün taşra olup bu aralıkda ortalık ḡâfildür diyü Temeşvâr Qal'ası üzerine gelüp elli biñ kadar Nemçe ve yigirmi biñ kadar Macâr askeri gelüp bir şabâḥ vaktinde alâyların bağlayup qal'anın üzerine yürüdiler. Hemân bir tarafından Macâr yürüdi qal'adan daḥi beş yüz serḥadlı ve ol maḥalde biñ Tatar gelmiş idi anuñ daḥi beş yüzün ma'en biñ adam olup taşrada karşıladılar ve Macâr üzerine [16b] yürüdiler.³⁴ Ol maḥalde kral olan cenk arasında Macâr Kralı Râko- viçse (Rakoczi) Oğlu³⁵ böğründen puştov ile urulup yire düşdükde başın keserken serḥadlılar boynında kral nişânın görüp esir eyledi-

34 Temeşvar Kalesi 15 Ekim 1716'da düşmana terk edilmiş. Rakoczi ise Avusturya kuvvetlerine karşı 1703'te başlattığı mücadelesini 1711'de yenilerek sona erdirmiş ve Fransa'ya iltica etmiştir. Burada Ali Ağa'nın bahsettiği konunun ne olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır.

35 Osmanlı tarihinde Rakoçioğlu Françesko adıyla tanınan Erdel Beyi Ferenc Rakoczi II (Borsi, Macaristan 27 Mart 1676-Tekirdağ 8 Nisan 1735). Osmanlılar tarafından Macar krallığına getirildiyse de, Avusturyalılar ile yapılan sulh sebebiyle krallığını fiiliyata dökememiştir. M. Alaaddin Yalçınkaya, "Rakoczi, Ferenc II", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 447-8.

ler. Bu aralıkta küffâr yürürken üç büyük humbara havânını ağızına beraber taş doldurup saçma top-vârî ateş eyledükde elhamdülillâhi Te'âlâ küffâr 'askeri münhezim olmasına sebep olundu. İmdi bunı irâd eylemeden murâd küffâr 'askerinüñ şulh arasında ziyâdesiyle hîleleri vardır. Andan ihtirâz lâzımdur ve hem humbaracılar bundan naşihat budur ki kaçan ki küffâr 'askeri, İslâm 'askeri üzerine yürüdüğü zamânda havânları ağızına berâber taş doldurup top-vârî ateş eylese küffâr münhezim olmasına sebep olursın. Ve ne minvâl üzere olduğın tahtîr ve hem taştîr idüp beyân eylemişümdür. Bu dahi büyük iki yüz vaqıyye humbara ile lağıma mu'âdil kal' a dîvârı atmak veyâhüd bir tãbyayı veyâhüd bir şarânpo atmak on beş yigirmi vaqıyye bārūt alur humbara ile elli kantâr bārūt ile bağlanmış lağım kadar hükmi vardır. Hattâ Belgrad Kal'ası muhâşara olındukda taşrada Yeñihân var idi. Küffâr içine dolup toprak doldurup beş on päre balyemez top [17a] çeküp kal'ayı dögmek murâd eyledükde merhûm Ca'fer Pâşâ ser-'asker idi. Ziyâde elem üzere olup lağımcıbaşı gice ile serdengeçdiler ile taşra çıkarup üç yirden lağım eyleyüp ocağ gibi dîvârı bir top işlemedi. Şonra humbaracılar buña bir tedârik eylesün didükde dörder kulplu ikişer üçer yüz vaqıyye gelür Banyaluka'da dökülmiş humbaralar var idi. Elli danesin doldurup bu haķîr ki serdengeçdiler ile gice kal'adan taşra çıkup dört danesin mezbûr hânüñ dîvârın sürüp içine yerleşdirüldi. Ve iki danesin yanında bir büyük kâgîr hammâm var idi, anuñ dîvârına yerleşdirüldi. Tıpâların ve şu-çıkların bir yire getürüp bir fitilden ateş virildi. Emr-i Haķla cümle dîvârı birbirine urup içindegi küffârdan niçesi helâk oldılar. Bu dahi mahallinde tiziyye lağım iktizâ eylese veyâhüd bir şu çıkar yir olduğda veyâhüd kal'anın temel dîvârı yerli kaya üzerinde olsa lağım mümkün degil bu minvâl üzere 'amel eylemek gerekli işdür. Anuñ dahi tahtîr ve taştîrin idüp beyân eylemişümdür. Bu faşıl dahi haķîr bir tulumba icâd eylemişümdür. Zîrâ bizüm humbaracılarımızıñ

kullandığı tulumba ancak ateş saçar. Ammā mezbūr tulumba hem ateş saçar ve hem beşer onar tüfenkler var içinde kurşun atar. [17b] Hattā Belğrad muhāşarasında kal' anın hendegine her gün kâfirler yürürlerdi. Yeñiçerilere mezbūr tulumbayı virüp küffarı anuñ ile zabt idüp yürütmezler idi. Şimdi anuñ dañi ismi var cismi yokdur anuñ dañi taşviri beyān olınmışdur. Bu faşıl dañi grande³⁶ tulumba ta' bir olunur Fransız kâfirleri kaçan ki çarh-ı felekli tábūr üzerine yürüyüp bozmağ için mezbūr grande³⁷ tulumba peydā eylemişümdür. Üç yā dört veyā beş dane birden yakup gice ile tábūr üzerine yürüyüp onar on beşer yeñiçeriler her tulumbaya kollarına ikişer üçer adam yürüdüler, kâfirleruñ çarh-ı feleklerin/ yağa. Vārādīn'de olan kâfirleri dañi yakup ašlā öñüne sed olup hā' il olmaz. Ateşi bir dönem yire degin sürer ve içindeki kūrşunlu tüfenkler ne kadar uzak olursa urur. Anuñ dañi taşviri tañrİR idüp bir ğarİb şüret heykeldür manzūr-ı 'ālİleri olduğda ma' lüm olunur. Faşıl kâfirler kalyonı şudan ne minvāl üzere geçirmişdür ki şüretde taşvİR idüp göstermişümdür. Mağallinde o dañi lāzım olur. Ve buñı nerde tañşİL eyledüğim su'āl buyurılır ise Moskov humbaracıbaşısı Fransız imiş. Andan firār eylemiş gelüp Müselmān oldu idi. Elmās Pāşā³⁸ zamānında bir ze' āmet dañi virdiler ve Belğrad Kal' ası'na [18a] mi' mār idüp gönderdiler. İstānbül'a geldükde merhūm humbaracıbaşı ' Osmā[n] hemşehrİsi olmağla bir yirde mekş olındı ve bu aħvālūñ nice nice tedbİR ve tedārİkler ve toprak sürmenūñ tedbİR ve tedārİki ve mühimmātları geregi gibi vukūf tañşİL olındı ve Azak Kal' ası'na dañi tedbİRİ ziyādesiyle kāmİl İtdi. İmdi üç dört karış şudan kalyonı geçİrdüğü şüret tañrİR ve hem

36 “krānde” şeklinde yazılmıştır.

37 “krānde” şeklinde yazılmıştır.

38 Elmas Mehmed Paşa (Cide, Kastamonu 1661?-Zenta, Macaristan, 11 Eylül 1697) 1695 yılında sadrazam olmuş ve Sultan II. Mustafa'nın bütün seferlerine katılmıştır. Zenta bozgununda şehid olmuştur. Ö. M. Alper, “Mehmed Paşa (Elmas)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 158.

taşvîr idüp beyân eylemişümdür. Bu faşıl daği humbaracılarıñ kārḥānesi ne minvāl üzere olur ve mühimmāt ne vechile yapılır ve fucı humbarası ve sepet humbarası ve sâ'ir cenk ālātı niçe dürlü geregi gibi herbirin taḥrîr ve hem taşvîr idüp beyân eylemişümdür ki tālib olan kimesneler şan'atını taḥrîr ve hem taşvîr eyledüğim şeylerden olur. Zîrā Belğrad'da humbaracıbaşı Osmān Ağa merḥūm kārḥāneye bu ḥaḳîri ḥalîfe eylemiş idi. Lüzümü olan cenk eşyâların yapar idük ancak kimse aramıza girmez idi ve kimseye göstermez idi. Şuret-i kār-ḥāneye nazār olıñduğda ma'lūm olunur şan'at nedür taḥrîr ve hem taşvîr eylemişümdür. Bu faşıl daği kaçan ki Fransız kāfiri bir ḳal'aya şarılduğda birden ḳal'aya yürüyüş eyledükde murād eyledüğü zamānda bir ğarîb nerdübān ḳullanur ḥalkuñ evlerde ḳullandığı nerdübān gibi degüldür maḥallinde bir gerekli işdür. Merḥūm pederüm kırk sene kadar [18b] başarda³⁹ ḳapudanı idi. Merḥūm Sultān İbrāhîm Hān ṭābe şerāḥu zamānında bir kızlarāğası var idi. Mısır'a giderken kāfir alup⁴⁰ Hanya ḳal'ası'na getirüp pādîşāh-ı 'ālem-penāḥ ḥazretleri ziyādesiyle ğazaba gelmekle merḥūm pederüm Akdeniz'de bir mişvārı bellü adam olmağıla, ḥattā Ḥalîl Pāşā ḳapudan iken Ḳara Cehennem nāmında üç ḳalyon peydā olup anuñ fethine sebep olmağıla ḥattā taşvîri tersāne-yi 'āmirede yazılmışdur. Nazār olduğda ma'lūm-ı sa'ādet olunur. İmdi mezbūr⁴¹ pederimi çağırdup Hanya ḳal'asının fethini senden isterüm didükde pādîşāhum eger murād idersenñ Hanya ḳal'asının fethini bir daği lisāna

39 Osmanlı donanmasında kullanılan 26-36 oturaklı bir tür savaş gemisi. Pakalın, *OTDTS*, I, 169.

40 Sultan I. İbrahim, Malta Şövalyelerinin zaman zaman ticaret gemilerine saldırımları yüzünden, bhusus Sümbül Ağa'nın ve saray mensubu bazı kimselelere Mısır'a giderken saldırılması üzerine, onların en büyük sığınağı olan Girit Adası'nın fethini emretti. 20 Haziran 1645'te Sakız Adası'ndan denize açılan Osmanlı donanması, 17 Temmuz'da Girit'in Hanya limanını fethetti. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, 217-8, 223-5.

41 "mezbūr" şeklinde yazılmıştır.

alma. Mālta'ya seferüm vardur diyü nām çıkar. Nice nice aña gerekli tedārikler idüp hattā ol mezbūr nerdübānları tedārik idüp Yūsuf Pāşā⁴² kapudan ve hem ser-‘ asker olup ancak hikāye çokdur. Kaçan ki Hanya'ya varup bir maħalde gemiler şulanup Hanya Kal‘ası’nda olan kāfirler şaķın bizüm üzerimize gelmesün diyü havf iderken ol maħalden kalkup deñize açılduķda hele bize degilmiş diyüp emīn olurlar. Kaçan ki deñize açılduķda cümle pāşaları ve begleri ve ‘ askerlere baş olanları cem‘ idüp hatt-ı şerīfi ol maħalde çıkarup sen ki kapudanum ve ser-‘ askerüm olan Yūsuf Pāşā Hanya Kal‘ası’nın fethini senden isterüm, eger [19a] saña başuñ gerek ise. Ol vaķit donanma gerü dönüp gicenüñ bir/yakıñde ‘ asker-i İslām’ı karaya döküp ve mezbūr nerdübānları gemilerden çıkarup kal‘anın hendegi başına yürüdüp ‘ asker-i İslā[m] bedenlere şarılup küffāra ziyādesiyle şaşkıñluk hāşıl olmağıla elḥamdülilāhi Te‘ālā Ḥazret-i Allāhu Te‘ālā’nuñ ‘avn u ‘ināyetiyle fethi müyesser olup ve hem ser-‘ asker olan Yūsuf Pāşā şehid olup rahmetullāhi ‘aleyh. İmdi bundan çok hişşe vardur ve hem nerdübānı görüp maħallinde tedārik idüp hük-müni icrā eylemekdür ve bir dahi hişşe-mend olmak budur ki bir tarafta sefer eylemek murād olıñduğı zamānda ğayrı tarafı gösterüp ğāfilen düşmen üzerine varmada çok hāl vardur ve hem bir eyü işdür. Mezbūr nerdübānuñ taşviriñ taḥrīr idüp göstermişümdür. Bir ğarīb

42 Silahdar Yusuf Paşa (Vereno, ?-İstanbul 22 Ocak 1646) Kaptanıderya, Girit serdarı ve Hanya fatihi. Dalmaçya kökenlidir. Serdar olarak Girit seferine tayin edilmiş ve Kasım 1645'te Girit'e çıkmış ve Ağustos 1645'te Hanya'yı ele geçirmiştir. Kışı geçirmek için geldiği İstanbul'da idam edilmiştir. Girit seferine pek taraftar olmayan Sadrazam Semini Mehmet Paşa, Yusuf Paşa'yı bu başarısından ve yerine geçeceğinden dolayı kıskanmıştı. Bu yüzden de padişahı, Yusuf Paşa'nın Girit'te pek çok ganimet elde ettiğini ama İstanbul'a hiçbir şey getirmediği yolundaki telkinleriyle devamlı kışkırttı. Bir süre sonra Yusuf Paşa'nın idam fermanı çıkmıştır. Girit'te büyük başarı göstererek "Hanya Fatihi" olarak tarih sayfalarında kalacak olan Yusuf Paşa, arkasından oynanan entrikalar yüzünden idam ettirilmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, 217-8, 223-5.

heykeldür nazār olınuğda ma' lūm-ı sa' ādet olınur. Bu faşıl dağı mezbūr nerdübānlaruñ bir iki danesin resm idüp bir ıal' anın ħendegi aşırudan dīvārı kenārına dayanup ' asker ne minvāl üzere yürüdüğin taħrİR ve hem taşvİR idüp göstermişümdür. Nazār olınuğda ma' lūm olınur. Bu faşıl dağı merħūm Ca' fer Pāşā Belğrad muħāşaradan ıur- tıluğda aşlā dīvār eşeri ħiçbir tarafında ıalmayup ta' mİre mübāşe- ret eyledükde aşlā bir yirde [19b] taş yok ve kirec yakacak taş yok. Mezāristān taşlarını bozup kimin kirec ve kimin yapuya şarf idüp ammā bir vech ile kireçe ve yapuya taş yetişmez ' āciz ıalduğda bu ħaķİR bir tedbİR u tedārik idüp cümle Belğrad'da şu kenārında olan ıayaları iki üç gün içinde mezbūr ıayaları pāreleyüp murād üzere ıal' anın bināsına şürü' ve kirece şarf idüp ıal' ayı tamām eyledi. Ĥattā Gürcistān seferinde ĤalİL Pāşā ser-' asker idi. Sefer ' avdetinde Fersād Tağı dirler bir ūlu tađ var-' asker-i İslām üzerinden aşup git- mege taş ıayalardan yol yok ve hem ' arabalar bir vechile gidemez. Bu ħaķİri, Tātar Şālih Pāşā ile ta' yİN idüp ser-' asker olan ĤalİL Pāşā on gün içinde ıayaları pāreleyüp ' asker-i İslām ve ' arabalar refāhiy- yet üzere geçdiler. Ne minvāl üzere tedārik eyledüğim şüreti taħrİR ve hem taşvİR idüp göstermişümdür. Maħallinde bir gerekli işdür ve bu sene-yi mübārekde Ĥotin ıal' ası'nda iken ta' rİfimiz üzere ħare- ket olındı ve ħumbaracı olanlardan mezbūr işleri ararlar. Bu faşıl dağı fucı ħumbarası dirler ziyādesiyle gereklüdür ve hem küffārı amānsız helāk eyler. Biñ ħumbara atmadan elli fucı ħumbarası at- mak yegdür. Mezbūr ħumbaranuñ atıluğı şüreti ve hem pārelendüđi şüreti taħrİR ve hem [20a] taşvİR eylemişümdür. Maħallinde nazār olınuğda gör ki pārelendüđi içinden ııkan büyük ħumbaralar ve kü- çük ħumbaralar ve toñuz ayağı ta' bİR olınur beş altı yüz ıadar müh- lik şeylerdür ki gördükde ma' lūm olınur, beyān eylemişümdür ve göstermişümdür taşvİRinden añnanur. Bu faşıl dağı sepet ħumbarası dirler anuñ dağı ismi var cismi yok ıabİlesinden oldı. Fucı ħumbara-

sı gibi olduğu ziyâde düşmen helâk eyler cenk eşyâlarındandır içinde birkaç büyük sâkar humbarası vardır ve on onbeş küçük el humbarası vardır. On ve on beş dahi tüfenk vardır yukarıdan inerken tüfenklerin atılır, yire indükden sonra humbaraları parelenür olduğu bir garîb şüret göstermişümdür nazar olduğda ma' lümdür.

Mefâtiḥ-i gencü'l-gazâ tedbîr-i fütūḥât

Kaçan ki sefer-i hümâyün tevveccüh ve 'azîmet-i gazâ tarafına tedârik olınuğda dâ'imâ bu nesneciye nazar ve müṭâla'a ve müzâkere olunup nice nice şeyler istihrâc olunur. Kırk elli sene sefer virmiş kâmil kadar añlar ve hem tedârik eyleyecek şeyleri tedârik ider ve ihtirâz olınacak şeylerden ihtirâz eyler ve çok gerekli şeylere vukûf taḥşîl ider. Zîrâ cemî' fetihler ne vechile tedârik [20b] eyleyüp fetih âsân olmışdur ve 'âsker-i İslâm münhezim olmışdur ve ne vechile tedârik lâzımdur fetih âsân ola. İmdi bu kitâb-ı mezkûr devletlü efendilerimizün manzûr-ı 'âlîleri olduğda derûn-ı kitâbumda taḥrîr ve hem taṣvîr olınan cenk âlâtları herbirlerinün erbâbını buldurup hükümlerini icrâ eylemeğe himmet ve murâdları olduğda her kaçan ki herbirlerin hükmi icrâ olunup isti-mâl olınuğda her ne kadar gazâ olunursa ol ecri şevâba tâ kıyâmete degin te'emmül olınurlar. İmdi bu vehb-i ilahîdür bu kadar taḥrîr ve hem taṣvîr itdüm añlansun diyü ancak bu *el-veledi*⁴³ *sırru ebîhi* muktezâsınca olmak gerekdür, babadan mîrâşdur. Zîrâ nice nice şeyleri geregi gibi taḥrîr ve hem taṣvîr olunmasuñ. Sebebi zîrâ mişli sebkat eylemiş degüldür. Hemân Hâzret-i Allâhu Te'âlâ'nun 'avn u 'inâyetiyle tedbîrlerimizi taḥdîrine muvâfık eyleye. Fahr-i Kâ'inât Muhammedü'l-Muştafa *şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem* Hâzretlerinün ḥürmetine.

İmdi bu kitâb-ı mezkûr devletlü efendimiz

43 El-veledü olması gerekir.

uşanmayup, üşenmeyüp dā'imā mü'tāla'a ve müzākere iderse fā'idesin bulur, nice nice gazālarda hükmini icrā itdürürler. İmdi kitāb-ı mezbūrda ne kadar zikr olunan şeylerin her ahvālını taḥrīr ve hem taṣvīr [21a] idüp beyān eylemişümdür. Herbirlerin bu minvāl üzere beyān eylesem gerekdür. Faşl-ı evvel kaçan ki ' asker-i İslām küffāruñ kal'ası altına konur. Muḥāşara eylemek murād olıduğı zamānda ne minvāl üzere konup hareket olunmak lāzımdur ki ordu-yı hümāyūna bir zarar işābet eylemeye. İşbu şüret-i mezkūrede küffāruñ ḥilesinden ziyāde ihtirāz olıduğı için ordu-yı hümāyūn ne minvāl üzerine konmak lāzımdur ki taṣvīrin taḥrīr ve hem taṣvīr idüp tafşil üzere şüretin beyān eyledüm. Manzūr-ı 'ālileri olıduğda her ahvāline vuḳūf taḥşil olıduğdan sonra aña göre tedārik idüp hareket olına. Zirā ḥilesinden ziyāde ihtirāz olıduğundan birkaç yirde mükerrer zikr olındı ki ' asker-i İslām metrīsde iken birkaç biñ kāfir ordunuñ bir tarafından görüldüğü gibi ordunuñ perişānlığı vāki' olmışdur. Andan ihtirāz olıduğundan bu tedbīr olınmışdur. Ordu-yı hümāyūnuñ cemī'-i etrāfı kavī hendek ve birkaç gerekli yirlerden kapular kullanmışdur ve her kapuda ikişer üçer şāhī toplar veya saçma toplar ve ikişer üçer bayrak ta'yin idüp ve muḥāfaza idüp kurudalar. Zirā evvel ordusun muḥāfaza ide sonra cenge mübāşeret eyleye. Bu tedārik ve bu tedbīr muḳaddemā Şahābe-i güzīn rıdvānul-lāhi Te'ālā [21b] 'aleyhim ecma'in tedārikidür. Belki ' asker-i İslām metrīsde şaklasalar gelürler anda korunup gine gözleri açılır ve bu tedbīr bu güne degin görilmemişdür ve olmamışdur diyü su'āl olunur ise Hazret-i Allāhu Te'ālā cemī' insāna ' aql-ı kāmīl iḥsān eylemişdür. Bir kerre mülāḥaza ile ve bu irād eyledüğim şadedler vāki' olmuş mıdır degül midür. Eger vāki' ise aña göre tedbīr idüp hareket eyleye ve eger su'āl olunur ise hiçbir kimse bu tedbīriñ kaydında degüldür. Belī bu bir vehb-i ilāhīdür, ḳalbime ḥuzūr⁴⁴ idüp yüregime

44 "ḥuzūr" şeklinde yazılmıştır.

bir ateş düşdi ki bu ahvâli niçün bir adam añlamaz mı ve bunuñ tedârik-i tedbîrine ta' accüb ve bir kimesne zühür idüp tedâriki ve tedbîri kaydında degül yoḥsa niçe ' âķil kimesneler vardur söylemezler ki kim diñler diyü belî señ Allāh için añladuđın üzere gerekli ve lüzümü olan ahvâlleri geregi gibi taḥrîr ve taķrîr eyle de ' indallāhi Te'ālā ecr ü şevābdan herbirin ḥükmi icrā olınmış kadar ecr ü şevāba nā'il olur ve bundan ğaflet olmaya. Allāhu a' lem bi-ş-şavāb.

Bu daḥi bir ğarîb tedârikdür maḥallinde ğāfil

bulunmamak gerek. Kaçan ki küffār ' askeri üzerine gelüp konduğı gibi yorgun ve durgundur. Ziyāde-[22a]-siyle ol gice kendülerin bilmezler her ne yüzden olursa olsun evvel başarsuñ. İnşā 'allāhu Te'ālā küffār münhezim olmasına şübhe yokdur. Ammā ertesi gün toprak içine girüp metrîs aldıktan sonra ziyāde güçlük olur ve çok ' asker şehîd olur. Bu daḥi maḥallinde ḥükmi icrā iderseñ eyü işdür. Bu kitāb-ı mezbûrı te'lîf idüp evvel metrîsüñ ahvâlin ne vechile almak yegdür ki kal' anm fethi āsān ola ve daḥi ordu-yı hümāyûn ne minvāl üzere konmak gerekdür düşmenden emîn ola ve daḥi humbaracılar şan' atı ne vechile olur nice nice cenk ālātuñ üstādlarıñ tedbir idüp düşmen helāk eylemişler ve daḥi niçe müdebbîrler⁴⁵ ba' zı şeyler tedbîr idüp kullanmışlar herbirin birer maḥalde taḥrîr ve hem taşvîr idüp göstermişümdür. Bu ḥaķîr ise zamānenüñ niçe sitemlerin çeküp ve hem pîr olmuşumdur. İmdi devletlü efendilerimiz bu kitāb-ı mezkûrı nazār buyurup ve her tarafına müṭāla' a ve müzākere idüp sefer-i hümāyûn ahvâlinde niçe şeylerüñ tedârikine vuķûf taḥşîl eyles ki kırk elli sene sefer virmiş kadar vuķûf taḥşîl olur. İmdi bu kitāb-ı mezkûruñ taḥrîr ve hem taşvîr olıduğı üzere tedbîr u tedârikin añladuđdan sonra herbirleriñ ḥükmini icrā eylemek [22b] için erbāblarını buldurup ḥükümün icrā iderse tā kıyāmete degin ecr

45 "müdebbîrler" şeklinde yazılmıştır.

u şevāba nā' il olur. Hele kitāb-ı mezkūre haķāretle nazār olınmaya. Zīrā tedbīrāt-ı ğazā için cemī' tedbiri taħrīr ve hem taşvīr olınup geregi gibi añlanur. Zīrā vehb-i ilāhīdür ki mişli sebķat olınmamuşdur. *Vallāhu a'lem bi's-şavāb ve'aleyhi merci'ü'l-me'āb.*

Bāb-ı evvel müdebbīr-i⁴⁶ cihād ya' ni metris almağı beyān

ider. Kaçan ki ' asker-i İslām ordusu bir ķal' a altına varup muħāşara eylemek üzere ķonılduķda ziyādesiyle şıķça ķonup cemī' eṫrāfi ķavī ħendek veyā ṫābūr geregi gibi ancak ṫābūr çeviresin. Ammā taķayyūd lāzımdur ' araba ṫābūrına inān yoķdur. Sā'ir zamān gibi ordu-yı hümāyūn ķonmaķdan ħazer gerekdür. Zīrā küffāruñ ħīlesi zıkr olınmışdur. ' Asker-i İslām metrisde iken ordu-yı hümāyūnı başmaķ sevdasındadır. Zīrā niçe kerre eylemişdür. Ammā ordunuñ eṫrāfını ķavī ħendek idüp ve birkaç yirlerden ķapular koyup ve her ķapuda ikişer üçer bayraķ ve ikişer üçer şāhī ṫop ta' yin eyledükden sonra çünkü bu tedbīr üzere ħareket olınduķdan sonra inşā'allāhu Te'ālā düşmen tarafından ķorku olınmaz. Muķāddemā zıkr eyledüğüm gibi belki ' asker-i [23a] İslām metrisde şaklasalar gelürler anlar daħi içine girüp korunurlar ve yine küffāra muķāvemmet idüp yüz çevirmezler. Zīrā tedbīrde çok ħāl vardır. Şāħābe-i ğuzīn *ırdvānullāhi Te'ālā 'aleyhim ecma' in* tedbīridür. Kaçan ki Belğrad Ķal' ası'nı küffār gelüp muħāşara eyledükde merħūm Ca' fer Pāşā ser-' asker idi bu ħaķīr daħi ħumbaracılar üzerine ħalīfe idüm. Bir haftaya değın ṫop ve tüfenk eyleyüp herkes ' acabā bunuñ aşlı nedür hiç ħareket idüp baş göstermez. Meger ki cemī' eṫrāfın bir ķavī ħendek eylemiş ki ta' bir olınmaz. Bir haftadan sonra bayram gicesi idi, çünkü mübāşeret eyledi. Elli iki gün ve günde otuz biñ ṫop ħumbara atılırdı, ķal' ada aşlā dīvār eşeri ķalmadı. ṫoplarımız atılmadı ve ķal' a dīvārı yoķdur ki üzerinde atıla ancak ħumbaralarımız işledi. Elli iki günde on iki biñ

46 "müdebbīr" şeklinde yazılmıştır.

humbara atmışuz kaçan ki küffâr münhezim olup gitdükde küffârüñ kazup taşra çıkardığı hendek toprağını yine ' asker-i İslâm küffârüñ kazdığı hendek içine toldurmadan ' âciz kaldılar. Zirâ mel' ün kâfirler kendi hilelerin bilürler. ' Asker-i İslâm da benüm ordumı başar diyü havf ider. Ammâ bizüm ' asker dahi metrîs alup gicenüñ nişfiñda ammâ metrîs almağda çok iş vardur, eger metrîsi ziyâdesiyle takayyüd idüp [23b] hendek başına yakın eyledüp üç dört metrîsde hendegi başına varılursa ol kal' ada cenk çok sürmez, fetihî âsân olur. Ziyâde sa' y idüp kal' aya yakın aldurmağa sa' y idesin ve kaçan ki Çehrîn Kal' ası'na varduğumuz gibi gündüzün hendegi yakın metrîs alınup dördünci metrîsde hendek başına varıldı. Yedinci gün varuş tarafıñdan bir lağım idüp atıldı ' asker-i İslâm bir miqdâr yürüdiler ardin yürümediler. Meger kim şadr-ı a'zam kendi kolından istermiş soñra kendi kolundan iç kal' aya muvâfık yirden bir lağım idüp işlemedi. Artuk halk kal' adan me'yûs olmak üzere oldılar bu aralıkda bu mel' ün Moskov Ramadanikov (?) dirler idi. Ol zamânda ser-' asker idi. İmdâd gelüp yüz biñden ziyâde küffâr ile şimdi Şermet (?) dirler kırk elli biñ miqdârı kal' a içine imdâd koyup sâ'iri kal' a karşısına konup Kaplan Pâşâ konmuş idi. Anuñ birine otuz ikinci gün yine evvel ki varuş tarafıñdan lağım idüp biñ beş yüz kadar ' asker-i İslâm içerü girüp ol kırk biñ kadar imdâd gelen küffâra kendülerin urup bir mertebe kılic urdular ki yigirmi biñden mâ' adası kılicdan geçdi. Kaşûr [24a] kalanı kal' anın önünden açar Tâşma Suyı dirler ol şuya degin cümlesi helâk oldılar. Ol kadar cenkden İslâm'dan kılic ile kesilmiş bir Müslümân görülmedi. Elllerinde hod herbirinüñ uzun şaplu teberleri var idi. Hemân teberleriyle kendülerin korunurlardı. İşbu sene-yi mübârekde sâbıklar peydâ eylemişler. Ammâ ol zamân başlarında koyun derisinden kalpâkları var idi, ayaklarında ihlâmür kabuğundan çarık var idi. Şimdi Nemçe çizmeleri peydâ eylemişlerdür. Bir muhannet kâfirdür hemân ' unvân gösterir ve aşlâ el-

lerinden bir iş gelmez. Ve bir deliñmez metrîs almağdan merhûm ve mağfûr sultân Muhammed Hân Gâzi⁴⁷ tâbe şerâhu Kamanîçe gibi bir müstahkem kal' a cihanda mişli yok iken varduğı sâ' at hendek başına yakın yirden metrîs aldurmağıla bi-' avnillâhi Te'âlâ kâfirün gözleri korkup yürüyüş ile toprak tâbyasın zabt idüp⁴⁸ yedinci günü vire bayrağın diküp boynına mağramesin bağlayup amân eyledi. Hemân iş düşmâna cesâret göstermekledür. Buña muğâyîr Beç Kal' ası'na Kara Muştafa Pâşâ⁴⁹ varduğda kal' a gözine hor görünüp ve kimesnenün sözine kulak urmayup kendüye gurûr işâbet eyleyüp top yetişmez yirden metrîs [24b] almağıla⁵⁰ kâfir ruşsat bulup ve hem hisset üzere olmağın yigirmi iki gün deyince Ahmed Kethüdâ şehîd olup Ali Kethüdâ nâmında bir kethüdâ naşb olınup metrîslere gelüp serdengeçdi ağalarına ve yeniçeri ocağlarına her kim bir parmaqlık koyar ise bir altun vireyim demekle ikindiye karîb idi bir söz söyledi. Ahşâma degin cümle şarânpolleri söküp tağlar gibi Ali Kethüdâ'nuñ önüne yıgdılar. Eger yakından metrîs almış olaydı bu zahmet ve münhezimlik olınmazdı. Ancak takdîr-i ilâhî böyle imiş ve eger kâfirler gelürken ' asker-i İslâm metrîsden çıkarup karşı duraydı belki münhezim olmazdı. Ancak kimesnenün sözine kulak aşmadı gurûrından ve buña müşâbih Ali Pâşâ Vârâdîn Kal' ası'na ziyâdesiyle uzakdan metrîs almağıla bir iş olmadı. Ancak bilmezlik ile gerçi yağmurlar dağ ziyâdesiyle yağdı. Ammâ yağmurlar da olmasa ziyâde güçlük var idi. Zîrâ uzakdan alınan metrîsde hendege yakın varınca ' asker-i İslâm telesir yakın varınca degin bir güçlük gelür. ' Asker-i İslâm hemân şimden soñra gidelüm dimege başlar. Hemân cüz'î şeyden

47 Sultan IV. Mehmed Hân (1648-1687).

48 Mükerrer yazılmış.

49 Sadrazam Merzifonlu Kara Muştafa Pâşâ (1676-1683). Recep Yılmaz, "Mustafa Paşa (Merzifonlu Kara)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 313-315.

50 1683 yılında yapılan 2. Viyana muhasarasında yapılan hataları anlatan Ali Ağa'nın bu tespitleri son derece dikkat çekicidir.

bozgunluk virirler. Hemân gerekdür ki ‘ asker-i İslâm’ı muḳaddem göz açdırmayup iḳdām-ı tām idüp yakın yirde metrīs aldırmağa sa‘ y olına. Metrīs gerekdür ki üç dört adam otura yan yana. [25a] Her ne ḳadar ziyāde olursa içinde duran cenkci dayanabilür, andan gā-fil olmayasın. Zīrā yaşşı metrīsde düşmen üzerine gelüp başmağa ḳādīr degüldür. Ḳandiye Ḳal‘ası’nda Vezīr-i a‘zam Fāzıl Aḳmed Pāşā⁵¹ metrīsini uzaḳdan aldı. Ancaḳ böyle uzaḳdan almadan bir ḡayrı murādı var idi ve hem ḳal‘aya birāz metānet eyleye ol minvāl üzere olmaḡıla yigirmi üç ay metrīs beklediler feth olunca ol zamānuñ adamları oḡuz idi. Ol mertebe vaḳit geḳdi şimdiki adamlar metrīse girdügi günden başlar gün şaymağa başlarlar. Hemân ciddī sa‘ y ve hem taḳayyüd idüp yakın yirden metrīs aldırasın ve buña mu‘ādīl Ḳehrīn Ḳal‘ası’n feth idüp t̄abūr ardınca gidüp Özi Şuyı kenarında t̄abūr ile cenk idüp girü Ḳehrīn’e gelüp andan ḳalḳup bir ḳonuk yirde ‘ asker-i İslām ḳonup maḡdübān Defterdār Aḳmed Pāşā’ya⁵² vezir-i a‘zam fermān idüp bir miḳdār ‘ asker ile süvār ol şu arada bir ḳal‘a vardur adına Ḳānovā dīrler var sen de anı feth eyleye diyüp gönderdi. Mezbūr ḳal‘aya varılduḳda bir büyük ḳal‘a görüp cümle ‘ asker at üzerinde seyr idüp bu niḳe feth olur bizde top ḡavān yok metrīs [25b] alup döḡmege, huşuşān ḳışdur metrīsde durmaḳ mümkün degüldür. Bir şey mülāḡaza eyledüm münāsib ise ḳulaḳ uruñ herkes atından insün ḡizmetkārı olan ḡizmetkārına virsün. Olmayınan yuları başına geḳirüp şalivirsün ve yüklü ḡayvānlar yükler ile dursun. Hemân ‘ asker-i İslām bir aḡuzdan *Allāh Allāh* diyüp ḳal‘anın üzerine yürüyüp küffār şaşdı, ḡendegi adam adam üzerine başup ḳal‘anın bedenine

51 Vezīriazam Köprülüzāde Fāzıl Aḳmed Pāşā (Vezirköprü, Amasya 1635-Ergene 3 Kasım 1676). Tahsin Özcan, “Fazıl Ahmed Paşa (Köprülüzade)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 439-441.

52 Daha sonra sadrazam olan Hezarpare Ahmed Paşa (İstanbul, ?-7-8 Ağustos 1648) olmalıdır. Abdülkadir Özcan, “Ahmed Paşa (Hezarpare)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 147.

yapuşdılar. Küffār niçe idecegin bilmeyüp içerü girüp kılıç urdılar ve içinde bir büyük kullesi var idi. Bir miqdār küffār içinde kapanup anı dahi dört tarafından ateş virdiler. Amān çağırıp çıkardılar. Ol maḥalde Duracan kāfir bizümle bile idi aña virdiler. Ammā bu bir hikāye seklindedür hisse-mend olan añnar. Küffāruñ aḥvāli geregi gibi añnanur. Maḥallinde vāḳi⁶ olduğu zamānda hep buña göredür. Hemān iş ve kılıc cesāretdür bu dahi Lipova Palnaḳası cenginde merḥüm Sultān Muştafa Ğāzī⁵³ *tābe şerāhu* geldükde göz açdurmayup Rūmeli ‘ askerü sâ ’ir ‘ asker yürüdi anda dahi niçe fetihler oldı. Ol maḥalde merḥüm Maḥmūd Begzāde ve Rūmeli beglerbegisi [26a] ve Şāhīn Muḥammed Pāşā şehid oldı. Bu dahi yakın zamādadur cümleñ ma’ lūmıdur. Hemān iş cesāretde ve *ḳal’* anın tiziyye feth olunmasına ihtimām olına toprak sürmekle mi olur yāḥūd bir uğurdan yürüyişle mi olur mümkünini her ne ise maḥallinde maḳduruñ şarf idüp metrīsde çok durmaḳdan ḥazer eyleye.

İmdi kaçan ki metrīsler alıñduḳda şıçan yolları

aḥvālinde niçe iş vardur şıçan yolu ile tā hendek başına varılır o da bir büyük gerekli şan’ atdur ve laḡımcıların öñinde şıçan yollarını aḥvālini bilenleri ḳullanurlar. Zirā ḳubūr lāzım olduğu zamānda anların dahi tedbīrleri bilece olmaludur. Bālāda zıkr olınan şıçan yolu aḥvālini añlar şıçan yolu ağaları ziyādesiyle gerekdür ve beledilerlikten añlar metrīs görmiş metrīs ağası her vechile lüzümındandır. Ḥumbaracılar ocağı merḥüm ve maḡfūr Sultān Muḥammed Ḥān Ğāzī’nüñ ḳānūn-ı ḳadīmisi üzere üç ḥumbaracıbaşı yürüdüğü bu minvāl üzere idi. Şimdi ol ḳānūn bozıldı. Ḳandiye Ḳal’ ası’nda olan ḥumbaracıbaşılar: Aḥmed Ağa ve diger Aḥmed Ağa ve İslām Ağa; Ḳamaniçe’de olan ḥumbaracıbaşılar: [26b] Aḥmed Ağa ve İ-

53 Sultan II. Mustafa(6 Şubat 1664– 29 Aralık 1703). Saltanatı: 6 Şubat 1695- 22 Ağustos 1703.

lâm Ağa ve Muşlı Ağa; Ummân seferinde olan humbaracıbaşılar: Muşlı Ağa, Aḥmed Ağa, İslâm Ağa; Çehrîn seferinde olan humbaracıbaşılar: İslâm Ağa, Muşlı Ağa, Aḥmed Ağa; Beç seferinde olan humbaracıbaşılar: İslâm Ağa, Aḥmed Ağa, Muşlı Ağa; Belgrad K'al'ası fethinde olan humbaracıbaşılar: Murād Ağa, Hüseyin Ağa, K'ara Muhammed Ağa. Bu minval-i meşrûh üzere üç humbaracıbaşı yürüdüğü zamānda nice nice k'al'alar feth olındı. Şimdi ol k'ânûnı batdı ahvâlde böyle oldı. Bu ahvâl kitâb-ı mezbûrda birkaç yerde irād olındı ki devletlü efendilerimizi ma'lûm-ı sa'âdetleri olaydı diyü zikr olındı. Zirâ efendilerimizin ma'lûmları olduğda k'ânûn-ı kadîm üzere ocağ-ı mezbûrî nizâm virdirür. İnşâ'allāhu Te'ālā Allāhu a'lem bi'shavāb.

Feth-i tedbîr t'abûr ne minvâl üzere hareketüñdür

ve tedbîr u tedârik lâzımdur ki maḥallinde hükmi icrâ ola t'abûruñ ne minvâl üzere tedbîr u tedârik lâzımdur ki fethinde 'asker-i İslâm zahmet çekmeye. Evvelâ bir iki biñ kadar tüfenkli tulumba gerekdür. [27a] Birden üzerine yürüyüş olduğü zamānda serdengeçdiler yakup gice ile yürürler. Daḥi bir iki biñden mütecâviz el humbaraları daḥi ellerinde ḥâzır ola ve daḥi bir iki biñden mütecâviz ḥarbler ola ammâ kañçalı ola. Zirâ kılıç ile t'abûra yanaşmazlar. Tüfenkli 'asker ne kadar ziyâde olursa mâni' degüldür ve daḥi içinde bārütlü meşîn al kise vardur içinde üçer dörder el humbaraları vardur. Eger metrîsde ve eger t'abûr üzerine yürüdükde ziyâdesiyle küffârı kahr [u] helâk eylicek tedbîrlerdür ve daḥi ancak grande tulumba dirler Fransız t'âyifesi ziyâdesiyle kullanur. Ammâ zahmetlü ve tüfenkli tedârikdür bizüm humbaracılara su'âl olırsa ismini daḥi bilmezler derûn-ı kitâbda taḥrîr ve hem tâşvîr olınan nerdübânları daḥi k'al'a üzerine yürümek lâzım geldükde bir iki üç danesin yapup getürerler. Zirâ nerdübânlar önünce yürümedükçe küffârı beden üzerinden

kaçırmadukça nerdübānı dayayamazsın. Tersānede nerdübānı yapmağa mübāşeret eylemişler gördüm ammā ol minvāl üzere degüldür ve hem mādemi ki al' a dīvārı beden aşırı dayamak lāzım geldükde öñünce üç dört grande ulumba yürümeyince ateşli şeyler ile küffār saña al' aya yakın getürmege bile omaz op ve tüfenk [27b] ve dürlü dürlü ateşli şeyler ile ok adam helāk eyler.

oprak sürmek hīlesiñ peydā eylemiş

İmdi bu mel' ün Nemçe kāfirleri gerçi dürlü dürlü hīle-yi fāsideri var idi, ordu-yı hümāyūnı başmak, ammā şimdi al' aya oprak sürmek hīlesini dađi peydā eylemiş, ol mel' ün Moskov keferesinden mi ta' līm eyledi bu sene-yi mübārekde anı peydā eylemiş. Zirā Azak al' ası'nı bir vechile alamadı. Şoñra oprak sürdükde içinde olan ' asker-i İslām al' adan me 'yūs olduğda vire eylediler. İmdi al' a-yi mezbūrı her ne minvāl üzere hareket ve tedbīr eylemek ile aldıysa inşā 'allāhu Te'ālā kādīr-i kayyūm-i zü'l-celāl olan Allāhu Te'ālā nuñ 'avn-ı 'ināyetiyle kendünün eylediği tedārik u tedbīr ile ahr [u] helāk olup dīn-i İslām'a fırsat nuşret virüp tīğ-i şimşīr ile helāk olalar. Fahr-i kā'ināt Muḥammedü'l-Muştafa şallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve sellem hürmetine ve ehār yār-ı güzīn rıdvānullāhi Te'ālā 'aleyhim ecma' in hürmetine. İmdi ' asker-i İslām'da ol tedbīr u tedāriki bilür adam yok mıdur, yoksa tedbir-i mā-lā yutāk mıdur? Yoksa bilür adama ri'āyet yok mıdur? Ancak bu tedbīri beş, altı, yedi ahvāl añlar adama muhtācdur ve üç dört [28a] al' a bināsını bilür üstād mi' mārā muhtācdur. Hāzret-i Allāhu Te'ālā lütf u keremiyle her işleri āsān eyleye amīn yā Rabbe'l-'ālemīn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselīn.

Nizâm-ı Humbaracıyân Ocağ-ı mezbûrî icâd olıduğı zamân
kânûn-i kadîmesi ne minvâl üzere olduğın beyân ider

İmdi merhûm ve mağfûr Sultân Muhammed Hân Ğazî rahmetul-
lâhi ‘aleyh zamân-ı sa‘ âdetlerinde Kandıye Kâl‘ası’nın muhâşara-
sında humbaracılar ocağını icâd ve tedbîr eyledükde merhûm Vezîr
Ahmed Pâşâ ve Defterdâr Ahmed Pâşâ üç kol almak üzere üç humba-
racıbaşı olur. Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretlerine ‘arz ve i‘lâm eyle-
dükde maqbûl-ı hümâyûnları olup bir ulu pâdişâhuñ kânûnına rağbet
eylemekde çok hâl vardır ve her vechile meymenet vardır. Şâğ kola
Ahmed Ağa’yı humbaracıbaşı idüp Ohri sancâğında yigirmi bir biñ
akçe Niçe ze‘âmetin virdiler. Sol kola İslâm Ağa’yı humbaracıbaşı
idüp Edrene kurbünde Babaeskisi ze‘âmetin virdiler orta kola Köse
Ahmed Ağa’yı humbaracıbaşı idüp Eskipol’da⁵⁴ bir ze‘âmet virdiler.
Üç humbaracı- [28b]-başı olmağa sebep budur ki herbirleri kâl‘anın
bir tarafından muhâşara eyledükde ikdâm-ı tām üzere hareket idüp
fethi benüm tarafımdan olsun diyü dürlü dürlü ateşli sepetler peydâ
eylemeleri ile elhamdülillahî Te‘âlâ kâl‘a-yi mezbûruñ fethi müyes-
ser oldı. Ol zamânda hemân altmış humbaracı var idi her humbaracı-
başuya yigirmişer nefer virildi. Şimdi elhamdülillahî Te‘âlâ üç yüze
karîbdür. Biñ seksen bir⁵⁵ senesinde Kandıye Kâl‘asından çıkup bu
minvâl üzere üç humbaracıbaşı yürüdi Çehrîn seferinde ve Bec se-
ferinde ve Ummân seferinde ve Kamanıçe seferinde tâ ki Belgrad
fethine gelince. Belgrad fethinden sonra humbaracıbaşı Muhammed
Ağa merhûm Vezîr Mustafa Pâşâ’ya intişâbı olmağıla üç bayrağı bir
idüp hattâ lağımcıbaşılığı dağı aña virdi. Bu minvâl üzere olıcağ şâğ
kol ve orta kol bayrakları mahlûldür. İmdi Kamanıçe bu minvâl üze-
re isti‘dâdlı üç humbaracıbaşı olacağ kitâb-ı mezbûrda tahrîr ve hem

54 Edirne’de eski adı Eskipolas olan Kırkkilise isimli yerdir.

55 Miladi 1669-70 senesi.

taşvîr olunan şeylerden mâ' adâ daği dürlü dürlü ateşli şeyler peydâ ve icâd iderler. Zirâ bu taḥrîr ve hem taşvîrlerin ismi var cismi yok kabîlesidür, cismi daği vardır ammâ isti' dâdlı adam nâdirdür. Bu kitâb-ı mezbûruñ [29a] içinde taḥrîr ve hem taşvîr olunan şeylerin herbirlerin ve üstâdların buldurup cidd ü sa'y iderler. Birbirlerine rağmen nice nice şeyler daği ziyâde iderler. Devletlü efendilerimizün Ḥâzret-i Allâhu Te'âlâ yevmen-fe-yevmen 'ömürlerin ziyâde eylesün. Himmet-i 'aliyyeleri olup sa'y idüp herbirlerin vücûda getürdüp küffâr-ı ḥâksârı ḳahr [u] helâk eylecek cenk âlâtların yapılup ve atılup küffâr ḳahr u helâk olduğca tâ ḳıyâmete degin ecr u şevâb defterlerine yazılır. İmdi ocağ-ı mezbûruñ ḳadîmi ne minvâl üzere olduğın ṭopçibaşı ve cebecibaşı ocağının ihtiyârlarına su'âl buyurılır ise ḳadîmesi ne minvâl üzere olduğın ma'kûm-ı sa' âdetleri olduğda ol ulu ğâzî pâdişâhuñ ḳânûn-ı ḳadîmesi icrâ olunur.

Ġâzî Sultân Aḥmed Ḥân ḥâzretlerinün İskender-vârî ḥâreketine muṭṭali' oldum sebab

İmdi mülâḥaza-yı ğarîbiyye ser-güzeştım yazduğımdan maḳşûd esrâr-ı ğarîbe muṭṭali' olduğımdan güyâ ki pâdişâhımız Ġâzî Sultân Aḥmed Ḥân Ḥâzretleri İskender-i şânîdür. Zirâ Ḥâzret-i Allâhu Te'âlâ'nuñ 'avn-i 'inâyetiyle mazḥar-ı ilâhî olmışdur hemân devletlü efendimün [29b] 'ömrini yevmen-fe-yevmen ziyâde eylesün. Geçen sene-yi mübârekde bu ḥâḳîrün sefer-i hümâyûnda ḥizmeti bu minvâl üzere olmışdur ki Edrene'den Mora ṭarafına revâne olduğda sek-sen 'araba virilüp sefer-i hümâyûnda ḥumbaralara luzûmı olan cenk âlâtların tedârik idesin diyü ṭopa ve ṭulumba ve paçavra ve sâ'ir yöne göre luzûmı olanları yollarda yapup tedârik idesin. Beş on ḳadar ḥumbaracılar daği yanına ta'yîn olup ol minvâl üzere Gördes Ḳal' ası altına dâḥil olup ammâ ḳaçan ki yollarda giderken öyle mülâḥaza iderdüm ki bu yollarda bir sâde atlu gidecek yol yokdur. 'Acabâ bu

‘ asker-i İslâm ve ‘ arabalar ve toplar ve sâ’ir mühimmâtlar ne minvâl üzere gider. Zîrâ yollarda tağlar ve yüksek kayalar ve dürlü dürlü berzah yerler vardır bir vechile açılmaq kâbil degüldür diyü mülâhaza iderdüm. Hazret-i Allâhu Te‘âlâ’nuñ ‘avn-i ‘inâyetiyle bir mertebe yollar açılmış ki ta‘biri mümkün degüldür ve ol yollar ki vardır tâ kıyâmete degin ‘asker-i İslâm’ın mürur u ‘ubûrında nice nice ecr u şevâblar hâşıl olur. İskender-i Zülkarneyn Karadeniz’in boğazını açduğı gibidür hemân güyâ ki şevketlü pâdişâhımız Gâzî Sultân Ahmed Hân Hazretleri İskender-i şânîdür. İmdi öyle mülâhaza eyledüm ki inşa’ allâhu Te‘âlâ bu minvâl üzere [30a] hareket. Mora adası feth olınuğdan sonra küffârnuñ nice nice âher yirlerde kal‘aları Hazret-i Allâhu Te‘âlâ’nuñ ‘avn-i ‘inâyetiyle dîn-i İslâm muzaffer olup düşmen-i bed-fi‘âlden intikâm alınur. Elhamdülillâhi Te‘âlâ mülâhaza eyledüğim üzere Gördes Kal‘ası’na dâhil olduğda birkaç gün içinde fethi müyesser olup asker-i İslâm her vechile ganîmet üzere olup kılıç ile feth olındı. Ba‘de Anaboli Kal‘ası’na dâhil olınuğda anı dahi az zamânda kılıç ile feth olunup anda dahi ziyâdesiyle ‘asker-i İslâm ganîmet mâlı ile mesrûr oldılar. Andan dahi Moton Kal‘ası’na gelüp ‘azîm haşmâne cenk idüp toplar ve humbaralar ve tüfenkler ile bir vechile muqâvemete kâdir olmayup haşmını ziyâdesiyle eğleyüp vire bayrağın şaşkınluğundan iki yirde vire bayrağın diküp kal‘ayı teslim eyledi ve bunnuñ fethinden muqaddem küffâr-ı hâksâr ‘asker-i İslâm’ın hareketin işidüp ve añlayup muqâvemete bir vechile kâdir olmayacağı añladuğda Koron Kal‘ası’nı birağup firâr eyledi. Ba‘de Menküşe Kal‘ası’na geldükde ol dahi cenge cesâret idemeyüp kal‘ayı teslim eyledi. Hazret-i Allâhu Te‘âlâ devletlü efendimlerimizün ‘ömr ü devletlerin yevmen-fe-yevmen ziyâde eylesün. Herbir kal‘aların fethinde ihsânların gördük. Menküşe Kal‘ası’na geldükde Han-ya Kal‘ası muhâfızı olan Muhammed Pâşâ Şuda [30b] Kal‘ası’nı üç ay kadar muhâşara idüp fethinden ‘âciz kalup alınmadı diyü hum-

baracılarından ‘acz getirüp *kal’ a-yi mezbūruñ fethi* ve hem bunda olan humbaracılara *ta’ līm eylesün diyü kapudān pāşā ‘ arz ve i’ lām idüp* bu hakiri fermān-ı ‘ālī-şān ile *ta’ yīn buyurilup donanma-yı hümāyūn gemilerine koyup Hanya muhāfızına teslim idesüz diyü ol daği Şuda Kal’ ası’na getirüp kal’ a-yı mezbūruñ daği zevāli gelmiş imiş. Dört beş gün humbara ile dögerken kapudān pāşā geldükde donanma-yı hümāyūnuñ bir yaylım topuna ve darbıña tākāt getüremeyüp vire bayrağun diküp bir vechile mukāvemēt eylemeyüp kal’ ayı teslim eyledi. Ol daği geldükde üç dört günde fethi müyesser oldu. Elḥamdülillāhi Te‘ālā anda daği bu hakiri muhāfız pāşā ḥazretleri alıkoyp defterdār efendi ḥazretleri telhışı ve fermānı mūcibince on beş nefer humbaracılara *üstādāne ta’ līm idüp* ve nizām virüp fethi müyesser olup Şuda Kal’ ası’nda kalup herbirlerine devlet-i ‘aliyyeden ‘ulūflar *ta’ yīn olınu devām-ı devlet-i pādīşāhiye du‘ ālar idüp* kılmışlardır. Bu hakir geçen sene de donanma-yı hümāyūn kalyonlarına humbaracıbaşı fermān ile *ta’ yīn olınu Görfa⁵⁶ Kal’ ası öninde [31a] küffār-ı hāksāruñ donanması gāfilen üzerimize gelmekle bir miqdār görüşilüp cenge mukāvemēt idemeyüp tiziyye kal’ ası altına firār idüp gerçi ahşām idi ammā ahşām olmasa çok rüsvāyılıklar olurdu. Zīrā kāfirlerūñ kalyonları sāl olmuş idi. Güc ile kal’ ası altına dār düşdi bir daği donanmanuñ üzerine gelmekle bir vechile cür’et idemeyüp bir ayak kal’ ası altından ayrılmadı. Ba’ dehu kal’ a-yi mezbūruñ taşrada olan ser-‘ asker kal’ anın cengine mübāşeret olındı. Ancak fethi Ḥazret-i Allāhu Te‘ālā’nuñ murād-ı ‘aliyyesi degül sene-yi mezbūrede daği sā’ir yirlerde fetihler olmağ murād-ı Allāh degül imiş. Zīrā eksiklük bizdedür. Belki bir gurūriyyet işābet eylemişdür. Ancak Ḥazret-i Allāhu Te‘ālā erḥamü’r-rāhimındür. Cürmüne mu’terif olan kuluñ cürmüne ‘afv ider ve ecirlerin iḥsān ider. İnşā’ allāhu Te‘ālā nice nice fetihler iḥsān ider. Zīrā Ḥazret-i Allāhu Te‘ālā *ba’ de ‘usrin yūsran⁵⁷* buyurmışdur. Hemān Allāhu Te‘ālā’ dan**

56 Korfı Kalesi

57 İnşirah Sūresi’nin beş ve altıncı ayetlerinde geçen “Demek ki güçlkle beraber

niyâzımız budur ki bî-had olan cürmümüzü 'afv idüp lutf u kere-
miyle mu'âmele eyleye. Sevdigi Muhammedü'l-Muṣṭafâ ṣallallāhu
Te'ālā 'aleyhi vesellem hürmetine ve çehâr yâr-ı güzîn rıdvānullāhi
'aleyhim ecma'in hürmetine 'afvı ile [31b] mu'âmele idüp 'asker-i
İslām'ı dā'imā manşür ve muzaffer eyleye. Amîn yâ Rabbe'l-'â-
lemîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

Mezbûr Temeşvâr Kâl'ası'dur

İmdi kâl'a-yi mezbûruñ ahvâli ne minvâl üzere olduğın ve key-
fiyyetin beyân olunur. Kâl'a-yi mezbûrın cemî'e etrâfi hendekdür ve
içi tolu şudur ve şularınıñ içinde ekir biter ve ulu qar çiçeği biter ve
kâl'aya yanaşup altındañ lağım eylemek kâbil degüldür. Şudan va-
rılmaz ve kuyu ile dañi yanaşup lağım mümkün degüldür ve kâl'a-yi
mezbûruñ dīvârları taş kirec degüldür. Şarānpovâri ziyâdesiyle egri
direklerdür toköz on arşun yaşşılığı vardur ve içleri kesme çimdür
ve toprakdur her ne kadar top atarsañ şaplanup kalur. Ancak bizden
tarafı yakın beri tarafından ziyâdesiyle birkaç yirlerinden püskürme-
ler lağımı yapıp atılursa hendegin bize lâzım olacak yirlerin doldu-
rup ve kubür ile belki kâl'anın altına varılır. Ammâ hendek başına
varmağda çok iş vardur. Ziyâdesiyle bataklı yirler çokdur. Orada şı-
çan yolu ağaları lâzımındandır iş görmiş. Zirâ şıçan yolu ile varılır.
Ve kâl'a-yi mezbûra her ne kadar humbaralar [32a] atılursa içinde
olan zarar görmez ve işâbet eylemez. Zirâ kâl'anın içerüsü cümle
döşeme tahta üzerinde batakdur. Düşen humbaralar bir iki kulaç yire
batar gider. Eger toprak sürmek lâzım geldükde hişâr kapısı tarafın-
dan uzakdur ve hem güçlük vardur ve bataç yirler çokdur, zahmet
görünür. Ve Egrivân kapısı tarafınıñdan dañi derin şular çokdur. O
dañi uzakdur. Ammâ Horos kapısı tarafından olması ma'kül göri-
nür. Ancak bu huşuş için tedbîr u tedârik olunursa niçe yirlerde şıçan

kolaylık vardır” ve “Evet, güçlkle beraber kolaylık vardır!” mealindeki ayet-
lere atıf yapılmaktadır.

yolları ile varılır ve hendegi başına daği şıçan yolları ile varılır ve püskürmelerle birkaç yirden lağım eylemek ile hendegin doldurur. Belki kubür ile kal' anın altına varılır. Ancak eger toprak sürsek veyā muhāşara idüp dögersek birkaç münāsib olan yirlerinden yüksek toprak tābyalar yapup içerüsin toplar ile ve havān humbaraları ile sindirmek lāzımdur. Zirā gayri yirden kal' aya havān olur yüksek yir yokdur ki ol taraftan atasın.

Küffār-ı hāksāruñ hīle-yi fāsıdelerini beyān

ider. Bu mel' ün Nemçe kâfirlerinüñ hīle-yi fāsidesin [32b] gör kim barışuk esnāsında iken Nemçe ve Macār ' askeri Sente (Zenta ?) mu' ārekesinden soñra gelüp bir şabāh vaktinde kal' a-yi mezbūruñ karşusunda hişār kapısı tarafında otuz kırk kat alāyların bağlayup kal' adan on beş yaylım top ve humbaralar atılup küffārı şoşak şoşak eyledi. Kal' adan daği beş yüz kadar serhadli ve ol maħalde kal' aya biñ kadar Tātār ' askeri gelmiş idi. Anuñ daği beş yüzi taşra olup biñ adam oldılar karşı durdılar Macār tarafı bir kerre kal' anın varışı üzerine yürüdiler. Bizüm daği biñ kadar taşrada olan ' askerlerimiz kâfirleri karşıladılar ve kılıç urup Macār kâfiri ' askerini Nemçe ' askerininüñ üzerine dökdiler. Kıçın kıçın girü varup orman içine kondılar ve ol maħalde Macār kralı olan Rākovičse⁵⁸ oğlu demekle ma' rūf⁵⁹ bögründen urulup başuñ keserken kral nişānını görilmekle alup kralı kal' a[ya] getürdiler. Ve ol maħalde Çelebi Yūsuf Pāşā ser-' asker idi ve bu haķir daği humbaracılarıñ üzerine ser-halife idüm. Ol sebepten cümle ma' lūmumdur kitāb-ı mezbūruñ her ahvālleri yirli yirinde olıduğı umūr-dīde adamlar ile meşveret olınuş şıhhati ma' lūm-ı sa' ādetleri olıduğda gerekdür ki kitāb-ı [33a] mezbūruñ içinde olan şeyleri hizmet-i pādişāhide olanlarıñ herbirlerinde gerekdür. Zirā nice nice tedbīr ve tedāriklere vukūf taħşil ider ve niçe tedbīrlerin

58 Bu kişi Macar Kralı "Rákóczi"dir.

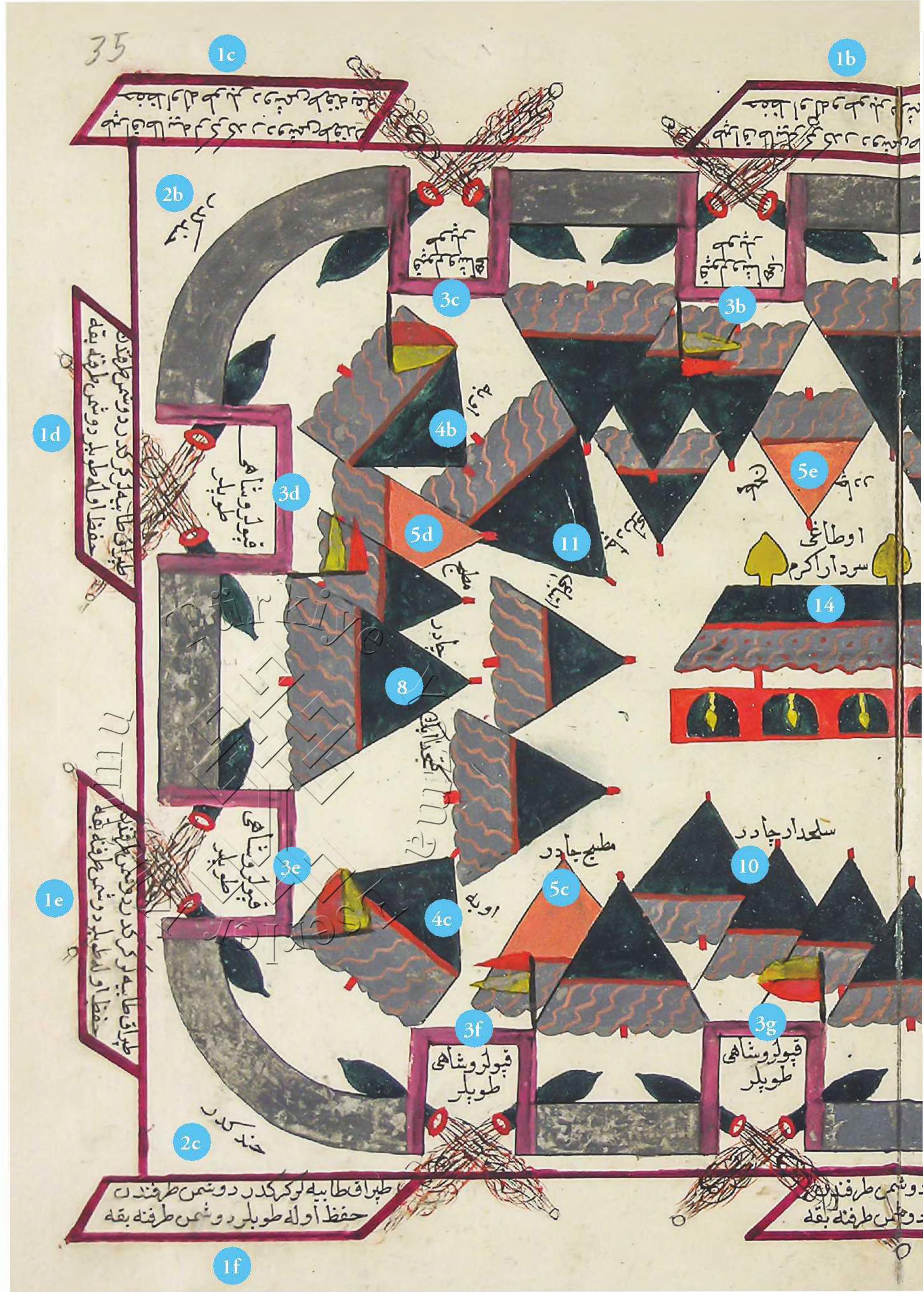
59 "ma' rub" şeklinde yazılmıştır.

hükmini icrā ider ve niçe ihtirāz olınacak şeylerden ihtirāz iderler. Ġāfil olmaya bu haķır humbaracılar ocağında halife-yi şānī olan Ali bendeleri kıyāmete degin ecr u şevāba nā'ıl olur. Allāhu a'lem bi's-şavāb.

İmdi kāğıd-ı mezbūruñ ardında ' asker-i İslām'ın orduyı ne minvāl üzere

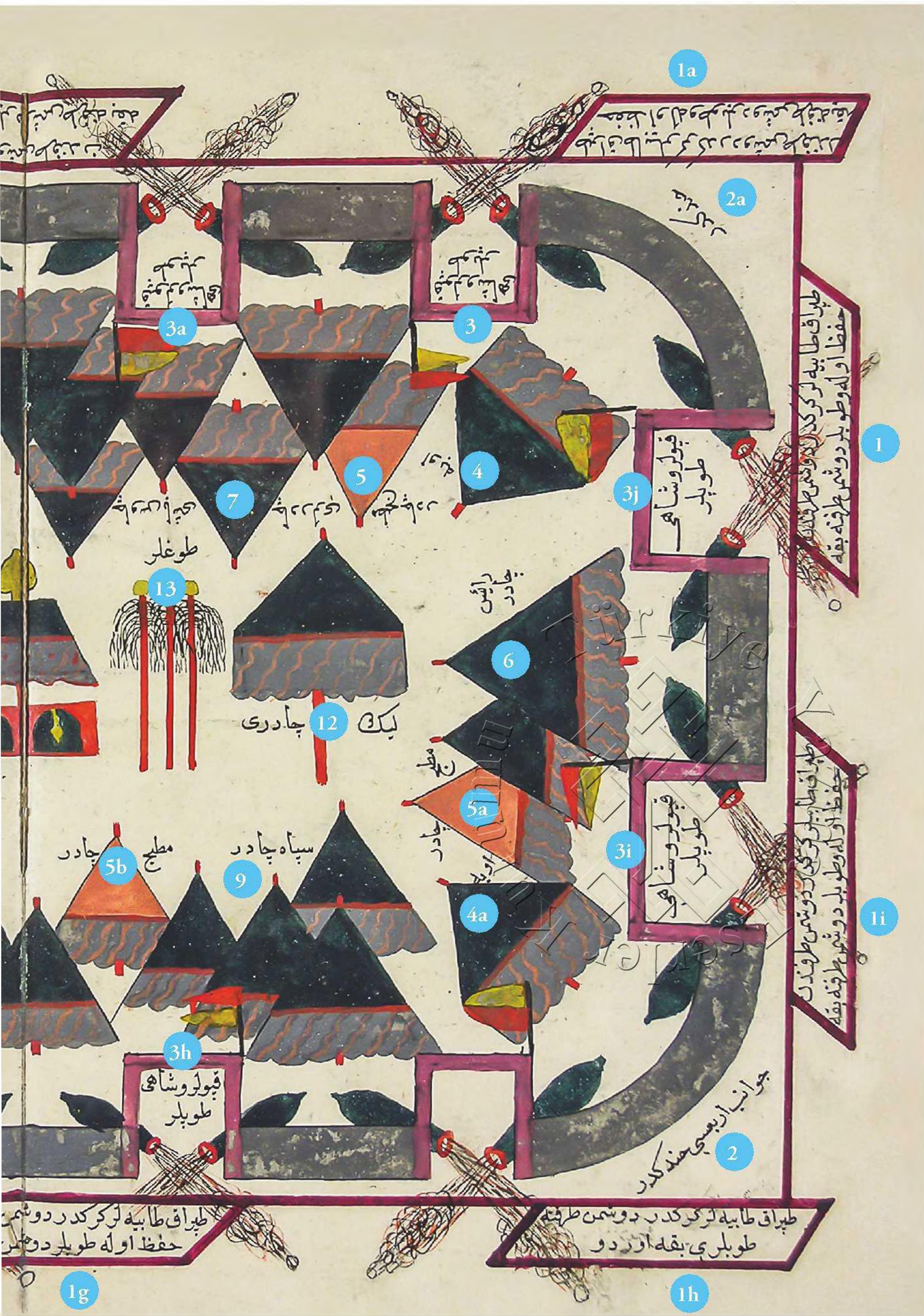
konılmak gerekdür ki düşmen-i bed-fi'ālūñ hilesinden emīn olup geregi gibi cenginde bir ihtirāz idecek şey olmayup kal'a-yi mezbūruñ fethi için ikdām-ı tām üzere olalar diyü taħrīr ve hem taşvīr idüp manzūr-ı 'ālileri olınuğda ma'lūm-ı sa'ādet olunur. Ne minvāl üzere hendegi olmuşdur ve kapular konmuşdur ve her kapuda ikişer üçer şāhī toplar ve bayraklar konmuşdur. Gerçi zahmetlü bir iş görünür ammā bu tedbīr aşhāb-ı güzīn rıdvānullāhi 'aleyhim ecma'in tedbīrindedür. Ve bir kā'idesi dahi bu ki ' asker-i İslām metrīsde şaklasalar gelüp içinde rāhat olınuğ kendülerine gelürler ve yine cenge [33b] mübāşeret iderler. Aşlā düşmenden yüz çevirmezler. Temmeti'l-kitāb bi-'avnillāhi'l-meliki'l-müte'āl. Ancak bu huşū[s]da ber-muķayyed muħtaşar bir ordu-yı hümāyūn tertīb idüp göstermişümdür. Aña göre hareket buyurasız ve ordu-yı hümāyūnı hıfz için birkaç yirde toprak tābyalar gereklidür üzerlerinde toplar ve havānlar koyılır ki küffārdan emīn olmak için. [34a]⁶⁰

60 Bu varak boş bırakılmıştır.

1, 1a, 1b, 1c, 1d, 1e, 1f, 1g, 1h:
 Toprak t̄abyalar gerekdür d̄üşmen
 tarafından hıfz ola ve toplar
 d̄üşmen tarafına baqa
 1i: Toprak t̄abyalar gerekdür
 d̄üşmen tarafına topları baqa ordu

2: Cevānib-i erba' ası hendekdür
 2a, 2b, 2c: Hendekdür
 3, 3a, 3b, 3c, 3d, 3e, 3f, 3g, 3h,
 3i, 3j: Kapular ve şāhī toplar
 4, 4a, 4b, 4c: Oba
 5, 5a, 5b, 5c, 5e: Matbaḡ çadır

5d: Maṭbah [çadır]

6: Reis çadırı

7: Ravuşbaşı çadırları

8: Kethüdā beg çadır

9: Sipāh çadır

10: Silahdār çadır

11: Etbā' ı çadırları

12: Beg çadırı

13: Tuğlar

14: Serdār-ı ekrem oṭağı

[35b]⁶¹

[36a]

İmdi bu faşıl daği ‘ asker-i İslām’ın konulduğı üzere
ordu-yı hümāyūnuñ şüreti taşvīr olup göstermişdür

Ammā ordu-yı hümāyūnuñ dört beş gerekli yirlerde orduyu korunmak için kavī toprak t̄abyalar yapup ikişer kat yüksek toprak ve havānlar koyılır ordunuñ top alur köşelerine yapasın ve bizüm atlı ‘ askerleri top alur yirlerde duralar ve ne minvāl üzere kal’ aya daği cenge mübāşeret olındukda aña daği ziyādesiyle gögsek t̄abyalar gerekdür. Zīrā içinde olan küffārūñ ziyāde şakladuğı şeylerdür ve ordunuñ hendegi etraflarını kavī metrīsler ola. Her ne kadar bizüm ‘ askerimiz toprağa girerse ol kadar fā’idesi vardır. Zīrā küffār ‘ askeri elbette bizüm ordu-yı hümāyūn üzerine bir yol top ve tüfenk ile gelür. Zīrā kāfir ‘ askerlerinūñ üzerlerine baş olan kāfirler ardlarından meçlerle yürüdürler. Yoksa kāfirlerinūñ yürüdüğü yararlığından degüldür ol maħalde yapılan t̄abyaların toplarını birkaç kerre atarsın orduda olan bizüm yaya ve atlı askerleri daği her ne kadar var ise yürüyüp kılıç vururlar. [36b] İnşā’ allāhu Te‘ālā asker-i küffār münhezim olur bu minvāl üzere ordu-yı hümāyūnı kondurup yirli yirlerine hendeklerin ve t̄abyaların maħalli ile yapup ve toprakların koyup hendekleri ve t̄abyaları kaç günde tamam olursa olsun tamam olduğdan sonra ba’ dehu ‘ asker-i İslām kal’ anın üzerine varup metrīslerin alup kal’ a-yi mezbūruñ fethi için cidd u sa’ y ideler. Ammā metrīsleri ziyādesiyle cehd idesin ki kal’ aya qarīb alalar ki zīrā yakın metrīs alınan kal’ anın inşā’ allāhu Te‘ālā fethi āsān olur. Ammā kaçan ki metrīs alındukda eglendirmeyüp kal’ aya yürüyeler birkaç yirde yüksek toprak t̄abyalar yapup kal’ aya havāle ola. Zīrā içinde olan küffārūñ ziyādesiyle şakladuğı şeydür. Zīrā Kāndiye Kal’ ası alınması bu

61 Bu varak boş bırakılmıştır.

minvâl üzeredür. Merhûm Topcubaşı Hâcî Ali Ağa tabyaları yapup üzerlerine topları ve havânları bindirüp küffâr-ı bed-fi' âli bir vechile taḥammül idemeyüp kal' ayı vire eyledi, bi-'avnillâhi Te'âlâ .

Bu daḥi ziyâdesiyle ihtirâz ve ictinâb idüp gaflet üzere olmamalıdır ḥazer gerekdür

İmdi ordu-yı hümâyün için gerçi vâfir şahrâ ve kübrâ [37a] idüp küffârıñ ordu-yı hümâyünü başmak şadedi vardır. Ammâ bizüm orduda daḥi vâfir yağmacılar vardır. Anlardan daḥi ziyâdesiyle ihtirâz idesiz. Gâfil olmayalar uzakdan bir miqdâr kâfir göründüğü gibi yağmacılar yaykaraya başlarlar. Orduda daḥi ürkündülük ḥaşıl olur. Hele bu ḥuşuşda gâfil olmayalar. İmdi orduda birkaç yerde bu ḥuşuşlar için biraz zâbıtlar lâzımdır ki eger kâfirlerden ve eger yağmacılardan kurudalar ve ordu-yı hümâyünde başıboş adam olmamalıdır. Her kim var ise bayrak altında gerekdür. Zirâ bu ahvâl ziyâdesiyle yolındadır ve orduda eşnâf çadırlarından ve pâzârcılardan gayrı adam durmaya. Hattâ ordu-yı hümâyünde râḥat ola ve ordu-yı hümâyün etrâfında olan hendekler tamam olduğdan sonra kapular koyup ve her kapuda ikişer üçer şâhî toplar ve saçma toplar ola ve ikişer üçer zâbıt çadırları ile cümle ordunuñ etrâfı yeñiçeriler gerekdür. Zirâ cesâretli olan askerler küffârıñ gelmesinden ve gitmesinden ihtirâz eylemez. Bu minvâl üzere hareket ve tedbîr olunursa her vechile yolındadır. Hâzret-i Allâhu Te'âlâ'nuñ 'avn-ı 'inâyetiyle tedbîrlerimizi taḥdîrine muvâfık eyleye. Hâzret-i Muḥammedü'l-Muştafâ şallallâhu 'aleyhi vesellem ḥürmetine.

[37b]

İkinci Faşıl: Feth-i tedbîr ya' ni toprak sürmenüñ
beyânındadır

Bismillâhirrahmânirrahîm

Naşrun minallâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'mînîn. Elham-dülillâhi Rabbi'l-âlemîn ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ve aşhâbihî ecma'in. Hâzret-i Allâhu Te'âlâ ümmet-i Muhammed seyyid-i kâ'inât hürmetine ve çehâr yâr hürmetine tedbîrimüzi taqdirine muvâfık eyle[ye]. Amîn bi-hürmetihi seyyidi'l-mürselîn. İmdi bu hakîrünüñ 'aklı irdügi mertebede görüp añladuğı üzere bir kal' aya varılduğda kal' ayı sâ'ir zamân gibi metrîs ile muhâşara idüp fethinde ziyâde güçlük var ki kal' a-yi mez-bürünüñ etrâfı hendek ve barmaklık ve şarânpo ve lağım ve dürlü dürlü taşnîfâtları olduğundan mâ' adâ kal' ayı dañi toprak ile şaklamış topa ve tufenge kal' ayı aldırılmazsın. Aña göre gerekdür ki toprak sürmenüñ tedbîr ve tedârikin eyleyesin. Zirâ metrîsde ziyâdesiyle 'asker-i İslâm zahmet çeker. Ammâ toprak sürmek ziyâdesiyle gerekli işdür. İnşâ'allâhu Te'âlâ 'asker-i İslâm fethinde güçlük çekmez, tiziyye fethi müyesser olur. Ammâ 'asker-i İslâm ordusu konduğda cemî' etrâfin hendek idüp ve kapular koyup [38a] ve her kapuda ikişer üçer şâhî top ve saçma top ba' dehu yeñiçeriye üç kat metrîs aldırasın kurşun irer irmez yirden ba' dehu cümle topları ve havân humbaraları metrîsde gerekli yirlere koyup topcıbaşıya ve humbaracıbaşıya tenbîh idüp aşla durmayup gice ve gündüz ikdâm-ı tām ve ihtimām üzere atalar ki düşmene şaşkınlık hâşıl olur. Bu minvâl üzere iken 'askere torba ve demet ve çuvâl ve otluğ ve yaprağ ve şaman sâlyâne idüp her kula tahammülüne göre merhûm Sultân Selîm Hân Gâzî tãbe şerâhu Sîdvâr Kal' ası'nıñ gölin çiyt ve yapığı ile doldurup üzerinden toprak sürüp feth eyledi ve sâlyâne idüp cem' eyledügi eşyaları metrîse muttaşıl bir vâsi' yire cem' idüp anuñ dañi etrâfını

ķavî hendek idüp veyâ t̄abūr idesin. Ve ba' dehu cebeĥāneden ķazma ve ķürek ve ķanca ve ĥarbiler ve el ĥumbaraları ve paķavra ve ĥumbaracıbaşıya tenbih idüp iki üç biñ miķdārı tulumba, ammā ekşerī tūfenkli ola ve ķise içinde barut ile el ĥumbaraları ķonmıř meşin ķiseler hele ziyādesiyle lāzımdur ve sepet ĥumbarası mezbūr mühimmāt ķonılan yire cem' idüp ve ser-' asker olan daĥi mühimmāt cem' olınan yire bir küçük [38b] otaķ ķurup ve geķüp ortasında otura ve hem orduya muttaşıl ola iki taraıdan da 'imā ĥabir ola ve hem ' askere iĥsānı olmak üzere ĥareket eyleye ve kötilere ķılıķ urmaķ üzere mu' āmele eyliye. řu mertebe ol ki ĥalkdan ne iĥsānı kese ve ne muĥannetlerden ķılıķ urmaĥı kese. Ba' dehu *Bismillāhirrahmānirrahīm* diyüp mübāşeret eyleye. Ammā gice ve gice bir arşun ve maĥallinde iki arşun topraĥı yirden ķoparup bir dönüm miķdārı uzunı ola devir itdürüp tā ki toprak adanı şaķlar mertebesinde olıcaķ artuķ āşikāre olup iķdām-ı tām ile toprak ve demet ve çuvāl şamanlı ve otlı ve yapraklı ve demet ve yine torebālar bu minvāl idüp ammā toprak içinde taşlar var ise bir taraıfa ayırasın. Zirā küffāruñ topları urduķda taşları pārelenür zararı askerlere dokınur: Andan ĥāfil olmayasın ve serdengeçdi bayraķların ilerüye koyasın. Üç dört bölük devir idesin. Ol bir dönüm yeri serdengeçdilere ve yeñiçeri ve Rümeli ' askerlerine ve Anadolı ' askerlerine ve sā'ir ķola bu minvāl üzere devir itdireler. Birbirlerinden devir olınan topraĥı çöpli olmaya ve hem kollara ĥayret düşe ki beraber yürüyeler toprak ile. İmdi toprak sürmenüñ [39a] müfid muĥtaşar bir miķdār ahvāli beyān olındı. Ve hem takrir ve taşvirin göstermişimdür ammā ' asker-i İslām ordusu ķonmuşdur ve hendek çevresi ne minvāl üzeredür ve her tarafında ķapular niçe ķonmuşdur ve ķapularda bayraķlar ve şāhī toplar⁶² niçe ķonmuşdur. Ve yeñiçeri çadırları etrafında ĥendege ķarib taşvir olınmışdur. Zirā yeñiçeri ķulları cesāretlidür ve otaĥ-ı ĥümāyün ne minvāl üzeredür şüret-i mezbürda gösterilmişdür. Ve daĥi ol mühimmāt ķonulan vā-

62 "ķoplar" şeklinde yazılmıştır.

si' yir daği ne minvāl üzere taşvîr olınmışdır ve ne dürlü mühim-mâtlar gerekdür nazâr olındukda vukûf taşşîl olunur. Ve ser-asker otağ ve sâ'ir lüzümü olan zâbiṭ çadırları ne minvāl üzere taḥrîr ve hem taşvîr olınmışdır. Aña nazâr buyurup manzûr-ı 'âlîleri oldukda vukûf taşşîl olunur ve daği 'asker-i İslâm metrîsde ne minvāl üzere girmiştir ve toplar ve ḥavānlar ne minvāl üzere yerine ḳonmuşdır taḥrîr ve hem taşvîr olınmışdır. Evvelâ uzak maḥalde yeniçeri üç dört kat metrîs alup toplar ve ḥavānlar eṭrâfına ḳoyup ammâ şîṭ u şadâ olınmaya. Bir dönüm miḳdârı ortalık yirden, ammâ ḳal'aya münâsib yir ola ki devîr olınan toprak yondamına gele ve bir arşun yâḥûd maḥalline göre iki arşun toprak yirden ḳoparup devîr itdire. Ammâ gice olması [39b] gerekdür tâ ki devîr olınan toprak adamı şaḳlar mertebesin bulduḳdan sonra âşîkâre olup artık toplar ve ḥavānları geregi gibi iḳdâm-ı tām üzere işledeler. Küffâra şaşḳınlık ḥâşîl olur ve bir ḳal'anın ki ḥavâlesi olmaya be-her ḥâl toprak sürmege muḥtâcdur. Toprak sürmeklikde güçlük görünürse maḥalline göre ḥavâle yapmak mümkündür. Lakin her ocaḳlarda bu resmi bilür çokdur. Zirâ yalnız bir adam cümle şey'i tedbîrde güçlük çeker ve ḥavâleyi daği Ḳandiye'de merḥûm Hâfız Ahmed Pâşâ peydâ idüp Ḳandiye gibi mişli yok müstaḥkem ḳal'ayı iḳerüsine topa aldırdı. Merḥûm Topcubaşı Ali Ağa ḳanni tabyayı dögerdi, bir büyük tabyayı ḥavâle peydâ idüp balyemez toplar ḥumbaraları bindirüp düşmeni ḳahr iderdi. İmdi bu tedbîr u tedârikin bilür adamlar çokdur. Ancak ḥalk iḥsân ḳuludur. Bir ḡarîb ḥâldür. Zamânda bir adam ḡazel söylese pesendide idüp büyük manşûb ve iḥsân iderler. Ammâ dîn-i mübîn için gerekli bir şan'at gösterse su'âl ider kimse yokdur ve ḳaçan ki 'asker-i İslâm küffâruñ ḳal'ası altına ḳonup muḥâşara idüp toprak sürmek murâd olınduḳı zamânda ordu-yı ḥümâyûn taḥrîr ve hem taşvîr olınduḳı minval-i meşrûḥ üzere ḳonmak lâzımdur ki ordunuñ cemî' [40a] eṭrâfı ḥendek gösterilmişdür ve ba'zı gerekli yirlerde ḳapular ḳonılmışdır ve ḳapularda ikişer üçer şâhî toplar ve saçma toplar ḳonmuşdır ki küffâr ḥîle ile gelüp ekşeri ordu-yı ḥümâyûnı

başmak murād eyledüğü zamānda def' ider. Zîrâ birkaç yerde zîkr eyledük kim ' asker-i İslām metrîsde iken ordunuñ bir tarafından birkaç biñ kâfir görüdüğü gibi orduda perişānlık vāki' olmuşdur. Andan ziyādesiyle ihtirāz olunur. Ol sebebden bu tedbîr ve tedārik olınmışdur ve ikişer üçer bayrak dañi ta' yîn olınmışdur kapuları muhāfaza eyleye ve dañi ' asker-i İslām ne minvāl üzere konmuşdur ve cesūr olan ' askerleri kapulara karîb kondurasın. Zîrâ cenkci çadırları kapulara karîb olmasında çok hāl vardur ve dañi ser-' askerüñ otağı orta yerde kona. Ammā zîkr eyledüğim mühimmāt cem' olınan vāsi' yire ta' yîn ola ve mühimmā[t] olan kazma ve kürekler ve harbîler ve kancalar ve el humbaraları ve tulumbaralar ammā tüfenkli ola ve pāçavralar ve buña mu' ādîl cenk eşyāları her ne var ise cem' idesin. Zîrâ bunları kaçan kim toprak devr olıduğı zamānda toprak ile karışuk devr olunur. İmdi bu şüretde taşvîr-i mezkûrda ' asker-i İslām' ın ordusu ne minvāl üzere konılmak gerekdür ki düşmen-i bed-fi' ālden emîn ola. [40b] Geregi gibi cenkte bir ihtirāz idecek şey olmayup kal' anın fethi için ikdām-ı tām üzere olalar diyüp taşvîr-i mezbûra nazar olıduğda ma' lûm olunur. Bu tedbîr şahābe-i güzîn *riđvānullāhi Te'ālā 'aleyhim ecma'in* tedbîrlerindendir ve bir fā'idesi dañi budur ki ' asker-i İslām metrîsde şaklasalar gelüp içinde rāhat olup kendülerine gelürler ve yine Allāhu Te'ālā'nuñ emriyle cenke mübāşeret iderler düşmenden dönmezler.

Bu dañi ziyāde ihtirāz idecek tedbîrdür

Kaçan ki kal' a cenginde ordu-yı hümāyūnuñ konmak ahvāli ne minvāl üzere beyān olınmışdur. Ammā kal' a cengi olmayup tábür cenginde veyāhūd meydān cengi olduğda elbette ve elbette ordu-yı hümāyūnı kendi hāli üzere komayasız. Cümle ordu-yı hümāyūnı hendek içine alup sonra cenge mübāşeret olına. Zîrâ bu mel' ün kâfirler ordu-yı hümāyūnı başmak mu' tād-ı kadîmesidür. Her zamān ol hareket üzere iş görürler, dā'imā ol sevdāya tedbîr iderler. Hazret-i

Allāhu Te‘ālā ğafletden ikāz idüp ümmet-i Muḥammed’i mansūr ve muzaffer eyle[ye] fahr-ı kā’ināt Muḥammedü’l-Muştafā *ṣallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi vesellem* ḥazretlerinüñ ḥürmetine. [41a]

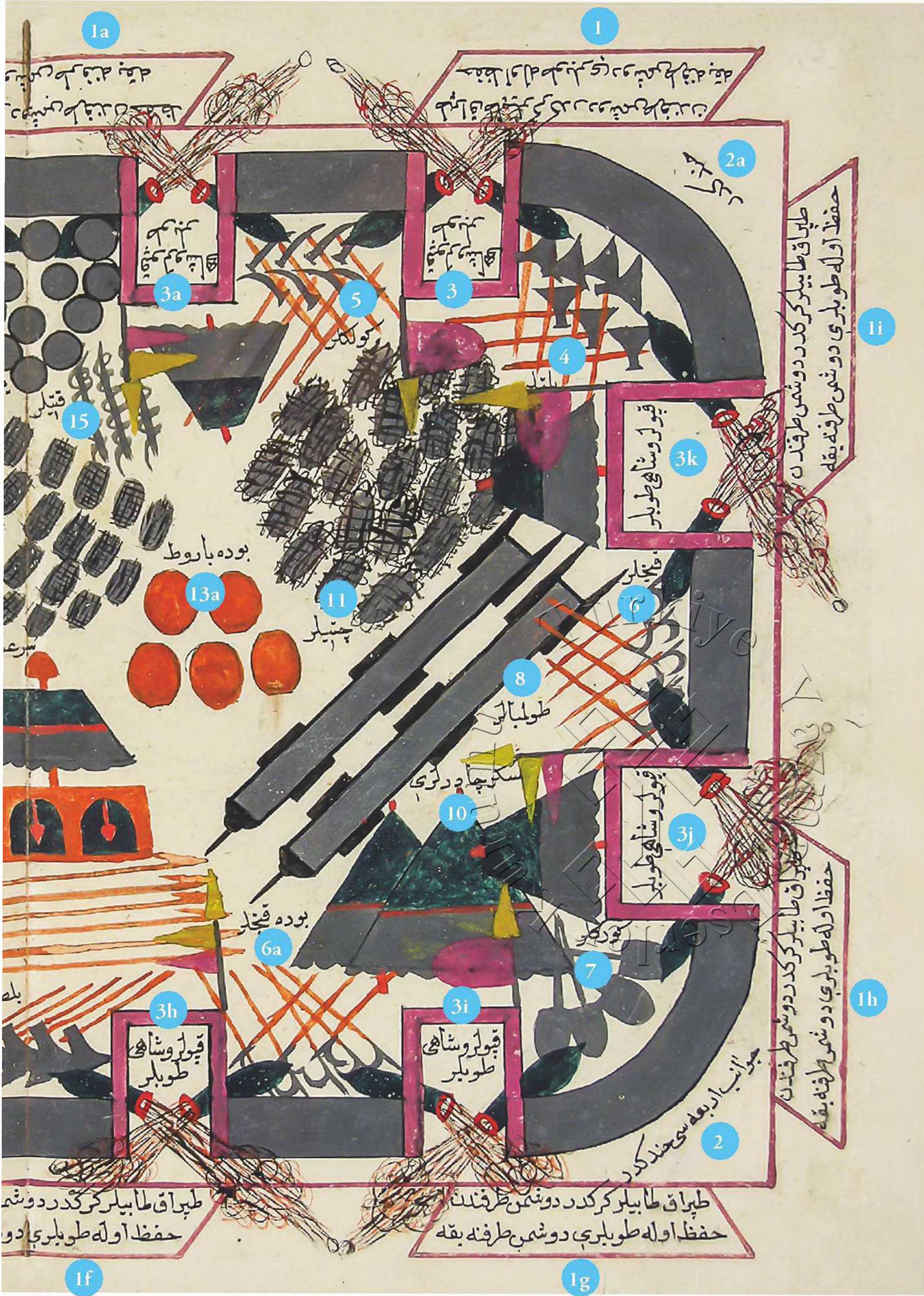
Bundan daḥi ziyādesiyle ihtirāz eylemeli zīrā
bā’ iş-i fitneye sebep olacak şeydür ğaflet

olinmaya. Kāl’ a cenginde veyāḥūd ṭābūr cenginde veyā bir meydān cenginde mübāşeret olınuḡda yaralılar birer ikişer başlar gelmege. Ammā herbir yaralınüñ yanında üçer beşer yeñiçeriler bile gelürler güyā ki yaralı getürürler hemān anlarıñ murādları orduda bulunmayalar. Men’ eyleyesiz hemān yaralınüñ yanında bir yā iki adam bile gide anları daḥi orduda zābıtlar dırdurmayup metrīse göndereler. Zīrā ol aşl adamlar çok olınca fitneye bā’ iş olur. Bir tarafda birāz küffār görüñdüğü gibi yayğaraya başlarlar ve orduda daḥi perişānlık vāki’ olur. Merḥūm Vezīr Muḥammed Pāşā’ya ifāde eylediler. İhtirāz eyledüğünden ziyādesiyle bu ḥuşuş için taḳayyüd eyledi. Bir yā iki adamdan ziyāde yaralı yanında orduya adam şalıvirmedi. Elḥamdülillāhi Te‘ālā orduda perişānlık vāki’ olmadı. Bu daḥi güzel tedbīrdür ve hem yolındadır. Bu Nemçe kāfirleri bir muḥannet kāfirlerdür aşlā cesāret yokdur ve lakin her vechile ḥilekār kāfirdür dā’imā bu ḥileyi ider ve yayğaracılar daḥi yayğara iderler. Elbetde fesād ḥāşıl [41b] olup perişānlık vāki’ olur elbetde ve elbetde ḥazer gerek.

Kaçan kim ordu-yı hümayün konup toprak sürmek

murād olınuḡı zamānda zıkr olınan orduya muttaşıl vāsi’ yer ki cemī’ mühimmāt ne minvāl üzere konmuşdur taḥrīr ve hem taşvir eyledüğü bu maḥalde manzūr-ı ‘ālileri olınuḡda ma’ lüm-ı sa’ ādet olunur. Bunüñ cemī’ eṭrāfi ḥendek ve ṭābūr ola ḳazmalar ve kürekler ve ḥarbeler ve ḳancalar ve el ḥumbaraları ve ṭulumbalar ammā

tüfenkli ola ve pâçāvralar ve lüzümü olan cenk âlâtları dahi ' asker-i İslâm'a her kıla tahammülüne göre sâliyâne olınan torbalar ve çuvâllar ve çubuk demetleri ve sâ'ir buña mu'âdil her ne var ise maħalle-yi mezbûre cem' idüp ve ser-' asker hâzretleri dahi bu küçük otağ mezbûr maħalle kırup andan sonra halka ihsân olmağ üzere mu'âmele eyleye ve kötülere kılıç urmağ üzere hareket eyleye. Ammâ mezbûr bulamadı bir dahi ' asker-i İslâm metrîsine kıarîb bir yir ola ki mezbûr mühimmâtları getürmekde zahmet çekmeyeler ve hem ordu-yı hümâyûn mezbûr bulamadı bir metrîslerüñ birbirine kıarîb olmasına sebep bu ki birbirlerinin hayr ve şer her ne vâkı' olur ise vukûf [42a] tahşil ider. Gâfilen düşmen bir hîle ile zararî işâbet eylememek içündür dahi zâbî çadırları her ocağdan birer çadır gereklidür. Yeñiçeri ve cebeci ve topcı ocağından ve serdengeçdi ve tüfenkcilerden her ocağdan münâsib olanlardan bulunmalıdır. Ve dahi bu toprak sürmenüñ ahvâlini dâ'imâ Fransız tâ'ifesi kıullarlar ve bizlerde merhûm ve mağfûr Sultân Süleymân ve merhûm Sultân Selîm Hân'dan berü batdı gıtdı, artuğ erbâbı dahi kıalmadı. Şimdi halka bir ğarîb iş gelür ammâ yalnız bir adam işi degüldür ve hem bir adama ziyâde güclük vardır. Bir kıac adam bilür olmalı hat-tâ iş görüle devletlü efendilerimizüñ murâdları olur ise bilür adam çok bulunur. Zîrâ ismi var cismi yok kıabîlesidür cismi dahi vardır. Ammâ bilenlere her ne kıadar ri'âyet olınur ise yeridür. Zîrâ bir ' azîm tedbîr u tedârikdür. Şimdiki ' aşırda bizüm ' askerimiz metrîsde çok durmağ gücenürler. Bu sene-i mübârekde Temeşvâr Kıal'ası'nı bu minvâl üzere toprak sürüp alınmışdır. Ammâ vâfir zamân kıal'anın altında eglenüp tamam ordusını hendek içine alup tamam ordusu her tarafından emîn olduğdan sonra toprak sürmenüñ tedârikin eylemiş. Bilür ki hîle-yi fâsidesi ordu-yı hümâyûnı başmağ o ecilden kendide ihtirâz ider ihtimâl ki benüm de ordumı başarılar diyü bu tedbîri her zamân iderler.

8a: Ateşli tulumbarlar

9, 9a: Tomarlar

10: ' Asker çadırları

10a: ' Asker çadır

11: Çiytlar

12: Hacıyatmaz

13: Barut fiçileri

13a: Bu da barut

14: Çoban harbeleri

14a: Bu da harbeler

15: Fitiller

15a: Fital

16: Kazmalar

17: Humberalar

18: Yuvarlaklar

19: Çuvallar

20: Ser-' asker otağı

[43b]⁶³ Birer çadır gereklidür yeñiçeri ve cebeci ve topcı ocağın-
dan ve serdengeçdi ve tüfenkcilerden her ocağdan münāsib olan-
lardan bulunmalıdır. Ve daği bu toprak sürmenüñ aḥvālını dā'imā
Fransız tā'ifesi kullanurlar ve bizlerde merḥūm ve mağfūr Sultān
Süleymān ve merḥūm Sultān Selīm Hān'dan berü batdı gitdi. Artuğ
erbābı daği kalmadı. Şimdi halka bir ğarīb iş gelür. Ammā yalıñuz
bir adam işi degüldür ve hem bir adama ziyāde güçlük vardır. Birkaç
adam bilür olmalı hattā iş görüle devletlü efendüm murād iderler ise
bilür adam çok bulunur. Zīrā ismi var cismi yok kabīlesidür, cismi
daği vardır ammā bilenlere her ne kadar ri'āyet olunur işe yarupdur.
Zīrā bir 'azīm tedbīr u tedārikdür. Şimdiki 'aşırda bizüm 'askerimüz
metrisde çok durmağa güçenürler. Bu senede Temeşvār Qal'ası'nı
bu minvāl üzere toprak sürüp alınmışdır. Ammā vāfir zamān qal'a-
nın altında eglenüp tamam ordusını hendek içine alup tamam ordusu
her tarafından emīn olduğdan sonra toprak sürmek tedārikin eylemiş
bilür ki hīle-yi fāsidesi ordu-yı hümāyūnı başmaq o ecilden kendide
ihtirāz ider ihtimāl ki benüm de ordumı başarılar diyü bu tedbiri her
zamān iderler.

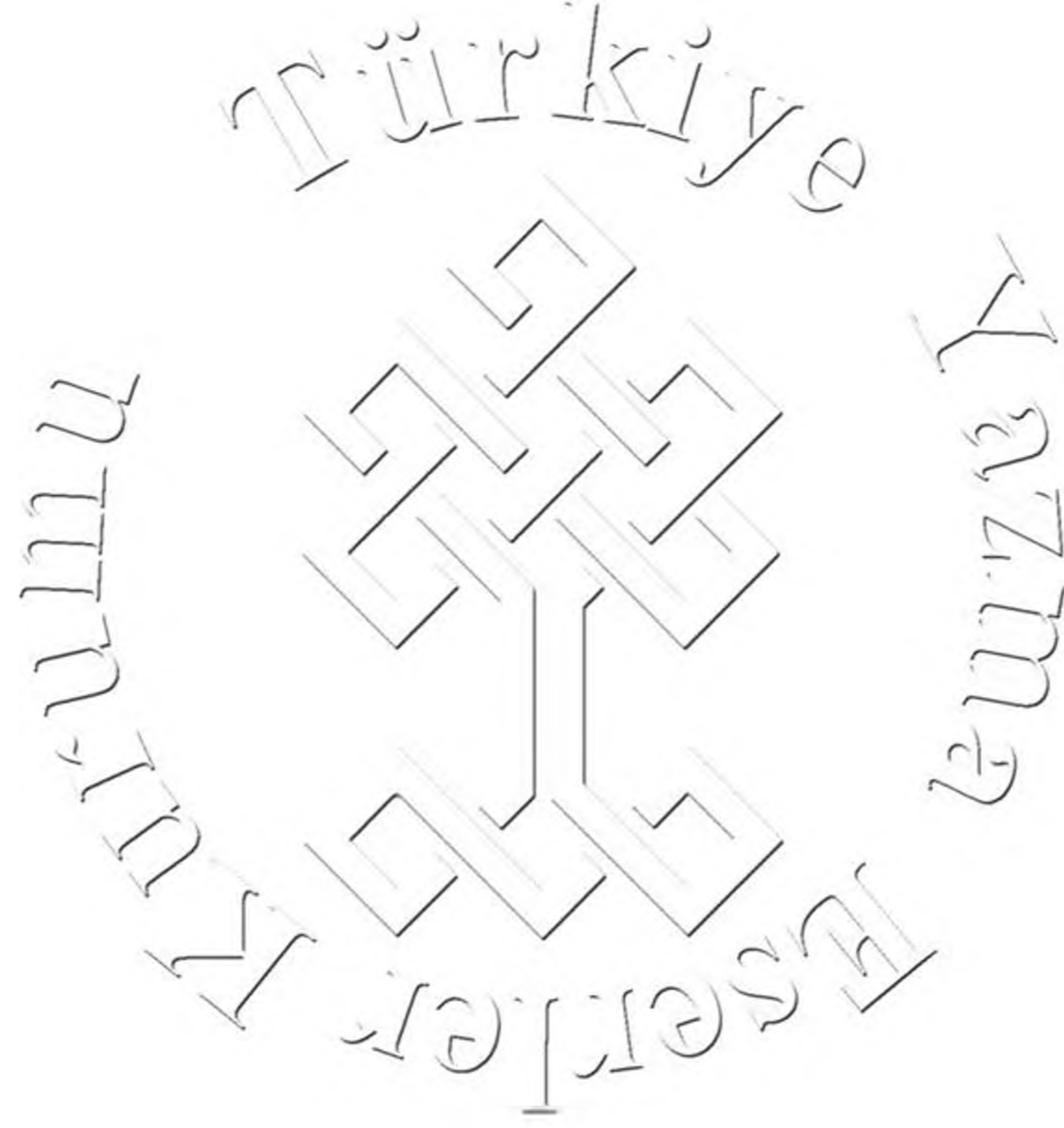
[44a]

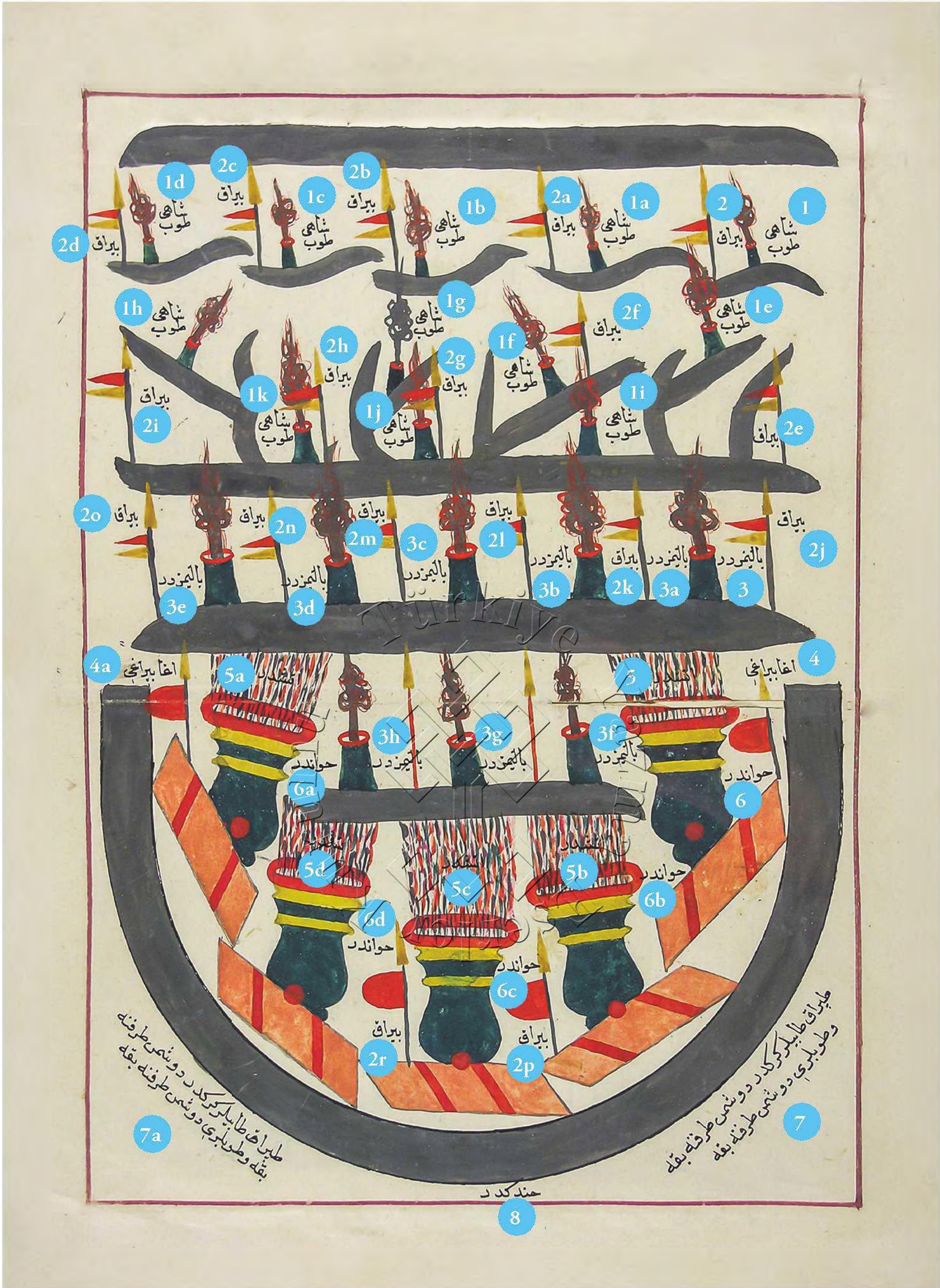
Mezbūr kāğıduñ ard tarafını çevirüp nazār ide

Yürüyüş ne minvāl olup her 'askerler yerlü yerinde gerekdür. Ev-
vel serdengeçdiler ve yeñiçeriler ve Rümeli 'askeri sağ kol ve sol kol
ve Rümeli pāşaları ve bir tarafda Anaḥolı 'askeri ve erbāb-ı tīmār ve
pāşaları daği ardlarından gedüklü tīmār ve zü'emā ve ehl-i dīvān ve
yürüyüş taşvīr ile gösterilmişdür. Toprak ve demet ve torba ve çuvāl
üç kol üzere yürüyüp hendek muqābelesinde üç kol bir olup öñüne

63 Bu varak 42a'nın tekrarı olup, ters yapıştırılmış ve ilk iki ile son iki satırın
üzeri çizilmiştir.

barmaklık ve hendek ve şarānpo her ne gelür ise devr iderek al' a divārına beraber olduda maall-i yürüyüş göründükde Hāzret-i Allāhu Te'ālā 'avn-i 'ināyetin aleb idüp yürüdükde kimine cām-ı şehādet kimine azālar müyesser olup inşā'allāhu Te'ālā feth [u] nuşret Allāhu Te'ālā'nun ihsānındadır. Ve şūret-i mezbūr maşūs bir al' a için degüldür. Her anı al' a olursa bu minvāl üzere te-dārik idüp şarılup yolu ile hareket olınduda inşā'allāhu Te'ālā fethi müyesser olur. Ancak cenkde ayak dayayup urmak gerekdür. Zirā Allāhu Te'ālā ullarum siz cenge arşu durun ben size nuşret virdüm diyü buyurdu. Zirā nice kimesneler

1, 1a, 1b, 1c, 1d, 1e, 1f, 1g,
1h, 1i, 1j, 1k: Şāhī top

2, 2a, 2b, 2c, 2d, 2e, 2f, 2g,
2h, 2i, 2j, 2k, 2l, 2m, 2n, 2o,
2p, 2r: Bayraq

3, 3a, 3b, 3c, 3d, 3e, 3f, 3g,
3h: Balyemez

4, 4a: Ağa bayrağı

5, 5a, 5b, 5c, 5d: Ateşdür

6, 6a, 6b, 6c, 6d: Havandur

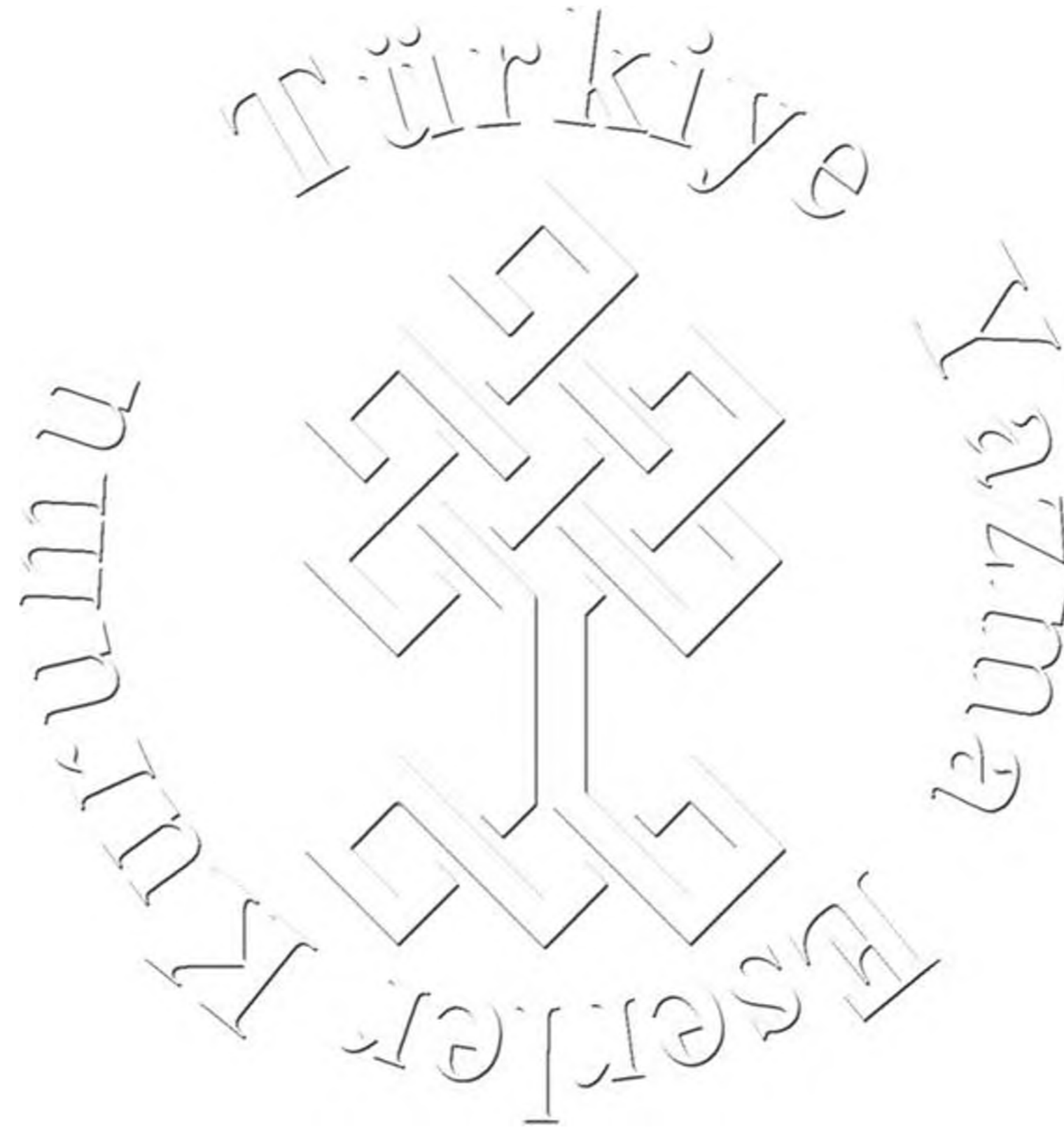
7, 7a: Toprak tabyalar
gerekdir düşmen tarafına
bağa ve topları düşmen
tarafına bağa

8: Hendekdür

[44b] cām-ı şehādeti nūş idüp murādına irecekdür ve niçeleri gazālar idecekdür ba' dehu fetihler müyesser olur inşā 'allāhu Te'ālā. Ve daħi devr olınan toprak içinde taş geldikçe toprak içinden çıkarup yabana atılır. Zīrā toprak içinde olınca ' askere zararı doқınur. Küf-fāruñ topları doқındukça taşa çarpar parelenür bundan ihtirāz lāzımdur gāfil olınmaya.

[45a]⁶⁴

[46b]⁶⁵

64 Bu varak boş bırakılmıştır.

65 Bu varak boş bırakılmıştır.

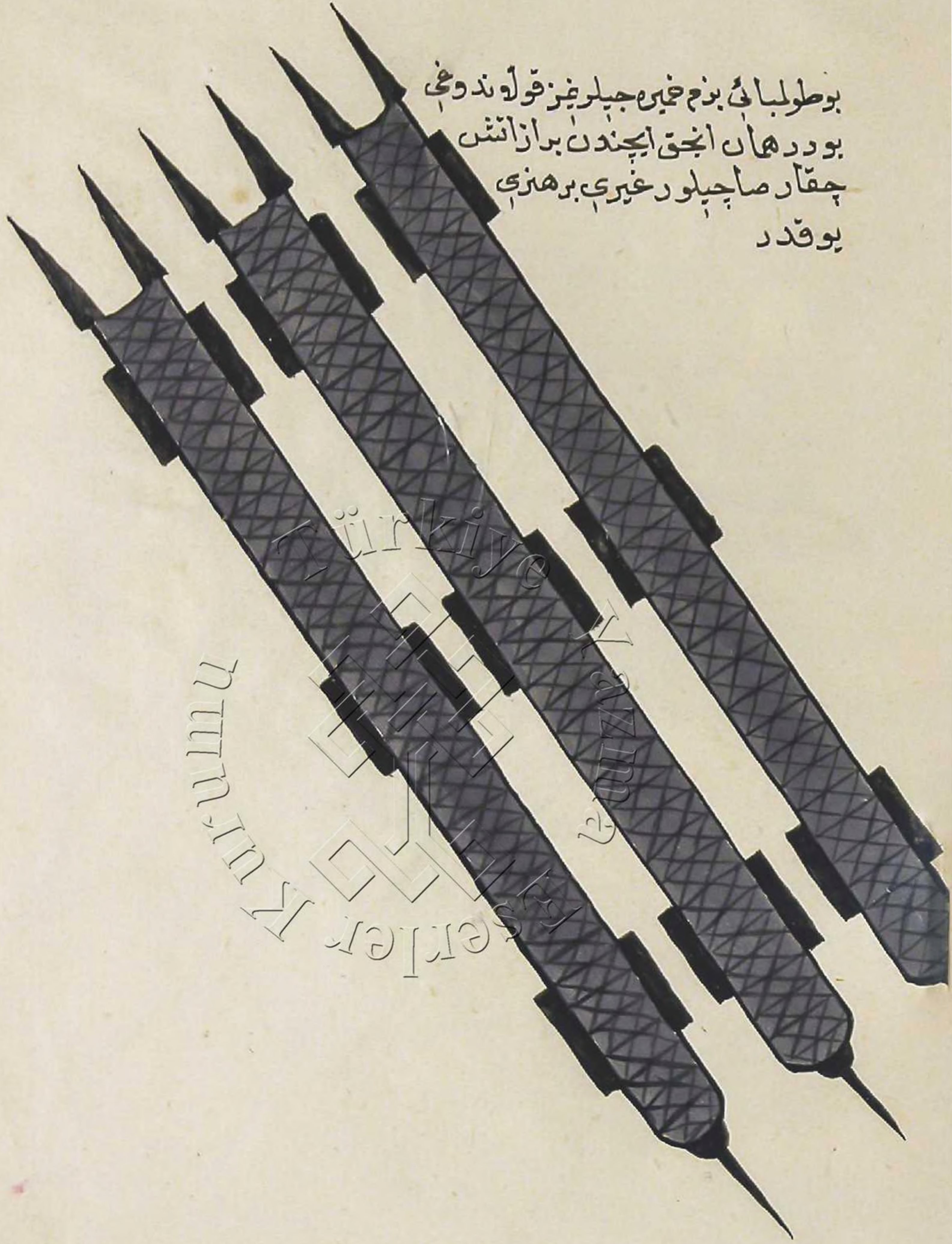

[45b] - [46a]

1, 1a: Toprak tabyalar
gerekdir düşmen tarafına
baka topları daği düşmen
tarafına atıla

2: Çal'a 2a: Çal'a budur
3: Hendekür
4, 4a, 4b: Parmaqlıklar

5: Küffaruñ çarh-ı felekleri
6: Devr idilüp sürülen
toprak bunlardur bu üçü de
toprakdır.

بوسلوبانی بزم خیر جیلریز قولوندوخی
بودر همان انجق ایچندون برازانش
چقار صاچیلور غیره برهزی
یوقدر

[47a] Bu tulumbayı bizüm humbaracılarımız kullandığı budur. Hemān ancak içinden birāz ateş çıkar saçılır gayrı bir hüneri yokdur.

[47b] 1: Mezbūr tulumbarı hâkîr icâd eyledüm. Hem ateş saçar ve hem beş on tüfenk atar. Yürüyişlerde ziyâde gerekli cenk âlâtıdır.

2: Tüfenklerdür

2a: Bu daği tüfenkdür, 2b, 2c: Bu daği 3: Bunlar ateşler, bu da

1
طپراق طابیلر کدر رطوبلری ایچرویه
بقه و خیره لری ایچرویه ناظر اوله
بوند بیر تدارک یولنده در

1a
طپراق طابیلر کدر رطوبلری
ایچرویه بقه و خیره لری ایچرویه ناظر
اوله بوند بیر تدارک خایت یولنده در

[48a] 1, 1a: Toprak t̄abyalar gerekdür topları içerüye baқа ve ħumbaraları içerüye nāzır ola. Bu tedbır ve tedārik yolındadır.

2: Kal'a budur

3: Bu daĥi ħendekdür

[49a]

4: Bunlar cümlesi
harbelerdir, yürüdüğü
zamanda karşısına
kimse durmasın diyü
konmuşdur.

4a: Bunlar da
harbelerdür

4b: Bunlar da

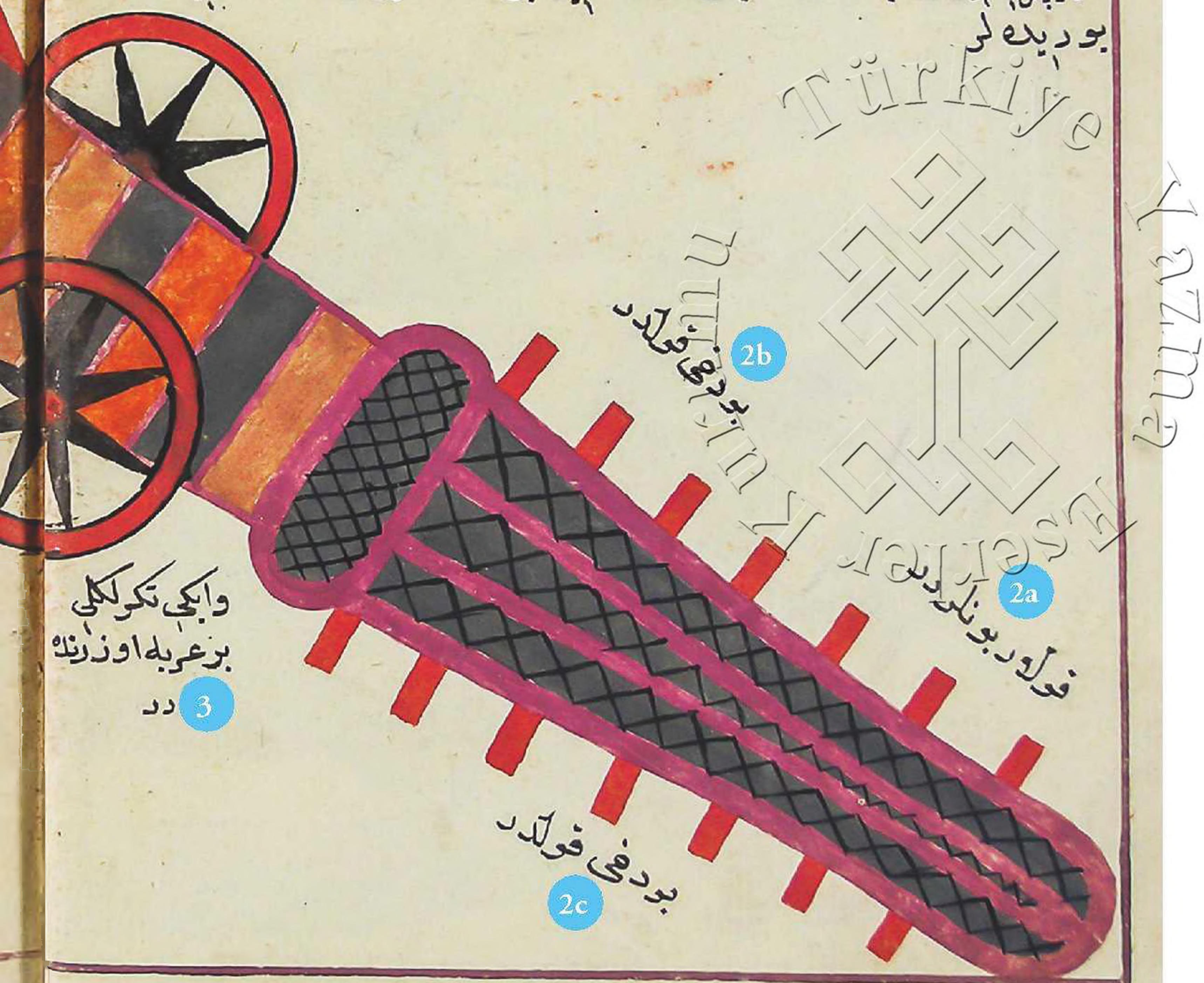
5: Mezbür grande
tulumba kaçan ki
kal' a üzerine hendek
aşarudan nerdübân
yürümeğe lâzım
geldükde sâde
nerdübân yürümez

öñünçe üç dört grande tulumba
yürümeğe lâzım ki bedende olan
küffârı kaçırılar. Beden hâli
kalıña andan soñra yürüyeler
mâdem ki mezbür tulumba
yürümez bir vechle küffâr saña
nerdübânı dayamağa qomaz.

Zirâ beden üzerinde topları ve
tüfenkleri kâfirlerüñ çokdur.
Ziyâdesiyle adam helâk ider ve
nerdübânı top ile ve tüfenk ile
pareler sâde nerdübân yürümeğe
qâbil degüldür maḥallinde gaflet
olınmaya.

1
 مزبورده خزانده طولبا دیرلر فرانسز طائفه سی قوله نور دوردت بش
 دانه سک بردن یا قوب کچه ایله طابورک اوزرینه واررطابوری
 وچرح فلکترین یقار وار دنده اوله کافرلری فجان قچار قحیبانی یقار
 یدی سکزارشون طولی واردر واردم کوده سی قدر فلکطینی وار
 وایکیوزدن منجاوز قصه توفنگری واردر وانشی بردون توبره
 دکن یقار وایچده چقان ایش طاشی بله یقار و براد ملک اوزرینه
 کسه بردامله سی سونیک احتمالی بو قدر اد می دخی یقار

2
 مزبور طولبانک قویروغنده اولون قوله ره هر برینه بررسردن کچی
 ویکچری کیروب دوردت بش دانه سین بردن طابورک اوزرینه
 بودیده لر

bir dönüm yire degin yaqar ve içde çıkan ateş taşی bile yaqar ve bir adamun üzerine gelse bir damlası söyünmek ihtimâli yokdur, adamı daği yaqar.

2: Mezbūr tulumbanuñ kuyrugında olan qollara herbirine birer serdengeçdi ve yeñiçeri girüp dört beş danesin birden tábūruñ üzerine yürideler.

2a: Qollar bunlardır.

2b, 2c: Bu daği qoldur.

3: Ve iki tekerlekli bir 'araba üzerindedir.

[48b] 1: Mezbūra grande tulumba dirler, Fransız tã'ifesi kullanur. Dört beş danesüñ birden yaqup gice ile tábūruñ üzerine varır. Tábūrı ve çarğ-ı

feleklerin yaqar ve ardında olan kâfirleri qaçan qaçar, qaçmayanı yaqar. Yedi sekiz arşun tülü vardur ve adam gövdesi qadar qalıñlığı var ve iki yüzden mütecâviz kışa tufenkleri vardur ve ateşi

[49b] - [50a]⁶⁶

[50b]

Üçüncü Faşıl: Humbaracılar şan'atı beyânındadır.

İmdi bu haķır-i pür-taķşir humbaracılar ocağında ħalife-yi şānī Ali bendeleri 'ilm-i humbaranuñ niçe şan'atların ve niçe fenlerin ve niçe taşnifātların kimini üstādlardan görüp ve kimin selef üstādların icād eyledükleri ālāt-ı ħarb u kıtāl olup ümmet-i Muħammed ħazālarda ve niçe kal'alarda ħuşuşā tībūr cenginde küffarı ħahr ve helāk eyleyecek cenk mühimmātları ve ne vechile yapup tedārik etmek gerekdür, bu şan'ata tālib olan kimesneler için gereği gibi her aĥvāli bu maħalde üç faşıl üzere taħrīr ve hem taşvīrin beyān eyledüm. Evvelā humbaracı olanlara toķsan ħesābından terāzü olan mīzān lāzımdur. İkinci bārūt aĥvālini bilmek gerekdür yolu ile humbara ata. Evvelā terāzüde meydān gerekdür. Cümle şimdi kullanılan terāzüler kırk beş ħesābındandır. Anı ħod muķaddemā selef üstādları toķsan ħesābından peydā eylemişlerdür. Ammā şimdiki üstādlar toķsan ħesābında terāzüyi yapmağa çok kimesneler yolın bulamamışdur. Cümlesi kırk beş ħesābından kullanurlar. Gerçi dardur kıl ħadar gösterür. Ammā fark idemezsin beş on ħulac ilerü veyā girü ħalur. Kitāb-ı mezbūrda taħrīr ve hem taşvīrin beyān [51a] eylemişümdür anñanur. Üçüncü düşmen taħtası bir ħarafı alħaķ olsa ol ħarafa şalar beş on ħulac daĥi ħavānı ħundaķ üzerine bir ħarafı şalkı ola, ol daĥi şalar. Bunları ziyādesiyle gözetmek gerekdür. Daĥi bārütü yoķlayasın ne mertebe ħuvvetdedür porvat dirler ya'ni Türkçe kirte anı ħullanasın. Ammā sonra bir dürlü bārūt daĥi getürdürler gine yoķlayasın ki zīrā evvelki menzilde bulamazsın. Andan daĥi ħāfil olmayasın. Daĥi ħavānı toldurup yirine yadurduğın zamānda ziyādece büyük sikkeler ħoyasın, ammā

66 Bu varaklar boş bırakılmıştır.

sikkeleri havānuñ ardından urmayasın önünden urasın. Eger ardından urursañ havān ateş aldığı gibi sikkeler⁶⁷ terāzüyi bozar ve hem humbarayı girü atar. Niçe kerre metrīsde bilmezler çokdur. Yeñiçeri metrīsler içinde düşer soñra başdan çıkar. Zīrā girüden urulan sikkelerden havān kayar ziyāde gözedesin hāzer gerekdür. Dañi humbarayı maħalline göre atmak geldükde ne minvāl üzere atılır taşvīrin beyān eylemişümdür ve sepet humbarası ne vechile tolar ve t̄apāsı ne vechile olur ve atılır beyān eylemişümdür. Şimdi bunlaruñ ismi var cismi yok kabīlesidür. Bunlar horluklaruñ kahr u helāk eyleyecek cenk eşyālarıdır. Beş yüz humbara atmağdan yigirmi otuz fuçı humbarası ve sepet humbarası atmak yegdür. Ammā kimsede [51b] su 'āl eylemez ve yapar üstādlar da kalmadı. Dañi ne vechile paçāvranuñ t̄apāsı olur anı beyān eyledüm. Dañi altı ağızlı havān vardur Belğrad'da, bir fitilden ateş alır. Humbaralaruñ t̄apāsına ateş virilmez, hemān falyādan ateş alır. Humbaralaruñ t̄apāsı ne vechile olur ve ne vechile tolar beyān eylemişümdür. Dañi tüfenkli tulumba ne vechile olur ve ne vechile tolar bu hakır içād eylemişümdür. Anı beyān idüp ve taşvīrde göstermişümdür. Dañi kebir tulumba gice ile küffāruñ t̄abūrı ve çarḡ-ı felekli üzerine yürüyüp dört beş dane birden inşā 'allāhu Te 'ālā önüne bir şey hā 'il olmaz. Fransız ta 'ifesi kullanurlar grande tulumba dirler düşmenüñ çarḡ-ı feleklerin bozup ve yakup ' asker-i İslām t̄abūr içine koyulurlar. Anuñ taşvīrin göstermişümdür. Dañi sal üzerine humbaralar bindirilüp düşmene karşı ne minvāl üzere dururlar. Bu dañi maħallinde gerekli işdür. Hattā Belğrad'da İslānķamen altına Nemçe küffāruñ on altı kalyonı gelüp Belğrad'ı toplamak murād eyledi. Merhūm Humbaracıbaşı Oşmān Ağa ile çam direklerinden bir sal peydā idüp etrāfını çiyt urup ve toprak doldurup iki büyük havān humbarası bindirüp küffāruñ kalyonları üzerine varduğda on altı pāre kalyon karşı duramayup mel' ünlar kararı firāra [52a] tebdil eylemiş-

67 Bu iki cümlede geçen "sikke" kelimeleri سیکلر şeklinde yazılmıştır.

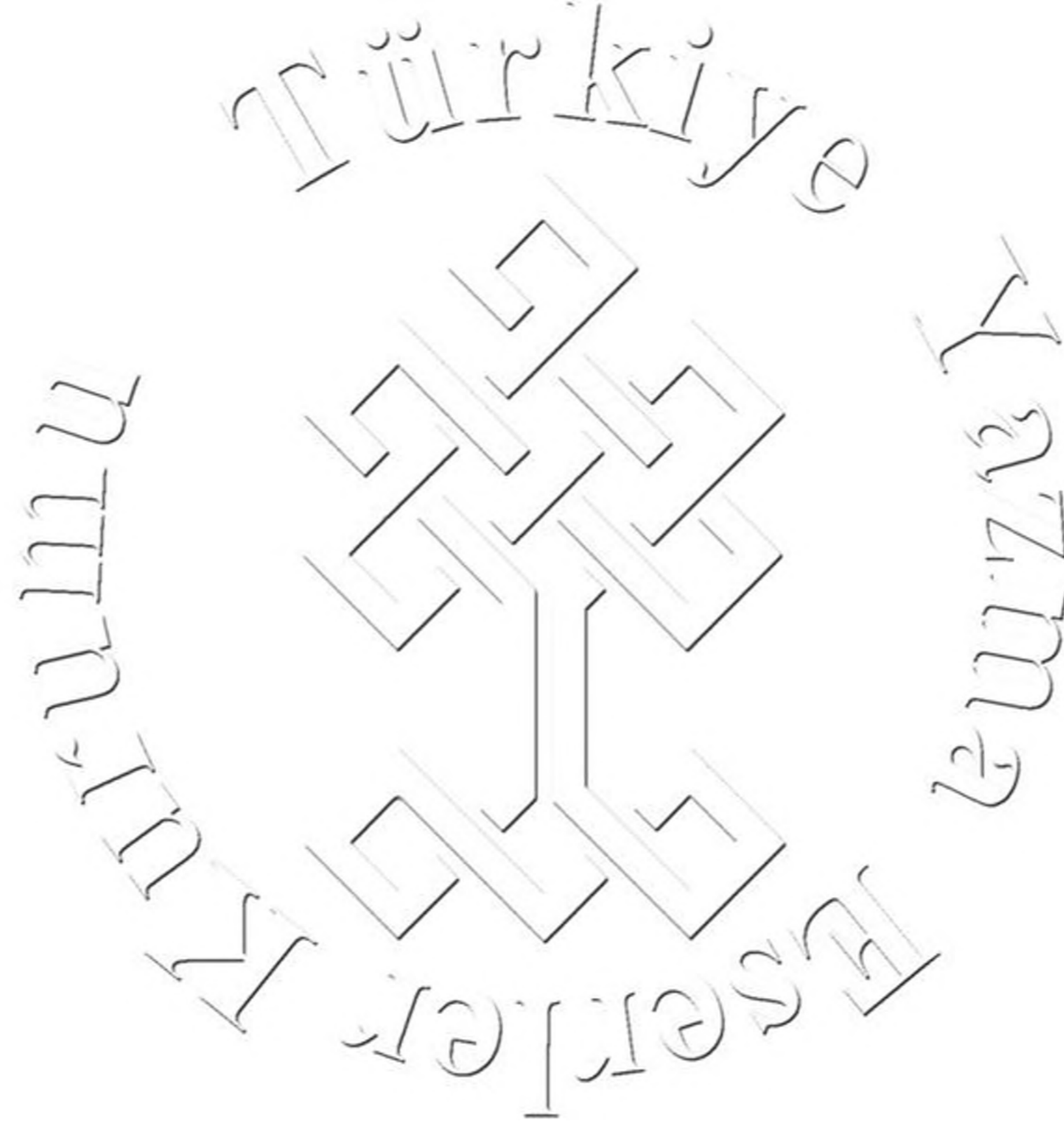
dür. Maḥallinde ziyādesiyle gerekli işdür hattā merḥūm ve maḡfūr Sultān Muştafa Hān Ġāzī tābe şerāhu Belğrad'a geldükde ta' accüb eyledi. Merḥūm Koca İbrāhīm Pāşā Belğrad ser-‘ askeri idi. Su’āl eyledükde bir gice bu ḥakīri getürüp zemīn tarafa toğrı atdurdı. Dağı gice ile bütün ateşleri gösterür ol dağı ne minvāl üzere atılır küffāra bir mehābet gösterür şūreti ne minvāl üzere olur yazılmışdur. Dağı humbara ile lağım mertebesinde iş görüp ne minvāl üzere olur. Zirā bir ḳal‘ a altına varıldukda tiziyye lağım iktizā eylese veyāḥūd ḳal‘ a nın altında şu çıkısa veyāḥūd kimse ḳaya üzerinde olsa aña gerekdür ki humbara ile atasın. Ol maḥalde gerek bir şarānpo veyāḥūd bir tābyā veyāḥūd ḳal‘ a dīvārı her ne olursa olsun humbara ile atılır. Ammā büyük humbara lāzımdur iki yüz vağıyye gelür üç yüz vağıyye gelür. Her ne ḳadar büyük olursa olsun humbara içinde olan beş vağıyye bārūt ḥükmi lağım içinde on ḳantār bārūt ḳadar ḥükmi ider. Anuñ dağı taşvīrin beyan eylemişümdür. Dağı maḥalli düşer ki humbaracılar dirler ki şu taş pāreleyin dirler. Gürcistān seferinde Ferşād Tağı dirler Güvealdız Tağı'na ḳarşu ‘ azīm taşlı bir tađ var idi ser-‘ askerimüz olan pāşā bu ḥakīri Şālih Pāşā ile ta‘yīn öhnüp beş [52b] on günde tağın taşını lağım eyleyüp pāreleyüp ‘ askere yol peydā olındı. Ne minvāl üzere tedārik lāzımdur anuñ dağı taşvīrin beyān idüp göster⁶⁸mişümdür ki bir maḥalde humbaracılara lāzımdur. Dağı lağım şucuğı ne minvāl üzere ve tıpāsı ne vechile bağlanur şūreti beyān olındı. Dağı ḳaçan kim ‘ asker-i İslām üzerine düşmen yürüyüş eyledükde ol maḥalde ḥavānları ağızlarına berāber taş doldurup top-vārī ateş eyleye, küffāruñ yüzi çevirmesine sebep olırsın. Andan dağı ḡāfil olmayasın. Dağı humbaralar tıpāsı sefer-i hümāyūna getürmek lāzım geldükde ne minvāl üzere getirilür şimdi anuñ dağı ismi cismi yok ḳabīlesidür. Hemān şimdi tıpāları doldururlar ol minvāl yola getirürler. Ol tıpālar yolda yağmurdan ısıdan bozılır. Aşlā ḥükmi ḳalmaz ḡayrı tedārik ne

68 كورستر şeklinde yazılmıştır.

lâzımdur bilür adam kalmadı. Tedârikin beyân idem. Daği humbara kundâkların ardında ve önünde kulaklı eylesin. Zîrâ mânibelâ ile kullanmağa âsân olur. Daği uzak menzile humbara atmak lâzım geldükde büyük havân ile küçük havânuñ humbarasın atasın. Her ne kadar menzil isterseñ gider. Bu hakîre Şâm Vâlisi Kürd Bayramoğlı Arabistân çölünde uzak menzilde Arab eşkiyası üzerine [53a] atdurırdı. Mağallinde andan gâfil olmayasın. Daği sefer-i hümayûn vâki' olduğı zamânda yola getürecek mühimmât ne minvâl üzere lâzım olur ve tedârik etmek gereği gibi beyân idem. Daği kaçanki ' asker-i İslâm sefer-i hümayûna me'murdur humbaracıbaşılar aña göre cenk âlâtların ziyâdesiyle tedârik etmek lâzımdur. Her dürlülerden kaçan ki kal' a içinde muhâşara olduğda ziyâdesiyle tüfenkli tulumbarlar daği humbaralı paçavrâlar ziyâdesiyle gereklidür. Kaçan ki Belgrad Kal' a-sı'nı küffâr gelüp muhâşara eyledükde aslâ divâr eşeri kalmadı. Her kaçan ki gediklerden küffâr yürüyüş itmek murâd eyledüğü zamânda tulumbar ve paçavra ile zabt idüp yürütmedük. Ziyâdesiyle gereklidür ancak içimizde bu ahvâli bilür adam kalmadı. Muhâşaranuñ ve kal' a fethinüñ adın işidürler. Hemân Allâhu Te'âlâ cümlemüze hayr vire ve tedbîrlerimüzi takdîrine muvâfık eyleye. Seyyid-i Kâ'inât Muhammedü'l-Muştafâ şallallâhu Te'âlâ aleyhi vesellem hürmetine ve çehâr yâr-ı güzîn rıdvânullâhi Te'âlâ aleyhim ecma'in hürmetine hemân bir baş kal' a-yi mezbûra şarılup ol mağalde mezbûr nerdübânları her mağallinde hendek aşaru yürüdüp beden divârına dayayalar. Küffâr nice ireceğin bilmeyüp ' asker-i İslâm içerüye koyuldılar. Kılıç urup elhamdülillâhi Te'âlâ kal' a-yi mezbûrı feth idüp ve ser-' asker olan Yûsuf Pâşâ daği şehîd olup, [53b] rahmetullâhi aleyh. İmdi bu mer-tebe tatvîl-i kelâm eylemeden murâd, bundan birkaç hisse vardır. Bir bu ki kaçan ki bir düşmen üzerine sefer eylemek murâd olınduğı zamânda bir gayrı tarafda göstermekde çok iş var. Zîrâ murâd olunan düşmen gâfil bulunur bu bir eyü tedbîrdür.

1: Bu dahi bir maḥallinde nerdübānları ne işe yaradığını bildürür. Ammā mezbūr nerdübānı yürütmek lâzım geldükde öñünçe üç veyā dört grande tulumba yürümek lâzım ki ḥattā bedenlerde olan küffār-ı ḥāksā[r] kaçā. Mādem ki bedenden küffārı kaçırmağuca nerdübānı yürütmege ḳomaz. Zīrā ḳal‘ a bedeni üzerinde kāfirleri ḥaşlamalı ki nerdübānı yürüdüp dayayasın. Mezbūr nerdübānı ḥendek aşarudan beden kenārına ḳanca ilişdirüp üzerinden ‘ asker-i İslām yürüyüş eyledüğü zamānda ellerinde tulumbar ile yürüdeler ki küffār beden üzerinden kaçā. Vallā böyle olmaz ise çok ‘ asker-i İslām helāk olur, bundan gāfil olmayalar gerekli şeydür.

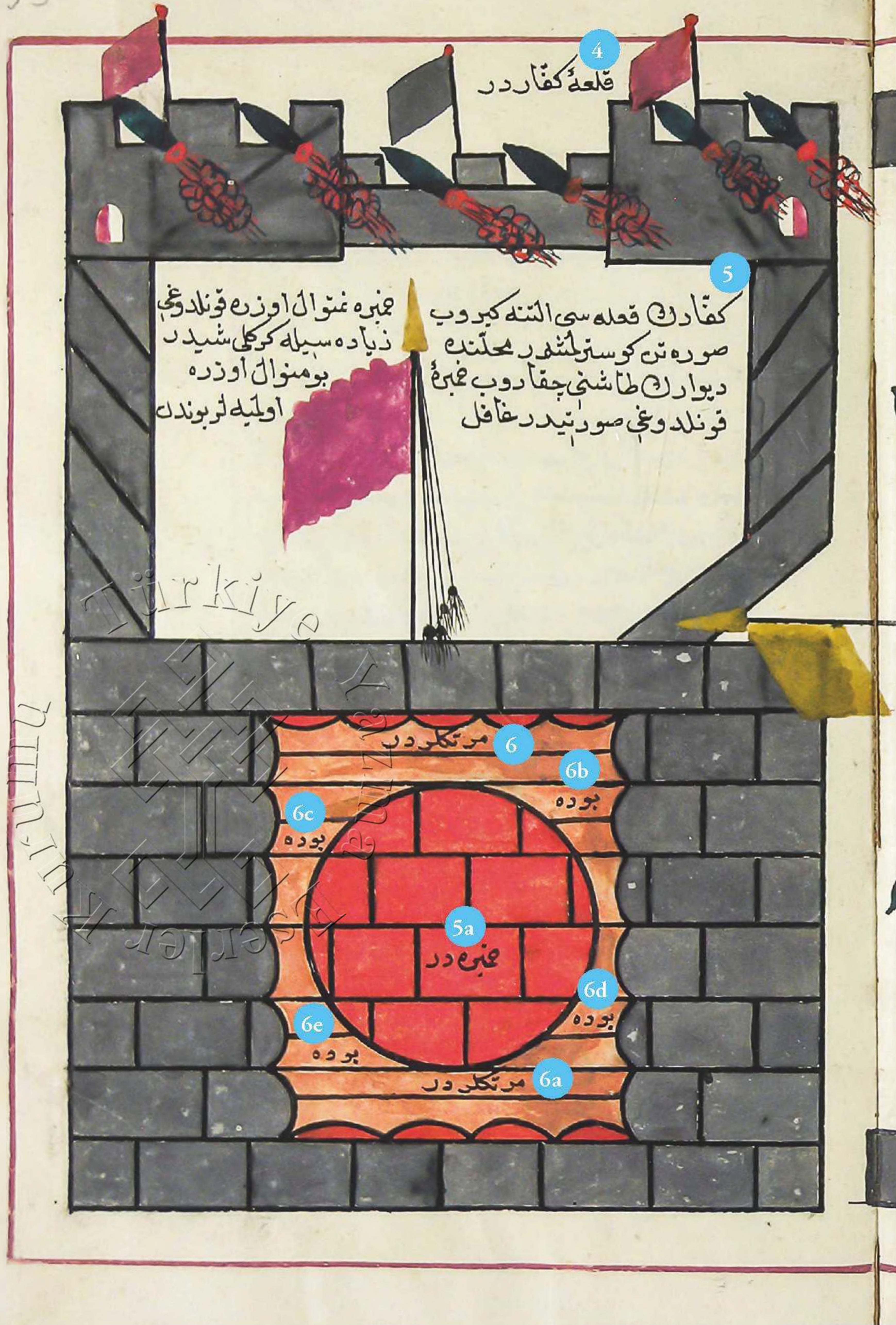
[54a]⁶⁹

69 Bu varak boş bırakılmıştır.

رحمة الله عليه امدی بومرتبه تطویل کلوم ایلمدن مراد بوندن برقی
 حصه وارد بر بویکه چکنکه بردوشمن اوزرینه سفر ایلمدن مراد اولند وخی
 زمانده برغیر طرفه کوسترمکه چوق ایش وار زیرا مراد اولنان دوشمن
 غافل بولنور بو بویا بوند بپردر **۱** بودخی برحالتده نرد بانلری نه ایشه
 برادوغین بلدورر اما مزبور نرد بان بوردملک لوزم کلدکده اوکیجه
 اوج وبادورت غرانده طولیا بوردملک لوزمکه حتی بد نلزده اولون کفار
 خاکسایجا مادامکی بدندن کفار ی قاجرمد قجه
 نرد بان بوردملک قومز زیرا قلعه بدخی اوزر
 کافر لری حاشله لیکه نرد بان بوردوب دیایلمدن
 مزبور نرد بان حندن اشروندن بدن کتارینه قانجه
 الشدیروب اوزرندن عسکراسلام بورویوش
 ایلدوکی زمانده الکرند طولیا تراپله بورویلرکه
 کفار بدن اوزرندن قجه والابویه اولترایسه
 چوق عسکراسلام مهلاون التور بوندن
 غافل اولیه لکرکلی شیدر

[55a] 4: Çal' a-i küffârdur.

5: Küffârûñ çal' ası altına girüp
humbara ne minvâl üzere
konıldığı şüretde gösterilmiştir.
Mağallinde ziyâdesiyle gerekli
şeydür. Divârûñ taşını çıkarıp

humbarayı bu minvâl üzere
konıldığı şüretidür gâfil
olmayalar bundan.

5a: Humbara

6, 6a: Merteklerdür

6b, 6c, 6d, 6e: Bu da

1
صورت مز بود نزد بانلری بردن بورودب دوشمن قلعه سی اوزرینه
حنده کی کنارینه وارلقد حلاتلری صالتیوروب حنك اشرویدن
کنارینه چنگالری ایلیشدیروب عسکر اسلام قلعه ایچنه بورویش
ایلك غنوال اوزره اولورتصویری بیان اولمشدر

2
قلعه حنده کیدر

3
نردبآندر

3a
بودنی

3b
بودنی

[54b] 1: Şüret-i mezbûr
nerdübānları yirden yürüdüp
düşmen kal'ası üzerine hendegi
kenârına varıldıqda halâtların
şalivirüp hendek aşırupdan
kenârına çengelleri ilişdirüp

‘asker-i İslâm kal'ası içine yürüyüş
eylemek ne minvâl üzere olur
taşviri beyân olınmışdur.

2: Kal'ası hendegidür.

3: Nerdübāndır. 3a, 3b: Bu daği

[55b] Bu daği bir nerdübāndur ki ekseri Fransızlar kullanurlar ancak merhūm pederüm kırk sene kadar başdārda apudānı olup açanki merhūm ve mağfūr Sultān İbrāhīm Hān ābe erāhu zamānında bir ızlarağası gemiye girüp Mıır'a giderken orsān kāfirleri alup Hānya'ya getürüp pādiāh-ı 'ālem-penāh hāzretleri iidüp ziyāde-siyle gāzaba gelüp elbetde bu Hānya al'ası feth olunmasını isterüm didi. Merhūm pederüm birkaç al'anın fethinde bulunup hattā ara Cehennem nāmında üç alyon ki büyüklükde mili bulunmaz ol maalde apudān Halil Pāā imi hattā alyonların tavirleri tershānede yazılıdır merhūm pederimüz ta'rif olup mivārı bellü olmağıla pādiāh-ı 'ālem-penāh hāzret ağırıp "Hānya'nun fethini senden isterüm" didükde, merhūm pederüm cevāp eyledi ki: "eger murādun mezbūr al'ayı almak istersün bir daği Hānya'nun adın anmazsın. Bir gāyri nāmla sefer adın ıkarasın." Mālta nāmın ıkarup gereği gibi levāzımın tedārikin görüp mezbūr nerdübānları ol maalde vāfir yapıdırup halk mābeyninde nerdübān dīrlere evlerde olan nerdübānı anurlar. Ammā degüldür. İmdi bir 'azim donanma ile Yūsuf Pāā nāmında bir pāā apudān ve hem ser-'asker idüp ammā bu ahvāl Hānya al'asının fethi için olduğunu kimesneye bildürmeyüp hatt-ı erifi merhūm pederime [56a] virüp her ne yüzden hareket ve tedārik ider ise fermānum anun üzerinedür diyü. açan ki donanma-yı hümāyün Hānya'ya varup ve bir arafından dolanup küffār 'acabā bizüm üzerimize olmasun diyü havf iderken tamām uların alduğda donanma-yı hümāyünü aldurup birkaç mīl uzadıktan sonra meks-i ikāmet idüp ol vaıt merhūm pederim Yūsuf Pāā'ya cevāp idüp eydür ki "ey efendüm pādiāhimuzuñ yek ulında hatt-ı erifi vardır. Emr ile cümle donanma-yı hümāyünde olan pāāları ve begleri ve sār'ir 'askerler üzerine baş olanları cem' ile hatt-ı erif kırā'at olınsun" didükde apudān pāā ve sār'ir halk mütehayyir alup açan ki cümlesi bir yire cem' olup kırā'at olıduktan sonra "ser-'as-

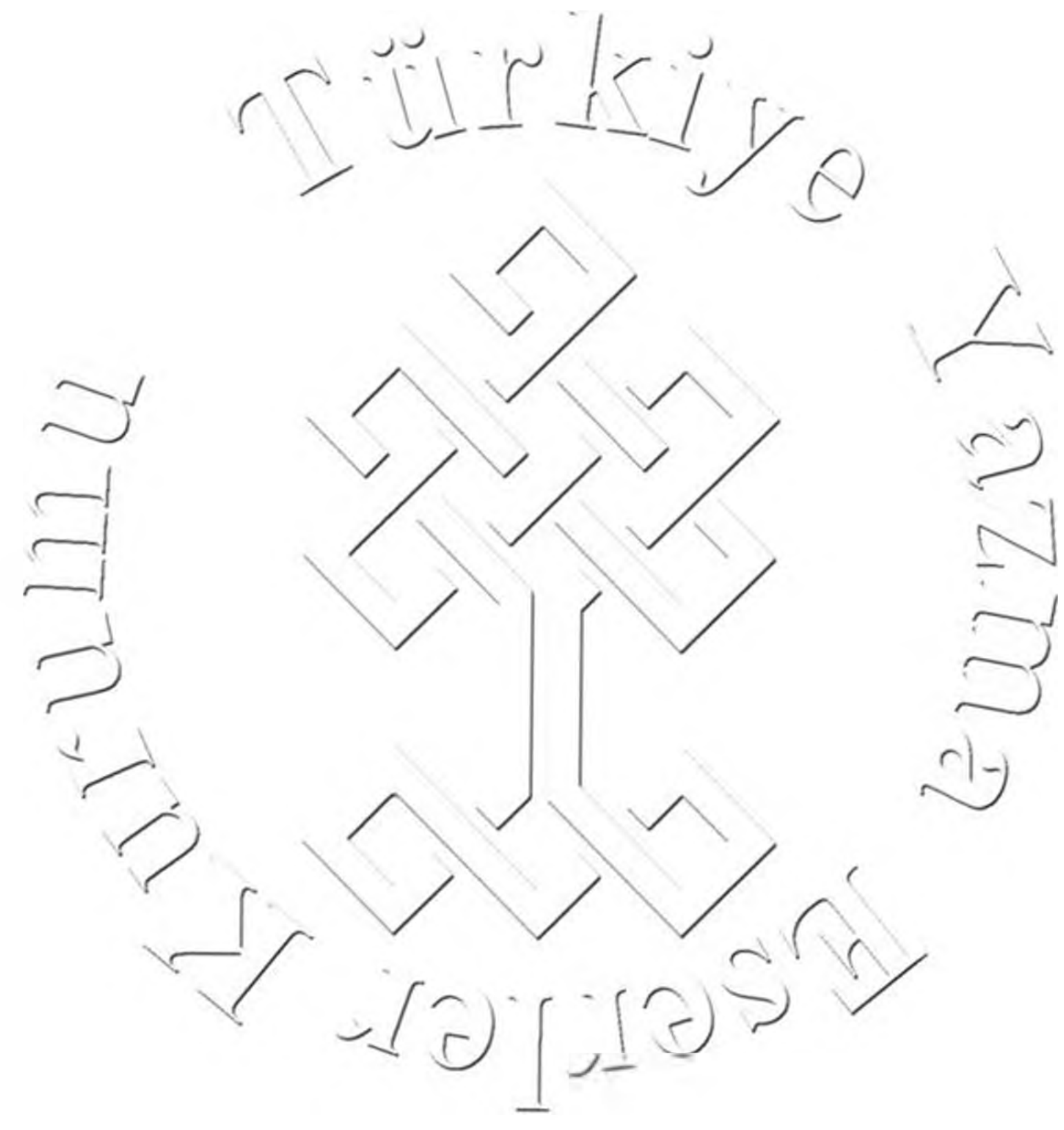
ker olan Yūsuf Pāşā sensin ki H̄anya K̄al'ası'nın fethi için emr-i hümāyūnum olmuşdur. Murādum Mālta degüldür, murādum H̄anya K̄al'ası'nın fethini señden ister veyā başuñ” diyü ol vaqit gice ile girü dönüp bir baş k̄al'a-yi mezbūra yakın bir maḥalline yanaşup ve gemilerde olan 'asker-i İslām her ne kadar var ise taşraya degüp ve tedārik olan mühimmātları cümle taşra çıkarup k̄al'a-yi mezbūra varup nerdübānlar ile öñünçe tulumbar yürüderék k̄al'anın fethi müyesser oldu. Elḥamdülillāhi Te'ālā bu daḥi bir ġarīb şüretdür ki merḥūm ve maġfūr Ca'fer Pāşā Belgrad K̄al'ası muḥāşaradan kurtulduḡda ašlā dīvār eşeri hiçbir tarafında [56b] kalmadı. Ta'mirine mübāşeret eyledükde ašlā bir yerde taş yok k̄al'aya şarf idecek ve daḥi kirec yaḡacak. Her ne kadar mezarlık var ise taşların devşirüp kimini kirec ve kimini dīvāra harc idüp ammā bir vechile ne kirece ve ne dīvāra taş yetişmez 'āciz kalduḡda bu ḥakīr bir tedbīr u tedārik peydā idüp cümle kayaları üç dört gün içinde pāreleyüp murād üzere k̄al'ayı yapup bināsına ve hem kirecine şarf idüp k̄al'a-yi mezbūrı tamām eyledi. Hattā Gürcistān seferinde ser-'asker Halil Pāşā idi. Sefer 'avdetinde Fersād Taġı dirler bir taġdan aşup Erzurüm tarafına gitmek murād eyledükde ammā ol taġ bütün taşdan idi, 'arabalar bir vechile gitmege yol yok. Mezbūr Halil Pāşā ise bizüm Belgrad'da olan ḥikāyemüzi bilür, k̄al'aya taş peydā eyledüġümüzi bilür idi. Bu ḥakīri ve Tātār Şālih Pāşā ile ta'yin idüp on gün içinde kayaları pāreleyüp 'asker-i İslām ve 'arabalar Refāhiye üzere geçdiler. Ne minvāl üzere tedārik eyledüġüm şüretdür. Ammā bu daḥi iki minvāl üzere atılır. Biri tamām barutun koyduḡdan sonra ufaḡ taşlar doldurup üzerine altı dökme ile atılır. Daḥi birkaç nev' üzerine daḥi atılır. Hālā Hotin K̄al'ası binā olınduḡda ḥendeginde icrā olmuşdur.

بوقیادر بواجبندہ کی الونلریدر اقضابلدکرہ غفلت
اولتقیہ

[57a]

Bu kayadur, bu içindeki âlâtlarıdur iktizâ eyledükde ğaflet olunmaya.

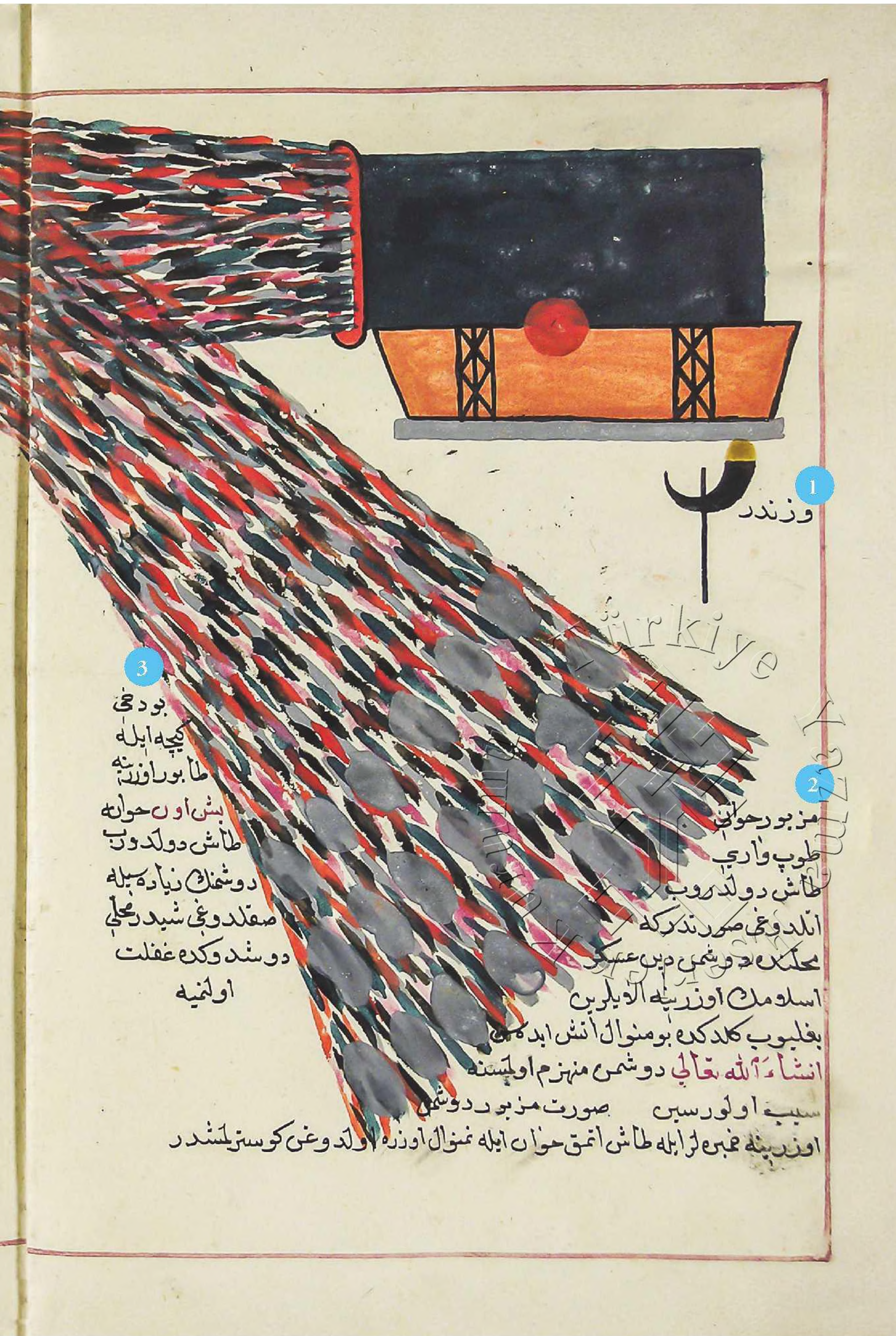
[58a]

4: Zīrā Temeşvār
 Qal' ası'nda bu
 haķır ħumbaracılar
 üzerine ħalife idüm.
 Barışık senesinde
 herkes barışıkdur
 diyü āsüde otururken
 elli altmış biñ
 miķdārı Nemçe
 ķāfirleri ve yigirmi
 biñ kadar Macār
 ķāfirleri bir şabāħ
 Temeşvār Qal' ası'nı
 muħāşara idüp,
 ķal' a-yi mezbürdan
 biñ kadar serħadlı
 beş yüz kadar
 Tātār ' askerleri

cümle taşra olup ķüffāra karşı
 durup Macār yürüyüp ve biz
 daħi ol biñ serħadlı ve beş yüz
 Tātārlar karşıladuķda ħavānlaruñ
 ağızlarına beraber taş doldurup
 top-vārī ateş eyledükde düşmen

şaşup yüz çevirdiler. Kırāl olan
 Rāķoviçe oğlu yaralanup esir
 oldu. İmdi bu naşihatdür şulħ
 arasında küffāruñ ħilesi çokdur
 bundan ħaflet olınmaya.

1a: Veznedür.

[57b]

1: Veznedür.

2: Mezbür havānı top-vārī taş doldurup atıldığı şüretdür ki maḥallinde düşmen-i dīn, 'asker-i İslām'ın üzerine

alāyların bağlayup geldükde bu minvāl ateş idesin. İnşā 'allāhu Te'ālā düşmen münhezim olmasına sebep olursın. Şüret-i mezbür düşmen üzerine humbaralar ile taş atmak havān ile ne minvāl

üzere olduğın gösterilmiştir.

3: Bu daḥi gice ile ṭābūr üzerine beş on havāna taş doldurup düşmenüñ ziyādesiyle şakladuğı şeydür, maḥalli düşdükde gaflet olınmaya.

بونلردن عربی اوزرنده اولدن غمیره لوبومنوال اوزره در عثمان اغا ایله ایچارد
اولندی اما قولده غمیره کوچک واردد ابتدا نعل قران سنه سنه چقرقلی
یاپدوردق چنکه اوردوپی هایون اوزرینه طابور کلدکه بو حقیق غمیره بی وکیل
ایدم غمیره لوبله طابورک بر طرفنه یئشددکه قولده غمیره کوچک اولغله عربی لوب
اوزرنده غمیره لوب اندر یوب اغترنه برابرمطاش دولدروب هان طوب واری انلر

اولطرفله کفار ی منهنزم اولوب طوبلری
براغوب فرار ایلدیلر شاه ی طوبلر ایدی
وافرکا فرهادک اولدی انجیق عربی
لرک فائده سی بودرکه تزییه یئشور
وارسیب اما هر زمان

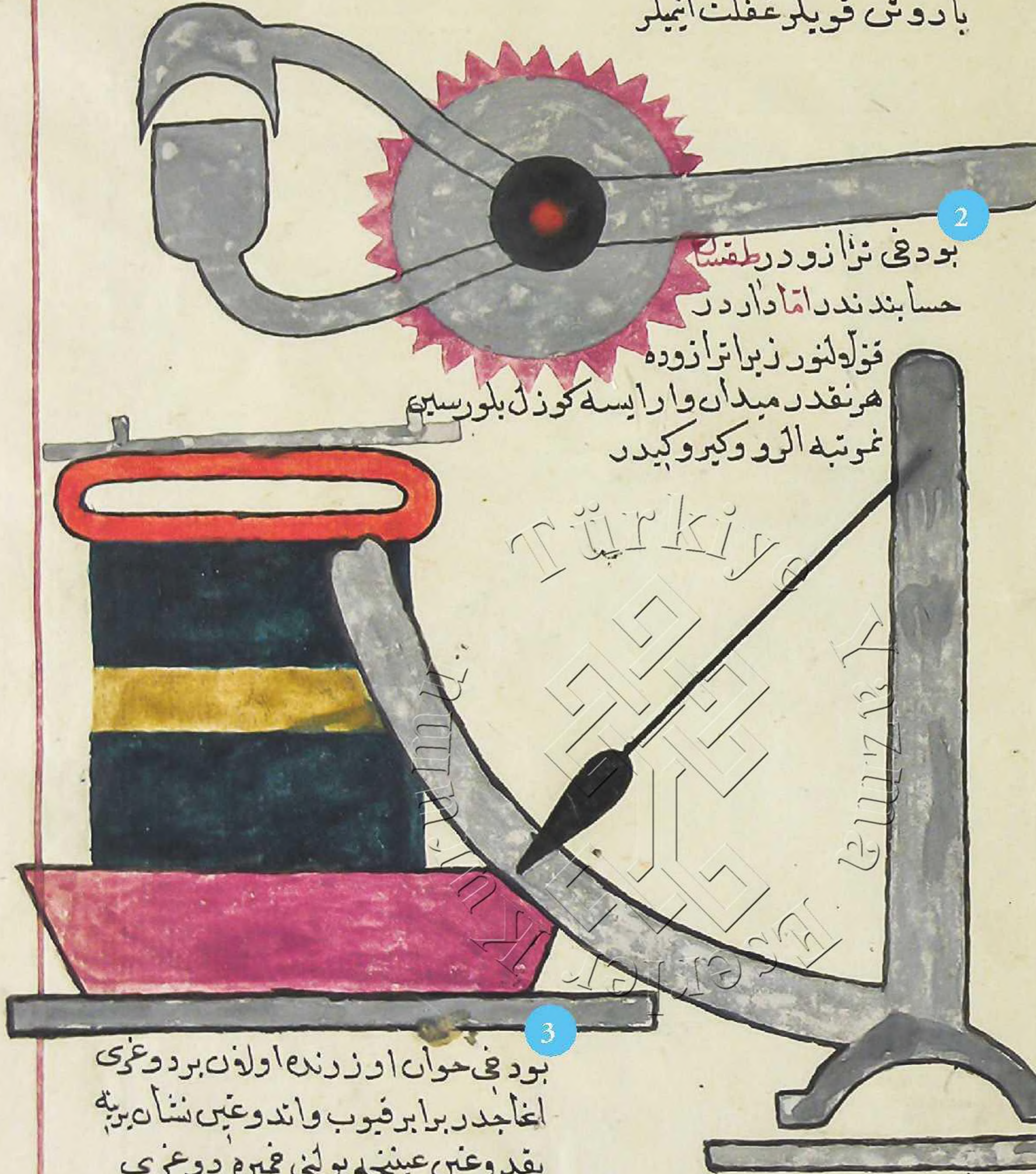
عربی لوب اوزرنده اتمق
اولوز بر اچا زرنق
ظهور ایدر غفلت
اولغیه

[58b] Bunlar daği
‘araba üzerinde
olan humbaralar bu
minvāl üzeredür.
Oşmān Ağa ile
icād olındı. Ammā
kullanmada
güçlük vardır.
İbtidā na‘ l kıran
senesinde çıkırlı
yapdurduk. Kaçan
ki ordu-yı hümāyūn
üzerine t̄abūr
geldükde bu hağır
humbaracı vekīl
idüm. Humbaralar
ile t̄abūruñ bir
tarafına yetişdükde
kullanmağlıkda
güçlük olmağıla
‘arabalar üzerinde
humbaraları indirüp
ağzına beraber taş
doldurup hemān

top-vārī atılır. Ol tarafuñ küffārī
münhezim olup topları birağup
firār eylediler. Şāhī toplar idi
vāfir kāfir helāk oldı. Ancağ
‘arabalaruñ fā’idesi budur ki
tiziyye yetişür varırsın. Ammā

her zamān ‘arabalar üzerinde
atmağ olmaz. Zirā paçazarlık
zuhūr ider gaflet olınmaya.

1 بود فی پوروات دبرلر فرنک دلنجه تورکجه کرتیه در لرباروت احوالین بلدر
 نمقدار قوتده در مادامکه برغبیره بی بونلری بلیه اندوغی غیبه نیک اصله بولین
 بولن زیرا هر باروت بر قوتده کلدر اکا کوره باروتش بوفلق کر کردر اندنضکه
 باروتش قویلر غفلت ایملر

2 بود فی ترازودر طقسنا
 حسابند در اما دار در

قوله نور زیرا ترازوده
 هر نقدر میدان واریسه کوزل بلور سیم
 غرتبه الرو وکیرو کیدر

3 بود فی حوان اوزرنده اولون بردوغری
 اغاجدر برابر قیوب واندوغین نشان برینه
 بقدوغین عینجه بولنی غیبه دوغری
 اولدوغین کوسارر بو برا یو صنعنددر

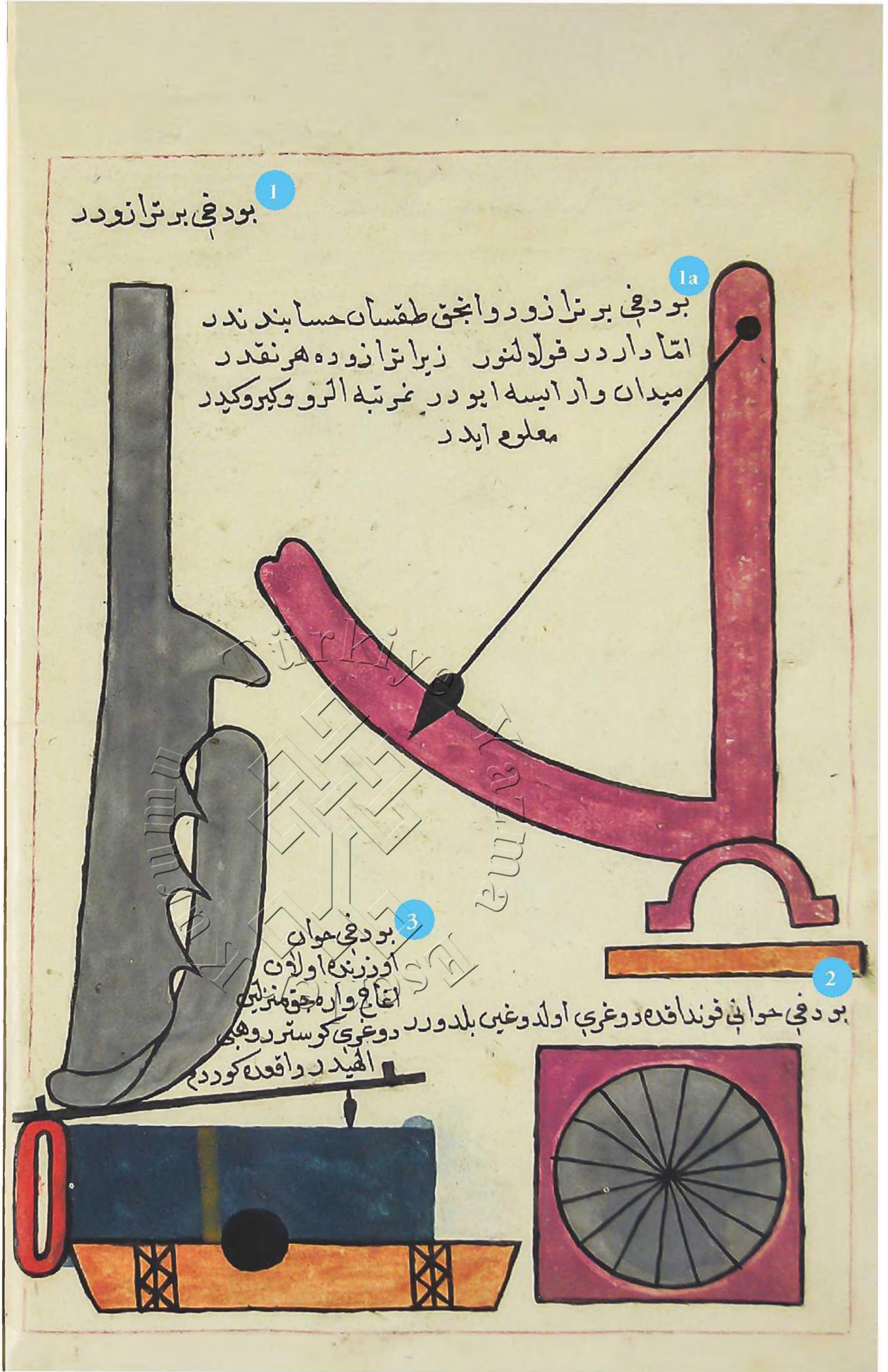
qadar meydān var
 ise güzel bilürsin
 ne mertebe ilerü ve
 girü gider.

3: Bu dağı havān
 üzerinde olan bir
 doğrı ağaçdur.
 Beraber qoyup
 ve atduğın nişān
 yirine ne bağduğın
 'aynınca yolını
 ħumbara doğrı
 olduğın gösterir, bu
 bir eyü şān' atdur.

[59a] 1: Bu dağı porvāt dirler
 Frenk dilince Türkçe *kirte* dirler.
 Bārūt ahvālın bildürür ne miqđār
 kuvvetdedür. Mademki bir
 ħumbaracı bunları bilmeye atduğı
 ħumbaranuñ ašlā yolın bulmaz.
 Zirā her bārūt bir kuvvetde

degüldür aña göre bārūt yoklamak
 gerekdür andan soñra bārūtın
 koyalar gāflet itmeyeler.

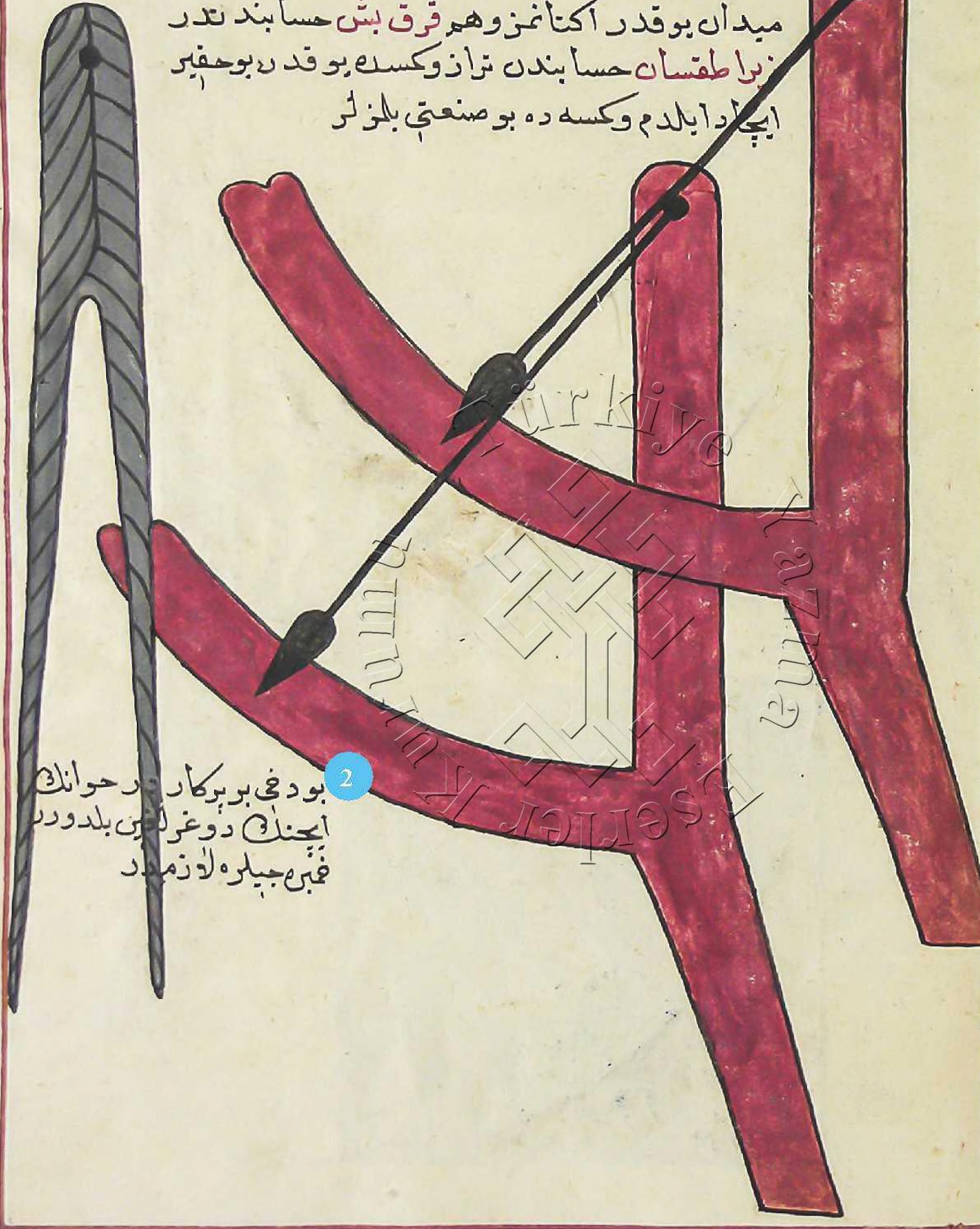
2: Bu dağı terāzüdür toqsan
 ħesābındandır. Ammā dardur
 kullalanur. Zirā terāzüde her ne

[59b] 1: Bu dağı bir terāzüdür.

1a: Bu dağı bir terāzüdür. Ancağ ıoksan řesābındandır. Ammā dardur şullalanur. Zırā terāzude her ne şadar meydān var ise eyüdür. Ne mertebe ilerü ve girü gider ma' lüm ider. 2: Bu dağı řavānı şundağda doğrı olduğın bildürür. 3: Bu dağı řavān üzerinde olan ağac varacağ menzilin doğrı gösterür, vehb-i ilahidür vākı' ada gördüm.

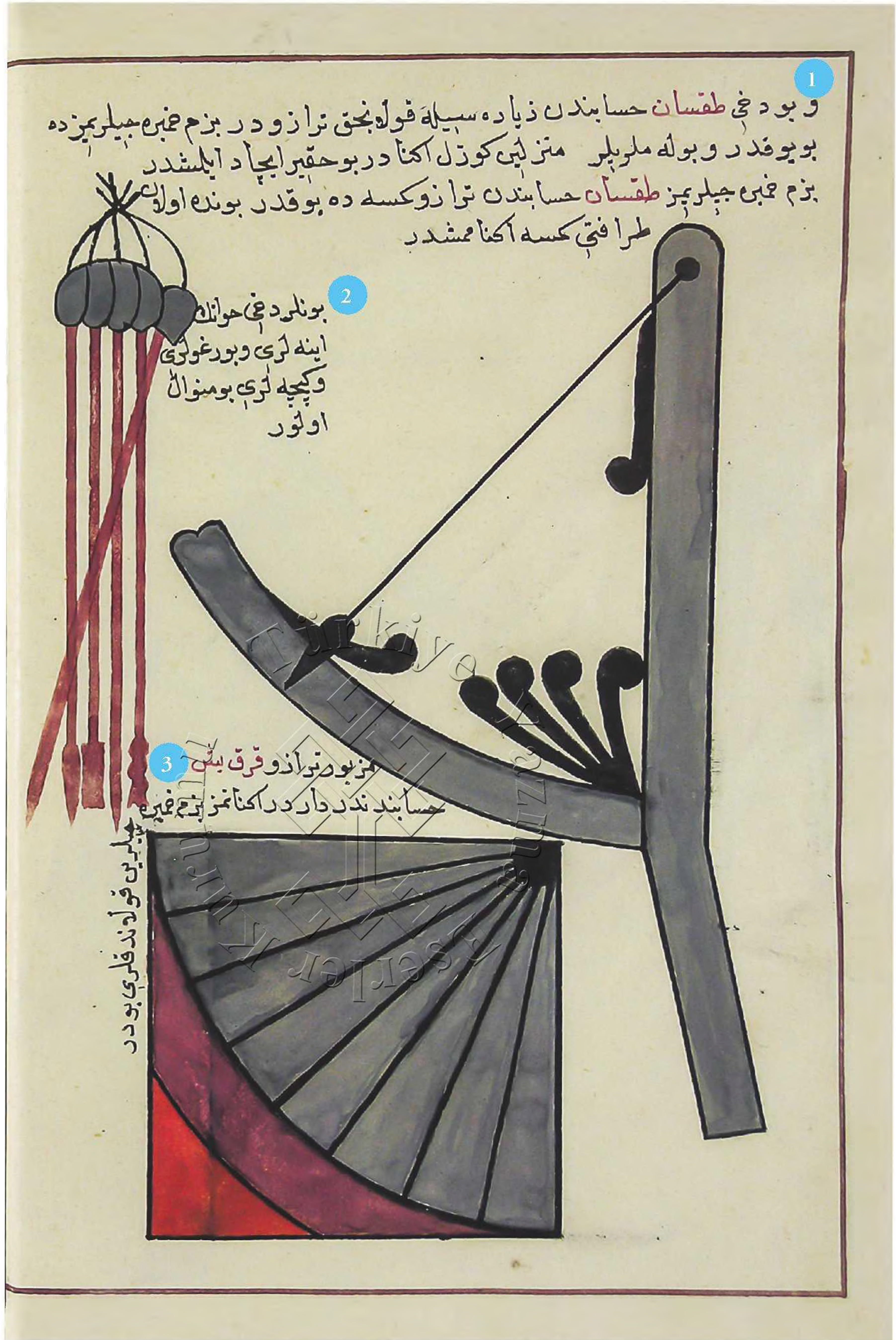
1 بود فی طقسان حسابند اولی اوزره میدانلی برتر از و در که
 اصلاً تحلف ایلمز و الدتمز و چینی حسابدن ایسه بلددر قولونجی
 شیدر اما شمدیکی استا لرجبندن برتر از و چقارر بقر کویا که
 کز لو بقرا صد کند و دخی بلز نمزیده در مادامکه ترازوده
 میدان یوقدر اکتانمز و هو قرق بش حسابند ندر
 زرا طقسان حسابندن تراز و کسه یوقدر بو حقیق
 ایچراد ایلام و کسه ده بو صنعتی بلز لیر

2 بود فی بر پرکار هر جوانک
 ایچنک دوغولین بلددر
 فقیه جیلره لازمد

[60a] 1: Bu daği toğsan hesābından olmağ üzere meydānlı bir terāzūdür ki ašlā teħallüf eylemez ve aldatmaz ve kaçınıcı hesābdan ise bildürür. Kullanacak şeydür. Ammā şimdiki ustalar cebinden bir terāzü çıkarur baçar güyā ki gizlü baçar, ašlā kendü daği bilmez, ne meziyetdedür. Mādemki terāzüde meydān yokdur añnanmaz ve hem kırk beş hesābındandır. Zira toğsan hesābından terāzü kimsede yokdur bu haķir icād eyledüm ve kimsede bu şan' atı bilmezler.

2: Bu daği bir pergārdur havānuñ içinüñ doğrılığın bildürür ħumbaracılara lāzımdur.

[60b] 1: Ve bu dağı toğsan řesābından ziyādesiyle şullanıcağ terāzūdür. Bizüm ĥumbaracılarımızda bu yoğdur ve bulamadılar ve böyle menzilin güzel añnadur bu şağır icād eylemişdür. Bizüm ĥumbaracılarımız toğsan řesābından terāzū kimsede yoğdur. Bunda olan řarāfeti kimse añnamamıřdur.

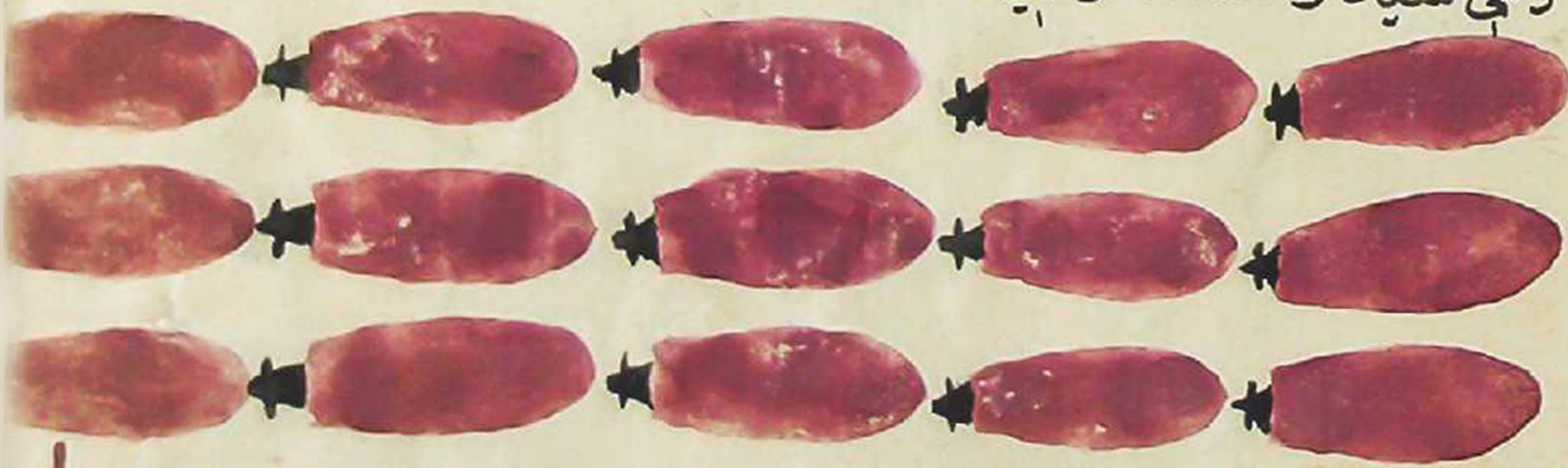
2: Bunlar dağı řavānuñ aynaları ve burđuları ve keĥeleri bu minvāl olur.

3: Mezbūr terāzū kırđ beř řesābındandır, dardur, añnanmaz bizüm ĥumbaracıların řullandukları budur.

1 بوزخی طقسان حسابدن اولمق اوزنه بوترا زور در بزغ غیبه جیلر عیزده
بوفدرو هم بوترا زونک بولیب بوله همشالردر بو حقیر ایچا دا ایلدم

2 بونلردی مشین کیسه لر ایچنده ایکشتر اوچر ایل غیبه سی قیوب ایچنه بارت
دولار و اغزلرینه بور کوجک غیبه طپا سی قیوب و بغلیوب متریسلر بر برینه
یقین اولدقجه یکچر بلره و پروب و یاخوردطابورا وزدینه بور بوش ایلدکده اتار
ایوجنک الیزیدر بلخراد قلعه سی محاصره سنده اکثر کافرلر بور بوش ایلدکده
بویله ایدر دی یکچر بلره و پروب بونکاله کافرلر ی ضبط ایدرلر دی زیاده سیلله
کرکی شیدر غفلت اولمیه

[61a] 1: Ve bu daği toğsan heşābından olmağ üzere bir terāzūdūr. Bizüm ħumbaracılarımızda yoğdur ve hem bu terāzūnūñ yolın bulamamışlardır bu ħākīr icād eyledüm.

2: Bunlar daği meşīn kīseler içinde ikişer üçer el ħumbarası koyup içine bārūt dolar ve ağızlarına birer küçük ħumbara tıpası koyup ve bağlayup metrīsler birbirine yakın olduqça yeñiçerilere virüp veyāḥūd tābūr üzerine yürüyüş eyledükde atar, eyü cenk ālātıdır. Belğrad Kał'ası muḥāşarasında ekşer kâfirler yürüyüş eyledükde böyle iderdi. Yeñiçerilere virüp bunuñla kâfirleri zabt iderlerdi. Ziyādesiyle gerekli şeydür gâflet olınmaya.

[62a]

1a: Tüfenklerdür.

2b, 2c: Vezne 3a: Bu daği sepet humbaralarının şüretidür ve lakin böyle göstermeden murād iki humbaranın yolu biri bir tarafa ve ikisi bir tarafa olmakdan murād düşmene varduğda şaşırmaq içündür. Zirā humbaraları ne tarafa gider bilmez.

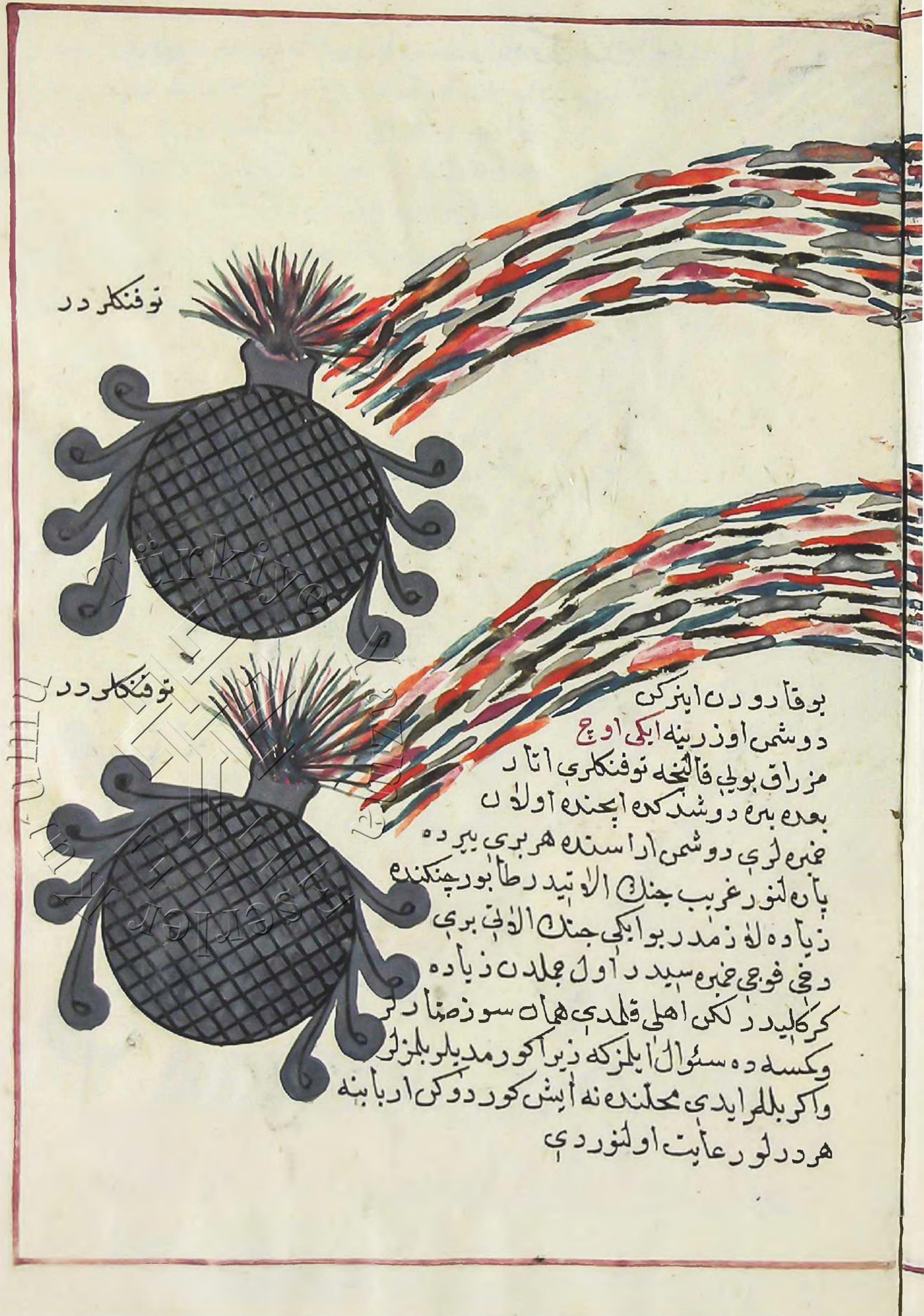

[61b]

1: Tüfenklêrdür.

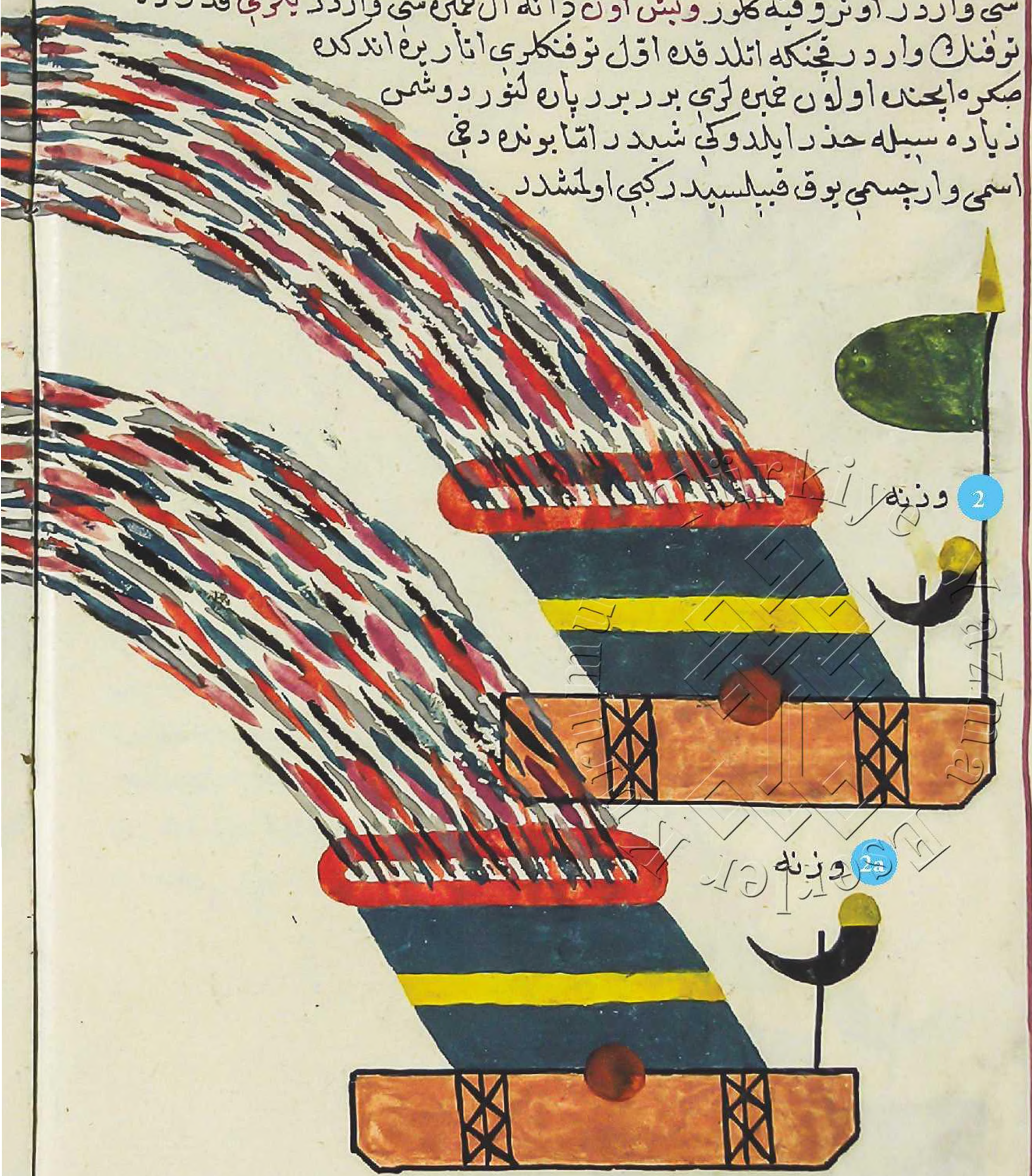
2, 2a: Vezne

3: Bu daği sepet humbaralarıdır ki atıldığı şüretdür ve eṭrāfında olan tüfenkleri atduğu şüretdür. Tamām düşmen üzerine geldükde yukarudan aşağı atar. Ba' dehu yire indükde içinde olan humbaraları pārelenür.

63a] 1a: Yuğarudan inerken düşmen üzerine iki üç mızrāk boyı qalınça tüfenkleri atar. Ba' de yire düşdükde içinde olan humbaraları düşmen arasında herbiri yirde pärelenür. Garib cenk ālātıdur řābūr cenginde ziyāde lāzımdur. Bu iki cenk ālātı biri dağı fucı humbarasıdır. Ol humbara ziyāde gereklidür. Lakin ehli qalmadı. Hemān söz şatarlar ve kimse de su' āl eylemez ki zīrā görmediler bilmezler. Ve eger bileler idi mağallinde ne iş gördüğün erbābına her dürlü ri' āyet olınurdu. 3, 3a: Tüfenklerdür

1
بودنی سبت غبره سیدر یوقارودن اینرکی توفنگلری اتلدوغی صورتد رکه فرنک
کفره سی بوکافارغشودیرلر یعنی ترکیه قره قوش دیکدر ایچنده ایکی اوج سقر غبره
سی واردر اونر وقتیه کلور ویش اون دانه ال غبره سی واردر یگرچی قدرده
توفنگل واردر فخنکه اتلدقه اول توفنگلری اتاریه اندکه
صکره ایچنده اولون غبره لری برر برر پاره لئوردوشمن
زیاده سیله حذر ایلدوکی شیدر اما بوندوغی
اسمی وارچسیمی یوق قبایلسیدر کی اولمشدر

[62b] 1: Bu daği sepet humbarasıdır. Yuğarudan inerken tüfenkleri atıldığı şüretdür ki Frenk keferesi buña Kārgışū (?) dirler, ya'ni Türkçe Karakuş dimekdür. İçinde iki üç sağar (?) humbarası vardır, onar vaqiyye gelür ve beş on dane el humbarası vardır. Yigirmi kadar da tüfenk vardır. Kaçan ki atıldığda evvel tüfenkleri atar yire indükde şoñra içinde olan humbaraları birer birer pärelenür. Düşmen ziyādesiyle hāzer eyledüğü şeydür. Ammā bunda daği ismi var cismi yoğ kabīlesidür gibi olmışdur. 2, 2a: Vezne

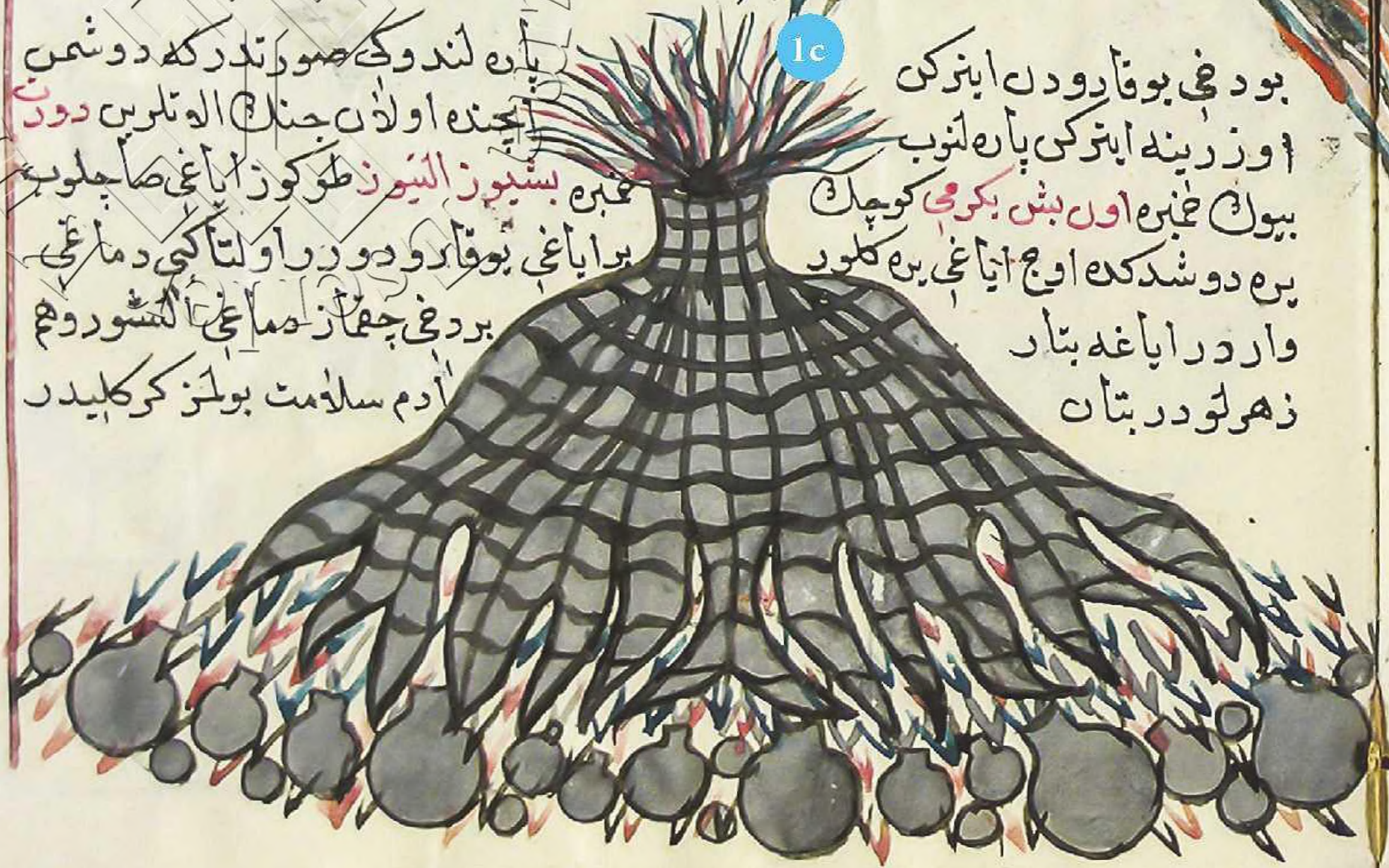
1a فوچی غبره سینک اپیلوب یوقارودن اندوکی صورتدر
پاره لقمشدر

1b بود فی منوال
مشروع اوزده در

پاره لندوکی صورتدر که دو شمع
ایچنده اولان جنک الة تارین دور
غبره بسینوز الینوز طوکوز ایاغی صاجلوب
برایاغی یوقارودور اولتاکی دماغی
بردی چهاز دماغی الیشوروم
ادم سلامت بولتز کر کلیدر

1c بود فی یوقارودن اینرکن
اوزرینه اینرکن پاره لئوب
بیون غبره اون بش بکری کوچک
یسه دوشدکه اوج ایاغی یسه کلور
وارور ایاغه بتار
زهرتودر بتان

[64a] 1a: Fuçi humbarasının atılıp yuqarudan indügi şuretdür, pärlenmemişdür.

1b: Bu daği minvāl-i meşrūh üzeredür.

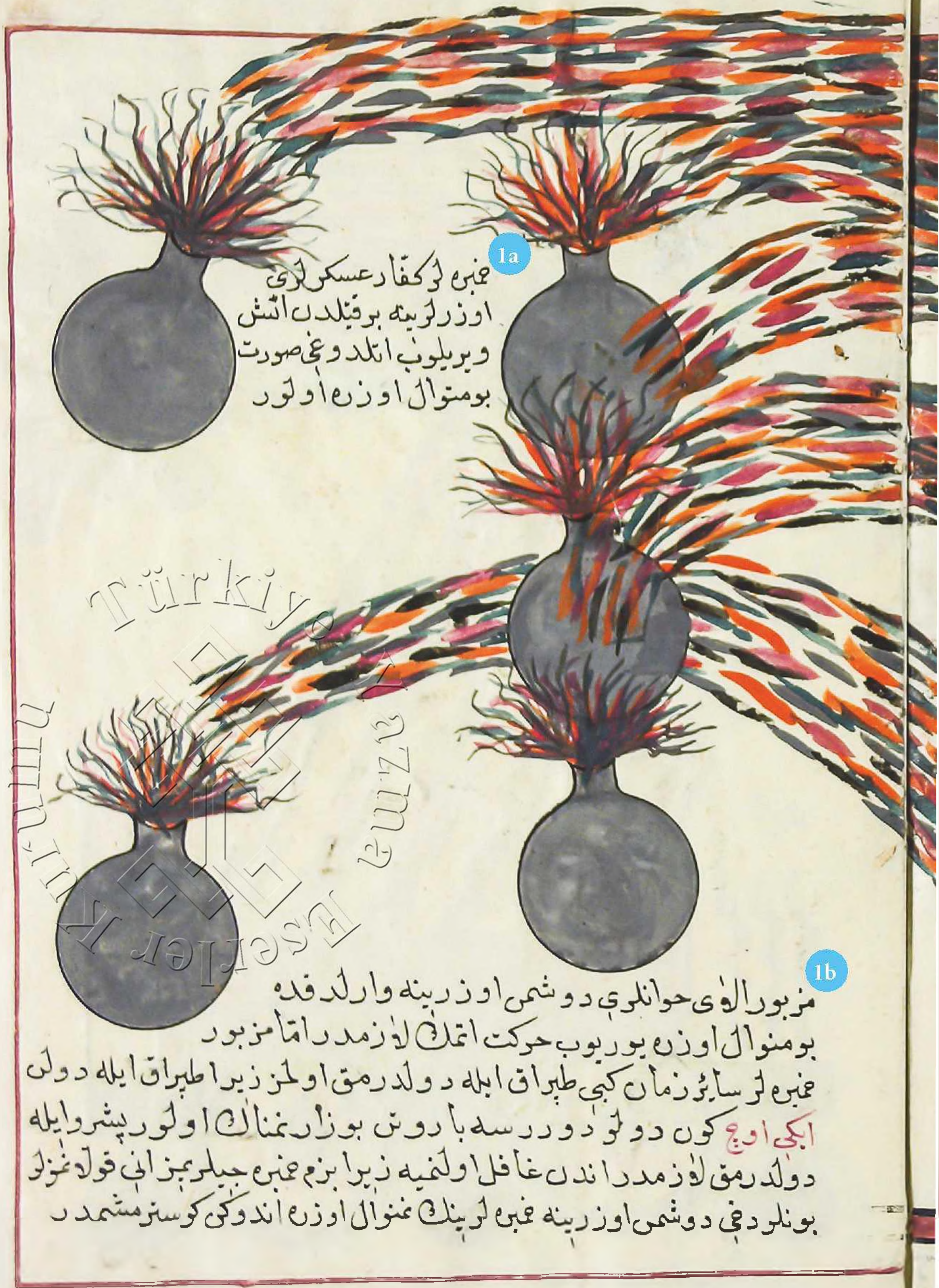
1c: Bu daği yuqarudan inerken pärendügi şuretdür ki düşmen üzerine inerken pärlenüp içinde olan cenk ālātların dört büyük humbara on beş yigirmi küçük humbara beş yüz, altı yüz toñuz ayağı saçılıp yire düşdükde üç ayağı yire gelür bir ayağı yuqaru durur. Olta gibi damağı vardır. Ayağa batar bir daği çıkmaz. Damağı aluşur, hem zehirlüdü. Batan adam selāmet bulmaz gereklidür.

1
بودی فوجی غبره سیدر دوشمن زیاده جذرایلدوکی جنک الوتیدر
قندیه قلعه سنده دائما دوشمن عسکر اسلام اوزرینه اتار
دی بشیون غبره اتمقدن اون فوجی غبره سی اتمق یکدر
خصوصاً کچه ایله طابور اوزرینه الی فوجی غبره سی
ایتلورسه ایچنکه اولون دوشمنده اصله حرکت
مجاله قلنز زیاده کرکلیدر انجق اهل نادر در
بلورز دیرلر اما حال بوکه بلزلر واهلنه
دی مراجعت اتمزلر

[63b] 1: Bu daği fuçı humbarasıdır. Düşmen ziyāde hāzer eyledügi cenk ālātıdır. Qandiye Qal'ası'nda dā'imā düşmen 'asker-i İslām üzerine atardı. Beş yüz humbara atmaqdan on fuçı humbarası atmaq yegdür. Huşūşā gice ile tábūr üzerine elli fuçı humbarası atılursa içinde olan düşmende ašlā harekete mecāli qalmaz. Ziyāde gereklidür. Ancaq ehli nādirdür, bilürüz dirler ammā hālbuki bilmezler ve ehline daği mürāca'at etmezler.

2, 2a: Vezne

[65a] 1a: Humbaralar küffār ‘ askerleri üzerlerine bir fitilden ateş virilüp atıldığı şüret bu minvāl üzere olur.

1b: Mezbūr alāy havānları düşmen üzerine varıldıḡda bu minvāl üzere yürüyüp hareket itmek lāzımdır. Ammā mezbūr humbaralar sâ’ir zamān gibi toprak ile doldurmak olmaz. Zirā toprak ile dolan iki üç gün dolu durursa bārūtın bozar. Nemnāk olur peşrev ile doldurmak lāzımdır. Andan gāfil olinmaya. Zirā bizüm humbaracılarımız anı kullanmazlar. Bunlar daḡi düşmen üzerine humbaralarınıñ ne minvāl üzere indügin göstermişümdür.

1
خبره لڑا ادا بلیله دوشمن کافر لڑی اوزرینه
بومنوال اوزره یورد لڑ بوندن غافل
اولیلر کر کلیدر شیدر

2
وزنه

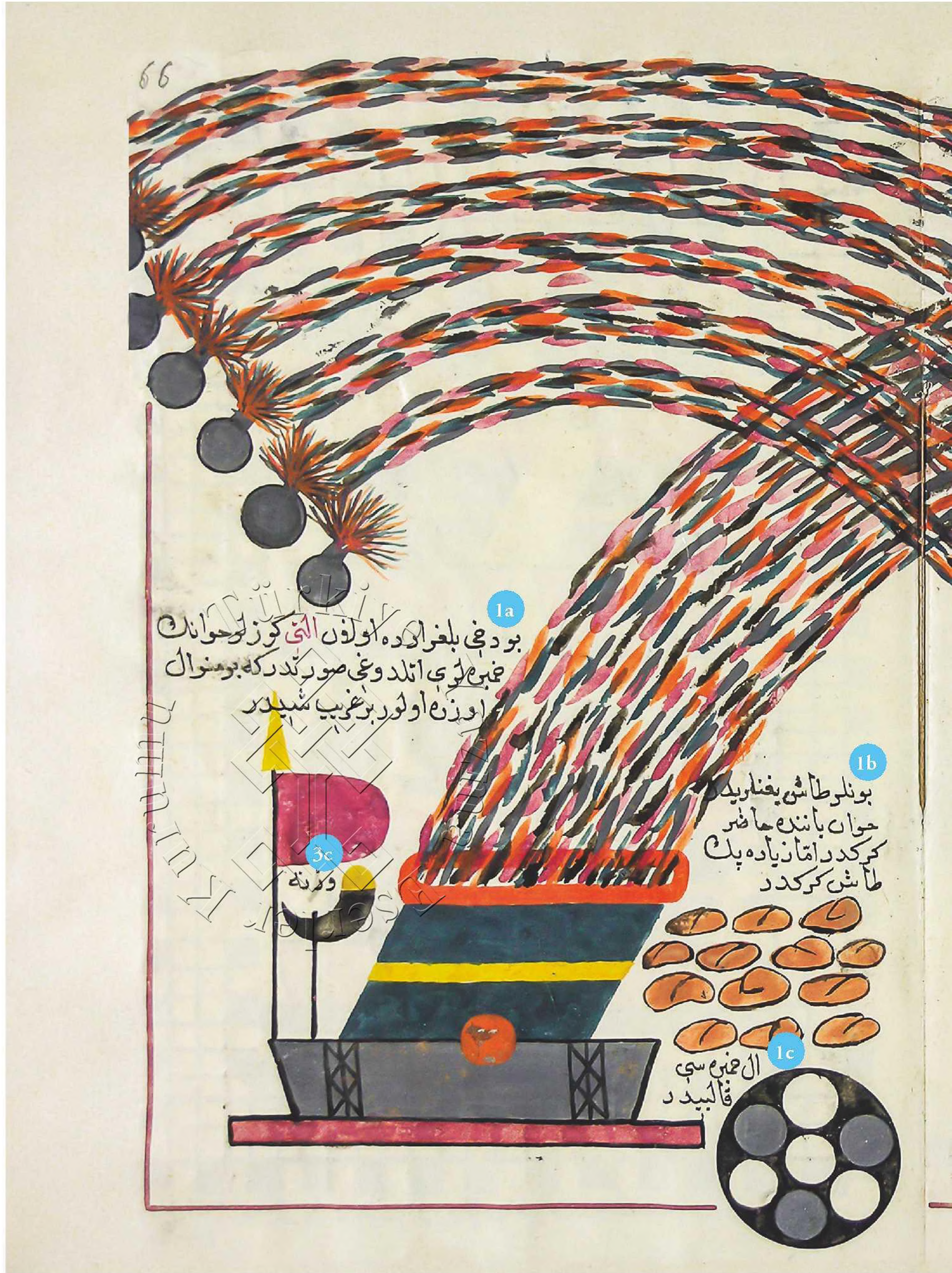
2a
وزنه

2c
وزنه

2b
وزنه

[64b] 1: Һumbaralar ‘ arabalar ile düşmen kâfirleri üzerine bu minvâl üzere yürürler bundan gâfil olmayalar gereklidür şeydür.

2, 2a, 2b, 2c: Vezne

[66a] 1a: Bu daği Belgrad'da olan altı gözlü havānuñ humbaraları atıldığı şüretdür ki bu minvāl üzere olur bir garīb şeydür.

1b: Bunlar taş yığınlardır havān yanında hāzır gerekdür. Ammā ziyāde pek taş gerekdür.

1c: El humbarası kālībıdır.

3c: Vezne

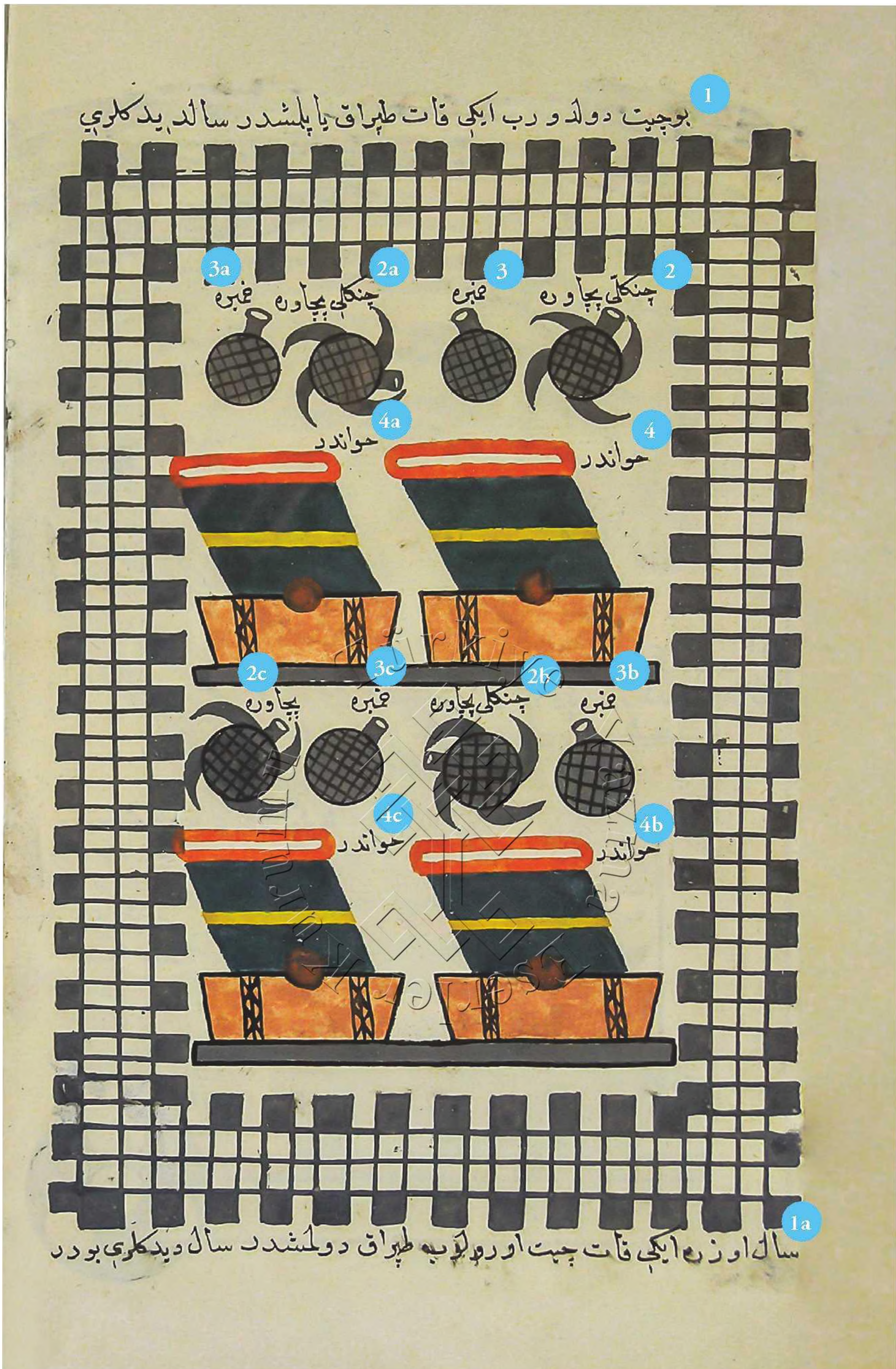
1
بودی بلغراد قلعه سنده التي كوز لوبرخوان واردر عوبه اوزرندہ در غبہ
لری دولدقہ غبہ لری سالی لری کفی طبا سنہ آتش ویرلزهان فالیه
آتشندن الوریوم استالریمزدن نموال اوزره ایلور بلور آدم نادر
فلدی

[65b] 1: Bu dağı Belgrad al'ası'nda altı gzl bir avn vardır. 'Araba zerindedr. umbaraları dolduğda umbaralarının s'irleri gibi tıpasına ateş virilmez. Hemn flyaya ateşinden alur bizm ustalarımızdan ne minvl zere atılır bilr adam ndir aldı.

2: Fitillerdr

3, 3a, 3b: Vezne

[66b]

1: Bu çiyt doldurup iki qat toprak yapılmışdır sal didükleri,

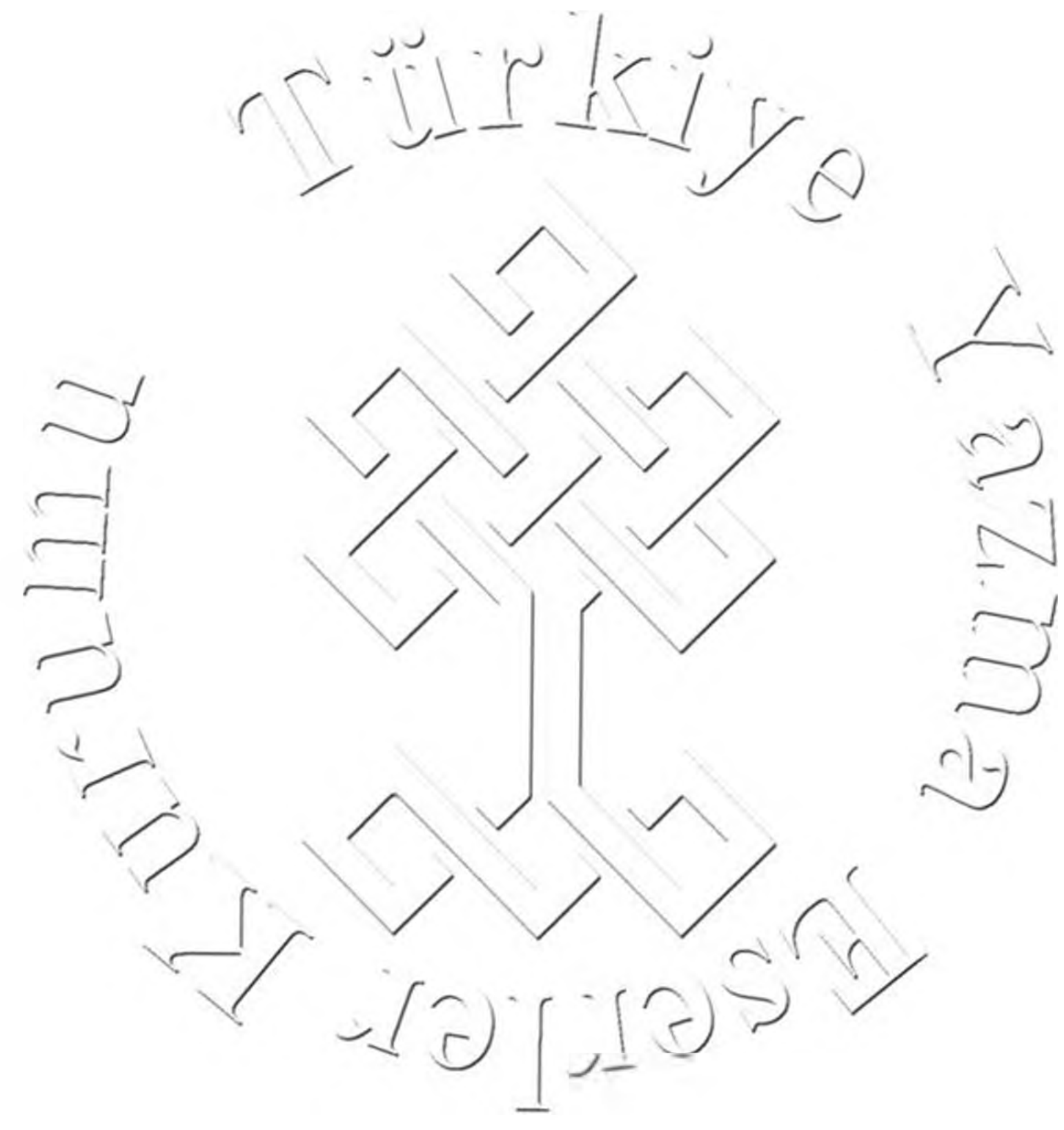
1a: Sal üzere iki qat çiyt örölüp toprak dolmuşdur sal didükleri budur.

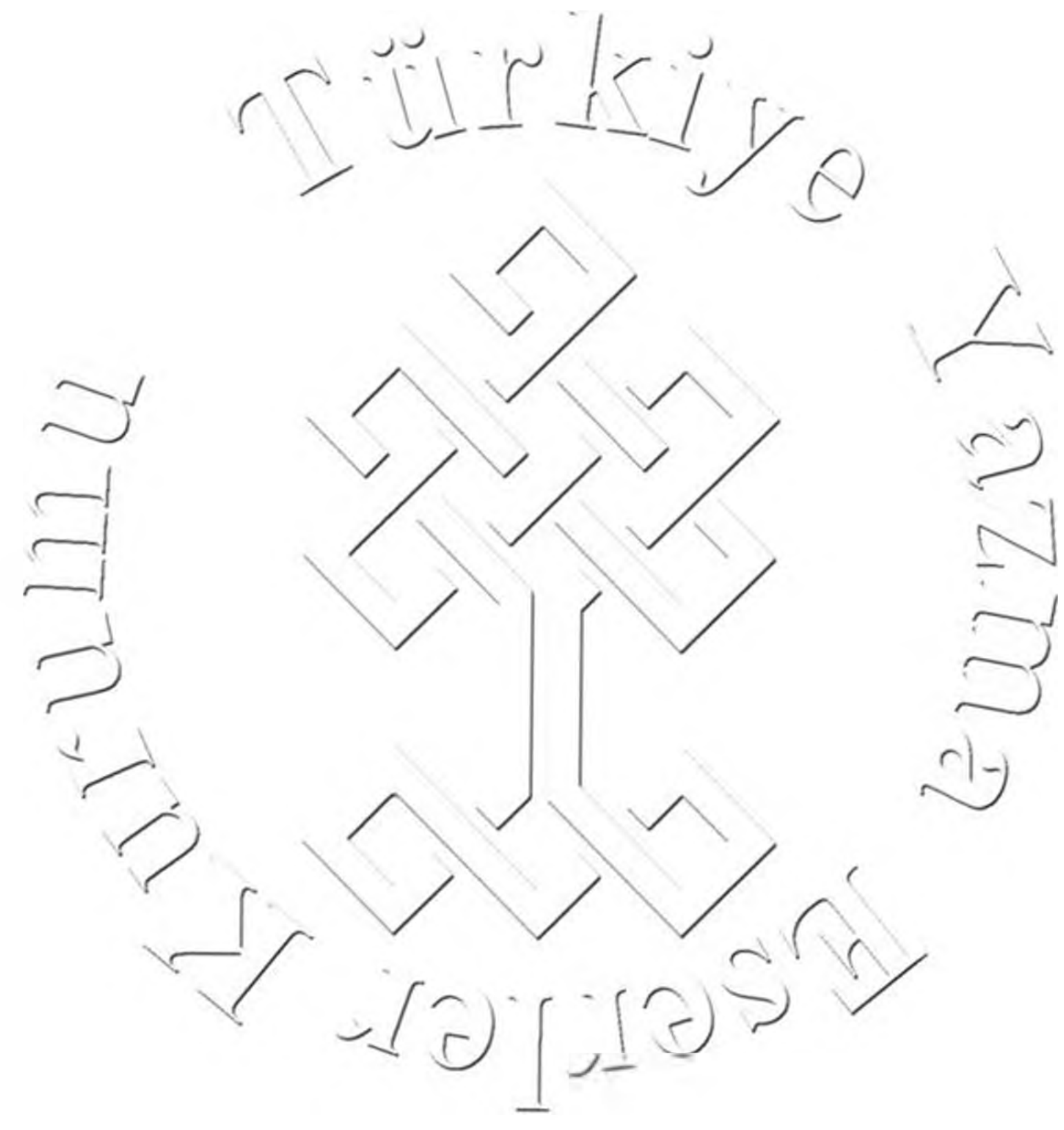
2, 2a, 2b: Çengelli paçavra

2c: [Çengelli] paçavra

3, 3a, 3b, 3c: Humbera

4, 4a, 4b, 4c: Havāndur

DİZİN

A

Abdurrahman Pāşā 66
Aḥmed Ağa 69, 96, 97, 99
Aḥmed Kethüdā 94
Aḫdeniz 86
Aḫet Kalesi 77
Ali Ağa 10, 11
Ali Kethüdā 94
Ali Pāşā 67, 74, 94
altı ağızlı ḫavān 129
Anaboli Kalesi 73, 101
Anatoli 111, 118
Arabistān 75, 131
Avrupa 10
Avusturya 10
Azak Kalesi 63, 68, 81, 85, 98
B
Babaeskisi 69, 99
balyemez 72, 84, 112
Banyaluka 84
başdārda 136
baş ḫalife 66
Bayramoğlu Ali Ağa 9
Bec 99
Bec Kalesi 69
Beç 97
Beç Kalesi 94
Belgrad 38, 69, 71, 73, 85, 86, 88, 99,
129, 130, 137, 156
Belgrad Kalesi 66, 83, 84, 85, 92, 97,
131, 147, 157
Beyt-i Cibril Kalesi 75, 77
Bosna 63
C - Ç
Ca'fer Pāşā 80, 84, 88, 92, 137
Cāviz Kalesi 77

cebecibaşı 70, 100
cebeci ve topacı ocağı 115, 118
çehār-i yār-ı güzün 63
Çehrīn 95, 97, 99
Çehrīn Kalesi 67, 69, 93, 95
Çelebi Muḫammed Pāşā 66
D
Defterdār Aḥmed Pāşā 69, 95, 99
Defterdār Osmān Efendi 73
donanma-yı hümāyūn 74, 102, 136

E

Edrene 69, 99, 100
Elmās Pāşā 85
Erzurüm 74
Esed Kalesi 77
Eşkabal 69
F
Ferruh Özpılavcı 12
Fersād Tağı 88, 130, 137
Fransız 71, 79, 85, 86, 97, 115, 118,
127, 129
Fransızlar 136
Fransız taifesi 71, 115, 118, 127, 129
Frenk 143, 151
fucı ḫumbarası 42, 70, 75, 79, 81, 86

G

Gāzī Sultān Aḥmed Ḥān 33, 77, 79,
100, 101
GorfaKalesi 74
Gördes Kalesi 73, 100, 101
grande tulumba 70, 71, 79, 98, 126,
127, 129, 132
Gücile Kalesi 102
Gürcistān 75, 77, 88, 130, 137
Güvealdız Tağına 130

H

Hâlıfe-yi Şānī Ali 79, 105, 128
 Hâlıl Pāşā 77, 86, 88, 136, 137
 Hanya 39, 71, 102, 136
 Hanya Aṭası 73, 74
 Hanya Kalesi 40, 86, 87, 101, 136, 137
 harbe 126
 havān humbaraları 77, 104, 110
 Hotin 73
 Hotin Kalesi 88, 137
 humbaracıbaşılar 96, 131
 humbaracılar 66, 68, 78, 82, 84, 91, 92, 99, 100, 105, 128, 140
 Humbaracıbaşı Oşmān Ağa 129
 Humbaracılar ocağı 96
 Humbaracı Ocağı 9
 Hüseyin Ağa 97

I - İ

İhsan Fazlıoğlu 12
 İskender-i şānī 100, 101
 İskender-i Zülkarneyn 101
 İslām Ağa 69, 96, 97, 99
 İslānķamen 83, 129
 İstānbül 85

K

ķalyon 74, 86, 129, 136
 Kamanıçe 94, 96, 99
 Kamanıçe Kalesi 69
 Kandıye 38, 75, 112
 Kandıye Kalesi 38, 68, 69, 72, 73, 95, 96, 99, 108, 153
 Kānovā 95
 Kāplan Pāşā 93
 ķapudān pāşā 74, 102, 136
 Kāra Cehennem 86, 136
 Kāradeniz 101
 Kāraķuş 151

Kāra Muḥammed Ağa 97

Kāra Muşṭafa Pāşā 94

Kārgışū 151

Karlofķa Antlaşması 10

ķıbrıs 68, 81

ķirte 143

ķoca Ca'fer Pāşā 66

ķoca İbrāhīm Pāşā 83, 130

ķoron Kalesi 101

Köse Aḥmed Ağa 69, 99

Kürd Bayramoğlu 77, 131

L

Lāle Devri 10

Lıpoya 96

M

Macār 83, 104, 140

Mahmūd Beĝzāde 96

Mālta 87, 136, 137

Māvsa Kalesi 81

Mekke-i Mūkerreme 77

Menķuşe Kalesi 73, 101

metris aĝası 96

Mısır 39, 86, 136

Mora 100, 101

Mora Aṭaları 73

Moskov 38, 63, 68, 73, 77, 81, 85, 93, 98

Moton Kalesi 73, 101

Muḥammed Ağa 69, 99

Muḥammed el-Muşṭafā 63, 64, 103, 109, 114, 131

Muḥammed Hān Ĝāzī 94

Muḥammed Pāşā 74, 77, 101, 114

Muḥammedü'l-Muşṭafa 89, 98

Muhittin Macit 12

Murād Ağa 97

Muşlı Ağa 97

Muşṭafā Pāşā 77

- Müse Kalesi 68
- N
- Nemçe 63, 67, 83, 93, 98, 104, 140
- O
- Ohri 69, 99
- Osmân Ağa 83, 86, 142
- P
- Pasarofça Antlaşması 10
- Prut Suyı 38, 73, 79
- R
- Rahāvîl Kalesi 77
- Rakoczi 83
- Râkoviçse 83, 104, 140
- Ramadanikov 93
- Refâhiye 88, 137
- Rodos Kalesi 68, 81
- Rûmeli 76, 96, 111, 118
- Rusya 10
- S - Ş
- şaçma top 84, 90, 109, 110, 112
- Şâlih Pâşâ 130
- serdengeçdi 127
- Şamil Çan 12
- sepet humbarası 70, 81, 88, 111, 129
- Serasker Hâlîl Pâşâ 137
- serdengeçdi 71, 94, 111, 115, 118
- serdengeçdiler 73, 84, 97, 118
- sıçan yolu ağaları 96
- Sîdvâr Kalesi 68, 81, 110
- Şuda Kalesi 74, 101, 102
- Sultân Muhammed Hân 68
- Sultân Ahmed Hân Gâzî 75
- Sultân İbrâhîm Hân 71, 86, 136
- Sultân Muhammed Hân Gâzî 69, 81, 96, 99
- Sultân Muştafa Gâzî 96, 130
- Sultân Selîm Hân 68, 81, 110, 115, 118
- Sultân Süleymân 68, 81, 115, 118
- Şâhîn Muhammed Pâşâ 96
- şâhî top 72, 90, 92, 105, 109, 110, 111, 112, 142
- Şâm 77, 131
- Şehrübân Kalesi 77
- Şermet 93
- T
- Taşma Suyı 93
- tersâne 74, 86
- Tersâne 98
- tershâne 136
- tüfenkli tulumba 70, 97, 129, 131
- Tâtâr 77, 88, 104
- Tâtâr Şâlih Pâşâ 77, 88, 137
- Teşeşvâr 38, 73, 83
- Teşeşvâr Kalesi 83, 103, 115, 118, 140
- topcubaşı 70, 100
- Topcubaşı Ali Ağa 109, 112
- toprak sürmek 63, 68, 73, 81, 98, 103, 110, 114, 118
- U - Ü
- Ummân 97, 99
- Ummân Kalesi 69
- Ümmü'l-gazâ 9
- Usta Ali 38, 73, 79
- Uyvâr Kalesi 81
- Ümmet-i Muhammed 77, 82, 110, 114, 128
- V
- Vârâdîn 85
- Vârâdîn Kalesi 67, 80, 94
- Venedik 10
- Vezir Ahmed Pâşâ 69, 99

Vezīriazam Fāzıl Aḥmed Pāşā 95

Vezīr Muşţafā Pāşā 69

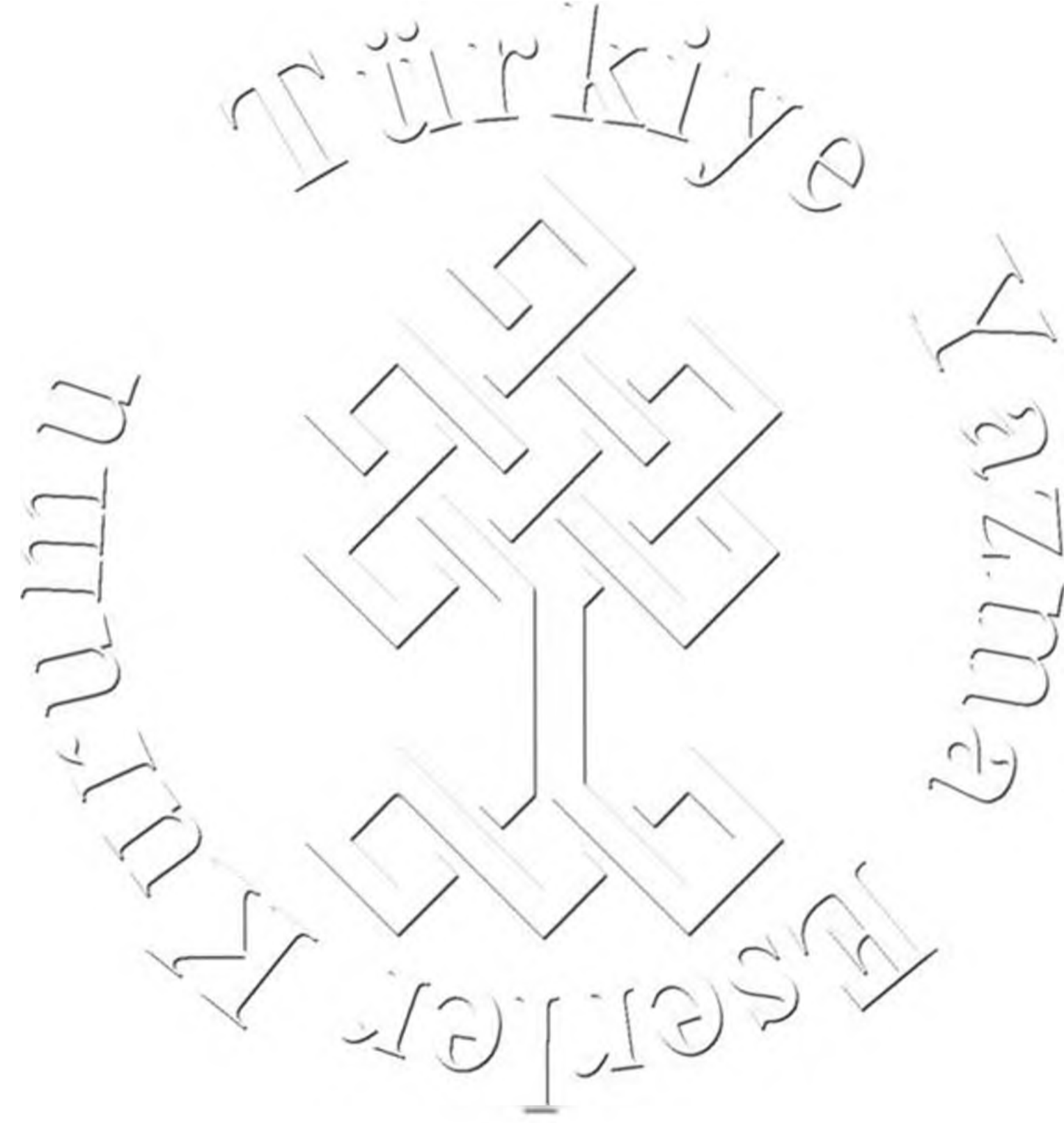
Y

Yābad Kalesi 75, 77

yaylım top 104

Yūsuf Pāşā 87, 104, 131, 136, 137

Yusuf Şafak 12

SÖZLÜK

‘ **Alā** : (a.s.) Yüksek, yüce.

‘ **Ālem-penāh** : (a.f.b.i.) Alemin sığınacağı yer.

‘ **Amel eylemek**: (a.i.) İş yapmak.

‘ **Avdet**: (a.i.) Geri gelme, dönüş.

‘ **Avn**: (a.i.c.) Yardım.

‘ **Azīmü’ş-şān**: (a.b.s.) Şanı büyük olan.

Ağnatmak : anlatmak

Ahvāl-i faside: (a.) Kötü, fena durumlar.

Ālāt : (a.i. âlet’in c.) Aygıtlar.

Arşun: Uzunluk ölçüsü birimi ve aletidir.

Āsān: (f.) Kolay

Āsūde: (f.) Rahat, huzurlu.

Aşırı: aşağı.

Āşikār: (f.s.) Belli, açık.

Bākī: (a.i. beka’dan) s. Daimî, kalıcı.

Bālā: (f.s.) Yukarı, üst.

Balyemez top: İtalyanca ballamezza (“yarım top”), balliamezza ya da balimezzo sözcüklerinin bozulmuş şeklidir. Özellikle kale dövmek için kullanılan orta çapta uzun menzilli top.

Ba’ dehu: (a.zf.) Sonra.

Barāqa: (İt.İ. baracca) Tahta,

çinko vb. hafif şeylerden

yapılmış, temelsiz, eğreti yapı

Barmaklık: Dik ve biraz aralıklı olarak yan yana dizilmiş tahta, demir vb. çubuklarla yapılmış bölme veya korkuluk.

Bārūt: (f.i.) Ateşli silahla bir merminin atılmasına veya herhangi bir aracın fırlatılmasına yarayan, patlayıcı madde

Başmaklık: Alt etmek, yenmek.

Bāstar: Osmanlı donanmasında kullanılan 26-36 oturaklı bir tür savaş gemisi.

Bed-fi’ āl: (f.a.b.s.) Yaptığı işler kötü olan.

Belī: (f.e.) Evet.

Bende: (f.i.c. bendegân) Kul.

Berzah: (a.s.) Zor, güç.

Bī-ḥad: (f.a.b.s.) Hadsiz, sınırsız.

Bi-‘avnillāh: Allah’ın yardımıyla.

Burğu: Boru.

Cām-ı şehādet: Şehitlik kadehi, şehitlik.

Cebeci: (f.t.b.i.) Yeniçeri ocağına bağlı bir sınıf asker, cephaneci.

Cebecibāşı: Cebecilerin en büyük subayına denir.

Cebecibaşı ocağı: Osmanlı'da silahların temin edilmesi, korunması ve sefer zamanında cepheye götürülmesiyle görevli olan ocaktır.

Cebehâne: (f.b.i.) Barut, kurşun, gülle ve benzerleri gibi harp malzemesi ve bunların bulunduğu yer.

Cehd: (a.i.) Çalışma, çabalama, gayret.

Ceng: (f.i.) Savaş, vuruşma..

Cevānib-i erbiḷā: Dört taraf.

Cidd: (a.i.) Bir işi gerçekten çalışıp işleme.

Cisr: (a.i.) Köprü.

Cülūs: (a.i.) Tahta çıkmak.

Cümle: (a.i.c.) Hep, tamamı.

Cür'et : (a.i.) Cesaret.

Cürm: (a.i.) suç.

Cüz'î: (a.s.c. cüz'ıyyât) Az, az miktarda.

Çarḫ-ı felek : Yanarken dönerek ateş saçan donanma fişegi.

Çarıḫ: İşlenmemiş sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayakkabı.

Çehār: (f.s.) Dört.

Çengel: (f.i.) Pençe.

Çıkrık: Ağır bir şeyi çekecek ipin sarılmasına yarayan ve bir eksen üzerinde uzunca bir kolla

çevrilerek dönen silindir.

Çiyt : Bir nevi kumaş.

Dālḫılıc: Kılıcını çekmiş olarak, yalın kılıç.

Dānā: (f.s.c.) Bilgili, iyi bilen.

Dāne : (f.i.) Çekirdek, kurşun, gülle.

Ḍarb : (a.i.c. durûb) Dövme, vurma.

Demet: Bağlanarak oluşturulmuş deste, bağlam.

Derûn-ı kitāb: Kitabın içi.

Dîn-i mübîn: (Açık, meydanda olan din) İslâm dîni.

Dīvār : (f.i.) Duvar.

Dögmek: Topa tutmak, basmak, ezmek.

Durgun : Hareketsiz.

Düşmen-i bî-dîn: Dinsiz düşman.

Ecil: (a.i.c. âcâl) Muayyen olan vade, hayatın sonu.

Ecnās-ı ḷasker : Çeşitli, türlü asker.

Ecr: (a.i.c.) Sevap.

Efkār : (a.i. fikr'in c.) Düşünceler.

Ehliyyet: (a.i.) Mahirlik, beceri sahipliği.

Ekir: Karın ağrısına iyi gelen bir kök, anduz, bitki.

Ekser : (a.s. kesîr'den) En çok,

daha ziyade.

Ekşerî : (a.f.zf.) Çok defa, çoğu.

Emr-i Hâk : Allah'ın emri.

Eşkıyâ : (a.s. şakî'nin c.)
Haydutlar.

Evvelen: (a.zf.) Birinci, ilk olarak.

Faḥr-i kā'ināt : (Hz. Muhammed için kullanılan bir sıfattır.) Kainatın övünç kaynağı.

Falyâ : (it.i. Falia) Topları ateşlemek için ağızotunun konulduğu delik.

Fehm : (a.i.) Anlama, anlayış.

Ferman : (f.i.) Emir, buyruk.

Fermân-ı 'ālî-şân : Padişah fermanı, buyruğu.

Firār : (a.i.) Kaçma, kaçış.

Fitil: (a.i.) Eskiden topları ve lağımları ateşlemekte kullanılan kaytan biçiminde tutuşturucu madde.

Fitne: (a.i.c. fiten) Ara bozma, karışıklık, fesat.

Fütühât: (a.i.) Fetihler.

Gaflet : (a.i.) İhmal.

Ganîmet : (a.i.) Savaşta düşmandan alınan her türlü eşya.

Gārāt : (a.i. gâret'in c.) Yağmalar.

Ġaraz : (a.i.c. agrâz) Hedef,

gaye, maksat.

Ġazâ : (a.i.c. gazavât) Din uğruna savaş.

Ġazab : (a.i.) Kızgınlık, hiddet, öfke.

Ġrande: : (it.) Büyük.

Gücen : Kırılmak, darılmak.

Gündüzin: Gündüz vaktinde.

Güzîn: (f.i.) Seçilmiş.

Ġabîr : (a.s.) Haberli, bilgili.

Ġakîr: (a.s.) Bendeniz.

Ġalâş : (a.i.) Kurtulma, kurtuluş.

Ġarbe: (a.i.) Kısa mızrak, süngü.

Ġarbi : (a.i.) Harbe, tüfek doldurmaya, en çok temizlemeye yarayan demirden veya ağaçtan yapılmış çubuk,

Ġarc: (a.i.) Sarf, bir iş için kullanılan madde.

Ġâşıl : (a.s. husûl'den. c. hâsılat) Peyda olan, olan, çıkan.

Ġaşm-âne : (a.f.b.zf.)
Düşmancasına.

Ġatmü'l-mürselîn :
(Peygamberlerin sonuncusu)
Hz. Muhammed.

Ġavf: (a.i.) Korku; korkma.

Ġayır-ḥâḥ : (a.f.b.s.) İyiliksever.

Ġazer : (a.i.) Sakınma, çekinme.

Ġendek : (a.i.c. hanâdık) Kale

etrafına açılan uzun çukur.

Hezār: (f.s.) Pek çok, bin.

Hırāset : (a.i.) Bekleme;
koruma.

Hisse-mend : (a.f.b.s.) Hissesi
olan.

Hod: (f.zm.) Kendi.

Hor : (f.s.) Ehemmiyetsiz,
değersiz.

Hulefā' : (a.i. halîfe'nin c.)
Halîfeler.

Humbara : (a.i.) Demir veya
tunçtan dökülmüş, yuvarlak
ve boş olan içine patlayıcı
maddeler doldurulup havan
topu veya el ile atılan, yuvarlak
bir tür bomba, kumbara.

Humbaracı : (a.i) Humbara
kullanan asker.

Humbaracıbaşı: (a.i) Humbaracı
askerlerin başı

Huşūş: (a.i.c. husûsât) Konu.

huşūş-ı meşrūh: Açıklanacak
konu

Huṭūr: (a.i.) Akla gelme.

İctināb : (a.i.) Sakınma,
uzaklaşma.

İfnā: (a.i. fenâ'dan) Tüketme.

İfsād: (a.i. fesād'dan) Fesada
uğratma.

İhmāl: (a.i.) Ehemmiyet
vermeme.

İhsān : (a.i. hasen'den.) İyilik

etme.

İhtimām: (a.i.) Dikkatle,
gayretle çalışma.

İhtirāz : (a.i. hırz'dan) 1.
sakınma, çekinme, (bkz:
ictināb). 2. korkma.

İkdām: (a.i.) Gayret ve sebatla
çalışma.

İkdām-ı tām: Mükemmel bir
gayretle çalışma.

İktiza : (a.i. kazâ'dan) Gerekme,
ihtiyaç.

İ'lām: (a.i.) Bildirme, anlatma.

İnān : Güven.

İnāyet: (a.i.) Lütuf, ihsan.

İntişāb : (a.i.) Bir kimseye
bağlanma.

İrād : (a.i. vürûd'dan) Getirme,
söyleme.

İrsāl: (a.i. resel'den) Gönderme.

İsti' dād: (a.i.) Yetenek.

İsti' māl: (a.i. amel'den.)
Kullanma.

Qābil: (a.s. kabûl'den) Kabul
edilebilir, mümkün.

Qaçanki: Ne zaman

Kāgîr : (f.s.) Taş veya tuğladan
yapılan yapı.

Qalpāk : Kesik koni biçiminde
deri, kürk veya kumaştan
yapılmış başlık

Qalyon : (it. galion) Yelkenle

ve kürekle yol alan savaş gemilerinin en büyüğü.

Ḳanca: (it. gancio) Bir şey çekmeye yarar, ucu çengelli demir çubuk.

Ḳānūn-i ḳadīm: Ötedenberi alışılmış olan.

Ḳārḫāne : (f.b.i.) İşyeri.

Ḳarīb : (a.s.) Yakın.

Ḳaşūr: (a.s.) Geri kalan, kısaltılmış.

Ḳatār : Yığılmış, üstüste dizilmiş odun.

Ḳavī: (a.s. kuvvet'den) Kuvvetli, güçlü.

Ḳavl: (a.i.c. akvâl) Söz. sözleşme.

Keçe : Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş.

Keferē: (a.i.) Müslüman olmayanlar, kâfirler.

Kelb: (a.i.c. kilâb) Köpek.

Kerte: Derece, kıvam, zaman, çağ.

Kethüdā: (f.b.i.) Kâhya.

Keyfiyyet : (a.i.c. keyfiyyât) Nitelik.

Kez: Defa

Ḳırā'at : (a.i.) Okuma.

Ḳıtāl: (a.i. katl'den) Savaş.

Ḳıyās: (a.i.) Karşılaştırma.

Ḳızlarāğası: Osmanlı'da haremağalarının başı ve en yüksek buyurucusu.

Kireç: (f.i.) Mermer, tebeşir, kireç taşı, alçı taşı gibi birçok taşın özünü oluşturan kalsiyum oksit.

Kise : Kese

Ḳol : Taraf

Ḳulp: (rum.i.) Kazan, tencere, fincan, dolap, altın vb.nin tutulacak yeri.

Ḳubūr : (a.i.) Mezarlar.

Ḳulaç: İki kolun yanlara uzatılmasıyla oluşan uzunluk.

Ḳundāk: (rum.i.) Tüfek gibi bazı ateşli silahlarda bunları çeşitli yönlere çevirmeye yarayan, namlunun altında bulunan ağaç veya metal bölüm.

Ḳurb: (a.i.) Yakın olma.

Ḳürşün: Tabanca vb. hafif ateşli silahlarda kullanılan mermi.

Kübrā: (a.s.) Büyük olan.

Küffār-ı bed-fi'āl: Yaptıkları kötü olan kafirler.

Küffār-ı ḫāksār: Perişan olmuş kafirler.

Lağım : (a.i.) Kale duvarlarında gedik açmak ya da düşman ordugâhına zarar vermek amacıyla düşman siperlerine

doğru yer altından açılan dar yol.

Lağımcıbaşı: Timarlı lağımcıların komutanı.

Luzūm: (a.i.) Lazım olma, gereklik.

Lütf: (a.i.) İyilik, ihsan.

Mā' adā: (a.e.) -den başka.

Mābeyn: (a.i.) İki şeyin arası, ara.

Mağdūbān: (a.s.) Gazaba uğramış olarak, hiddetle.

Maḥall: (a.i.) Yer.

Maḥlūl: (a.s.) Çözülmüş, hallolmuş.

Maḥzūn : (a.s.) Kaygılı, hüznü, tasalı.

Maḥdūr: (a.s.) Güç, kuvvet.

Maḥrame: (a.i.) Havlu, mendil, peştenal.

Ma' ḳūl : (a.s.) Mantıklı, akıllıca.

Ma' lūm: (a.s.) Bilinen.

Mānibelā: (it. manovella) Manivela, bir ucunun bağlı bulunduğu bir nokta çevresinde dönen kol, kaldıraç.

Manşūb: (a.s.) Makam, rütbe.

Manşūr : (a.s.) Allah'ın yardımı ile galip gelme.

Manzūr-ı 'ālī: Dikkat nazarını çekmek.

Ma' rifet: (a.i.c.) Ustalık.

Ma' rūf: (a.i.c.) Bilinen.

Matbah: (a.i.) Mutfak.

Me' āb: (a.i.) Geri dönülecek yer.

Me' an: (a.zf.) Beraber, birlikte.

Mecāl: (a.i.) Güç, kuvvet.

Meç: (f.i.) Süngü gibi yalnız batırılarak yaralamaya yarayan, kısa, düz ve ensiz kılıç.

Mefātiḥ-i gencū'l-gazā: Savaş hazinelerinin anahtarları.

Mehābet : (a.i.) Azamet, ululuk.

Mekṣ : (a.i.) Durma, bekleme.

Melā' in : (a.s.) Lanetliler.

Melil: (a.s.) Kederli.

Mel' ūn: (a.s.) Lanetlenmiş.

Merci' : (a.i.) Dönülecek yer.

Merḳūm: (a.s.) Yazılmış.

Mesrūr: (a.s.) Sevinçli.

Meşin : (f.i.) İşlenmiş koyun derisi.

Meşveret: (a.i.) Danışma.

Metānet: (a.i.) Kuvvetli, dayanıklı olma.

Metris: (a.i.) Askerin çarpışma sırasında korunması için yapılan toprak siper

Meyl: (a.i.c.) Eğilme, yönelme.

Meymenet: (a.i.) Bereket, saadet.

Me' yūs: (a.s.) Ümitsiz.

- Meziyet:** (a.s.) Üstünlük.
- Mezkûr:** (a.s.) Belirtilen.
- Mızrāk :** (a.i.c.) Uzun saplı, ucu sivri demirli harp aleti, kargı.
- Mil :** (f.i.) Karada 1609, denizde 1852 metre olarak kabul edilen bir uzaklık ölçü birimi.
- Min 'indillah :** (a.zf.) Allah tarafından.
- Minvāl:** (a.i.) Tarz, suret.
- Minvāl-i meşrūh:** Anlatıldığı, açıklandığı gibi.
- Misl:** (a.i.c.) Benzer.
- Mişvār :** (a.i.) Tarz, gidişat.
- Mizān :** (a.i.) Terazî, ölçü.
- Mu'ādil :** (a.s.) Denk, eşdeğer.
- Mu'āmele :** (a.i.) Davranma, davranış.
- Mu'ammer :** (a.s.) Ömür süren, yaşayan.
- Mu'āreke :** (a.i.c.) Kavga, vuruşma, savaş.
- Mūcib:** (a.s.) Gereken, icap eden.
- Muğāyir :** (a.s.) Uygun olmayan.
- Muhāfaza:** (a.i.) Saklama, koruma.
- Muħanneṭ :** (a.s.) Kalleş, ihanet eden demektir.
- Muħāşara:** (a.i.) Kuşatma.
- Muħtaşar:** (a.s.) Kısa.
- Muḳābil :** (a.s.) Karşılık, karşılıklı.
- Muḳaddemā:** (a.zf.) önce, eskiden
- Muḳadder:** (a.s.) Yazgı.
- Muḳāvemet:** (a.i.) Karşı durma, direnme.
- Muḳtezā :** (a.s.) Gerekli.
- Murād:** (a.i.) Arzu, istek.
- Mu'tād:** (a.s.) Alışılmış.
- Mutaşarrıf:** (a.s.) Kendinde kullanma hakkı olan.
- Mu'terif :** (a.s.) İtiraf eden, anlatan.
- Muḫṭali' :** (a.s.) Öğrenmiş, haber almış.
- Muttaşıl :** (a.s.) Ulaşan, kavuşan.
- Muyāfık :** (a.i.) Uygun.
- Muzaffer :** (a.s.) Zafer kazanmış, üstün.
- Mübāşeret :** (a.i.) Bir işe başlama, girişme.
- Müfid :** (a.s.) Yararlı.
- Mühimmāt :** (a.i.) Savaş malzemesi.
- Mühlik :** (a.s.) Öldürücü.
- Mükerrer :** (a.s.) Tekrarlanmış.
- Mülāḫaza :** (a.i.) Düşünce.
- Münāsib :** (a.s.) Yakışık, yaraşır.
- Münhezim :** (a.s.) Bozguna uğrayan.

Mürür-ı 'ubür: Gelip geçme, bir başka tarafa geçme, atlama.

Müstahkem : (a.s.) Sağlam.

Mütecāviz: (a.s.) Fazla, çok.

Mütehayyir : (a.s.) Şaşma, şaşırma.

Mütāla'a : (a.i.) Okuma, tetkik.

Müyesser: (a.s.) Kolay gelen, kolaylıkla olan.

Nādir : (a.s.) Seyrek, az.

Nā-ehl: Ehil olmayan, ehliyetsiz.

Nā'il : (a.s.) Murada eren.

Nām: (f.i.c.) İsim, ad.

Naşb : (a.i.) Tayin, atama.

Naşihat: (a.i.) Öğüt.

Nefer: (a.i.c.) Rütbesi olmayan asker

Nem-nāk: (f.b.s.) Nemli, yaş.

Nerdübān: (f.i.) Merdiven.

Nışf : (a.s.c.) Yarım, yarı.

Nişān: (f.i.) Alamet veya hedef.

Niyāz: (f.i.) Dua.

Nizām: (A.İ.C.) Düzen, usul.

Nuşret: (a.i.) Başarı, üstünlük.

Nüş : (f.s.) "içen, içici" manalarıyla kelimelere takılır.

Oba: Büyük çadır.

Ocāğ: Yeniçeri teşkilatını oluşturan odalardan her biri.

Otağ : Büyüklere özgü çadır,

'Özr : (a.i.) Engel

Paçarızlık : Çaparızlık, Güçlük, çapraşıklık.

Paçavra: Eskimiş bez veya kumaş parçası, çaput.

Pāre: (f.i.) Parça.

Pārelemek: (f.i.) Parça parça etmek.

Parmaklık: Dik ve biraz aralıklı olarak yan yana dizilmiş tahta, demir vb. çubuklarla yapılmış bölme veya korkuluk.

Perākende: (f.s.) Dağınık.

Pergār : (f.i.) Pergel.

Perişān: (f.s.) Dağınıklık.

Pesendide: (f.s.) Beğenilmiş.

Peşrev: (f.b.i.) Bin yüzcüler, yani yalnız bin yüz gezlik

menzıl atışlarına katılan kemankeşlerin kullandığı bir çeşit ok.

Peydā: (f.i.) Meydanda, açıkta.

Pir: (f.s.c.) Yaşlı, ihtiyar.

Puştov : (bulg.i.) Osmanlı ordusunda bir süre kullanılan, paçavrayla sıkıştırılmış barutu horozunda bulunan çakmak taşı ile ateşleyip kurşun bilyeyi atan, kısa namlulu, tek atış yapılabilen bir tür tabanca

Pür-takşir: Kusurlu, kabahatli.

Refāhiyyet: (a.i.) Bolluk, rahatlık.

Reh-nümâlık: (f.b.s.) Yol gösteren, kılavuz.

Revâne: (f.s.) Giden, yürüyen.

Rüsvâlık: (f.s.) Rezillik.

Sâbık: (a.s.) Bir önceki.

Sâde: (f.s.) Sadece.

Şaded: (a.i.) Fikir, niyet.

Sâlik : (a.s.) Bir yola giren.

Şalkı : Düşük, kendini salıvermiş.

Sâlyâne : (f.i.) Tebaadan yılda bir alınan vergi.

Sancâg: Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü, mutasarrıflık.

Şânî : (a.s.) İkinci.

Şan'at: (a.i.c.) Ustalık, hüner, marifet.

Sa'y: (a.i.c.) Çabalama, gayret, emek.

Şarf: (a.i.) Harcama, kullanma.

Sâir: (a.s.) Diğer.

Sebkat: (a.i.) Geçme.

Sed: (a.i.) Engel olma, kapama.

Selef:(a.i.c.) Öncekiler.

Ser-asker: (f.a.b.i.) Asker ve ordu kumandanı.

Serdengeçdi: Akıncı, fedai.

Ser-güzeşt: (f.b.i.) Serüven, birinin başından geçen olaylar.

Ser-had: Hudut, sınır.

Sikke: Hayvanları bağlamak için yere çakılan demir çivi.

Siper: (f.i.) Gizlenilip savaşılabacak yer veya şey.

Sitem: (f.i.) Eziyet.

Söyünmek: Sönmek.

Şügrâ: (a.s.) Küçük.

Şulh: (a.i.) Barış.

Şüret: (a.i.c.) Biçim.

Süvâr: Ata binmiş.

Şâhî top: Büyük toplar ile orta boy toplar arası bir büyüklükte olan toplara verilen isim.

Şaranpo: (mac. sorompó) Kara yollarının kenarında yol düzeyinden aşağıda kalan bölüm.

Şer'-i şerif: İslam şeriatı.

Şevketlü: (a.t.b.s.) Şevketli, azamet ve heybet sahibi.

Şüru' : (a.i.) Başlama.

Tafşil: (a.i.) Açıklama.

Tahammül: (a.i.) Dayanma, katlanma.

Tahrir: (a.i.) Yazma, yazılma.

Tahşil: (a.i.) İlim öğrenme, elde etme.

Tâife: (a.i.c.) Kavim, kabile.

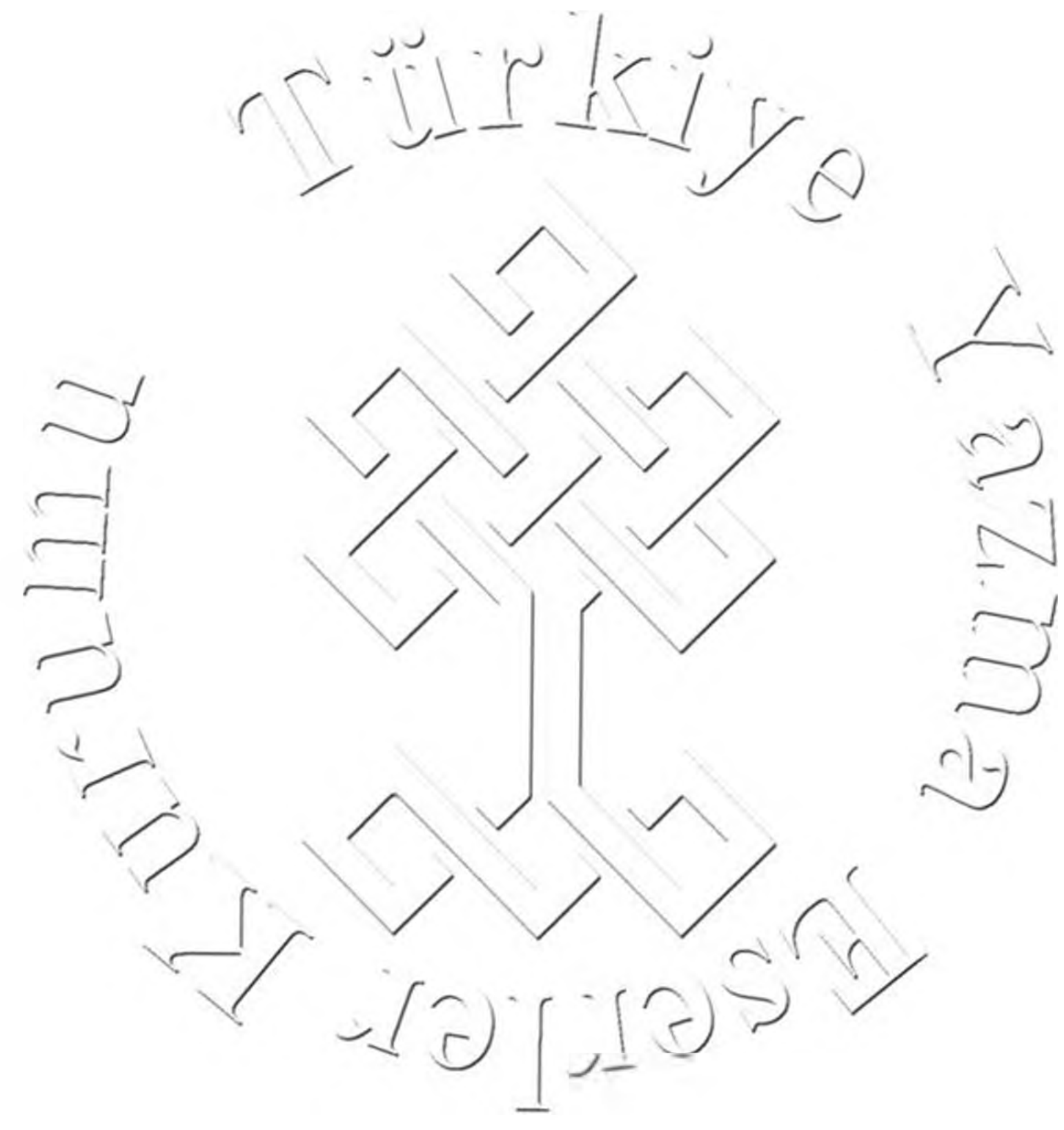
Takayyüd: (a.i.) Çalışma, çabalama.

Ta'accüb: (a.i.) Şaşakalma.

Ta'bir: (a.i.) İfade.

- Ta'mir:** (a.i.) Onarma, düzeltme.
- Ta'rif:** (a.i.) Etraflıca anlatma.
- Taşnifât:** (a.i.) Bölümlere ayrılmış eserler.
- Tatvîl-i kelam:** Sözü uzatma.
- Tedbirât:** (a.i.) Tedbirler, yollar, çareler.
- Teḥâlûf:** (a.i.) Birbirine zıt olma, uymama.
- Tekâsül:** (a.i.) Tembellik, üşengeçlik.
- Telesimek :** Bayılacak hale gelmek
- Telḥîş:** (a.i.) Kısaltma, özet.
- Telifât:** (a.i.) Yazılmış kitaplar.
- Tenbîh:** (a.i.) Uyarma.
- Te'âmül:** (a.i.) Adet.
- Te'kid:** (a.i.) Sağlamlaştırma.
- Tevcih :** (a.i.) Yönelme.
- Teveccüh:** (a.i.) Yönelme.
- Tiğ :** (f.i.) Kılıç.
- Tiziyye:** Çabuk anlamında, çabucak.
- Tuğ:** (f.i.) Tuğ.
- Ṭabāka:** (a.i.) Katman, tabaka.
- Ṭābe şerāhu:** "Toprağı, kabri iyi ve temiz olsun!" manasına ölen için edilen dua.
- Ṭābya:** (a.i.) Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı.
- Ṭākat:** (a.i.) Güç, Kuvvet.
- Ṭāpā:** (it.i. tappo) Şişe gibi dar delikleri tıkamaya yarayan mantar, cam, tahta veya plastikten tıkaç, tıpa
- Ṭaşra:** Dışarı.
- Ṭoñuz :** Domuz
- Uğur:** Yürüyüş, yol.
- Teber:** (f.i.) Balta.
- 'Ulûf :** (a.i.) Yeniçeri maaşları.
- 'Unvân:** (a.i.) Nam, şöhret.
- 'Uşrin yûsrân:** İnşirah Sûresi'nin beş ve altıncı ayetlerinde geçen "Demek ki güçlkle beraber kolaylık vardır" ve "Evet, güçlkle beraber kolaylık vardır!" mealindeki ayetlere atıf yapılmaktadır.
- Ürkündülük:** Panik.
- Üstād:** (f.i.) Sanatkâr, usta.
- Üşenmek:** Usanmak, bıkmak.
- Vāfir:** (a.s. vefret'den) Çok, bol.
- Vāki' :** (a.s. vuku'dan) Vuku' bulan, olan.
- Vakıyye:** (a.i.) Okka, dört yüz dirhemlik ağırlık.
- Vāsi' :** (a.s. vüs'at'den) Geniş.
- Vech:** (a.i.c.) Sebep, vasıta.
- Vehb-i ilahî:** Allah'ın affı, bağışlaması.
- Vezîr-i a'zam:** En büyük vezir, sadrazam.

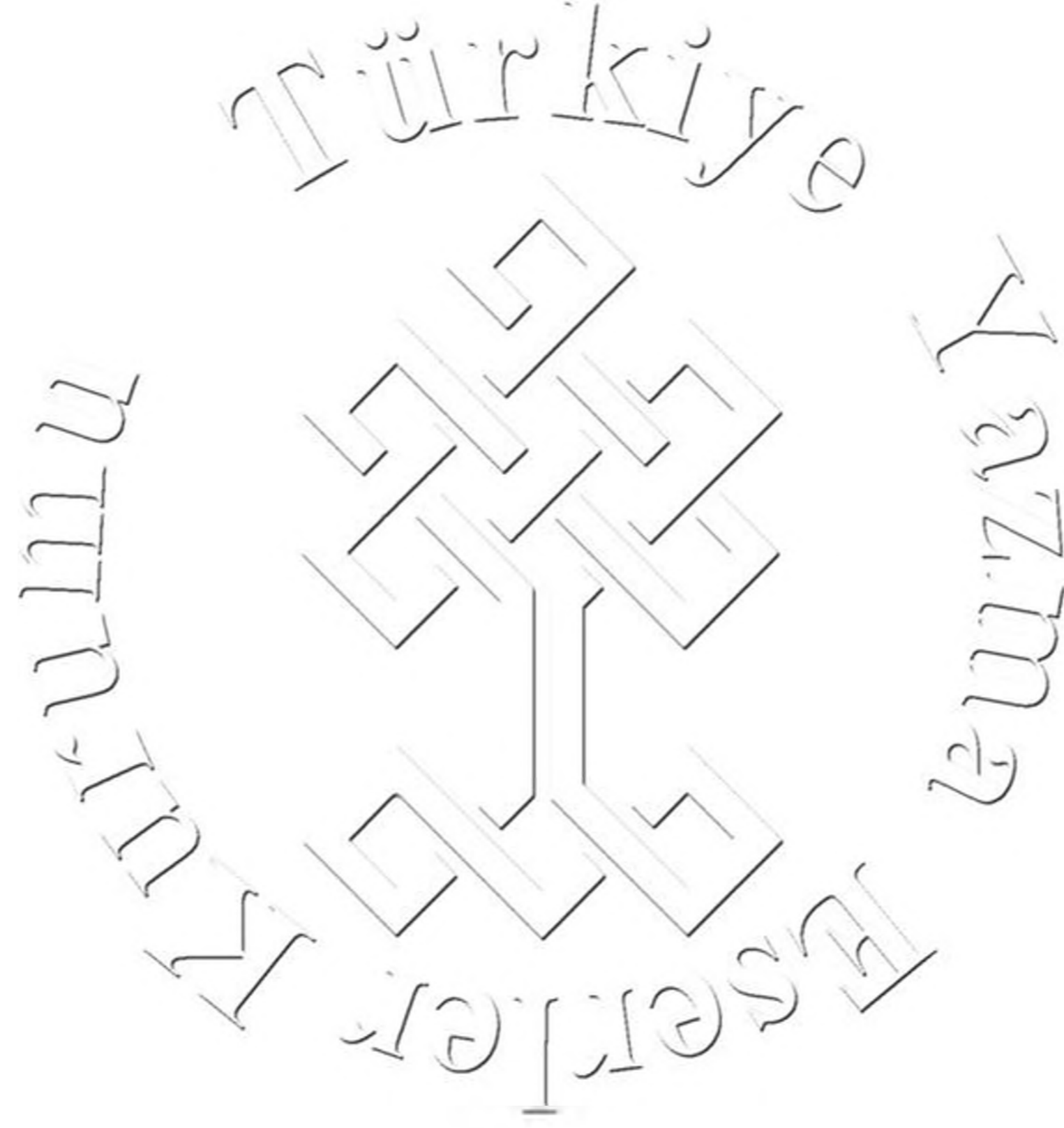
- Vire** : Sürekli.
- Vukû'** : (a.i.) Meydana gelme.
- Vukûf** : (a.i.) Anlama.
- Yaban**: Dışarı.
- Yağmacı**: (f.i.) Çapulcu, zorla mal kapan.
- Yapağı**: Kırkılmış koyun yünü.
- Yaşşılığ**: Yassı olma durumu.
- Yaykara**: Yaygara, Gereksiz olarak yüksek sesle bağırıp çağırma.
- Yaylım**: Dağılma işi.
- Yeg**: Daha iyi, yeğ.
- Yevmen-fe-yevmen**: (a.zf.) Günden güne, gittikçe.
- Yürüyiş**: Birliklerin bir yerden başka bir yere gitmesi.
- Zābıt**: (a.i.) Subay.
- Zabıt**: (a.i.) Sıkıca tutmak.
- Zamāne**: (a.i.) Devir.
- Ze'āmet**: (a.i.) Osmanlılarda sipahilere verilen en büyük tımar.
- Zevāl**: (a.i.) Zail olma, sonu gelme.
- Zikr**: (a.i.c. ez-kâr) Anma, anılma.
- Ziyāde**: (a.i.c.) Artma, fazla kalan, çok bol.
- Zuhūr**: (a.i.) Görünme, meydana çıkma.

ÜMMÜ'L-GAZĀ
HARP SANATI VE ALETLERİ

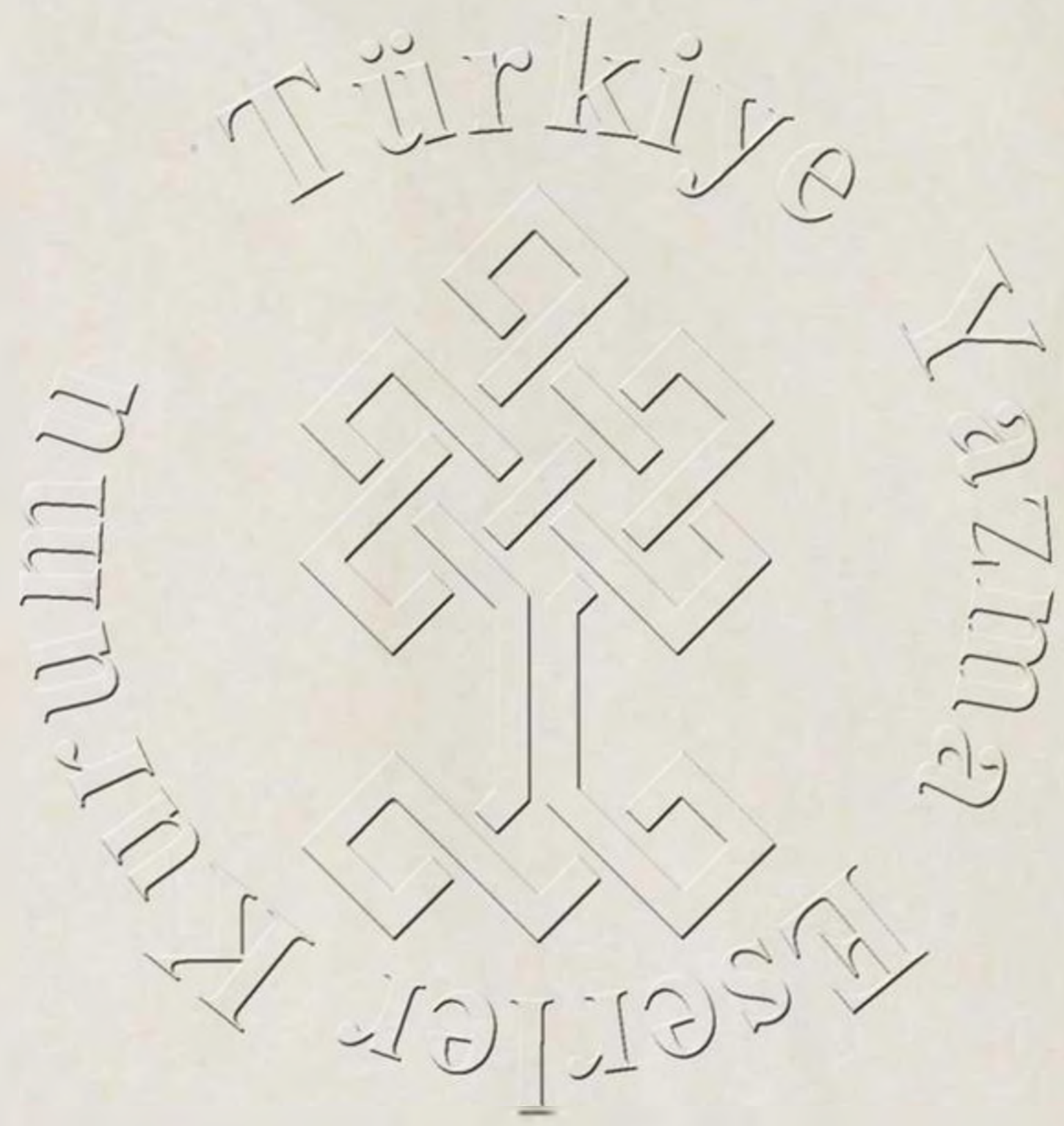
BAYRAMOĞLU ALİ AĞA

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi,
Bağdat Kitaplığı, No. 368

22

بوچیت دولدورب ایکی قات طپراق یا پلشدر سالد ید کلری

حواندر

حواندر

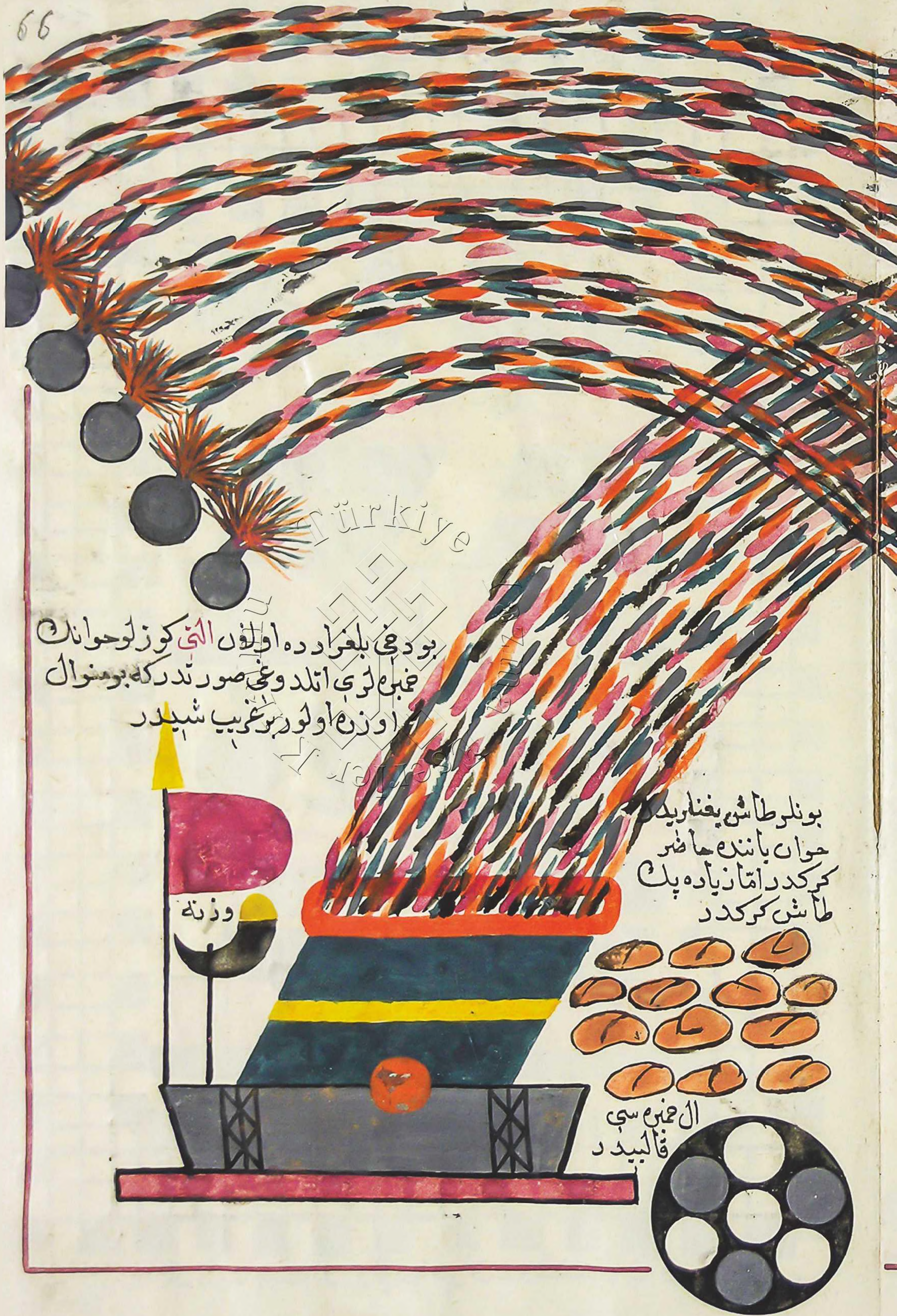

حواندر

حواندر

سال اوزر ایکی قات چیت اورولوبه طپراق دولشدر سال دید کلری بودر

Türkiye

بودی بلعراوده اولون الی کوز لوجوانک
 غبه لری اتلدوغی صور تدر که بومسوال
 اوزن اولور بوغیپ شیدر

بونلر طاش یغنا رید
 حوان یاننده حاضر
 کرکدر اقا ز یاده پک
 طاش کرکدر

وزنه

ال غنیم سی
 قابیدر

بود فی بلغراد قلعه سنده التي كوز لوبرحوان واردر عربه اوز دنده در عربه
 لری دو لدقه عبه لرینك سائر لری كفی طبا سنده اتش و پرلزه های فالیده
 اتشندن الور بزم استا لریمزدن نموال اوزره ایلور بلور ادم نادر
 قلدی

فتلرور

وزنه

وزنه

وزنه

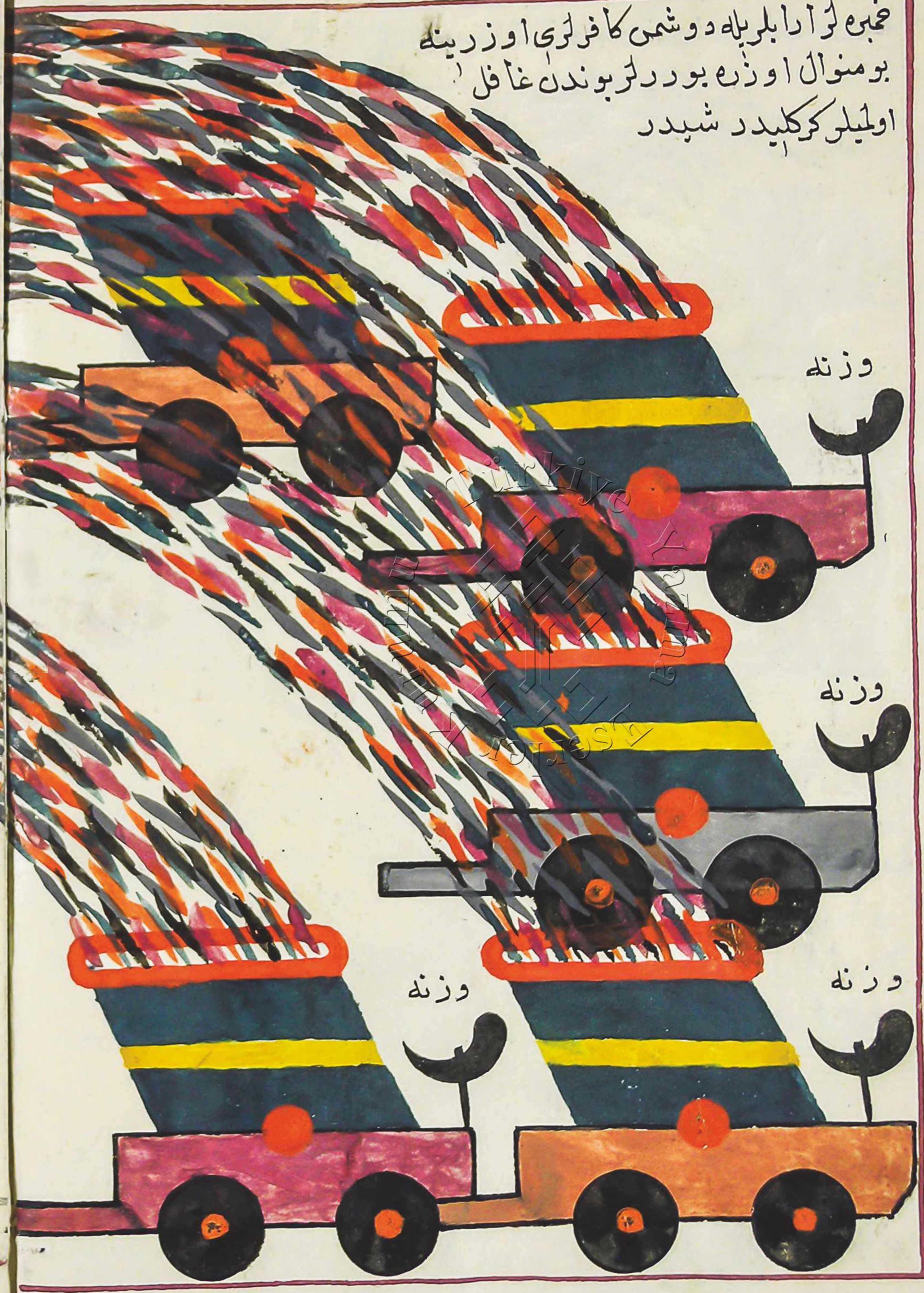
Library of the
 National Archives
 of the Islamic Republic of Iran
 Tehran, Iran
 1395

غبه لوكفار عسكرو
 اوزر لوبه بر قیلدن آتش
 و بریلوب آتدوغی صورت
 بومتوال اوزره اولور

مزبور الوی حوانلری دو شمن اوزرینه وارلقده
 بومتوال اوزره یور یوب حرکت اتمک لوزمدر اما مزبور
 غبه لوسا رومان کبی طپراق ایله دولدر مق اولمز زیرا طپراق ایله دولن
 ابکی اوچ کون دولور درسه باروش بوزار نمناک اولور پشرو ایله
 دولدر مق لوزمدر اندن غافل اولغیه زیرا بزم غبه جیلریمزانی قولدغوزلر
 بونلردغی دو شمن اوزرینه غبه لوبیک نمناک اوزره اندوکن کوستر مشمدر

خبره لڑا اربلر پله دوشمن کافر لڑی اوزر پینه
بومنوال اوزره بودر لڑ بوندن غافل
اولیلر کر کلیدر شیدر

وزنه

وزنه

وزنه

وزنه

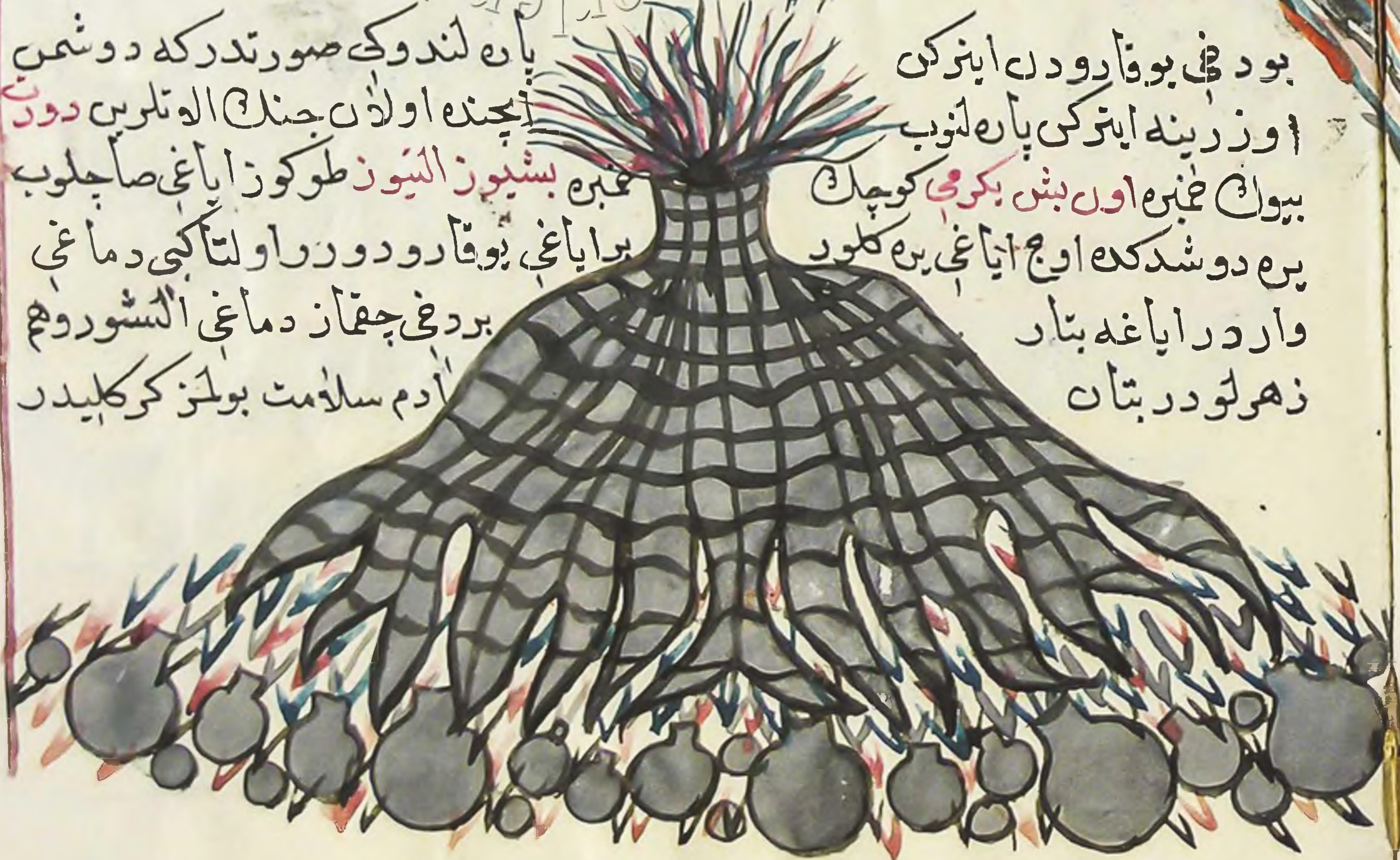
فوجی غبر سینک ایلوب یوقارودن اندوکی صورتدر
پاره لشمشدر

بود فی منوال
مشروع اوزده در

پاره لندوکی صورتدر که دوشمن
اچنده اولان جنده الو تلرین دور
غبر بشیرون الیوز طوکوز ایاغی صاچلوب
برایاغی یوقارودور اولتاکی دماغی
برد فی چقماز دماغی الشوروه
ادم سلامت بولمز کر کلیدر

بود فی یوقارودن اینرکی
اوزرینه اینرکی پاره لئوب
بیوان غبره اوج بش بکرمی کوچک
یرم دوشدکه اوج ایاغی یرم کلور
وارور ایاغه بتار
زهر لودر بتان

بود فی قوی غیبه سپیدر دوشمن زیاده جذرا یلدوکی جنک الوتیدر
 قند به قلعه سنده دائماً دوشمن عسکر اسلام اوزرینه اتار
 دی بشیون غیبه اتمقدن اون قوی غیبه سی اتقی یکدر
 خصوصاً کچه ایله طابور اوزرینه الی قوی غیبه سی
 ایلورسه ایچنده اولون دوشمنده اصله حرکت
 مجالی قلز زیاده کر کلیدر انجق اهل نادر در
 بلورز دیرلر اما حال بوکه بلز لر واهلنه
 د فی مراجعت اتمزلر

توفنگر در

توفنگر در

بوقاوردن اینرکن
 دوشمن اوزرینه ایکی اویج
 مزارق بوی قالدنجه توفنگری اتار
 بعد بره دوشدکنه ایچنده اوله ن
 خیره لری دوشمن اراسنده هربری بیرده
 پانه لئور غریب جنک الای تیدر طا بورچنکنده
 زیاده له زمدربو ایکی جنک الای بری
 دخی فوجی خیره سیدر اول جلدن زیاده
 کر کلیدر لکن اهلی قلمدی همان سوز صتار لری
 وکسه ده سوال ایلزکه زیر کورمدیلر بلزلری
 واکر بللرایدی محکنده نه ایش کوردوکن اربابینه
 هر در لور عایت اولئوردی

بود فی سبت غبره سیدر یوقار و دن اینرکن توفنگری اتلدو غی صورتد رکه فرنگ
 کفره سی بوکافار غشور بر لر یعنی ترکیه قره قوش دیکدر ایچنده ایکی اوج سفر غبره
 سی واردور اونر وقتیه کلور ویش اون دانه آل غبره سی واردور یگرچی قدرده
 توفنگ و اردور چنگه اتلد قدر اول توفنگری اتار بره اندکده
 صکره ایچنده اولون غبره لری برر برر پاره لئوردوشمن
 زیاده سیله حذر ایلدو کی شیدر اما بوندره دخی
 اسمی وارچسی یوق فیلسیدر کی اولشدر

توفنگرد

وزنه

وزنه

بود فی
 سبت خمی
 لرینک صورتیدر
 ولکن بویله کوسترمد
 مراد ایکی خمی ننگ بوی
 بری بر طرفه و ایکسی
 بر طرفه اولقدن مراد
 دشمانه وارد قدر شاشرمق
 ایچوندر زیر اخیم لری نظرفه
 کیدر بلز

توفنگر در

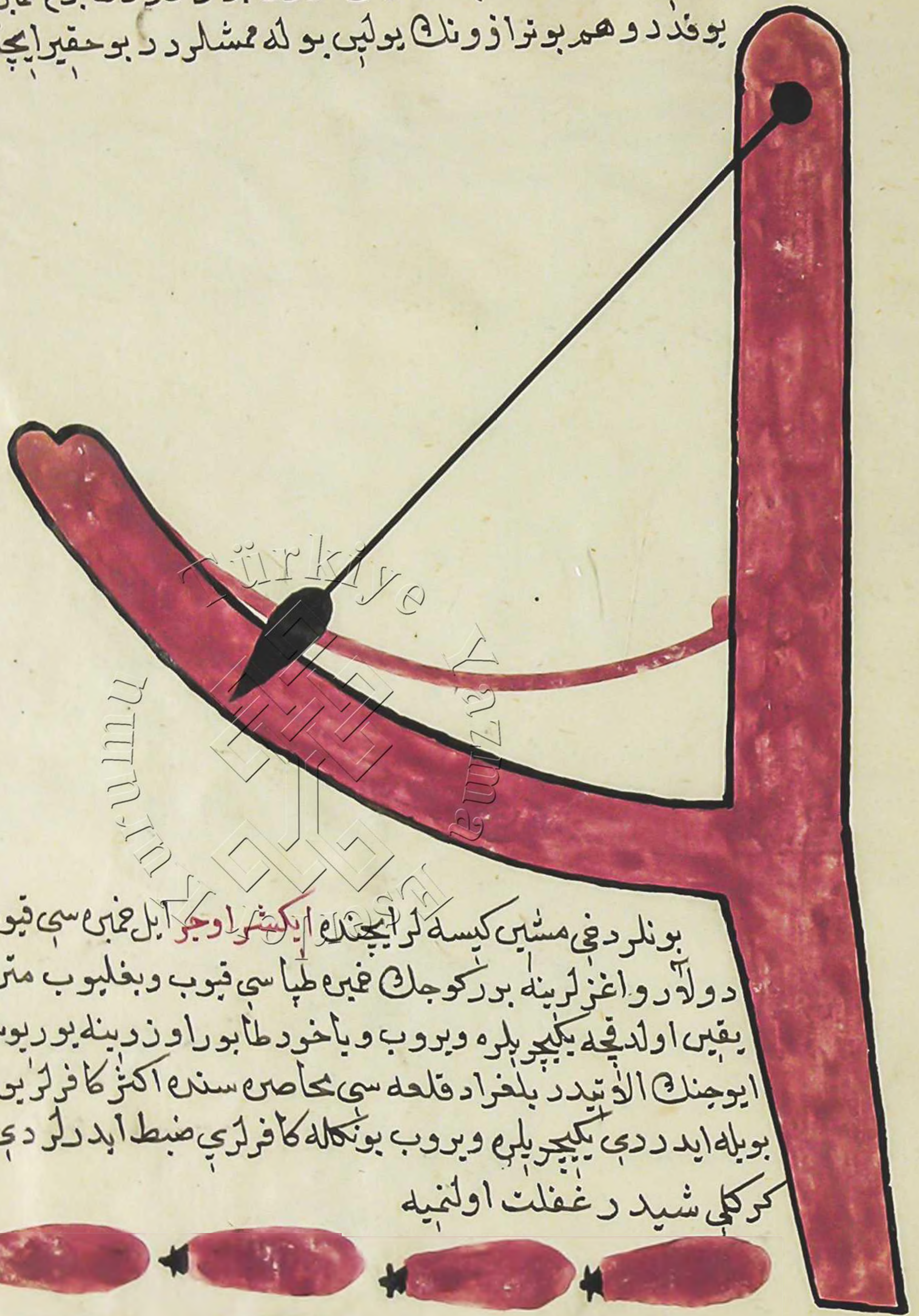

بودخی سبت
 مخبره لریدر که
 اتلدوخی صورتد ر
 واطرافنده اولون
 توفنگلری اتلدوخی صورتد ر
 تمام دوشمن اوزرینه کلادکه
 یوقارودن اشانغی اتار بعد
 بره انیرکه ایچنده اولون مخبره
 لری پاره لنور

وزنه

وزنه

بود فی طقسان حسابدن اولوق اوزره بوترا زوردر بزم غنیه جیلر عیزده
یوقدر و هم بوترا زونک بولیب بوله محساردر بو حقیر ایچا دایلدیم

بونلرد فی مشین کیسه لر ایچنله **ایکیشرا و جوایل** غنیه سی قیوب ایچنه یاروت
دولار و اغز لرینه برر کوجک غنیه طپا سی قیوب و بغلیوب متر سسلر بر برینه
یقین اولدقجه یکچر پلره و پروب و یاخورد طا بورا وز دینه یور یوش ایلدکه اتار
ایوجنک الؤتیدر بلغراد قلعه سی محاصره سنده اکثر کافر لر یوروش ایلدکه
بو یله ایدردی یکچر پلره و پروب بونکاله کافر لر ی ضبط ایدر لر دی زیاده سیاله
کرکلی شیدر غفلت اولتمیه

و بود فی طقسان حسابندن زیاده سیله قوله بحق ترا زود در بزم غنیمت چیلر بیزده
 بو یوقدر و بوله ملر پیر منز لیں کوزل اکنا در بو حقیر ایچا د ایلسن در
 بزم غنیمت چیلر بیز طقسان حسابندن ترا زوکسه ده بو قدر بوند اوله
 طرافتی کسه اکنا مشدر

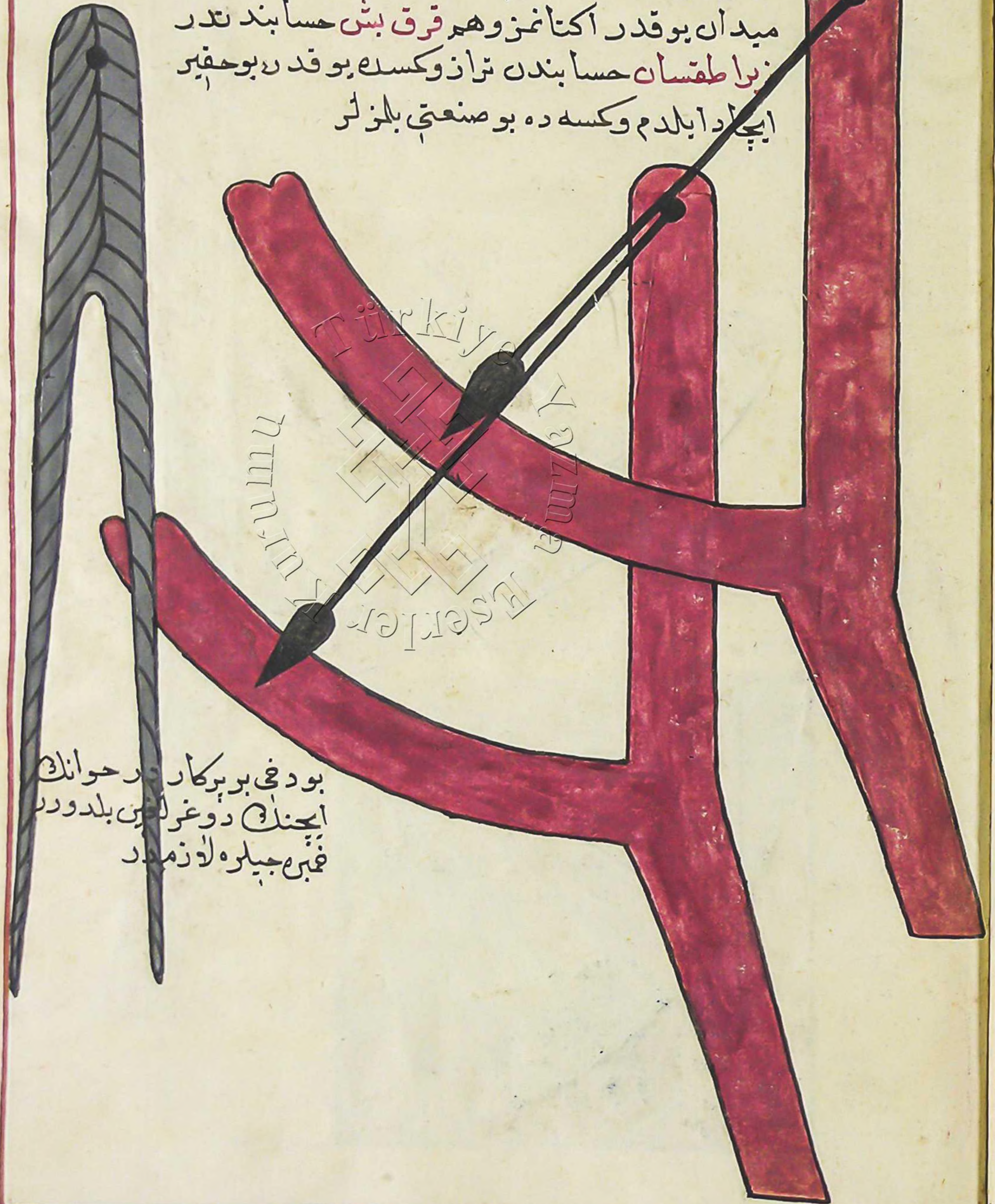

بونلرد فی حوانک
 اینه لری و بور غوری
 و کچه لری بومنوال
 اولور

مزبور ترا زوقرق بش
 حسابندند در اکنا مز بزم غنیمت

چیلرین قوله ند قلری بودر

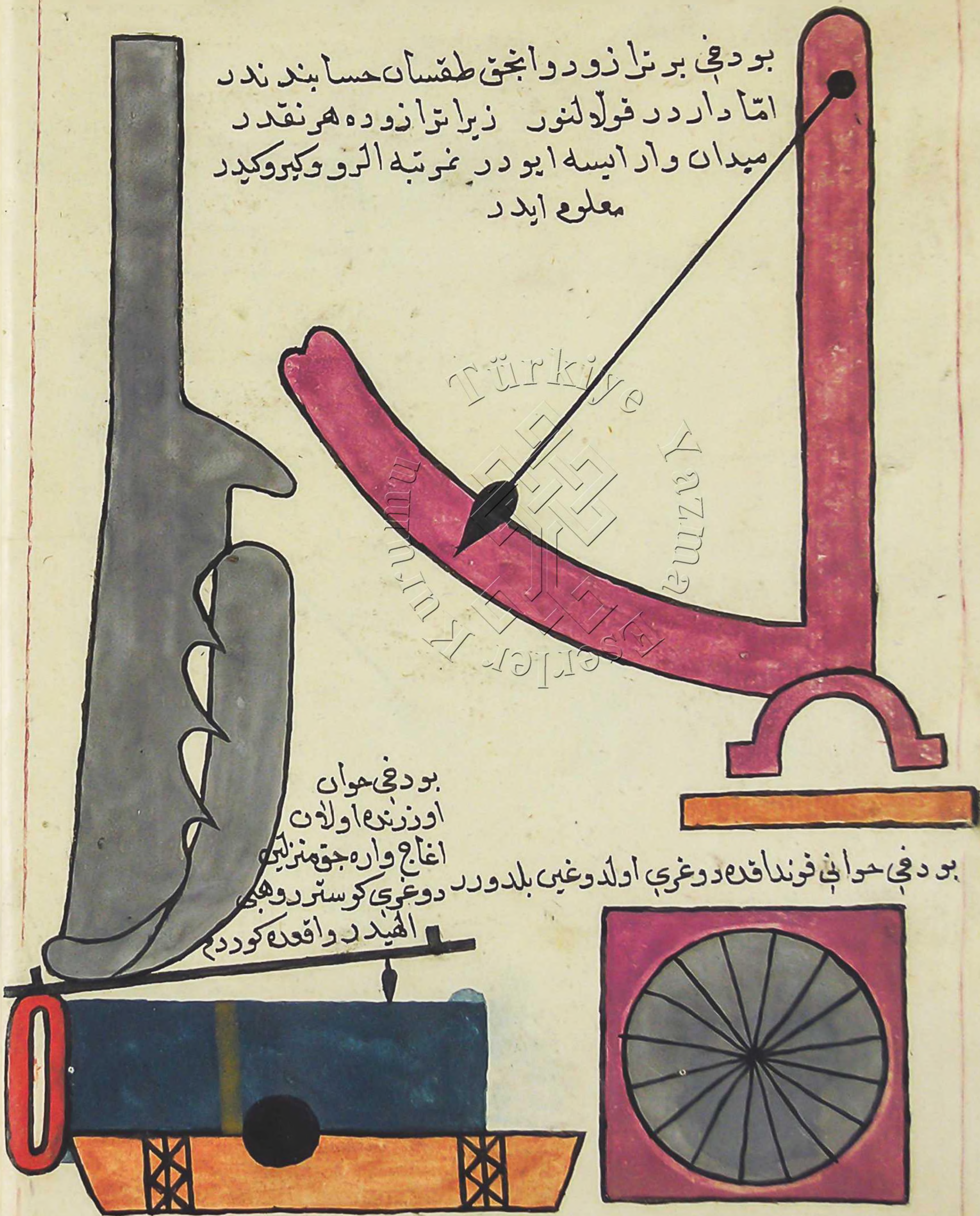
بود فی طقسان حسابند اولی اوزره میدانلی برتراز و در که
 اصلا تحلف ایلمز و الدتمز و چینی حسابند ایسه بلد در قوله پنج
 شیدر اما شمدیکی استا لرجبند برتراز و چقارر بقر کویا که
 کز لو بقرا صد کند و دخی بلز نمزیده در مادامکه تراز و ده
 میدان بو قدر اکتانمز و هر قرق بش حسابند تدر
 برا طقسان حسابند تراز و کسه بو قدر بو حقیق
 ایچاد ایلام و کسه ده بو صنعتی بلز لیر

بود فی بر پرکار بر حواند
 ایچندک دو غولین بلد و در
 غیر جیلره لوزمدر

بود فی بر ترا زودر

بود فی بر ترا زودر وانجق طقساں حسا بند ندر
 اما دارد در فولد نور زیرا ترا زوده هر نقدر
 میدان و آرایسه ایودر غربه الرو و کپرو کپدر
 معلوم ایدر

بود فی حوان

اوزنده اولان

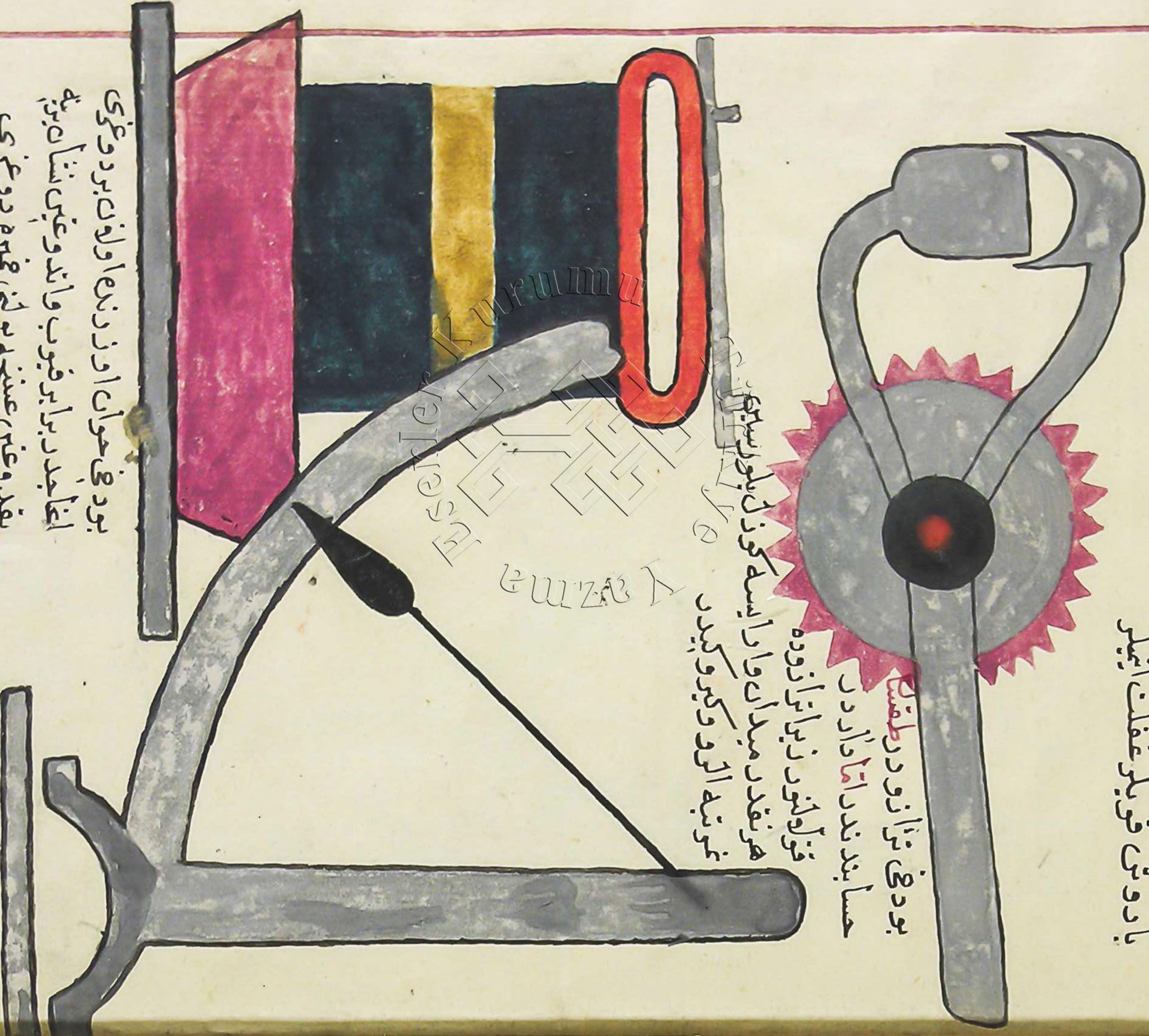
اغاج واره جوق منزلی

دوغری کوستر ووهی

الهدر واقعه کوردیم

بود فی حوانی فوندا قده دوغری اولدوغین بلدورر

بودنی بود و وات دیر لر فر ننگ دلخه نور کجه کی تنه در لر بار و وات احور الیه بلد در
 غفلت ان قوتنه در ما و امکه بر عینه چی بو نلر چی بلیده اند و غی غیره ننگ اصلو بو ایلی
 بو لکر زیر اهر بار و وات بر قوتنه دکلا در اکا کوره بار و ش بو فلقی کر کدر اند فلقه
 بار و ش قوی لر غفلت ایتمیلر

بودنی ترا زو در طمسه
 حسا بند ندر اما داد در
 قوت لر لغور زیر ا ترا زو ده
 هر نغدر میدان وار ایسه کوزک بلور سیرتک
 غو نینه الرو و کیر و کیدر

بودنی حوران او زرنده اولون بر و غری
 اغا جدر بر ا بر فیوب و اند و غی نشان بر نه
 بقدر و غی عینجه بو ایلی غیره در و غری
 اولد و غی کور ستر بو بر ا بو صنعندر

بونلرد في عربيه اوزرنده اولان غميره لربو منوال اوزره در عثمان اغا ايله ايجاد
 اولندي **اتا** قوله عنده كوچلك واردر ابتدا نعل قران سنه سنه چقر قلی
 ياپدوردق چنگه اوردوي هايون اوزرينه طابور كلدكده بو حفير غميره جي وکیل
 ايدم غميره لرايله طابورك بر طرفنه يتشدكده تولا نعلقدن كوچلك اولغله عربيه لرا
 اوزرنده غمير لري اندر يروب اغرنه بر ابرطاش دولدر وب هان طوب واري اتلر

اولطرفك كفاري منهنم اولوب طوبلري
 براغوب فرار ايلديلر شاهي طوبلر ايدى
 وافر كا فرهاون اولدي انجن عربيه
 لرك فائده سي بودر كه تزيه بنشور
 وارر سين **اتا** هر زمان

عربيه لرا اوزرنده اتق
 اولت زيرا پچارلق
 ظهور ايدر غفلت
 اولغيه

زير اطمشوار قلعه سنده
 بو حقير غيره جيلراوزرينه
 خليفه ايدم باريشق سته
 سنده هرکس باريشق در
 ديواسوره او تور رکن **البي**
القش بيك مقدارې نجه
 کافر لري **ويکوي بيك** قدر
 مجار کافر لري بر صباغ طمشوار
 قلعه سني محاصره ايدوب قلعه
 مزبور دن **بيک** قدر سرحد لي بش
 يون قدر طاطار عسکر لري جمله
 طشه اولوب کفاره قارشودور
 مجار يوردوب و بزدي اول
بيک سرحد لي و بشيون طاطار لري
 قارشولد قده حوانلر اغز لرينه برابر
 طاش دولدور ب طوب واري انش
 ايلدکه دو شمن شاشوب يوز چور پرد
 قرال اولون راقه و چسه او غلوياره لوب
 اسير اولدي **امدي** بو نصيحت در صلح
 اراسنده کفارن جيله سپچو قدر
 بوندن غفلت اولتميه

وزندد

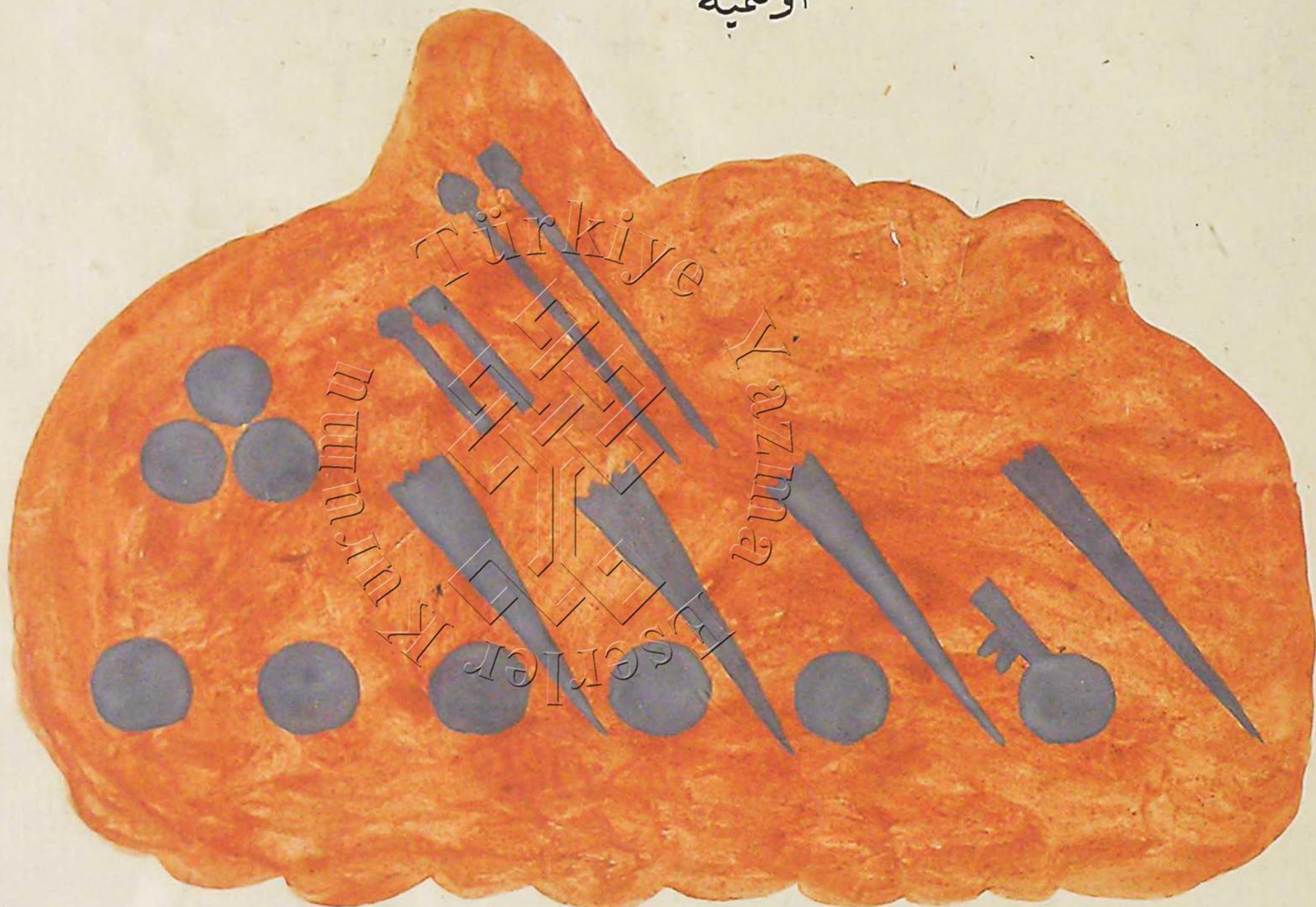

وزندر

بودنی
 کچه ایله
 طا بوراوردنه
 بش او و حوانه
 طاش دولدور
 دوشنک زیاره پله
 صفلدوخی شیدر محلی
 دوشد و کده غفلت
 اولمیه

مزبور حوانی
 طوپ و آری
 طاش دولدور
 اندوخی صورت درکه
 محکمه و شمس دین عسکر
 اسلامک اوزرینه الایلرین
 بغلیوب کلدکه بومنوال آتش ابدکین
 انشاء الله تعالی دوشمن منہزم اولمسنده
 سبب اولور سین صورت مزبور دوشمن
 اوزرینه غبیر لرایله طاش اتمق حوان ایله نمونال اوزره اولدوغنی کوستر لمشدر

بوقیادر بواجپنده کی اولتریدر اقصا ایلدکره غفلت
اولغیه

قلدی تعمیرینه مباشرت ایلدکه اصلا بر برده طاش یوق
قلعیه صرف اید جگ **دنی** کیرج بقجق هر نقد رمزارلق
وار ایسه طاشلرین دوشپروپ کمنی کرج و کمنی دیواره
خرج ایدوب **اما** بر وجهله نه کیرجه وند دیواره طاش
یتشمز عاجز قلد قد بو حقیق برتد پیرتدارک پیدا
ایدوب جمله قیالری **اوج** دورت کون ایچنده پاره لیوب
مراد اوزره قلعه یا یوب بنا سنه و هو کیرجینه صرف
ایدوب قلعه مزبوری تمام ایلدی **حق** کورجست
سفرنده سر عسکر خلیل پاشا ایدی سفر عود تنده
فرسا دطاعی دیرلر برطاغدن اشوب ارض روم طرفته
کتمک مراد ایلدکه **اما** اول طاغ بوتون طاشدن
ایدی عربلر بر وجهله کتمک یوق مزبور خلیل
پاشا ایسه بزم بلغراد ده اولون حکا عمزی بلور
قلعیه طاش پیدا ایلد و کزی بلور ایدی بو حقیق
وطا طار صالح پاشا ایله تعیین ایدوب **اون** کون ایچنده
قیالری پاره لیوب عسکر اسلام و عربلر فاهیت
اوزره کچدیله **منوال** اوزره تدارک ایلد و کم
صورتدر **اما** بودنی **ایکی** منوال اوزره ایتیلور بری
تمام یاروش قوید قد نصکه افق طاشلر دولدورب
اوزرینه التی دوکمه ایله ایتیلور **دنی** بر فنج نوع اوزرینه
دنی ایتیلور حلا حوتن قلعه شی بنا اولند قد حندکنده
اجرا اولشد

و پروپ هر نه یوز دن حرکت و تدارك اید رایسه فرمانم
 انك اوزرینه در دیو فچنکه دو تنای هایون حانییه
 واروب و بر طرفندن دولا نوب کفار عجا بزم اوزرینه
 اولسون دیو خوف ایدرکی تمام صولورین الدقه
 دو تنای های یون قلد و رب برج میل اوزاد قد نکره
 مکس اقامت ایدوب اول وقت مرحوم پدریم یوسف
 پاشایه جواب ایدوب ایدرکه ای افتدح پادشاهزاد
 پد قولند حظ شریفی وارد در امر ایله جمله دو تنای
 هایونده اولون پاشا لری و بکری و سایر عسکر لراوزرینه
 باش اولن لری جمع ایله حظ شریف قرائت اولسون دیدکه
 قودان پاشا و سایر خلق مختیر قلوب فچنکه مجلسی برپه جمع
 اولوب قرائت اولند قد نکره سر عسکر اولون
 یوسف پاشا سنسناکه حانیه قلعه سنک فتحی ایچون
 امرهایونم اولشدر مرادم مالطه دکلدن مرادم
 حانیه قلعه سنک فتحی سکدن اسیر و یا باشک دیو
 اولوقت کچه ایله کپرود و نوب بر باش قلعه مزبور
 یقین بر محلنه بنا شوب و کپیلر ده اولون عسکر اسلام
 هر نقدر وارایسه طشرایه دکوب و تدارك اولون
 متان لری جمله طشر چقاروب قلعه مزبور واروب
 نرد بانلرایله اوکوچه طولبالر یوروده رن قلعه نك
 فتحی مینراولدی **الحمد لله تعالی** بردخی بر غریب
 صورتدرکه مرحوم و مغفور جعفر پاشا بلغراد قلعه
 سی محاصره دن قورتلد قد اصلا دیو را نری هیچ بر طرفنه

بودن بر نردیاند که اکثری فرانسز لر قولا نور لر انجق
مرحوم پدرم **قرق** سنه قدر باشد اوده قیودانی
اولوب قچنکه مرحوم ومغفور سلطان ابراهیم خان
طاب ثراه زمانده یزقر لر اغاسی کیمه کیروب مصره
کیدرکن قورسان کافر لر ی التوب حانییه کتوروب
پادشاه عالمپناه حضرت لر ی ایشدوب زیاده سبیله غضبه
کلوب البتد بو حانییه قلعه سی فتح اولمسنی استرم
دید ی مرحوم پدرم یزقر قلعه ناک فتحده بولنوب
حتی قره جهتم نامنده **اوج** قلیونکه بیوکلکه مثل بولنمز اول
محلده قیودان خلیل پاشا امش حتی قلیونلر
نصوب لر ی تر سحانده یازیلدر مرحوم پدرم عزت عرف
اولنوب مشواری بلکوا اولغله پادشاه عالمپناه حضرت
چاغیروپ حانییه ناک فتحنی سندن استرم دیدکده
مرحوم پدرم جواب ایلدیکه اگر مرادک مزبور
قلعه المق استر سنک بودنی حانییه ادین اجماز سین
برغیر ی نامله سفر ادین چقاراسین مالطه نامین
چقاروب کرکی کبی لوازمین تدارکین کوروب مزبور
نرد یانلری اولحلده وافر یایدیروب خلق مایکند
نرد یاندر لر اولرده اولون نرد یان صانور لر **امتا**
دکلدر **امدی** بر عظیم دونما ایله یوسف پاشا
نامنده بر پاشا قیودان وه سر عسکرایدوب **امتا**
بواحوال حانییه قلعه سنک فتحی ایچون اولدوغنی
کسیه بلدر میوب خط شریفی مرحوم پدرم

قلعه کقاردر

غیره غنوال اوزره قونلادوغي
زياده سييله گوكلي شيدر
بومنوال اوزره
اوليه لربوندك

كقاردن قلعه سي البته كيروب
صوره تن كوسترلشدر محلند
ديوارن طاشني چقاروب غيره
قونلادوغي صور تيدر غافل

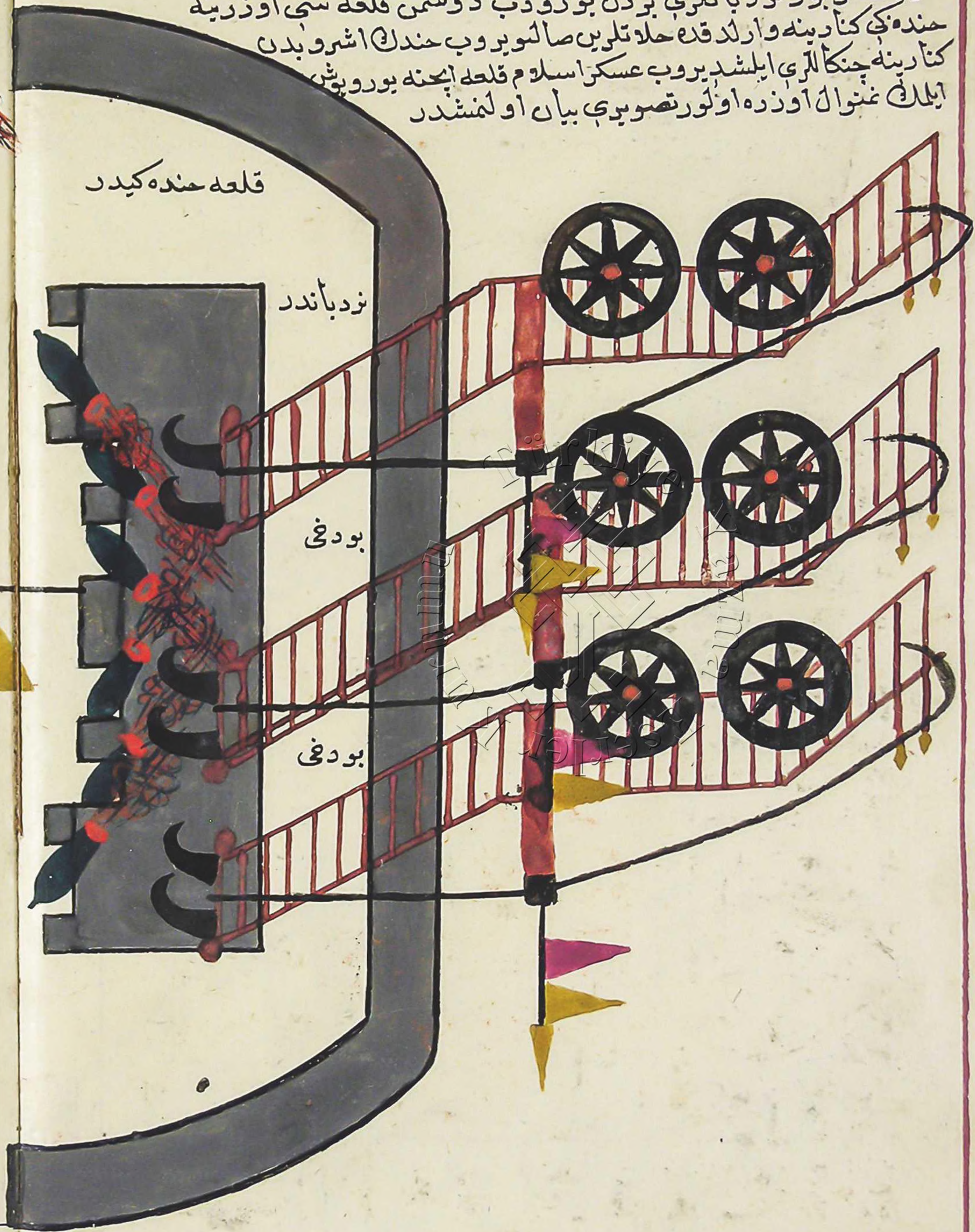
صورت مزبور نزد بانلری بردن بود و در دشمن قلعه سی اوزرینه
 حنده کی کنارینه و اردقه حلا تلرین صالویروب خندک اشرو بدن
 کنارینه چنگا لری ایلشدیروب عسکر اسلام قلعه ایچنه یوروپوش
 ایملک غنوال اوزره اولور تصویر بیان اولمشدر

قلعه حنده کیدر

نزد باندر

بود فی

بود فی

Türkiye
Eserler Kumpanyası
Yazma

رحمة الله عليه امدی بومرتبه تطویل کلام ایلمدن مراد بوندن برقی
 حصه واردر بر بویه چنگه بردوشمن اوزرینه سفر ایلمک مراد اولندوغی
 زمانده برغیری طرفده کوستر مکده چوق ایش وار زیر امراد اولنان دوشمن
 غافل بولنور بو بویوند بپردر بودغی بر محکند نرد بانلری نه ایشه
 برادوغین بلدورر اما مزبور نرد بان بورد مک لوزم کلدکده او کچه
 اوج و یادورت غرانده طولیا بوردومک لوزمکه حتی بد نلوزده اولون کفار
 حاکسانچا مادامکی بدندن کفار ی قاجر مدقجه

نرد بان بوردومکه قومز زبر اقلعه بدی اوزر
 کافر لری حاشله لیکه نرد بان بوردوب دیایلین
 مزبور نرد بان حندق اشروندن بدن کتارینه قانجه
 الشدی پروپ اوزرندن عسکر اسلام بوردوبوش
 ایلمدوکی زمانده الکرند طولیا لرایله بوردوبلرکه
 کفار بدن اوزرندن قجه والابویه اولمزایسه
 چوق عسکر اسلام هلاک التور بوندن
 غافل اولیه لکر کلی شیدر

اندر ردی محالند اندن غافل اولیہ سین **دفی**
 سفرهای یون واقع اولدوغی زمانده یوله کتور مجده
 مهتات نموال اوزره لوزم اولور و تدارک اتمک
 کرکی بی بیان ایدم **دفی** چنکه عسکر اسلام سفر
 های یونه مأمور در **دفی** خیره بی باشیلر اکا کور چند
 اولتورین زیاده سیله تدارک اتمک لوزم در
 هر در لور دن **دفی** چنکه قلعه ایچنده محاصر اولدوقده
 زیاده سیله توفتکل طولبار **دفی** خیره بی پچا ورالر
 زیاده سیله کر کلیدر **دفی** چنکه بلعرا د قلعه سنی کفار
 کلوب محاصر ایلدکه اصلاد دیوار اثری قلده هر چنکه
 کد کلردن کفار یور و یوش اتمک مراد ایلدوکی زمانده
 طولبار و پاچور ایله ضبط ایدوب یور تمدک زیاده سیله
 کر کلیدر **دفی** انجفی ایچمزده بو احوالی بیلور ادم قلده
 محاصرند و قلعه فتحند **دفی** ادرین اشدیورلر **هان الله**
تعالی جمله من خیر وین **دفی** و تدبیر لریمزی تقدیرینه
 موافق ایلیه **سید کائنات محمد المصطفی صلی الله تعالی**
علیه وسلم حرمتنه **دفی** و چهار بار کوزین رضوان الله
تعالی علیهم اجمعین حرمتنه **دفی** هان بر باش قلعه مزبور
 صا ریلوب اول محله مزبور نزد بانلری هر محله خندک
 اشرو یور و دوب بدن دیوار پنه دیایلر کفار پنجه ابر
 چکین بلیبوب عسکر اسلام اچرویه قبولدیلر قلیچ
 اوروب **الحمد لله تعالی** قلعه مزبور ی فتح ایدوب
 و سر عسکر اولون یوسف پاشا **دفی** شهید اولوب

اون كوندۀ طاغلك طاشني لغما يلبوب پاره ليوب
عسكرو بول پيدا اولندي غنوال اوزره تدارك
لازمدر انون دفي تصويرين بيان ايدوب كورستر
مشمدر كه بر محله غبیره جيله لازمدر دفي لغم
صوچوغي غنوال اوزره و طيا سي نوجهله بغلنور
صورتی بيان اولندي **دفي** قنكر عسكرا سلام
اوزر ينه دوشمن بورو پوش ايلد كده اول محله
حوانلوي اغز لر ينه برا بر طاش دولدور و ب طوب
واري اتش ايله كقارن بوزی چوير مسه سلب
اولور سپين آندن دفي غافل اوليه سپين **دفي**
غبیره لوطيا سي سفرها بونه كتور ملك لازم كلكده
غنوال اوزره كتور ييلور شمدي انك دفي اسمي
چسمي يوق قبيله سپيدر همان شمدي طيالري
دولدور لر اول سوال بوله كتور لر اول طيالر
بولد بغور دن استيدن بوزلور اصلو حكی قلز
غيري تدارك نه لازمدر ييلور ادم قلدي
تداركين بيان ايدم **دفي** غبیره قوندا قلرين اردند
واو كوندۀ قولا قلی ايله سپين زيرامان بلا ايله قولمغه
اسان اولور **دفي** اوزاق منزله غبیره اتق لازم
كلد كده بيوك حوان ايله كوچك حوانك غبیره
سپين اتاسپين هر نقد منزل استرسك كيدر
بو حقبیره شام واليسى كورد بيرام اوغلي عربستان
چولند اوزاق منزله عرب اشقيا سي اوزر ينه

تبدیل ایلشدر محلتده زیاده سیله کرکلی ایشدر
 حتی مرحوم و مغفور سلطان مصطفی خان غازی
 طایرازه بلغراد کلاکک تعجب ایلدی مرحوم قوجه
 ابراهیم پاشا بلغراد سرعسکری ایدی سئوال ایلدکه
 برکیجه بو حقیقی کتوروب زمین طرفه طوغری اندر
 دخی کیجه ایله بتون اتشلی کوستر اول دخی غنوال
 اوزره ایتلور کفاره برمه ایت کوستر صورتی
 غنوال اوزره اولور یا زلمشدر **دخی** غنیه ایله لغم
 مرتبه سند ایش کور ملک غنوال اوزره اولور
 زیرا برقلعه التنه وارلدقدن نریته لغم اقتضا ایلسه
ویا خود قلعه نك التنه صوجفسه و یا خود کسمه قیا
 اوزرنه اولسه **اگا کرکدرکه** غنیه ایله اتاسین
 اول محله کرن **برشر اپنو و یا خود** برطابیا **ویا خود**
 قلعه دیواری هرته اولورسه اولسون غنیه ایله
 ایتلور **اما بیون** غنیه لوزمدر **ایکیوز و قیه کلور**
اوجیوز و قیه کلور هر نقد بیون اولورسه
 اولسون غنیه ایچنده اولون **بش** و قیه بادروت حکمی
 لغم ایچنده **اون** قنطار بادروت قدر حکم ایدر
 انک دخی تصویرین بیان ایلشدر **دخی** محلی دوشر
 غنیه چیلره دیرلرکه شو طاشی پاره لیس دیرلر کورجستان
 سفرند فرساده طاشی دیرلر کوه الد ز طاشنه قارشو
 عظیم طاشی برطاش و آرایدی سرعسکری میز اولون
 پاشا بو حقیقی صالح پاشا ایله تعیین اولنوب **بش**

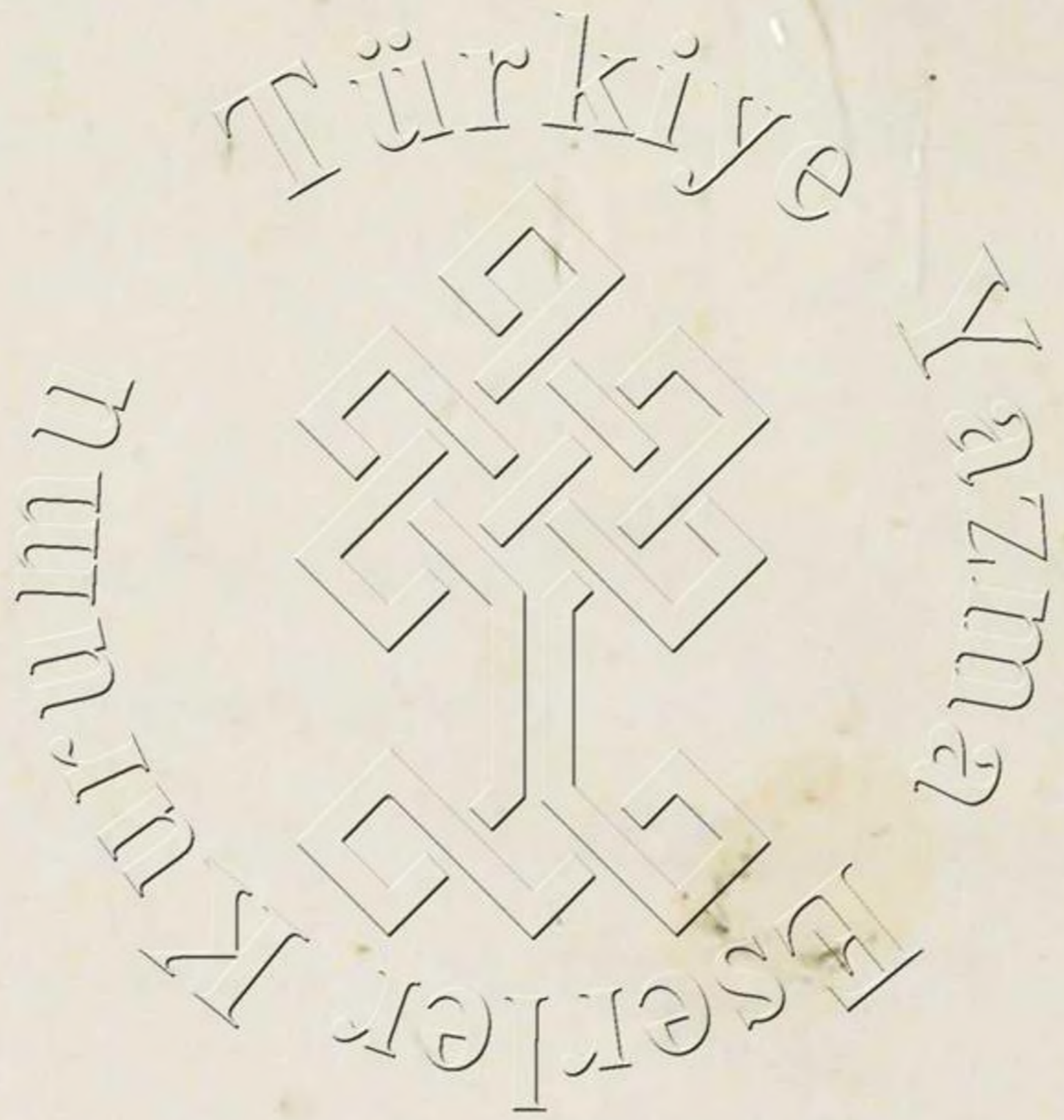
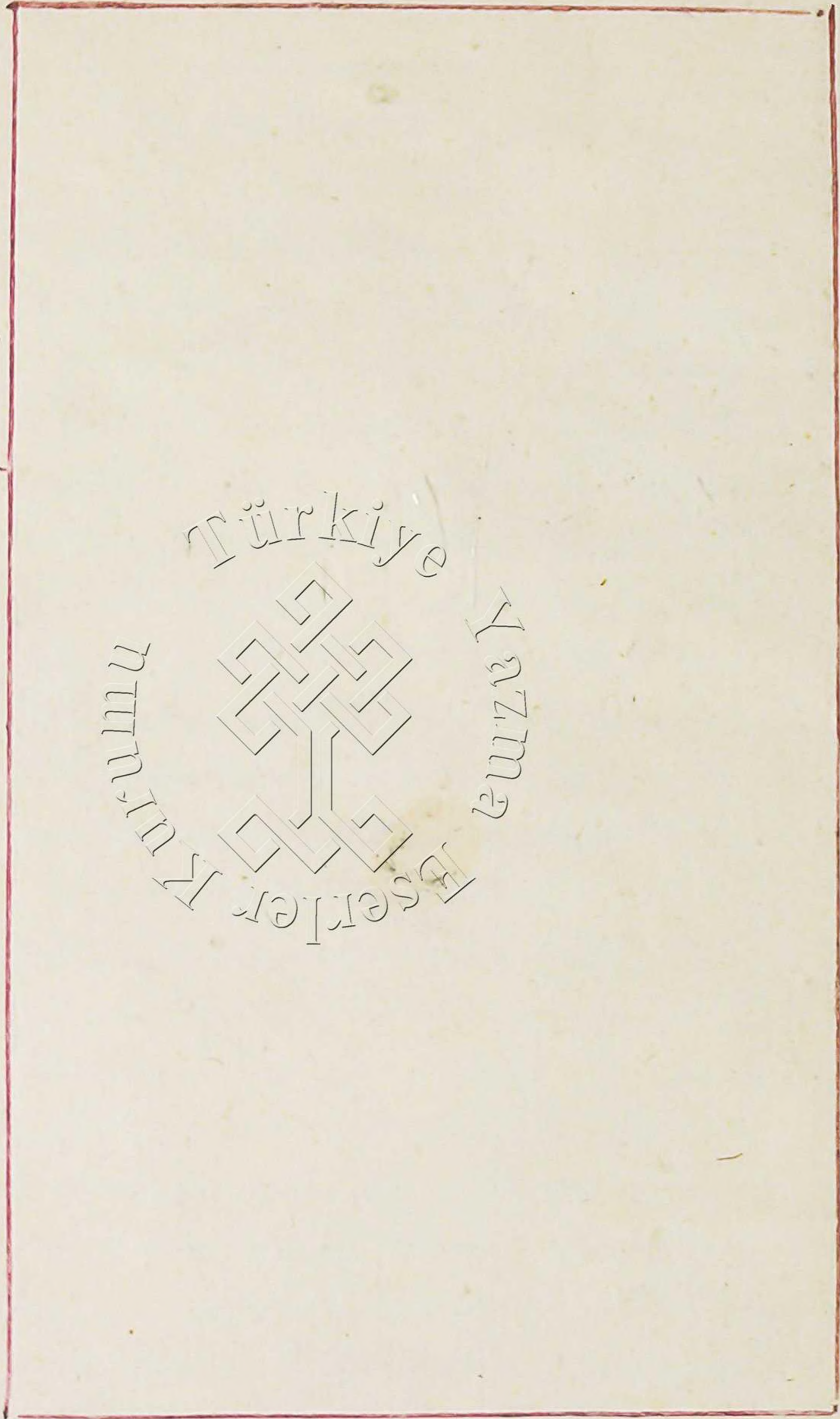
سؤال ایلز و بیار استا و لوده قلدی **دخی** نوجهله
 پاچور انک طاپاسی اولور ای بیان ایلدم **دخی**
الهی اغزی حیوان وارد بلغرادده برقلدن اشش
 الور غیره لرینک طاپاسنه اشش و برلزه همان فلیادن
 اشش الور غیره لرینک طاپاسی نوجهله اولور
 و نوجهله طولری بیان ایلشمد **دخی** توفنگلی طولیبانه
 نوجهله اولور و نوجهله طولر بو حقیقیر ایچا دایلمشمد
 ای بیان ایدوب و تصویرده کوستر مشمد **دخی** کیر
 طولیا کجه ایله کفارنک طاپوری و چرخ فلکی اوزرینه
 یور و یوب **دور** بش دانه بردن انشاء الله
تعالی او کونه برشی حائل اولور فرانسز طائفه سی
 فولد نوز لر غرانده طولیا دیر لردوشمنک چرخ
 فلکلرین یوزوب و یا قوب عسکر اسلام طاپور
 ایچنه قوبولور لر انک تصویرین کوستر مشمد
دخی سال اوزر نده غیره لر بندیر یوب دوشمنه قوشو
 نمسال اوزره درور لر بودخی محکمه کرکی ایشد
 حتی بلغرادده ایسلان قمن التنه نجه کفارینک **اون**
الهی قلیون کلوب بلغراد پی طوبلق مراد ایلدی مرحوم
 غیره فی باشی عثمان اقا ایله چام دیر کلرندن برصال
 پیدا ایدوب اطرافنی چیت اوروب و طپراق
 دولدوروب **ایکی** بیونک حیوان غیره سی بندیروب
 کفارنک قلیونلری اوزرینه وارد قده **اون** **الهی**
 پاره قلیون قوشوروده میوب ملعونلر قراری فراره

ایلشمدن اکنا نور او چینی دو شمه تخته سی بر طرفی الحق
 اولسه اول طرفه صلوات **بش اوان** قولاج دخی حوائج
 قونداق اوز رینه بر طرفی صلی اوله اولدخی صلوات
 بونلری زیاده سیله کوزتمک کرکدر **دخی باروتی**
 یوقلیه سین مرتبه قونده در پور و اندر لر یعنی
 نورچه کرته این قولاسین **اما** صکره بر در لو باروت
 دخی کتور لر کینه یوقلیه سین که زیر اولکه منزله
 بولمه سین اندندی غافل اولیه سین **دخی حوائج**
 طولدوروب برینه یادور دخیین زمانده زیاده جه
 بیون سیلر قویه سین **اما** سیلری حوانک اردندن
 اورمیه سین او کندن اوره سین اگر اردندن
 اور رسک حوان اش الدوغی بی سیلر ترا زوت
 بوزر و هر غیره کیر و اتار نجه کره متر بسده بلر لر
 چوقدر یکچیری متر سیلر ایچنه دو شر صکره باشدن
 چقار زیر کیرودن اولون سیلر دن حوان
 قیار زیاده کوزده سین حذر کرکدر **دخی خمیره**
 محالنه کون اتمق کلدکه نمقال اوزره ایتیلور
 تصویرین بیان ایلشمدن وسیت غیره سی نوجهله
 طولر و طایسی نوجهله اولور و ایتیلور بیان ایلشمدن
 شمده بونلرک اسمی وار جسمی یوق قبیله سیدر
 بونلر خور لقلرک قهر هلاک ایلیه چک چنک
 اشیا لر پدر **بشوز** غیره اتمق دن **بکری** اوتوز فوجی
 غیره سی وسیت غیره سی اتمق یکدر **اما** کسده

اوچینی فصل خبر جیلر صنعنی بیاننده در

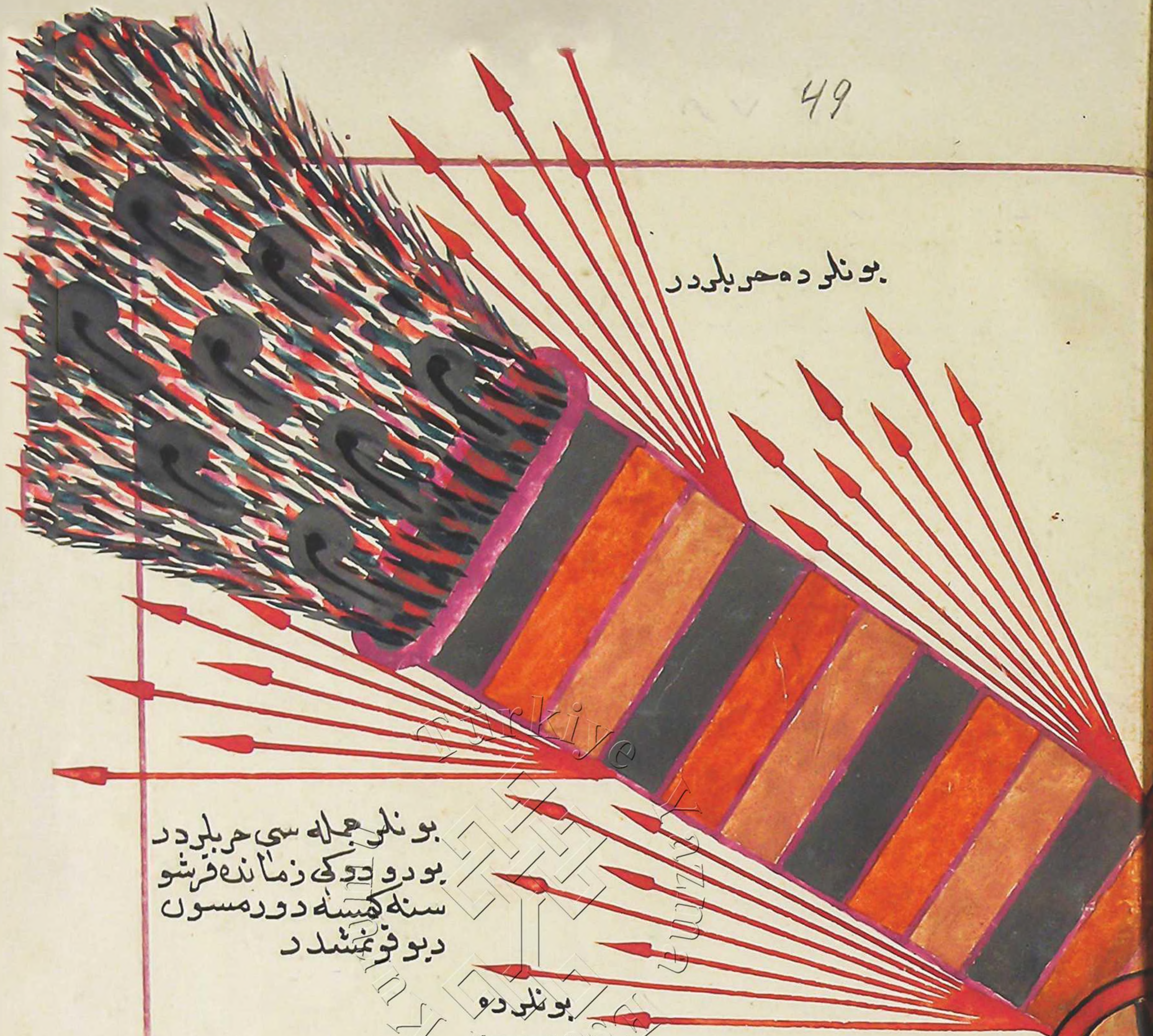
امدی بو حقیر پر تقصیر خبره جیلر او چاغنده خلیفه ثانی
علی بنده لری علم خبره نیک نجه صنعتلری و نجه فنلری
و نجه تصنیفاتلری کهنی اوستاد لردن کوروب
و کهنی سلف استاد لری ایجاد ایلد کله الات
حرب قتال اولوب امت محمد غزالرده و نجه قلعه
لرده خصوصاً طابور چکنده کفاری قهر و هلاک ایلدی
چک جنک مه تالی و نوجهله یا پوب تدارک اتمک
کر کدر بو صنعته طالب اولون کمنه لری چون
کره کی کبی هر احوالی بو محله **اوج** فصل اوزن و خیر و هم
تصویرین بیان ایلدم اوله خبری اوله نله **طقسان**
حسابکدن ترازو اولون میزان لردن مدر **ایکینی** باروت
احوالنی بللک کر کدر بولی ایله خبره اتا اوله ترازوده
میدان کر کدر جمله شمعی قوله نیلان ترازو لرق
بش حسابکدن اری خود مقدا سلف استاد لری
طقسان حسابکدن پیدا ایلشردر اما شمعی
استاد لری **طقسان** حسابکدن ترازوی یا پیغه چوق
کمنه لری بولین بولا مشدر جمله سی **رق** بش
حسابکدن قوله نور لردن کرچه د اردن قیل قدر
کوسنرر اما فرق ایدن مزسین **بش** اوله قولو ایلرو
ویا کیر و قالور کتاب مزبوده تخریر و هم تصویرین بیان

50

Türkiye
Eserler Kurumu
Yazma

بونلر ده حر بلردر

بونلر جهله سی حر بلردر
 بودو دوکی زمانده فرشو
 سنه کهنه دور مسون
 دیو قوشند

بونلر ده

مزبور غرانده طولبیا چکنکه قلعه اوز رینه حندک اشرو دن نردیات
 یورد ملک لوزم کلدکه ساره نردیان یوردومن او کچنه اوچ دورت
 غرانده طولبیا یوردو ملک لوزمکه بدنده اولان کفاری قاچیر لر
 بدن حالی قلکه اند نصکره یوردو یلر مادامکه مزبور طولبیا یوردومن
 برو جهله کفار سکانرد باخی ده یا مغه قومز زیرا بدن اوز رنده طولبری
 ونو فنکری کافر لر چوقدر زیاده سبیله ادم هله ایده ر ونرد باخی
 طوب ایله و توفنک ایله پاره لر ساره نردیان یوردو ملک قابل دکلد
 محکمه غفلت اولمیه

مزبوره غرانده طولبا دیر لر فرانسیز طائفه سی قوله نور دورت بش
 دانه سک بردن یا قوب کچه ایله طا بودن اوزرینه وارر طا بودی
 وچرخ فلک لرین یقار وار دنده اولون کافر لر یقار چان یقار چیمبانی یقار
 یدی سکر آر شون طوی وار در وادع کوده سی قدر فلک طیفی وار
 وایکیوز دن متجاوز قصه توفنگری وار در وانشی بردونته بره
 دکن یقار وایچده چقان اتش طاشی بله یقار و براد مک اوزرینه
 کسه بره امله سی سونیک احتمالی بو قدر ادمی دخی یقار

مزبور طولبانک فویروغنه اولون قوله ره هر برینه بررسردن کچدی
 ویکچری کیروب دورت پیش وانه مپین بردن طا بودن اوزرینه
 بوریده لر

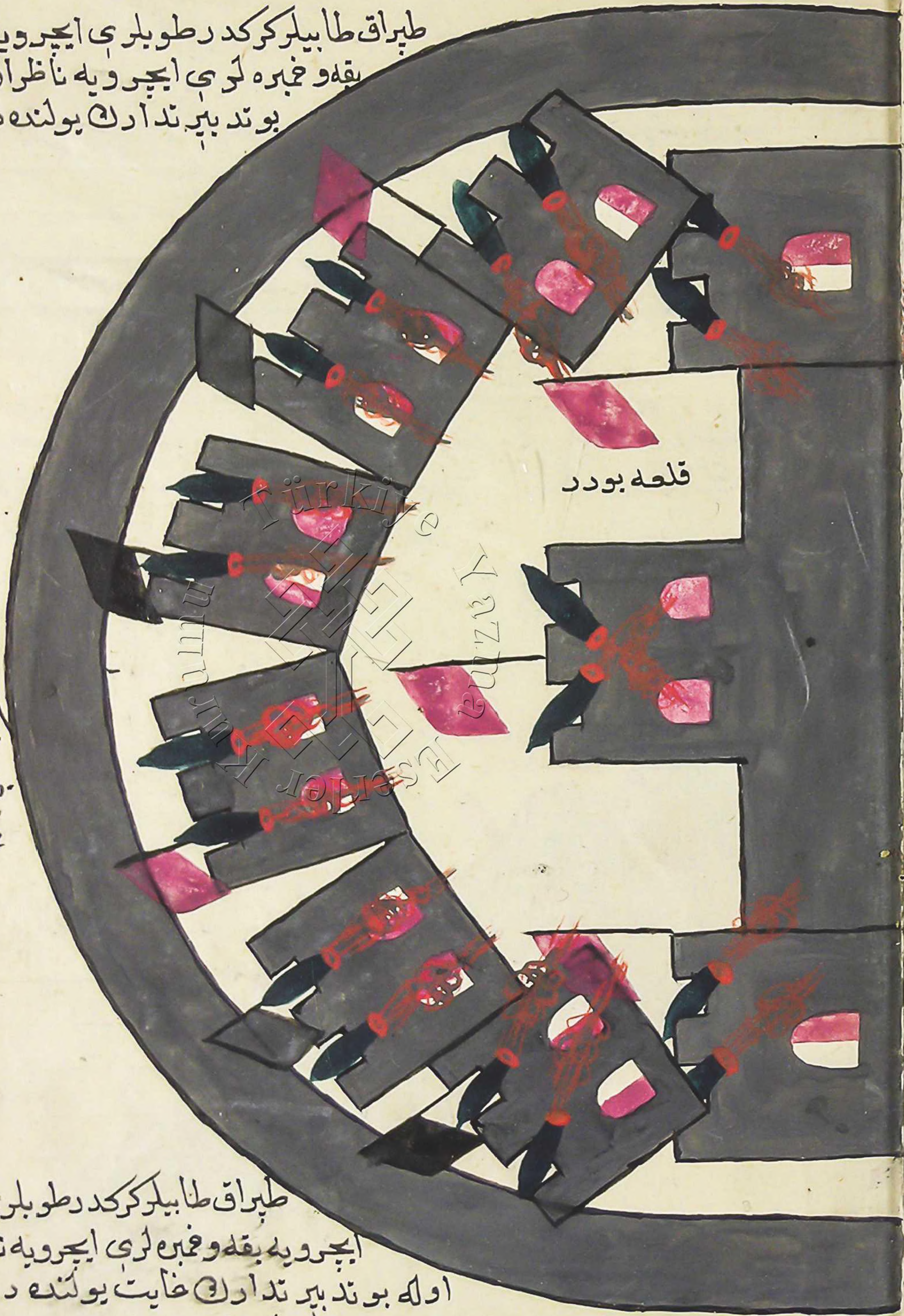
توضیح
 بودنی قولدر

واکی تکر لکی
 برعربه اوزرینه
 در

قولور بونلورد

بودنی قولدر

طپراق طابیلر کدر طوبلری ایچرویه
بقه و فخره لری ایچرویه ناظر اوله
بوند پیر تدارک یولنده در

قلعه بودر

بودر فی حند کدر

طپراق طابیلر کدر طوبلری
ایچرویه بقه و فخره لری ایچرویه ناظر
اوله بوند پیر تدارک خایت یولنده در

مزبور طولباری حقیر ایجاد ایلام هم
 آتش صاچر و هم بش اوان توفند
 اتار یور ویشلرده زیاده
 کرکلی چند الی بیدر

بوندر

آتشلر

بوده

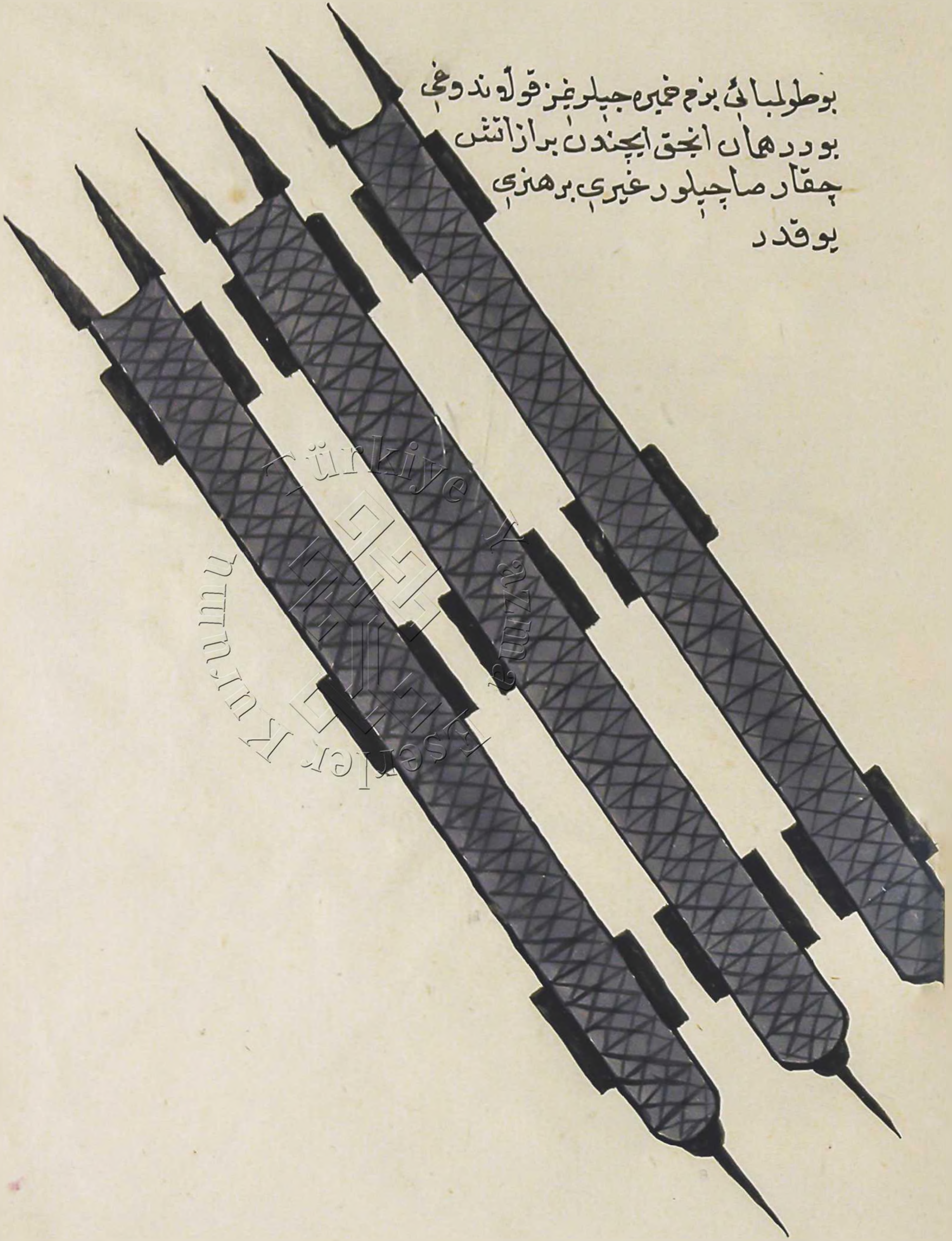
توفند

بوده توفند

بوده

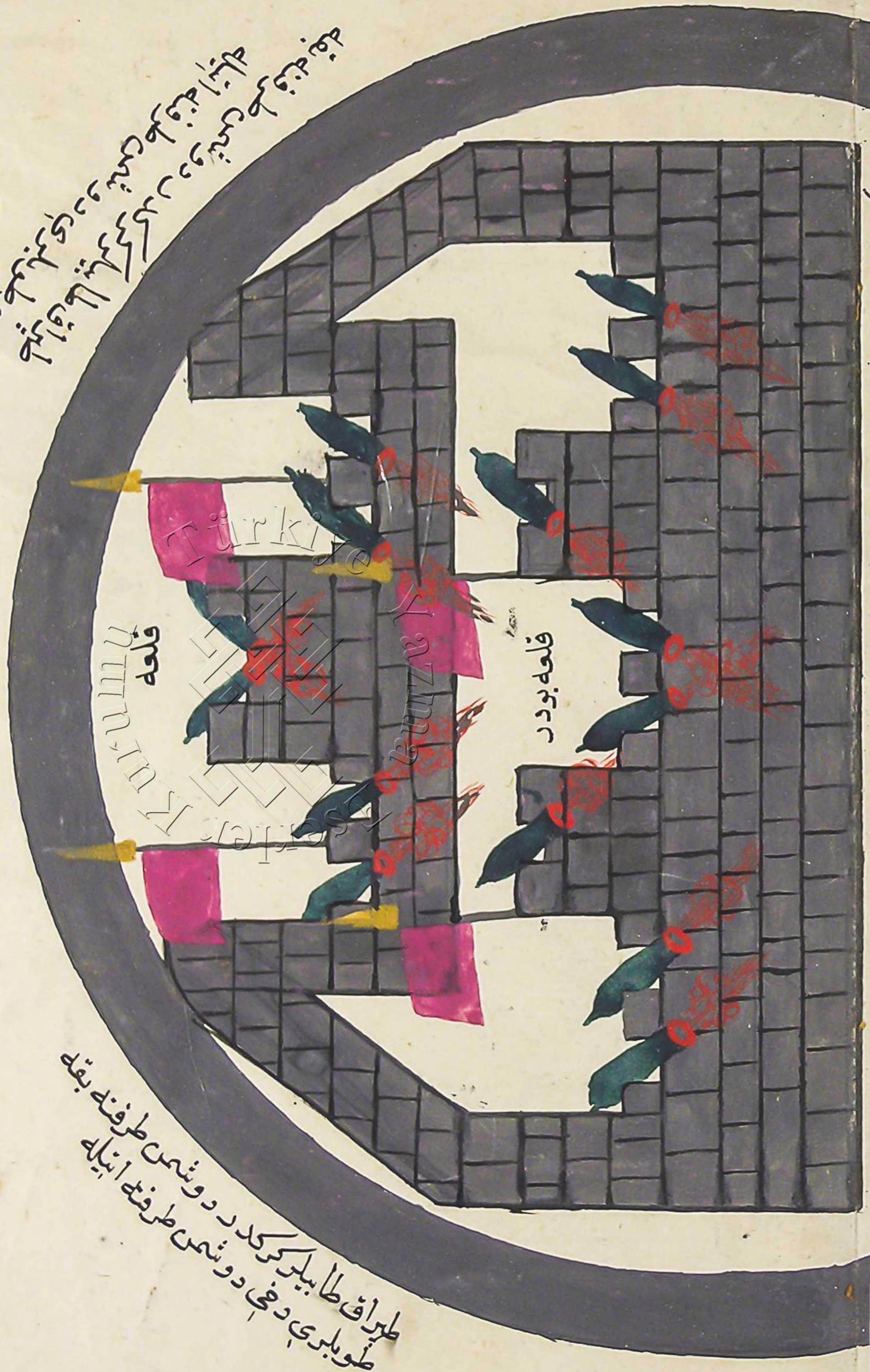
بوده

بو طولبائی بزغ غیری جیلر نیر قوله ندوغی
 بودر هان انجق ایچندن بر از آتش
 چقار ساچیلور غیری برهزی
 یوقدر

Türkiye
Eserler Kütüphanesi
Yazma

طریق طایب کر کرد و در ششمین طرفه این قلعه
طوبیری دخی و در ششمین طرفه این قلعه

قلعه

قلعه بودر

طریق طایب کر کرد و در ششمین طرفه این قلعه
طوبیری دخی و در ششمین طرفه این قلعه

هندکدر

قلقلی

بدمقلقلی

بدمقلقلی

قطارک بیخ فیلکری

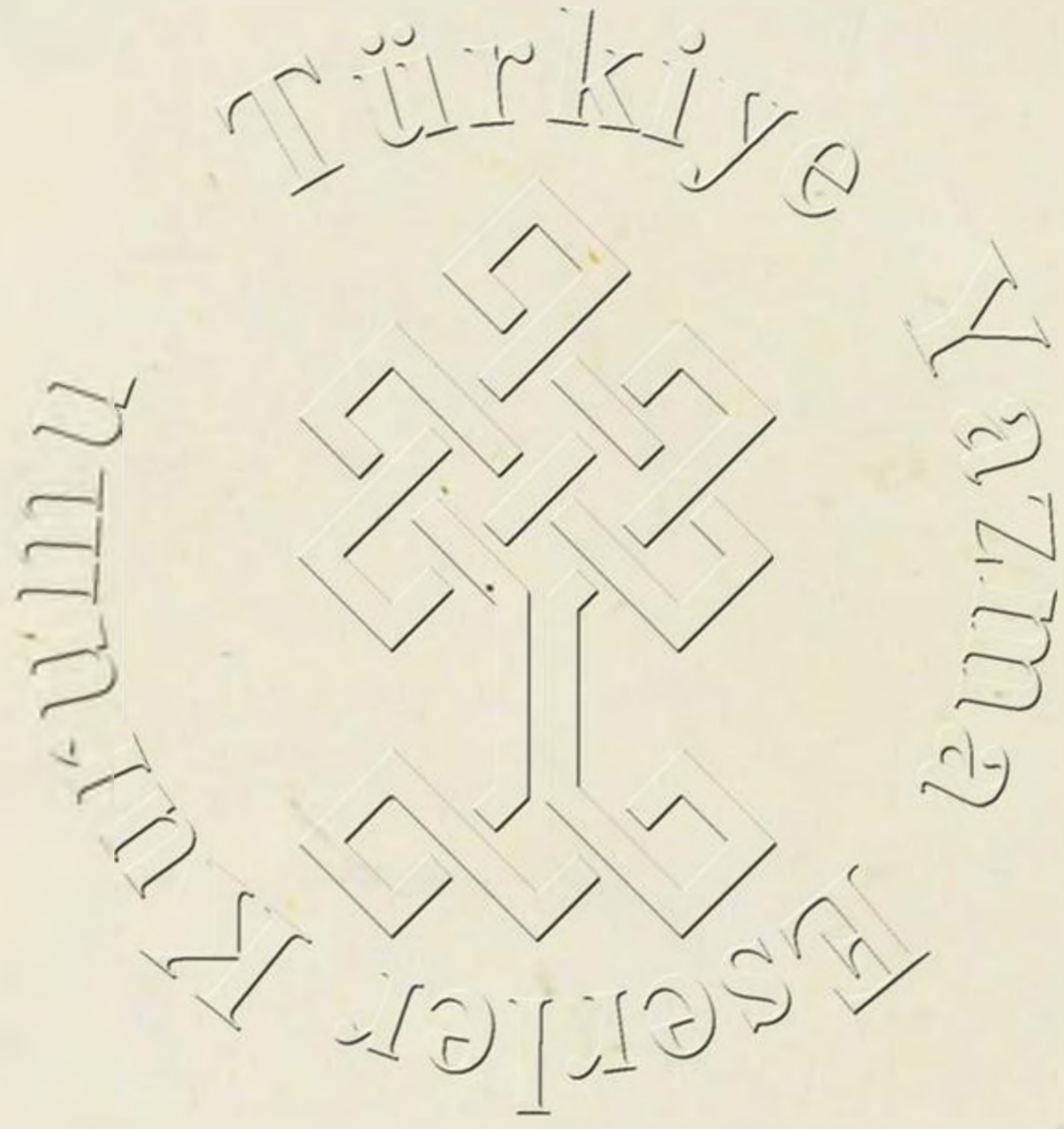
دورایدیلوب

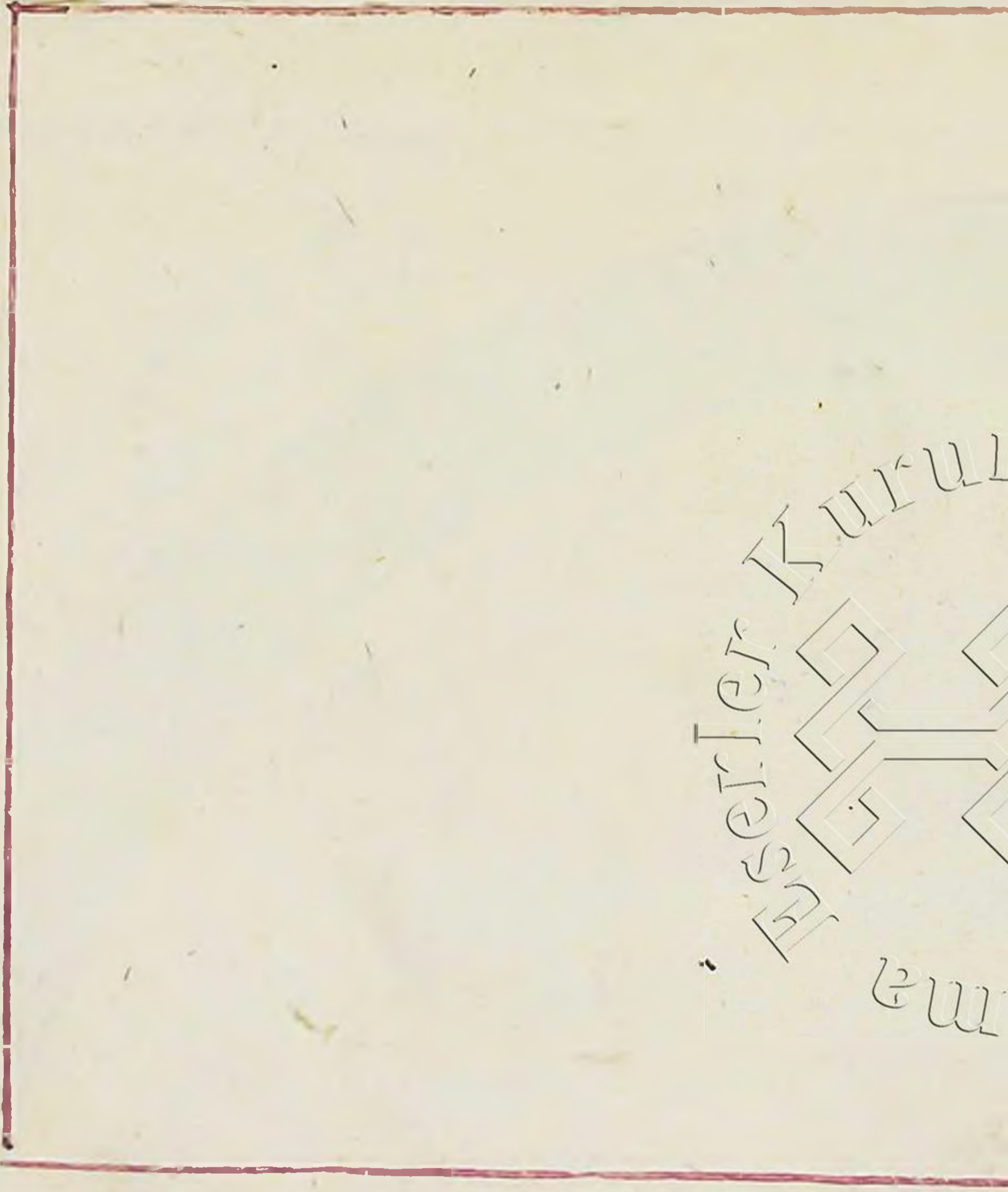
سرولنی طیراق بونلورد

بواچوده طیراقدار

45

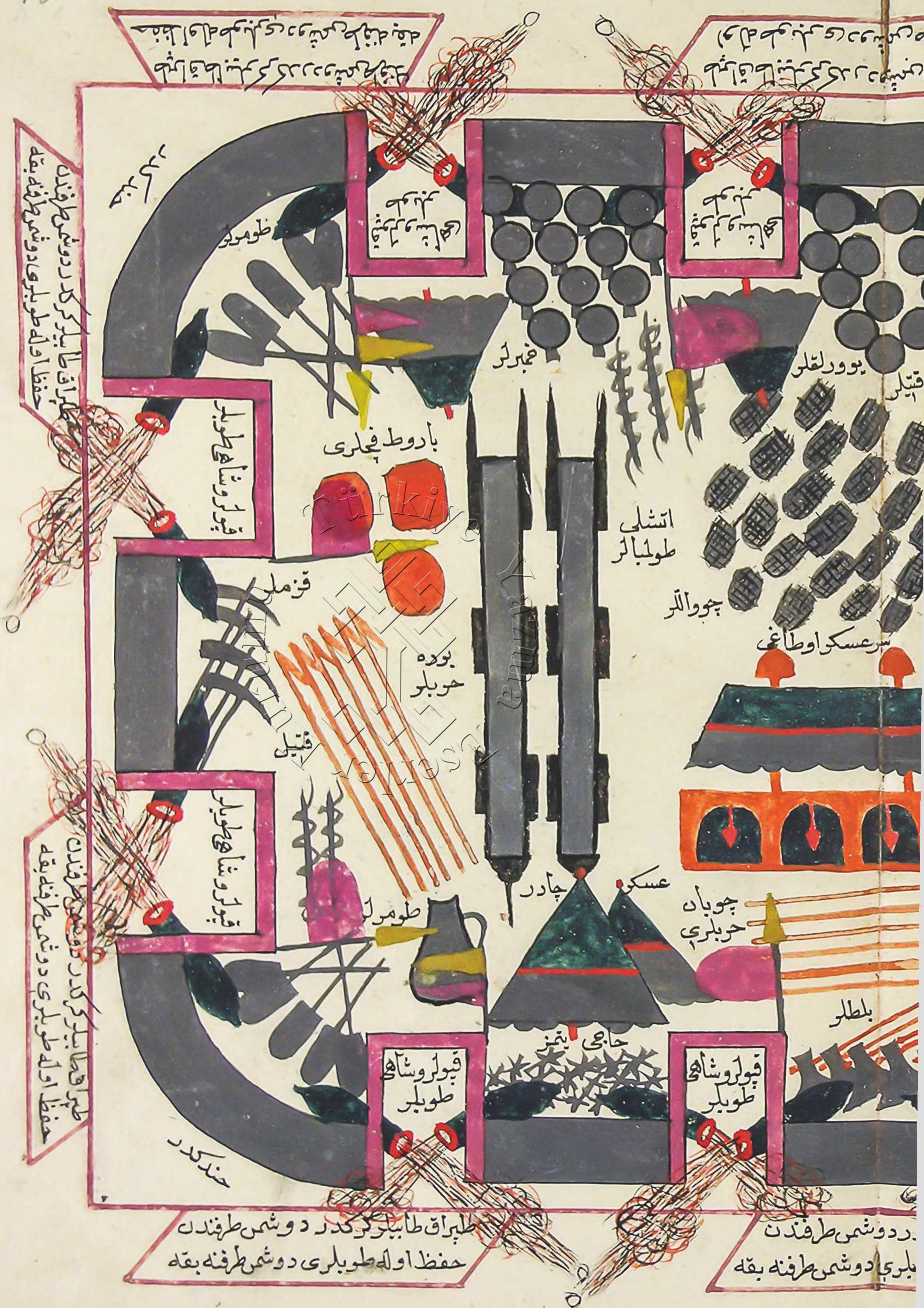
Presiden KURUL
ma

مزبور کاغذ کا اردو طرفی جو پروب نظر آید

یوروش نمونہ اولوب هر عسکر لبر لویرنده کر کدر
 اول سردن کچدیلمر ویکچر پلر وروم الی عسکری
 ضاع قول وصول قول وروم الی پاشا لری و بر طرفه
 اناطولی عسکری واریاب تیمار و پاشا لری دخی
 ارد لرنندن کد کلو تیمار و زعماء و اهل دیوان و پورو
 یوشن تصویر یله کوسر لشدن طبراق و دمت
 و توریه و جوال اوچ قول اوزن یورودوب
 حندک مقابله سندک اوچ قول برا اولوب اوکنه
 بر مقلق و حندک و شرانپو هر نه کلور ایسه دور
 ایدرک قلعه دیوارینه برابر اولد قد محل یوروش
 کورندک **حضرت الله تعالیٰ عون** عنایت طلب
 ایدوب یورودکده کمینه جام شهادت کمینه غزال
 میسرا اولوب **انشاء الله تعالیٰ** فتح نصرت الله
تعالیٰ احساننده در و صورت مزبور
 مخصوص بر قلعه ایچون دکدر هر قنغی قلعه اولوسه
 بومنون اولوز تدارک ایدوب صاریلوب بولی ایله
 حرکت اولند قد **انشاء الله تعالیٰ** فتح میسرا اولوز
 انجق چنکده ایاق دایا یوب طور مق کر کدر زیرا
الله تعالیٰ قولگرم سز چنکده قرشور دورک بن سزه
 نصرت ویردم دیویوردی زیرا نیچه کمسنه لر

تحصیل ایدر غافلند دشمن بر جیلہ ایله ضروری اصابت
ایله ایچوندر دخی ضابط چادر لری هر اوچاقندن
بر چادر ککلیدر یکپیری وجبه بی وطوبی اوچاغندن
وسردن کچدی و توفیقیلردن هر اوچاقندن مناسب
اولنردن بولنلیدر **ودخی** بو طپراق سورمنک
احوالنی دائما فرانسز طائفه سی قولانور لر و بز کرده
مرحوم و مغفور سلطان سلیمان و مرحوم سلطان
سلیم خاندن برو باتدی کندی ارتوق اربابی دخی
قلدی شمعی خلقه بر غریب ایشن کلور **اما** بالکتر
بر آدم ایشی دکلدر و هر برامه زیاده کوچک وارد
برچ آدم بلور اوللی حتی ایشن کوروله دولتوا قدم
مرآد ایدر لر ایسه بلور آدم چوق بولنور زیرا اسمی
وار جسمی یوق قیله سیدر جسمی دخی وارد **اما**
بلنله هر نقدر رعایت اولنور ایشنه بریدر زیرا
بر عظیم تدبیر تدار کدر شمعی کی عصرده بزم عسکریمز
مترسده چوق دور معه کوچنور لر بوسنده ده
طمشوار قلعه سنی بومنوال اوزن طپراق سوروب
المنشدر **اما** وافر زمان قلعه نیک التذنه اکلنوب
تمام اوردوسنی حندق ایچنه الوب تمام اوردوسی
هر طرفدن آمین اولدقد نضکره طپراق سورمنک
تدار کین ایش بلور که جیله فاسده سی اوردوی
هایونی بصرق او اجدان کندیده اختران ایدر که احق
بنده اوردوی بصر لر دیو بو تدبیر هر زمان ایدر لر

حفظ اوله طور بری و دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طور بری و دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طور بری و دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طور بری و دوشمن طرفنه بقه

خند کرد

خند کرد

قبولر و شاه طویلر

قبولر و شاه طویلر

قبولر و شاه طویلر

قبولر و شاه طویلر

قبولر و شاه طویلر

قبولر و شاه طویلر

باروط فحاری

قزملر

بورده حربلر

قزملر

طومرلر

چوبان حربلری

بلطلر

چادر

عسکر

حاجی یتمز

اتشلی طولباتر

چویرالتر

سر عسکر او طاغی

یوورلقلر

قبیلر

حفظ اوله طور بری و دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طور بری و دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طوبلری دوشمن طرفنه بقه
طیراق طابیلر کدر دوشمن طرفنه بقه

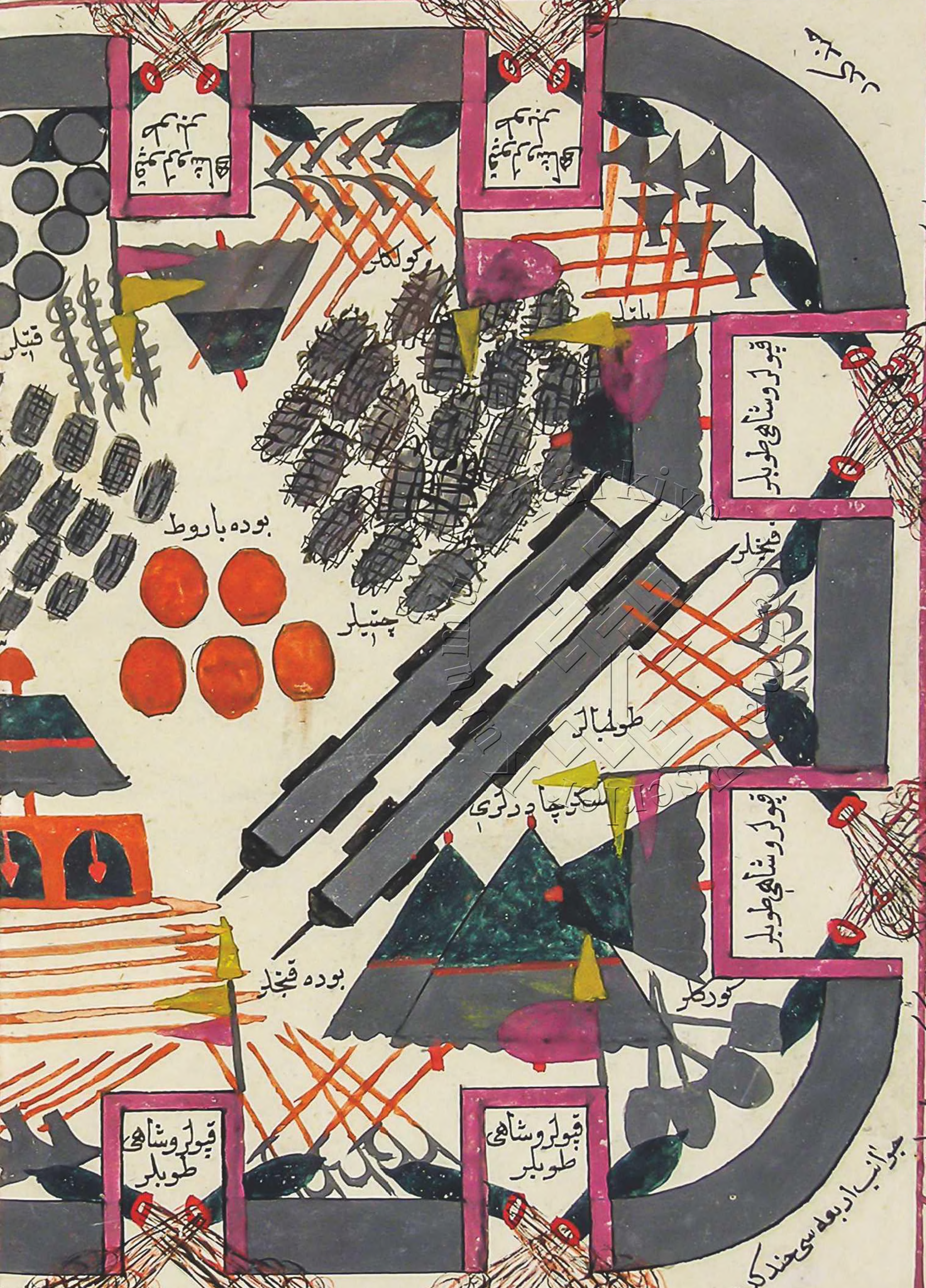
حفظ اوله طوبلری دوشمن طرفنه بقه
طیراق طابیلر کدر دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طوبلری دوشمن طرفنه بقه
طیراق طابیلر کدر دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طوبلری دوشمن طرفنه بقه
طیراق طابیلر کدر دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طوبلری دوشمن طرفنه بقه
طیراق طابیلر کدر دوشمن طرفنه بقه

حفظ اوله طوبلری دوشمن طرفنه بقه
طیراق طابیلر کدر دوشمن طرفنه بقه

طیراق

قبول و شاهي طوبلر

قبول و شاهي طوبلر

قبول و شاهي طوبلر

قبول و شاهي طوبلر

قبول و شاهي طوبلر

قبول و شاهي طوبلر

بوده باروط

چنیلر

بوده قنیلر

طولبالر

بوده قنیلر

چو انب اربعه سی خلد کدر

تحصیل ایدر غافلان و دشمن برجیله ایله ضرری اصابت
 ایلمک ایچوندر **دنی** ضابطه چادر لری هر اوچاقدت
 بر چادر کر کلیدر بکچوی وجبه بی و طوبی اوچاغدن
 و سزدن کج دی و توفنگچلردن هر اوچاقدن مناسب
 اولنلردن بولنماید **ودنی** بو طپراق سورمنک
 احوالی دائما فراشز طائفه سی قوله نور لر و بز لره
 مرحوم و مغفور سلطان سلیمان و مرحوم سلطان
 سلیم خاندن برو باندی کندی ارتوق اربابی دنی
 قلدی شمدی خلقه بر غریب ایست کلون **اما یا لکن**
 بر آدم ایستی دکلدر و هر بر آدمه زیاده کوچلک وارد
 بریچ آدم بلور اولی حتی ایست کوروله دولتلو افندی بزن
 مراد لری اولور ایسه بلور آدم چوق بولنور زیر ایستی
 وار جسمی یوق قبیله سیدر جسمی دنی وارد **اما**
 بلنره هر نقدر رعایت اولنور ایسه بریدر **زیرا**
 بر عظیم تدبیر تدار کدر شمدی کی عصرده بزم عسکرین
 متر ایسه چوق دور مغه کوچنور لر بوسنه مبارکده
 طمشوار قلعه سنی بومنوال اوزره طپراق سوروب
 التمشدر **اما** وافر زمان قلعه ننگ التند اکلنوب
 تمام اوردوسنی حندک ایچنه الوب تمام اوردوسی
 هر طرفدن آمین اولدقد نضکره طپراق سورمنک
 تدار کین ایلش بلور که جیله فاسده سی اوردوی
 ها یونی بصرق او اجلدن کندیده اخترا زاید احتمالکه
 بنده اوردوی بصر لر دیو بوتد بیری هر زمان ایدر لر

اولوب پریشانلق واقع اولور البتدہ والبتدہ حضرت کرک

چنگم اور دوئی ہا یون قوب طراق سورمک

مرار اولند وخی زماندہ ذکر اولنان اور دبه متصل
واسع یو کہ جمیع مهمات نمنوال اوزرہ قونشدر تحویر
وہم تصویر ایلدو کم بو محلدہ منظور عالی لری
اولند قدہ معلوم سعادت اولنور بونک جمیع
اطراف حندک و طابور اولہ قازملر و کورکلر
و حربہ لر و فجالر وال خیر لری و طولنا لر
اما توفیکلی اولہ و پا جا ورہ لر و لزومی اولان
جنک الی لری دخی عسکر اسلامہ ہر قولہ تحملنہ
کورہ سالیانہ اولنان طور پلر و چواللر و چوق
دمت لری و سائر بو کہ معادل ہرنہ و ارا یسہ
محل مزبور جمع ایدوب و سر عسکر حضرت لری
دخی بو کوچک اوطاق مزبور محلہ قروب اندنصرہ
خلفہ احسان اولق اوزرہ معاملہ ایللیہ
و کو تولی قلیچ اور مق اوزرہ حرکت ایللیہ اما مزبور
بولامدی بردخی عسکر اسلام متر پسنہ قریب
بربر اولکہ مزبور مهمات لری کتور مکدہ زحمت
چکیلر و ہم اور دوئی ہا یون مزبور بولامدی
بر متر پسلرک بر برینہ قریب اولسنہ سبب بو کہ
بر بر پینک خیر و شر ہرنہ واقع اولور ایسہ و قوف

بوندند فی زیادہ سیلہ احترام ایللی زیرا
باعث فتنہ سبب اولیٰ شیدر غفلت

اولیٰ قلعہ چنکنده و یا خود طاہور چنکنده و یا بر
میدان چنکنده مباشرت اولند قد بر ایلر بر
ایکیشر بشر کلکه اما هر بر ایلند یا نند او هر
بشر یکیشر پلر بله کلور لور کویا که بر آلی کتور لر همان
انلر و ان مراد لری اور و و و بولونلر منع ایلده سز
همان بر ایلند یا نند بر یا ایکی ادم بله کیده انلری
دخی اور دیده ضابطلر دور دور میوب متر سیه
کوتد لور زیرا اول اصل ادملر جوق اولنجه فتنیه
باعث اولور بر طرفده بران کفار کورند و کی کبی
یا یغاریه بشر لور اور دیده دخی بریشانلق واقع
اولور مرحوم وزیر محمد پاشایه افاده ایلدیلر
احتراز ایلد و کتدن زیادہ سیلہ بو خصوص
ایچون نفید ایلدی بر یا ایکی ادمدن زیادہ
برالی یا نند اور دیده ادم صالی و برمدی الحمد لله
تعالیٰ اور دیده بریشانلق واقع اولدی بودخی
کوزل تدبیر در وهم بولند در بو نجه کافر لری
بر محنت کافر لدر اصل جسارت یوقدر و لکن
هر وجهله حیلہ کار کافر در دائما بو حیلہ ایدر
و یا یغاره چیلر دخی یا یغرا ایدر لر البتده فساد حاصل

کرکی کبی چنکه براحتراز ایدہ چک شئی اولیوب
قلعه نکه فتحی ایچون اقدام تام اوزن اوله لرد یوب
تصویر مزبوره نظر اولند قد معلوم اولنور بوتد پیر
صحابه کوزین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین
تدبیر لرنند در ویر فائده سی دخی بودر که عسکر
اسلام متر پسده صقلسه لکلوب ایچنده راحت
اولوب کند و لرنینه کلور لرن وینه **الله تعالی نکه**
امر یله چنکه مباشرت ایدر لردوشمندن دونمزلر

بودخی زیاده احتراز ایدہ چک تدبیر در

چنکه قلعه چنکنده اور دوئی هایبونک قونق احوالی
تمنوال اوزن بیان اولمشدر **اما** قلعه چنکی
اولیوب طابور چنکنده ویا خود بر میدان چنکی
اولد قد **البتة والبتة** اور دوئی هایبونک کنده
حالی اوزن قومیه سز جمله اور دوئی هایبونک
حندک ایچنده الوب صکره چنکه مباشرت اولنه
زیرا بوملعون کافر لرن اور دوئی هایبونک بضمق معناد
قدیمی در هر زمان اول حرکت اوزن ایش
کورر لرن **دائما** اول سودایه تدبیر ایدر لرن **حضرت**
الله تعالی غفلتدن ایفاض ایدوب امت محمدی
منصور و مظفر ایله **فخر کائنات محمد المصطفی**
صلی الله تعالی علیه وسلم حضرت لرنینک حرمتنه

اطراف حندق گوستر لشدر و بعضی کرکلی بر لرده قبولر
 قولشدر و قبولرده **ایکیشراوچر** شاهی طوپلر
 و صاچمه طوپلر قوغشدر که کفار حیلله ایله کلوب
 اکثری اور دونی هایون بصرق مراد ایلدو کی زمانده
 دفع ایدر زیرا برج برده ذکر ایلدن **کیم** عسکر
 اسلام مترسده ایکن اور دونک بر طرفندن برج
پیک کافر کورندو کی کبی اور دید پریشانلق واقع
 اولمشدر اندن زیاده سیله احتراز اولنور
 اول سبیدن بو تدبیر و تدارن اولمشدر **و ایکیشراوچر**
ایلیه و چسور اولدن عسکر لری قبولرده قریب قوندورده
 سین زیرا چنگی چادیر لری قبولرده قریب اولسند
 چوق حال وارد **ودنی** سر عسکرک او طاعی
 اورته برده قونه **اما** ذکر ایلدو کیم مهمات جمع اولن
 واسع بره تعیین اوله و مهمات اولدن فایز مه و کور کلر
 و جریلر و قانچلر و ال غمیره لری و طولبالر
اما توفنگلی اوله و پاچور لر و بو کامعادیل
 جنگ اشیا لری هر نه وارا یسه جمع ایده سین زیرا
 بونلری قچنگم طپراق دور اولتدوغی زمانده طپراق
 ایله قاریشتی دور اولنور **امدی** بو صورتده تصویر
 مذکورده عسکر اسلامک اور دوسی نمونال اوزره
 قوللق کرکدر که دشمن بد فعالدن امین اوله

کر کردر تا کہ دو پراولتان طپراق ادھی صقلر مرتبه سپین
 بولد قد نصکره اشکاره اولوب ارتق طویلر و حوانلری
 کرکی بی اقدام تام اوزن ایشلدن کفاران
 شاشقنلق حاصل اولور و برقلغه ناک که حواله
 سی اولیه بهر حال طپراق سورمکه محتاجدر
 طپراق سورمکلده کوچلک کورینورسه محلنه
 کور حواله بیق ممکندر لکن هراوجاقلرده بورسی
 بیلور چوقدر زیرا یا لکز بر ادم جمله شیئی تدبیره
 کوچلک چکر و حواله دی قندیده مرحوم حافظ
 اعد یا شاپیدا ایدوب قندیه بی مثلی یوق مستحکم
 قلعه ایچرو سنه طویه الیدری مرحوم طوبجی
 باشی علی اغا قانی طابیه دو کردی بر بیون
 طابیه حواله پیدا ایدوب بالیمز طویلر و حوان فخره
 لری بندر یوب دو شمنی فهر ایدردی **امدی**
 بوند بیر تدارکین بلور ادملر چوقدر انحق خلق
 احسان قولیدر بر غریب حالدر زمانده بر ادم غزل
 سویلسه پسندیده ایدوب بیون منصوب واحسان
 ایدر لر **اما** دین مبین ایچون کرکی بر صنعت
 کوسترسه سوال ایدر کسه یوقدر و چکنکه
 عسکر اسلام کفاران قلعه سی الته قونوب محاصره
 ایدوب طپراق سورمک مراد اولندوغی زمانده
 اوردوبی همایون تحریرو هم تصویر اولندوغی منوال
 مشروع اوزن قونق لوزمدرکه اوردینک جمیع

مفید مختصر بر مقدار احوالی بیان اولندی وهم
 یقین و تصویرین کوسر مشدر **اما** عسکر اسلام
 اور دوسی قونمشدر و حندک چور سی منوال
 اوزره در و هر طرفند قیولر نیچه قونمشدر
 و قیولرده بیراقلر و شاهی قیولر نیچه قونمشدر
 و یکچری چادر لری اطرافند حندکه قریب تصویر
 اولمشدر زیرا یکچری قولری جسارتی در و اوطاغ
 هابون منوال اوزره در صورت مزبورده کوسر اولمشد
ودخی اول مهمات قونولان و اسع بر دخی منوال اوزره
 تصویر اولمشدر و ندر لومهماتلر کرکدر نظر
 اولند قده و قوف تحصیل اولنور و سر عسکر اوطاغ
 و سائر لزومی اولان ضابطه چادر لری منوال
 اوزره تحریر و هم تصویر اولمشدر **ا**کا نظر بیور و
 منظور عالیبری اولد قده و قوف تحصیل اولنور
ودخی عسکر اسلام مترسید منوال اوزره کیرمشدر
 و طویلر و حوانلر منوال اوزره برینه قونمشدر
 تحریر و هم تصویر اولمشدر **اولا** اوزاق
 محله یکچرا **وج** **دورت** قات مترسین الوب طویلر
 و حوانلر اطرافنه قیوب **اما** صید اولتمیه
 بر دو نم مقدار ی اور تلق بر دن **اما** قلعه مناسب
 بر اولکه دو بر اولتان طپراق یوندا امینه کله و بر
 ارشون با خود محله کور **ایک** ارشون طپراق
 بر دن قویاروب دویر اتیدیه **اما** **یکچ** اولسی

اوطاق قوروب وچوب اورته سنده اوتوره وهم
اورديه متصل اوله **ايكي** طرفدن دائما خبير اوله
وهم عسکره احسان اولق اوزره حرکت ايليه
وکوتيله قلیچ اورمق اوزره معامله ايليه شومرتبه
اولکه خلقدن نه احسان کسه و مختلردن
قلیچ اورمق کسه **بعده بسم الله الرحمن الرحيم**
دیوب مباشرت ایلیه **اما** کچه و کچه برار شون
و محندن **ايكي** ارشون طبرانی ییردن قویاروب
بردون نمقداری اوزون اوله دویر ایدورب
تا که طبراق ادبی صقل مرتبه سنده اولیچق ارتوق
اشکاره اولوب اقدام تام ایله طبراق ودمت
وچوال صمانی و اولقلی و پراقلی ودمت وینه
طور بلر بومنوال ایدوب **اما** طبراق ایچنده طاشلر
وارایسه بر طرفه اییره سین **زیرا** کفارک طوبلری
اوردقه طاشلری **پاره** لنور ضرری عسکرله
دوقنور اندن غافل اولیه سین و سردن
کجدی بیراقلرین ایلرویه قویسن **اوج دورت**
بلون دویر اید سین اول بردونمیری سردن
کجدیلره ویکچری وروم الی عسکر لرینه وانا
طوبی عسکر لرینه و سائر قوله بومنوال اوزره
دویر ایدیره لر بربر لردن دویر اولنان
طبرانی چوپلی اولیه وهم قولره غیرت دوشکه
برایر بور ویلر طبراق ایله **امدی** طبراق سوزنک

وهر فیوده ایکیشرا اوچر شاهی طوب و صاجه طوب
 بعد یکچریه **اوچ** قات متریس الدین سین قورشون
 ابرایر مز پیردن بعد جماله طوبلری و حوات
 خیره لری متریسده کرکلی پیرلره قیوب طوبچی باشیه
 و خیره چی باشیه تنیه ایدوب اصلادور میوب
 کچه و کوندز اقدام تام و اهتمام اوزره اتلرکه دوشمنه
 شاشقنلق حاصل اولور بومنوال اوزره ایکن
 عسکره طوریه و دمت و چوال و اوللق
 و پیراق و صمان سالیانه ایدوب هر قوله
 تحمله کور مرحوم سلطان سلیم خان غازی
 طابراه سیدوار قلعه سنک کولین چیت
 ویا پانچی ایله دولدورب اوزرندن طبراق
 سوروب فتح ایلدی و سالیانه ایدوب جمع
 ایلدوکی اشیا لری متریسده متصل برواسع بیر جمع
 ایدوب انک دخی اطرافنی قوی حندک ایدوب
 ویا طابور ایده سین و بعد جبه خانه دن قازمه
 و کورک و قانجه و حربلروال خیره لری ویا چوره
 و خیره چی باشی به تنیه ایدوب **ایکی اوچ بیک**
 مقداری طولبا **اما** اکثری توفنگلی اوله و کیسه
 ایچنده باروت ایله ال خیره لری قونمش مشین
 کیسلر هله زیاده سیه له زمدر و سبت خیره
 سی مزبور مهقات قونیلان بیر جمع ایدوب و سر
 عسکر اولون دخی مهقات جمع اولنان بیره بر کوچک

ایکینی فصل فتح تدبیر یعنی طبراق سورمنک بیانندہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين الحمد لله
رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا
محمد وعلى آله واصحابه اجمعين **حضرت الله تعالى**
امت محمد **سید کائنات حرمتہ وجہا ربار**
حرمتہ تدبیر مجزی تقدیرینہ موافق ایلہ امین
بحرمتہ سید المرسلین **امدی** بوحقیرن عقلی
ایردو کی مرتبہ وہ کوروب اکلدوغی اوزرہ برقلعہ
وارلدقہ قلعه سائر زمان کی مرتبہ ایلہ
محاصرہ ایدوب فتحندہ زیادہ کوچک و ارکہ قلعه
مزبورن اطرافی حندک و برمقلق و شرانپو و لغر
و درلور لوتصنیفا تیری اولدوغندن ما عدا
قلعه دخی طبراق ایلہ صفالش طوبہ و توفنکہ
قلعه الدیرہ مزسین اکاکور کرکدرکہ طبراق
سورمنک تدبیر و تدارکین ایلیہ سین زیرامترسیدہ
زیادہ سیلہ عسکر اسلام زحمت چکر **اما** طبراق
سورمنک زیادہ سیلہ کرکلی ایشدر **انشاء الله**
تعالی عسکر اسلام فتحندہ کوچک چکر تریہ
فتحی میسر اولور **اما** عسکر اسلام آوردوسی
قوندقہ جمیع اطرافین حندک ایدوب و قبول قیوب

ایدوب کفارک اوردوی ہا بونی بصدق صدہ دی
 وادر **اما** بزم اور دیدہ دخی وافر یغاجیلر واردر
 انلردندی زیادہ سبیلہ اختر از ایدہ سز غافل اولیہ لڑ
 اوزاقدن بر مقدار کافر کوردوکی کبی یغاجیلر
 یا بقاریہ بشلر لڑ اور دیدہ دخی اور کوندولک
 حاصل اولور ہلہ بو خصوصہ غافل اولیلر
امدی اور دیدہ بر فچ یردہ بو خصوصلر ایچون بران
 ضابطلر لڑ زمدر کہ اگر کافر لردن واکریغاجیلردن
 قورودہ لڑ واوردوی ہا بوندہ باشی بوش آدم
 اولمالیدر ہرکیم وار ایسہ بیراق التند کرکدر
 زیرا بو احوال زیادہ سبیلہ بولندہ در واور دیدہ
 اصناف چادیر لرنندن وپاناز جیلردن غیر
 آدم دور میہ حتی اوردوی ہا بوندہ راحت اولہ
 واوردوی ہا بون اطرافندہ اولون خند کلر عام
 اولدقد نصکے قبولر قیوب وهر قیودہ **ایکیشر**
اوچر شاہی طویلر و صاچہ طویلر اولہ **وایکیشر**
اوچر ضابط چادیر لری ایلہ جملہ اوردوندہ
 اطرافنی بیکچر لڑ کرکدر زیرا چسار تلی اولون
 عسکر لڑ کفارک کلہ سندن وکیمتہ سندن اختر از
 ایلنر بومنوال اوزن حرکت و تدبیر اولنور سہ ہر
 وچہلہ بولندہ در **حضرت اللہ تعالیٰ نیک عون**
عنایتیلہ تدبیر لری بیزی تقدیر پینہ موافق ایلیہ
حضرت محمد المصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم مرمنہ

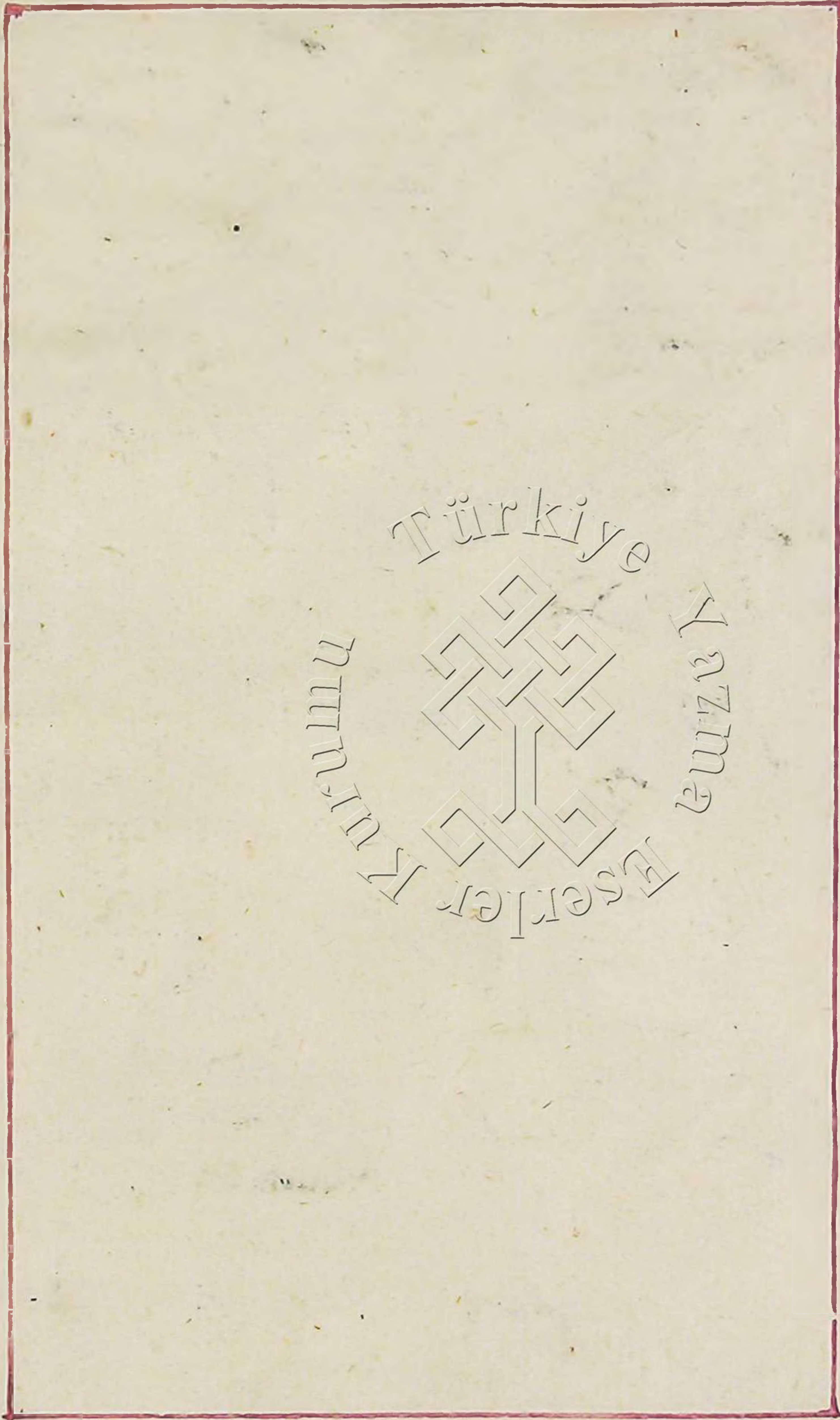
انشاء الله تعالى عسکر کفار منہزم اور لور بومنوال
 اوزرہ اور دوی ہا یون قوند و رب بری بر لرینہ
 حند کربین و طا پیلرین محلی ایله یا یوب و طوبالرین
 قویوب حند کربری و طا پیلرری قج کوندہ تمام
 اور سورسہ اولسون تمام اولد قد نصکرہ بعدہ
 عسکر اسلام قلعه نیک اوزرینہ واروب متریسلرین
 الوب قلعه مزبورین فتحی ایچون حد سعی ایله لر
اما متریسلری زیادہ سیله چھدا یدہ سنکی قلعه
 قریب اللرکہ زبر ایقین متریسین التان قلعه نیک
انشاء الله تعالى فتحی اسان اولور **اما** چنکه
 متریسین التان قدہ اکندر میوب قلعه بور و بلر
 بر قج پرده بوکسک طبراق طا پیلر یا یوب قلعه
 حوالہ اولہ زبر ایچندہ اولور کفارین زیادہ
 سیله صفلدوغی شیدر زبر اقد به قلعه سی
 المنسی بومنوال اوزرہ در مرحوم طویچی باشی
 حاجی علی اغا طابیه لری یا یوب اوزر لرینہ طوبالری
 و حوانلری بند بروب کفار بد فعالی برو چھله
 تحمل ایده میوب قلعه ورن ایله ی بعون الله تعالى

بودنی زیادہ سیله احتراز واجتناب ایده
غفلت اوزرہ اولما لیدر حطر کر کدر

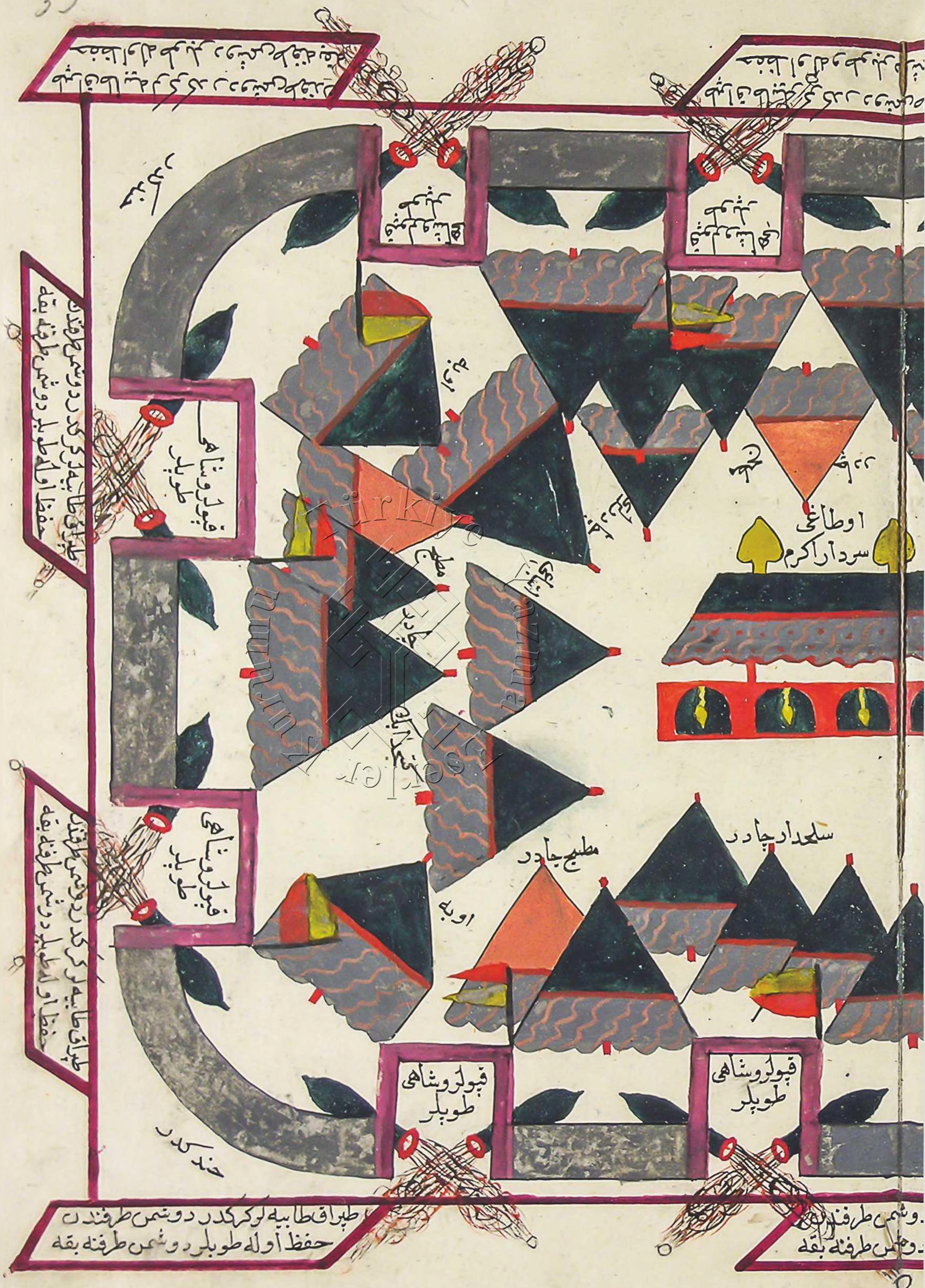
امدی اور دوی ہا یون ایچون کرچہ وافر صحرا و کبرا

امدی بو فصل دخی عسکر اسلامک
قونولدوغی اوزره اوردوی هایونک
صورتی تصویر اولوب کوسترلشدر

اما اوردوی هایونک دورت بش کرکی برلرده
اوردوی قورونمق ایچون قوی طیراق طابیلر
یا پوب **ایکیشرفات** بوکسک طویلر و حوانلر قویلر
اوردونک طوب الور کوشه لرینه یا پاسین و بزم
اتلی عسکر لری طوب الور برلرده دوره لر و نموال
اوزره قلعبه دخی جنکه مباشرت اولندقه کادخی
زیاده سیله کوسک طابیلر کرکدر زیر ایچنده
اولون کفارک زیاده صقلدوغی شیلردر
واوردونک حنده کی اطرافلری قوی متر بیلر اوله
هر نقدر بزم عسکر بزم طیراقه کیرسه اولقدر
فایده سی واردر زیرا کفار عسکر الیه بزم
اوردوی هایون اوزرینه بریول طوب و توفنک ایله
کلور زیرا کافر عسکر بزم اوزر لرینه باش
اولون کافر لرد لرند ن بجز ایله یورد و برلر
یوقسه کافر لرد یورد و کی برار لغندن دکلدر
اول محله یا پیلون طابیلرک طویلرینی برچ کت
اطرسین اوردیده اولون بزم یا یا واتلی عسکر لری
دخی هر نقدر وار ایسه یورد و یوب قلیچ و زر لر

Türkiye
Eserler Kütüphanesi
Yazma

حفظ اوله طویلر دوشمن طرفنه بقه
 طبراق طایبیه لور کردر دوشمن طرفندن

حفظ اوله طویلر دوشمن طرفنه بقه
 طبراق طایبیه لور کردر دوشمن طرفندن

حفظ اوله طویلر دوشمن طرفنه بقه
 طبراق طایبیه لور کردر دوشمن طرفندن

حفظ اوله طویلر دوشمن طرفنه بقه
 طبراق طایبیه لور کردر دوشمن طرفندن

حفظ اوله طویلر دوشمن طرفنه بقه
 طبراق طایبیه لور کردر دوشمن طرفندن

حفظ اوله طویلر دوشمن طرفنه بقه
 طبراق طایبیه لور کردر دوشمن طرفندن

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

خند کرد

خند کرد

قبول و شاه
 طویلر

قبول و شاه
 طویلر

اوبه

اوطاغی
 سردار اکرم

مطبخ چادر

سلطان چادر

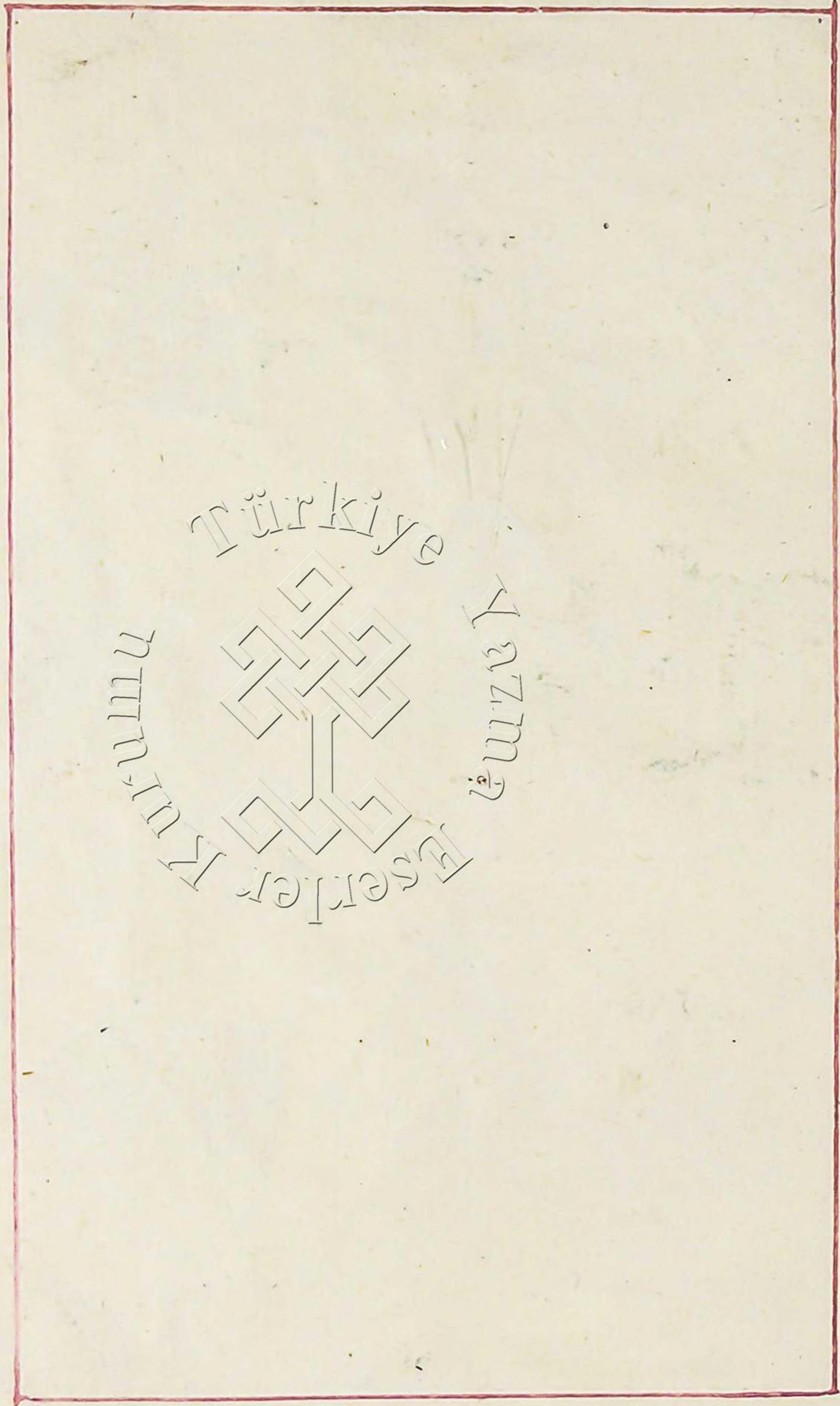
اوبه

قبول و شاه
 طویلر

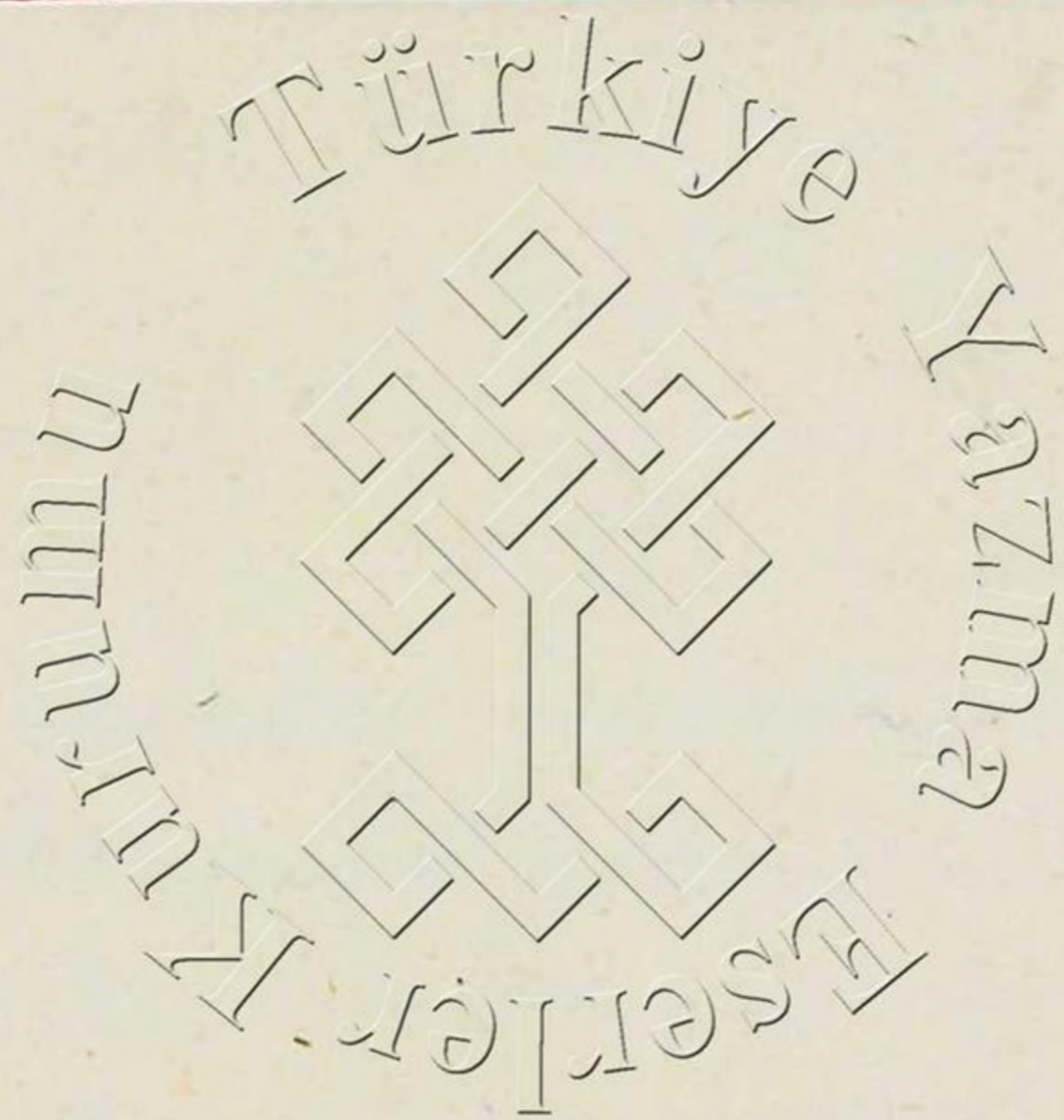
قبول و شاه
 طویلر

حفظ اوله طویلر دوشمن طرفنه بقه
 طبراق طایبیه لور کردر دوشمن طرفندن

34

مباشرت ایدر لر اصل و دشمندن یوز چو پر منزل
ممت الکتاب بعون الله الملك المتعال انحق بو حصوده
بر مفید مختصر بر آوردوی هایون ترتیب
ایدوب کوستر مشمدر اکا کون حرکت پیوره سز
واوردوی هایونی حفظ ایچون بر فح برده
طریق طابیه لکر کلیدر اوزر لر نده طویلر
وحواندر قویلر که کقاردن امین اولق ایچون

مزبورک ایچنده اولون شیلری خدمت پادشاهیده
 اولونلرک هر برلرند کرکدر زیرا نیچه نیچه تد بیر
 وتدار کله وقوف تحصیل ایدر ونیچه تد بیرلری
 حکمی اجرا ایدر ونیچه اختر از اولنحق شیلردن
 اختر از ایدر لر غافل اولنیه بو حقیر غیر جیلر
 او جا غنده خلیفه ثانی اولون علی بنده لری قیامته
 دکیں اجر ثوابه نایل اولور **الله اعلم بالصواب**

**امدی کاغد مزبورک آردندک عسکر
 اسلامک اوردوی نمونال اوزره**

قوللق کرکدر که دو شمن بد فعالک حیلله سیندن
 امین اولوب کرکی کی جنگنده براحترا زاید جک
 شی اولیوب قلعه مزبورک فتحی ایچون اقدام تام
 اوزره اولردیو تخریر و هم تصویر ایدوب منظور
 عالیلری اولندقد معلوم سعادت اولتور
 نمونال اوزره حندکی اولشدر و قبولر قونشدر
 و هر قیوده **ایکیشرا و چر شاهی** طوپلر و بیر اقلر
 قونشدر کرچه زحمتلو برایش کور و نور **اما**
 بوند بیر اصحاب کوزین **رضوان الله علیهم**
اجمعی تد بیرندندر و بر فایده سی دخی بوکه
 عسکر اسلام متر بسده صقلسه لر کلوب ایچنده
 راحت اولنوب کندولرینه کلور لر وینه جنگه

کورکیم باریشوق اسنا سنده ایکن نجه و مجار عسکری
 سنده معاره کسند نصکره کلوب بر صباغ وقتده
 قلعه مزبورک قارشوسنده حصار قیوسی طرفندن
 اونوز فرق قات اولدیرین بغلیوب قلعدن اون
 بش یا یلیم طوب و خمیره لرا تیلوب کفار ی صوقاق
 صوقاق ایلدی قلعدن فی بشیون قدر سرحدی
 و اول محله قلعه بیک قدر طاطار عسکری
 کلش ایدی انک دخی بشیوزی طشره اولوب
 بیک ادم اولدی قارشو دودیلر مجار طرفی
 برکه قلعه نک واریشی اوزرینه بورودیلر بزم
 دخی بیک قدر طشره ده اولون عسکر لریمز
 کافر لری قارشو لدیلر و قلیچ اوروب مجار کافر ی
 عسکرینی نجه عسکر بیک اوزرینه دوکدیلر
 قیچین قیچین کیر و واروب اورمان ایچنه فوندیلر
 و اول محله مجار قرالی اولون رقه و یچسه
 اوغلی دیمکله معروب بوکرن دن اورولوب باشک
 کسرکن قرال نشانی کورلکله الوب قرالی قلعه
 کتوردیلر و اول محله چلبی یوسف پاشا
 سر عسکر ایدی و بو حقیق دخی خمیره جیلرک
 اوزرینه سر حلیفه ایدم اول سبیدن جمله معلومدر
 کتاب مزبورک هراحوال لری برلی برنده اولند و غی
 امور دیده ادملر ایله مشورت اولنوب صحیحی
 معلوم سعادت لری اولند قده کرکدر که کتاب

ایتلور سه ایچنده اولون ضرر کورمز و اصابت ایلر
 زبیر اقلعه نیک ایچروسی جمله دوشمه تحته او زرنده
 بتا قدر دوشک غمیره لر بر ایکی قولاج بیره بطار
 کیدر اگر طیراق سورمک لوزم کلدکن حصار
 قیوسی طرفندن اوزا قدر وهم کوچلک واردر
 و بتاق بیر لر چوقدر زحمت کورونور و اگر وات
 قیوسی طرفنکدن دخی درین صولر چوقدر اودخی
 اوزا قدر اما خروس قیوسی طرفندن اولسی
 معقول کورینور انجق بو خصوص ایچون تدبیر
 تدارک اولتور سه نیجه بر لرده صیجان بولتری
 ایله واریلور و حنده کی باشنه دخی صیجان بولتری
 ایله واریلور و پوسکوملر له بر فوج بوردن لغم
 ایملک ایله حند کین دولتورر بلکه قیور ایله
 قلعه نیک التنه واریلور انجق اگر طیراق سورسک
 و یا محاصره ایدوب دو کرسک بر فوج مناسب
 اولون بر لرندن یوکسک طیراق طابیلر یا یوب
 ایچرو سین طوبلر ایله و حوان غمیره لر ایله
 سندرمک لوزمدر زبیر اغیری بوردن قلعه
 حواله اولور یوکسک بر یوقدر که اول طرفدن اظه سین

کفار خاکسارک حیله فاسده لر نی بیای

ایدربوملعون نجه کافر لر نیک حیله فاسده سین

معامله ایدوی عسکر اسلاوی دائماً منصور و مظفر
ایلیه آمین یا رب العالمین بحرمت سید المرسلین

مزبور طمشوار قلعه سیدر

امدی قلعه مزبور (احوالی غنوال اوزر اولدوغیز
و کیفیتن بیان اولنور قلعه مزبورین جمیع اطراف
هند کدر و ایچی طول و صودر و صولرینک ایچند
اکیر بیتر و اولور چیچی بیتر و قلعه یناشوب
التندن لغم ایله قابل دکلدر صودن وارلر
وقیو ایله دخی یناشوب لغم ممکن دکلدر و قلعه
مزبور (دیوار لری طاش کیرج دکلدر شرانپو
واری زیاده سیله اکری دیوکلدر **طقوز**
اون ارشون یا صلیغی وارد و ایچلری کسه
چمدر و طبر اقدر هر نقدر طوب اتر سک
صاپلنور قلور ایچق بز دن طرفه فی یقین بری طرفندن
زیاده سیله بریج برلرندن پوسکور ملر لغی یا پیلوب
ایتلور سه هند کین بز له زم اولچق برلرین
دولد و رب و قبور ایله بلکه قلعه نکه التنه واریلور
اما هندک باشنه وار مقده چوق ایش وارد
زیاده سیله بتاقلی برلر چوقدر اوراده صیحات
بولی اغالری لا زمند ندر ایش کور مش زیر اصیجان
بولی ایله واریلور و قلعه مزبور هر نقدر غمیرلر

کفار خاکساران و نفاسی غافلان اوز زمین
 کلکله بر مقدار کور و شیلوب چنکه مقاومت
 اید میوب تزیه قلعه سی التنه فرار ایدوب کرچه
 انخشام ایدی **اما انخشام اولسه چوق رسوا یلقلر**
 اولور دی زیرا کافر لرن قلبونلری سال اولشر
 ایدی کوچیله قلعه سی التنه دار و شدی
 بردخی دونمآنک اوزرینه کلکله بر وجهله
 جرائت اید میوب بر ایاق قلعه سی التندن ایرلیدی
 بعد قلعه مزبورن طشروه اولان سر عسکر
 قلعه نك چنکنه مباشرت اولندی **انجق فتحی**
حضرت الله تعالی نك مراد علیه سی دکل سنه
 مزبور ده دخی سائر بر لره فتح اولدی مراد الله
 دکل امش زیرا اکسکلک بزده در بلکه
 بر غروریت اصابت ایلشدر **انجق حضرت الله**
تعالی ارحم الراحمین در جرمه معترف اولان
 قولک جرمی عفو ایدر و اجر لرب احسان ایدر
 انشاء الله تعالی بچه بچه فتح احسان ایدر زیرا
 حضرت الله تعالی بعد عسیر سراً بیور مشدر
 هان الله تعالی نیاز میز بودر که بجد اولان
 جرمی عفو ایدوب لطف و کرمیله معامله
 ایلدی **سودیکی محمد المصطفی صلی الله تعالی**
علیه وسلم جرمه و چهار بار کوزین رضوان
الله تعالی علیهم اجمعین جرمه عفو ایلدی

قلعه سنی اوج ایقدر محاصره ایدوب فتحندن عاجر
 قلوب التمدی دیو غمیره جیلردن عجز کتوروب
 قلعه مزبورک فتحی و همد بوند اولون غمیره جیلره
 تعلیم ایلسون دیو قپودان پاشا عرض و اعلام
 ایدوب بو حقیری فرمان عالیشان ایله تعیین
 بیوریلوب دونمائی هایون کمیلرینه قویوب
 حانیه محافظینه تسلیم آید سزدیو اول دخی صوده
 قلعه سنه کتوروب قلعه مزبورک دخی زوایی
 کلش امش **دورت بش** کون غمیره ایله دوگرکن
 قپودان پاشا کلد کده دونمائی هایونک بریا یلم
 طوپونه و ضربکه طاقت کتوره مبوب وره بیر اغین
 دیکوب بروجهله مقاومت ایلوب قلعه
 تسلیم ایلدی اولدخی کلد کده **اوج دورت** کونده
 فتحی میسر اولدی **الحمد لله تعالی** انده دخی بو حقیری
 محافظ پاشا حضرتلری الیهویوب دفتر دار
 افندی حضرتلری تلخیصی و فرمانی موجبجه
اوس بش نفر غمیره جیلره اوستا دانه تعلیم ایدوب
 و نظام ویروب فتحی میسر اولوب صوده قلعه
 سنه قلوب هر برلرینه دولت علیدن علوفر
 تعیین اولتوب دوام دولت پادشاهیه دعائر
 ایدوب قلمشردر بو حقیری کچن سنه ده
 دونمائی هایون قلبونلرینه غمیره بی پاشی فرمات
 ایله تعیین اولتوب غورقه قلعه سی اوکنده

حرکت مور اظه سی فتح اولند قد نصکره کفارک نیچه
 نیچه اخر بر کرده قلعه لری **حضرت الله تعالیٰ عون**
عنا بینه دین اسلام مظفر اولوب دوشمن بد فعالدن
 انتقام الینور **الحمد لله تعالیٰ** ملاحظه ایلد و کم اوزر
 کوردس قلعه سنه داخل اولد قد بر قاج کون ایچنده
 فتحی میسر اولوب عسکر اسلام هر وجهله غنیمت اوزر
 اولوب قلیج ایله فتح اولندی بعد انا بولی قلعه سنه
 داخل اولند قد ده ای دخی از زمانه قلیج ایله فتح اولوب
 انه دخی زیاده سیله عسکر اسلام غنیمت مالی ایله
 مسرور اولدی لر اندن دخی موطن قلعه سنه کلوب
 عظیم خصمانه جنک ایلدوب طویلر و خیمه لر و توفنگلر
 ایله بروجهله مقاومته قادر اولوب خصمنی زیاده
 سیله اکلوب وره پیرا غین شاشقنلغندن **ایکی**
 بیر ده وره پیرا غین دیکوب قلعه تسلیم ایلدی
 و بونک فتحندن مقدم کفار خا کسار عسکر اسلامک
 حرکتین ایشدوب و اکلوب مقاومته بروجهله
 قادر اولیه چغین اکلد قد قرون قلعه سنی پراغوب
 فرار ایلدی بعد منکشه قلعه سنه کلد که اولدی
 چنکه جسارت ابد میوب قلعه تسلیم ایلدی
حضرت الله تعالیٰ دولتوا فتدیم لر عزک عمرد و لترین
 یوما فیوما زیاده ایلسون هر بر قلعه لری فتحنده
 احسانلری کوردن منکشه قلعه سنه کلد که
 حانیه قلعه سی محافظی اولدن محمد پاشا صوده

عمرنی یوما فیوما زیادہ ایلسون کچن سنہ مبارکہ
 بو حقیقہ سفر ہا یونہ حذمتی بومنوال اوزرہ
 اولشدر کہ ادرندن مور طرفنہ روانہ اولندقدہ
 سکس عربہ ویریلوب سفر ہا یونہ غیر لہ لزومی
 اولون جنک الہ تریہ تدارک ایدہ سین دیو
 طبا و طولیا و پچاورا و سائر یونہ کورہ لزومی
 اولانتری یوللردہ باپوب تدارک ایدہ سین بش
 اون قدر خمیرہ چیلردی بیانہ تعیین اولنوب اول
 منوال اوزرہ کوردن قلعه سی التہ داخل اولوب
 اما چنکہ یوللردہ کیدرکن اولہ ملاحظہ ایدر
 دمکہ بویوللردہ برساده اتلو کیدر جنک بول بوقدر
 عجبا بو عسکر اسلام و عربلر و طولیر
 و سائر مقاماتر منوال اوزرہ کیدر زیرا یوللردہ
 طاغلو و یوکسک قیالرو در لودر لو برزخ بر لروارد
 برو جہلہ اچلیق فابلد کلدر دیوملا حظہ ایدردم
 حضرت الله تعالیٰ عون غنا ینیلہ بر مرتبہ یوللر
 اچلشکہ تعیری ممکن دکلدر و اول یوللر کہ وارد
 نایامتہ دکن عسکر اسلامک مرور و عبورندہ
 نیچہ نیچہ اجر ثوابلر حاصل اولور اسکندر
 ذوالقرنین قرہ دکزین بوغازنی اچدو غی کیدر
 همان کویاکہ سوکتلو پادشاہز غازی سلطان
 احمد خان حضرت تری اسکندر ثانیدر امدی اولہ
 ملاحظہ ایلد مکہ انشاء الله تعالیٰ بومنوال اوزرہ

ایچنده نخریر و هم تصویر اولنان شیرین هر برترین
 و اوستادترین بولد و روب جد و سعی ایدر لر
 بر برترینه رعماً نیچه نیچه شیردنی زیاده ایدر لر
 دولتوا فندیلریمز **حضرت الله تعالی** یوما
 فیوما عمرترین زیاده ایلسون همت علیه لری
 اولوب سعی ایدوب هر برترین وجوده کتور دوب کفار
 خاکساری قهر هلاک ایلجک جنک الاترین
 یاپیلوب و ایتیلوب کفار قهر و هلاک اولدقجه
 تا قیامتہ دکن اجر ثواب دفتلرینه یان یلور امدی
 او جاغ مزبور **قدیمی** نموال اوزره اولدوغین
 طوبی باشی **وجبه** باشی او جاغندک اختیار لرینه
 سوال بیوریلور ایسه قدیمه سی نموال اوزره
 اولدوغین معلوم سعادت لری اولندوقده اول
 اولوغازی پادشاهک قانونی قدیمه سی اجرا اولنور

غازی سلطان احمد خان حضرت لری
 اسکندر واری حرکت نه مطلع اولدوم

امدی ملا حظه غریبیه سر کوز شتم یاز دوغندن
 مقصود اسرار غریبیه مطلع اولدوغندن کویا که
 پادشاهن غازی سلطان احمد خان حضرت لری
 اسکندر ثابندر **زیرا حضرت الله تعالی** عون
عنایتیله مظهر الهی اولمشدر همان دولتوا فندیله

باشي اولغه سبب بودر که هر بر لري قلعه نکه
 بر طرفندن محاصره ايلدکه اقدام تام اوزره
 حرکت ايدوب فتحی بنم طرفدن اولسون ديو
 در لودر لواتشلی سپندر پيدا ايللري ايله الحمد لله
 تعالی قلعه مزبور ک فتحی میسر اولدی
 اول زمانده هان التمش خیره جي وار ایدی هر
 خیره جي باشیه یکر میش نفرو بر لدی شمدی
 الحمد لله تعالی اوچپوز قریبدر بیک سکسان
 برسنه سندم قندیبه قلعه سندن چیقوب
 بومنوال اوزره اوچ خیره جي باشی بورودی
 چهارین سفرنده وچ سفرنده و عمان سفرنده
 و قما پنجه سفرنده تا که بلغراد فتحه کلنجه
 بلغراد فتحند نصک خیره جي باشی محمد اغا مرحوم
 وزیر مصطفی باشایه انتصابی اولغله اوچ بیراچی
 بر ایدوب حتی لغیمی باشلی دخی اکا و بر دی
 بومنوال اوزره اولیچ صاغ قول واورطه قول
 بیراقلری محلولدر آمدی فچنکه بومنوال
 اوزره استعدادی اوچ خیره جي باشی اولیچ
 کتاب مزبور ده تخریر و هم تصویر اولنان شیلردن
 ما عداد دخی در لودر لواتشلی شیلر پيدا و اچا ایدر
 زیرا بو تخریر و هم تصویر لرین اسمی و ارجیمی
 یوق قبيله سیدر جسمی دخی وارد در اما
 استعدادی آدم نادر در بو کتاب مزبور ک

قلعه بنا سنی پیلور اوستاد معماره محتاج در
حضرت الله تعالی لطف و کرمیله هر اشکری اسان
ایلیه امین یا رب العالمین بحرمت سید المرسلین

نظام خیر جیان او جاغ مزبوری ایجاد
اولندوغی زمان قانون قدیمه سی
تمنوال اوزره اولدوغین بیان ایدر

امدی مرحوم و مغفور سلطان محمد خان غازی
رحمة الله علیه زمان سعادت لرند قندیله قلعه
سنک محاصره سنده خیر جیلر او جاغنی ایجاد
وتد پیر ایلدکده مرحوم وزیر احمد پاشا
ود فتر دار احمد پاشا **اوج** قول اولق اوزره **اوج**
خیر جی باشی اولوب پادشاه عالمینان حضرت لرینه
عرض و اعلام ایلدکده مقبول هایونلری اولوب
بر اولوب پادشاهک قانونته رغبت ایلکده چوق حال
واردور و هر وجهله میمنت واردور صاغ قوله
احمد اغائی خیر جی باشی ایدوب اوغری سنجاغنده
یکرمی بریک آنچه بنجه زعامتین ویردیله قول
قوله اسلام اغائی خیر جی باشی ایدوب
ادر نه قرینده بابا اسکیمی زعامتین ویردیله
اورطه قوله کوسه احمد اغائی خیر جی باشی ایدوب
اسقیولده بر زعامت ویردیله **اوج** خیر جی

ودر لودر لواتشلی شیلرایله چوق آدم هلاک ایلر

طپراق سورمک جیلسک پیدایش

امدی بوملعون پنجه کافر لری کرچه در لودر لوجیله
فاسده لری وارایدی اور دوی هایونی بصمق اما
شمدی قلعه طپراق سورمک جیله سنی دخی پیدایش
اول ملعون مصفوکفره سند نمی تعلیم ایلدی
بو سنه مبارکده ای پیدایش زیرا ازاقلعه
سنی بروجهله المدی صکره طپراق سور دکده ایچنده
اولون عسکر اسلام قلعه دن مایوس اولدقه
ور ایلدی ایلر **امدی قلعه** من بوری هر نه منوال
اوزن حرکت و تدبیر ایلک ایلله الدیسه انشاء الله
تعالی قادر قیوم ذوالجلال اولون الله تعالی نیک
عون عیایینه کند و نیک ایلد و کی تدارک تدبیر
ایله قهر هلاک اولوب دین اسلامه فرصت نصرت
و یروب تیغ شمشیر ایله هلاک اوله لر **فخر کائنات**
محمد المصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم حرمتنه
وچهار یار کوزین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین
حرمتنه **امدی عسکر اسلامه اول تدبیر تدارک**
بیلور آدم یوقمیدر یوقسه تدبیر مالایطاقیدر
یوقسه بیلور آدمه رعایت یوقیدر انجق بو تدبیر
بش الییدی احوال اکثر آدمه محتاجدر **واوچ دور**

قلعه بناسنی

بردن اوزرینه یوروش اولندوغی زمانده سردن
 کچدیله یقوب کچه ایله یورورلو **دخی** براییک بیگدن
 متجاوزال غیره لری دخی اللرنده حاضر اوله **ودخی** بر
 ایکی بیگدن متجاوز صر بیر اوله **اما قنجه لی**
 اوله زیر اقلج ایله طابوره یناشمز لر توفنگلی عسکر
 نقدر زیاده اولور سه مانع دکلدر **ودخی** ایچنده
 بار و طلی مشین ال کیسه وارد **ایچنده اوج**
دوردر ال غیره لری وارد اگر متر سیده و اگر
 طابور اوزرینه یورور کده زیاده سیله کفاری
 قهرمان ایلیجک تدبیر لرد **ودخی** اینحق غرانده
 طولبنا دیر لر فرانسز طایفه سی زیاده سیله قول نور
 اما حمتلو و تکالیفی تدار کدر بزم غیره بی لره
 سئوال اولنور سه اسمنی دخی بلز لرد رون کتابده
 تحریر وهم تصویر اولنان نرد بانلری دخی قلعه
 اوزرینه یورور ملک لوزم کلد کده **بر ایکی اوج**
 دانه سین با پوپ کتوره لر زیر نرد بانلر او کچه
 یورمد کچه کفاری بدن اوزرندن قاجر مد کچه
 نرد بانی دایا یا مز سین ترسانده نرد بانی یا مغه
 مباشرت ایلمش لرد **اما اول منوال اوزره**
 دکلدر وهم ماد امکی قلعه دیواری بدن
 اشیر و دیمق لوزم کلد کده او کچه **اوج دورت**
 غرانده طولبنا یورور و میچه انشلی شیلر ایله کفار سکا
 قلعه یقین کتور مکه بله قومز طوب و توفنگ

احمد آغا و اسلام آغا و مصلي آغا عثمان
 سفرنده اولون خيره جي باشيلر مصلي آغا
 احمد آغا اسلام آغا چهرين سفرنده اولون
 خيره باشيلر اسلام آغا مصلي آغا احمد
 آغا بچ سفرنده اولون خيره جي باشيلر اسلام
 آغا احمد آغا مصلي آغا بلغراد قلعه سي
 فتحنده اولون خيره جي باشيلر مراد آغا
 حين آغا قرم محمد آغا بومنوال مشروع
 اوزره **اوج** خيره جي باشي پورودوكي زمانده
 نيجه نيجه قلعه لرفتح اولندي شمدي اول
 قانوني بطدي احوالده بويلاه اولدي بواحوال
 كتاب مزبورده برقع پيروه ايراد اولنديكه
 دولتور افنديلر بيزه معلوم سعاد تلي اوليدي
 ديوزكر اولندي زيرا افنديلر بيزه معلوملي
 اولدقه قانون قديم اوزره اوچاغني مزبوري
 نظام ويرديرر **انشاء الله تعالى الله اعلم بالصواب**

فتح تدبير طابور نمونال اوزره حركتكدر

و تدبير تدارك لوزمدر كه محلنده حكمي اجرا اوله
 طابور نمونال اوزره تدبير تدارك
 لوزمدر كه فتحنده عسكرا سلام زحمت چكويه
 اولد بريكي بيله قدر توفكلي طولبا كر كدر

و شاهين محمد پاشا شهيد اولدي **بود في يقين**
 زمانده در جمله نك معلوميدر همان ايش جسارتك
 و قلعه نك تزيه فتح اولتمسنه اهتمام اولنه طبراق
 سورمكله مي اولور يا خود برا غوردن بور ويشله
 مي اولور ممكني هرته ايسه محلند مقدورن
 صرف ايدوب متريسده چوق دور مقدن حذر ايله

امدي چنكه متريسلر اند قد صبحان بولري

احوالته نجه ايش واردر صبحان بولي ايله تاخذك
 باشنده واريلور اورده بريون كرگلي صنعتدر
 و لغجبارن اوكتده صبحان بولري احوالتي بلناري
 قولد نورلر زيرا قبول لوزم اولدوغي زمانده
 انلرن دغي تدبيرلري بلجه اوللوردن بالاده ذكر
 اولنان صبحان بولي احوالتي اكر صبحان بولي اغالري
 زياده سيله كر كدر و بلد ارلكدن اكر متريس
 كورمش متريس اغاسي هر وجهله لزومند ندر
 خميره جيلرا و جاعي مرحوم و مغفور سلطان محمد
 خان غازينك قانون قديسي اوزره **اوچ** خميره
 جي باشي بورودوكي بومنوال اوزره ايدوي
 شمدي اول قانون بوزلدي قنديه قلعه سنده
 اولون خميره جي باشيلرا احمد اغا و ديكر احمد اغا
 و اسلام اغا قمايچده اولون خميره جي باشيلر

آلوب دو کماکه خصوصاً قیشد در متر پیده دورق
 ممکن دکلدر بر شیء ملا حظه ایلدم مناسب
 ایسه قولاق اورق هر کس اتندن اشون
 خدمتکاری اولون خدمتکارینه و پرسون
 اولمیان یولاری باشنه کچر و ب صالیو پرسون
 و بوکلو حیوانلر بوکلریله دورسون همان عسکر
 اسلام براغوردن الله الله دیوب قلعه نکی
 اوزرینه یوریبوب کفار شاشدی چندکی
 آدم آدم اوزرینه بصوب قلعه نکی بدنه
 یاپشدیلر کفار نیجه اید چکی بلیوب ایچرو
 کپروب قلیچ اوردیلر و ایچنده بر بیون قلعه سی
 وار ایدی بر مقدار ایچنده قیا نوب ای
 دخی دورت طرفدن ایش و یوردیلر امان
 چاغروب چقاردیلر اول محله دوره جان
 کافر بزمله بیله ایدی اگا و یوردیلر **اقا** بو بر حکایه
 شکلنده در حنمند اولون اکنار کفار
 احوالی کرکی کبی اکنانور محلنده واقع اولدوغی
 زمانده هب بوکا کوره در همان ایش و قلیچ
 جسارتدر بودخی لیوم یلنقه سی چنکنده
 مرحوم سلطان مصطفی غازی طابراه کلدکه
 کوز اچدر میوب روم ای عسکر و سایر
 عسکر یورودی انده دخی نیجه فتح اولدی اول
 محله مرحوم محمود بک زاده و روم ای بکر بکسی

هر نقدر زیاده اولور سه ایچنده دورن چنگی
 دایانه بیلور اندن غافل اولیه سین زیر ایستی
 متره سده دو شمن اوز دینه کلوب بصمغه قادیر
 دکلدر قندیه قلعه سنه وزیر اعظم فاضل
 احمد پاشا مترسی اوزا قدن الدی ایچق بویله
 اوزا قدن المدن بر غیره مرادی وار ایدی
 وهر قلعه بر ازماتت ایلیه اول منوال اوزره
 اولغله **یکری اوج ای** متر سین بکلدیله فتح اولغله
 اول زمانه ادملری اوزوز ایدی اول مرتبه
 وقت کجدی شمدیکه ادملر متره سده کیردوکی
 کوندن بشلر کون صایمغه بشلر لر هان جدی
 سعی وهر تقید ایدوب یقین پیردن متره سین
 الدیله سین و بوکامعا دیل چهرین قلعه سین
 فتح ایدوب طابور اردنجه کیدوب اوزی صوبی
 کنارنده طابور ایله جنک ایدوب کیر و چهرینه
 کلوب اندن قلیقوب بر قونق پیرده عسکر اسلام
 قونوب مغضوباً دفتر دارا احمد پاشایه وزیر اعظم
 فرمان ایدوب بر مقدار عسکر ایله سوار
 اول شوارا ده بر قلعه واردر ادرینه قانوا
 دیرلر وار سنه ایچ فتح ایلیه دیوب کوندردی
 مزبور قلعه وارلد قده بر بیون قلعه کوروب
 جمله عسکرات اوزرند سبر ایدوب بو نجه
 فتح اولور بزده طوب و حوان یوق متره سین

المغله کافر رخصت بولوب وهر حسنت اوزره اولغين
يکرمي ايکي کون دینچه اعد کتخدا شهيد اولوب علی کتخدا
 تامنه برکتخدا نصب اولتوب متريسلره کلوب سردن
 کخدي اغالرينه ويکچري اوچاقلرينه هرکيم برپر مقلق
 قوپا ريرسه برالتون ويره يم ديمکله ايکنديه قريپ
 ايددي برسوز سويلدي اخشامه دکين جمله شرانپولر
 سوکوب طاغلبکي علی کتخدا انک اوکينه بغداديلر اگر
 يقندن متريس المش اوليدي بوزحمت ومنهز ملک
 اولنمزددي **انجق** تقدیر اهي بويله امش واکر کافر
 کلورکن عسکر اسلام متريسدن چقاروب فرشو
 دوريدي بلکه منهزم اولنمزددي **انجق** کمسنک
 سوزينه قولوق احمددي غرورندن وبوکامشابه
 علی پاشا وارا دين قلعه سنه زياده سييله اوزاقدن
 متريس المغله بر ايس اولمدي **انجق** بلزلک ايله
 کرچه يغمور لردي زياده سييله بخدي **اما** يغمور لرده
 اولسه زياده کوچلک وارايددي زيرا اوزاقدن
 النان متريسده حنکده يقين وارنجه عسکر اسلام
 تله سير يقين وارنجه دکين بر کوچلک کلور عسکر
 اسلام هان شمد نصکره کيده لرديمکه پاشلر هان
 جوزي شيدن بوز غونلق ويرر لر هان کرکدرکه
 عسکر اسلامي مقدم کوز اچدير ميوب اقدام تام
 ايدوب يقين بيرده متريس الدر مغه سعي اولته
 متريس کرکدرکه **اوج** دورت ادم اتور يان يانه

قلعه نك اوكتدن اقرطاصمه صوبي دبر لير
 اول صوبه دكوب جمله سبي هلاک اولد يلا اولقدر
 چنگدن اسلامدن قلیچ ایله کسلش بر مسلمان
 کورلدي آلرنده خود هوبوینک اوزون صاپلو
 تبرلي وارايدی همان تبرلي به کندولرين
 قورنوردي اشيو سنه مبارکه سايقلر پيدا
 ايلشدر اما اول زمان باشلرنده قون دريسدن
 قلیا قري وارايدی اباقلرنده اخلا مور قوغندن
 چاريق وارايدی شمدي نجه جزملري پيدا
 ايلشدر بر محنت کافرده همان عنوان کوستر
 واصلا آلرنه برایش کلز و برولیلز متریس المقدن
 مرحوم و مغفور سلطان محمد خان غازی طاب
 ثراه قمانجه کبی بر مستحکم قلعه جهانده مثلي بوق
 ایکن واردوغی ساعت حندن باشنه بقیت
 یوردن متریس آلدر مغلک بعون الله تعالی
 کافرک کوزلري قورقوب بور بوش ایله طیراق
 طایبه سین ضبط ایدوب ایدوب یدنجی کوی
 ویر بیراغین دیکوب بویننه مفر مسین بغلیوب
 امان ایلدي همان ایش دوشمانه جسارت
 کوستر مکه در بوکا مغایر بچ قلعه سنه قوه
 مصطفی پاشا وار دقه قلعه کوزینه خور کورنوب
 وکسنک سوزینه قولاق اور میوب کندویه غرور
 اصابت ایلیوب طوب یتشمن یوردن متریس

حندك باشنه يقين ايلدوب اوج دوت مترسيده
 حندكي باشنه واريلورسه اول قلعه ده جنك
 جوق سورمز فتي اسان اولور زياده سعي ايدوب
 قلعه يه يقين ادرمغه سعي ايدوسين وچنكه چهرين
 قلعه سنه وارد و غمزكي كوندوزين حندكه يقين
 مترسين النوب **دودنجي** مترسيده حندك
 باشنه وارلدي **يدنجي** كون واروش طرفكدن
 برلغما ايدوب اتلدي عسكرا سلام بر مقدار
 يوريديلر ادين يوريدمد يلمر كمر صدر اعظم
 كندي قولندن استرمش صكره كندي قولندن
 ايج قلعه موافق يردن برلغما ايدوب اشلمدي
 ارتوق خلق قلعه دن ما يوس اولق اوزر اولديلر
 بوارالقد بوملعون مسقور مضانيقوديرلر
 ايدوي اول زمانده سر عسكرا اميدي امداد
 كلوب **بوز بيكدن** زياده كفار ايله شمدي شرت
 ديرلر **قرق اللى بيك** مقداري قلعه ايجنه امداد
 قيوب سائري قلعه قرشوسنه قونوب
 قلدن باشا قونمش ايدوي انك برينه **اوتون ايكنجي**
 كون ينه اولكه واروش طرفكدن لغما ايدوب
بيك بشيون قدر عسكرا سلام ايجرو
 كيروب اول **قرق بيك** قدر امداد كلن كفاره
 كندولرين اوروب بر مرتبه قليچ اورديلر كه
بكري بيكدن ما عدا سي قليچدن كچدي قصور

اسلام مترپسده صقلسلر کلور لرانلرد فی ایچنه
 کپروب قورونورلر وینه کقاره مقاومت ایدوب
 یوز چورمز لر زیرا تدبیرده چوق حال وارد صحابه
 کوزین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین تدبیرد چکنه
 بلغراد قلعه سنی کقار کلوب محاصره ایلد کده مرحوم
 حعفر پاشا سر عسکر ایدی بو حقیرد فی خمیره
 جیلر اوزرینه خلیفه ایدم بر هفته به دکیں طوب
 وتوفندک اتلیوب هر کس عجا بوندک اصلی ندر هیچ
 حرکت ایدوب باش کوسترمز مکرکه جمیع اطرافین
 بر قوی حندک ایلش که تعبیر اولمز بر هفتدن
 صکره بیرام کیچه سی ایدی چکنه مباحثرت ایلدی
 الی ایکی کون و کوند **اوتوز بیک** طوب خمیره انلردی
 قلعه ده اصله دیوار اثری قلدی طوبلر نیز انلدی
 و قلعه دیواری بو قدر که اوزرندک اتله انجق
 خمیره لریمز اشلدی **الی ایکی کوند اون ایکی بیک**
 خمیره اتمشوز چکنه کقار منہزم اولوب کتد کده
 کقارن قازوب طشره چقار دوغی حندک طیراغی
 ینه عسکر اسلام کقارن قاز دوغی حندک
 ایچنه طولدر مدن عاجز قلدیلر زیرا ملعون کافر
 کند ی حیلہ لرین بلور لر عسکر اسلامه بنم اوردوی
 بصر دیو خوف ایدر **اما بزم** عسکر دخی مترپس
 الوب کیچه نلک نصف کده **اما مترپس المقده** چوق
 ایش واردر اگر مترپسی زیادہ سیله تقید ایدوب

ایچون ار با بیری بولد وروب حکمی اجرا ایدر سه
تاقیامند کین اچر و ثوابه نائل اولور هله کتاب
مذکور حقارتله نظر اولمیه زیرا بد بیرات غزاً
ایچون جمیع تدبیری تحریر وهم تصویر اولنوب
کرکی کبی اکلنور زیرا وهی اهیدر که مثلی سبقت
اولمشدر والله اعلم بالصواب والیه مرجع المآب

باب اول مدبر چهار یعنی مترس المغنی بیان

ایدر چنکه عسکر اسلام آوردوی بر قلعه التنه
واروب محاصره ایله اوزر قونلد قد زیاده سیله
صغیره قونوب جمیع اطرافنی قوی حندق ویا طابور
کرکی کبی انا بحق طابور جوین سپین اما تقید لازمدر
غریبه طابورینه انا بوقدر سائر زمان کبی
اوردوی هایون قونقدن حذر کرکدر زیرا کفارک
جبله سی ذکر اولمشدر عسکر اسلام مترسده
ایکن اوردوی هایون بصمق سودا سنده در
زیر آنچه کره ایلمشدر اما اوردینک اطرافنی قوی
حندق ایدوب و برج بر لردن قبولر قیوب وهر
قیوده ایکیشرا وچر بیراق وایکیشرا وچرهای طوب
تعیین ایلد کد نصکر چونکه بوتد بیر اوزر حرکت
اولند قد نصکر انشاء الله تعالی دوشمن طرفندن
قور قواولغر مقدماً ذکر ایلد وکم کبی بلکه عسکر

سبيله اول كچه كند ولرين بلزلر هر نه يوز دن
 اولور سه اولسون اول بصر سلك اشياء الله
 تعالي كفار منبرم اولسته شبيهه يوقدر اما ارسي
 كون طيراق ايجه كيروب متر پس الد قد نصكم
 زياده كوچاك اولور وچوق عسكوشهيد اولور
 بود في محلته حكى اجرا ايدر سلك ايوايشدر
 بو كتاب مزبوي تاليف ايدوب اول متر سبك
 احوالين نوجهله الموق يكدركه قلعه نك فتي
 اسان اوله ودي اور دووي هايون نموال اوزره
 قوتوق كركدر دوشمندن امين اوله ودي خميره
 جيلر صنعتي نوجهله اولور نيجه نيجه جنك الاتك
 استاد لريك تدبير ايدوب دوشمن هلاك ايلشدر
 ودي نيجه مدبير لر بعض شيلر تدبير ايدوب
 قولد نمشدر هر برين برر محلكه تحرير وهم تصوير
 ايدوب كوستر مشمدر بو حقاير ايسه زمانه
 نك نيجه ستملرين چكوب وهم پرا اولشمدر
 امدي دولتلو افند يلر ميز بو كتاب مذكورى نظر
 بيوروب وهر طرفنه مطالعه ومذاكره ايدوب
 سفر هايون احوالندن نيجه شيلر تداريكينه
 وقوق تحصيل ايلركه قرق اللي سنه سفر و بر مشقد
 وقوق تحصيل اولور امدي بو كتاب مذكورى
 تحرير وهم تصوير اولند وغي اوزره تدبير تداركين
 اكلا قد نصكم هر بر لر ينك حكى اجرا ايلدك

عليهم اجمعين تداریکدر بلکه عسکر اسلام مترپسده
 صقلسه لر کلور لر انده قور و نوب کینه کوز لری
 اچلور و بوتد پیر بواند کین کور لمشدر و اولتمشدر
 دیوسئوال اولنور ایسه **حضرت الله تعالی جمیع**
 انسانه عقل کامل احسان ایلشدر برکته ملاحظه
 ایله و بوایرا دایلد و کیر صدر لر واقع اولشمیدر
 دکلیدر اگر واقع ایسه اگا کور تد پیر ایدوب
 حرکت ایلیه و اگر سئوال اولنور ایسه هیچ برکسه
 بوتد پیر بیک قید نده دکلدو بلی بو بر وهبی الهیدر
 قلبه حضور ایدوب یورکجه برانش دوشدیکه
 بو احوالی نیچون برادم اکلز می و بوند تدارکی تد پیرینه
 تعجب و برکسنه ظهور ایدوب تدارکی و تد پیری
 قید نده دکل یوخسه نیچه عاقل کسنه لر واردر
 سوبلز لر که کیم دیکلدو بلی سلی الله ایچون
 اکلدو و غیر اوزن کرکلی و لزومی اولون احوالری
 کرکی کبی تحریر و تقریر ایله عند الله تعالی اجر
 ثوابدن هر برین حکمی اجرا اولتمشقدر اجر و ثوابه
 نائل اولور و بوند غفلت اولتمه الله اعلم بالصواب

بودنی بر غریب تدارکدر محکمه غافل

بولتمق کرک چکنکه کفار عسکری اوزر بیکه کلوب
 قوندوغی کبی یورغون و دور غندر زیاده

ایدوب بیان ایلمشدر هر بر لرین بومنوال اوزره
 بیان ایلمش کر کرد **فصل اول** چکنکه عسکر اسلام
 کقارک قلعه سی التنه قونو می خاصه ایلمک مراد
 اولندوغی زمانده منوال اوزره قونوب حرکت اولتمق
 لازمدرکه اوردوی هایبونه بر ضرر اصابت ایلمیه
 اشیو صورت مذکوره کقارک حیلہ سندن
 زیاده احتراز اولندوغی ایچون اوردوی هایبون
 منوال اوزرینه قونوق لازمدرکه تصویرین تحریر
 وهر تصویر ایدوب تفصیل اوزره صورتین بیان
 ایلدم منظور عالیاری اولندوقده هراحوالنه
 وقوف تحصیل اولندوقد نصکره اکاکونه تدارک
 ایدوب حرکت اولنه زیر حیلہ سندن زیاده
 احتراز اولندوغندن برج بیرده مکرر ذکر اولندیکه
 عسکر اسلام مترسیله ایکن برج بیدک کافراوردینک
 بر طرفندن کورندوی کبی اوردینک پریشانی
 واقع اولمشدر اندن احتراز اولندوغندن
 بوتد پیر اولمشدر اوردوی هایبونک جمیع
 اطراف قوی حندک و برج کرکی بر لر دن قبول
 قولمشدر وهر قیوده ایکیش اوچر شاهی طویلر
 ویا صاچه طویلر وایکیش اوچر بیراق تعین ایدوب
 و محافظه ایدوب قوروده لر زیرا اول اوردوسین
 محافظه ایدو صکره چکنکه مباشرت ایلمیه بوتدارک
 و بوتد پیر مقدمات **صحابه** کوزین رضوان الله تعالی

مفتضا سبخه اولحق کر کلا در باب اولی مهرا نذر زبیرا
نیجه نیجه شیلری کی کی جی مخریں وهر نصویں
او لمنسلک سبجی زبیرا منلی سبقت ایلش و کلا در
هان حضرت الله تعالیٰ عونه عنایتله تد بیر لر مجزی
تقدیرینه مو اوق ایلیه **مخبر کائنات محمد المصطفی**
صلی الله تعالیٰ علیه وسلم حضرت نلر سناک حر منته

امدی بو کتاب مذکور دی دولتلر افندیمز

اوصاف نیوب اوشخیموب وائنا مطالعه و مذاکره ایدر سه
فائده سبیلر بولور **نیجه نیجه** غزالر ده حکیمجی اجمرالار
اتیدر لر **امدی** کتاب مزبور ده نقد و ذکر
اولتالان شیلر بی هر احوالنبی مخریں وهر نصویں

اکبر وید

ایلیوب فحیحی اسنان اولشندن و عسکر اسناد مرمنظره
اولشندن و نوججهله تداران لادنمدن فحیحی اسنان اوله
امدی بو کتاب من کوری و وثلون افندیلر عزیزان منظور
عایلیری اولدقده دون کتایبده تحریر و هم تصور اولنان
جندهک الی تیزی هر بر لریندهک اربابکی بوللور و رب حکم لرینی
اجرا ایلمکله هنت و مراد لرینی اولدقده هر فحیحکله
هر بر لرین حکمی اجرا اولنوب استعمال اولندقده هر نقدر
غزای اولنور سه اول اجرینی ثوابه نایاقیامه دکین تا اتمک
اولنور لر **امدی** بو وهبی اهدی بو قدر تحریر و هم
تصویر ایتمک اکلنسون دیو اینجی بو اولدی ستر اهی

تصوير ايلشمدن محلنده نظر اولند قده كور كه پانه
 لند وكي ايچندن چقان بيوك خبره لرو كوچك خبره لرو
 و طوكوز اياغي تعبير اولنور **بش التيون** قدر مهلك
 شيلردر كه كورد كه معلوم اولنور بيان ايلشمدن
 و كوستر مشمدن تصويرندن اكاتانور **بوفصل دغي**
 سبت خبره سي دير لر انك دغي اسمي وار جسمي يوق
 قبيله سندن اولدي فوجي خبره سي كي اولدغي
 زياده دو شمن هلاك ايلر جنك اشيا لر ندر
 ايچنده برنج بيوك ساغر خبره سي واردر **وان اون**
بش كوچك ايل خبره سي واردر **اون و اون** بش
 دغي توفك واردر يوقار وون اينر كن توفكارين
 ائلريره اندكك نسكره خبره لوي باره لنور اولدغي
 بر غريب صورت كوستر مشمدن نظر اولدقده معلومدر

مفاتيح كنج الغزات دبير فتوحات

چنكه سفر هايون توجه و عزيمت غزاطر فكه
 تدارك اولند قده دائما بوشخيه نظر و مطالعه
 و مذاكره اولنوب نيجه نيجه شيلر استخراج اولنور
 فرق الي سنه سفر و ير مش كامل قدر اكلور وهم
 تدارك ايليه جك شيلري تدارك ايدر و اختراز
 اولنه جق شيلردن اختراز ايلر و چوق كر كل شيلر
 وقوف تحصيل ايدر زير اجمع فتحلر نوجهله تدارك

طاش يوق وکيرج يفتحق طاش يوق مزارستان
 طاشلر يني بوزوب کيپن کيرج وکيپن يا پويه صرف
 ايدوب **اما** بروجهله کيرجه ويا پويه طاش يوشمز
 عاجر قلده بو حقير برتدبير تدارک ايدوب
 جمله بلغزاده صوکنار نده اولون قيا لري **ايکي اوج**
 کون ايچنده مزبور قيا لري پاره ليوب مراد اوزره
 قلعه نك بنا سنه شروع وکيرجه صرف ايدوب
 قلعه تمام ايلدي حتي کورچستان سفر نده
 خليل پاشا سر عسکر ايددي سفر عودتده فرساد
 طاغي دير لر بر اولو طاغ وار عسکر اسلام اوزرندن
 اشوب کتمکه طاش قيا لردن يوق وهم عريلر
 بروجهله کيده مز **بو حقير** طا طار صالح پاشا ايله
 تعيين ايدوب سر عسکر اولون خليل پاشا **اون**
 کون ايچنده قيا لري پاره ليوب عسکر اسلام
 وعربه لر فاهيت اوزره کچد يئر نموال اوزره تدارک
 ايلدو کور صور تي تحرير وهم تصوير ايدوب کور مشدر
 محلنده بر کرکلي ايشدر وبوسنه مبارکده
 حوتن قلعه سنده ايکن تعريفز اوزره حرکت اولندي
 وخبيره جي اولتاردن مزبور اشلري ارار لي **بو فصل**
دني فوجي خيره سيدر لر زياده سييله کرکلور
 وهم کفاري اما سنر هلاک ايلر **بيک** خيره اعدن
اللي فوجي خيره سي اتمق يکدر مزبور خيره نك
 اتل دوغي صور تي وهم پاره لندو کي صور تي تحرير وهم

سکا باشک کرک ایسه اول وقت دو تا کرد و دو نوب
کچه نکه بروفتکه عسکر اسلا می قریه دو کوب
و مزبور نزد بانلری کمیلردن چقا روب قلعه نکه
حنده کی باشنه یورودوب عسکر اسلا بد نلره
صا ریلوب کفاره زیاده سینه شاشقکلیق حاصل
اولغله **الحمد لله تعالی حضرت الله تعالی نکه عون**
عنا یتیله فتحی میسر اولوب وهم سر عسکر اولون
یوسف پاشا شهید اولوب رحمة الله علیه **امدی**
بوندن چوق حصه واردر و هم نزد بانلری کوروب
محلنده تدارک ایدوب حکمی اجرا ایلمکدرو بردی
حصه مند اولق بودر که بر طرفه سفر ایلمک مراد
اولندوغی زمانده غیر طرفی کورستروپ غافلین
دوشمن اوزرینه وارنده چوق حال واردر
و هم برایواشدر مزبور نزد بانلری تصویریک
تحریر ایدوب کورستروپ مشدر بر غریب هیکلدر
نظر اولندوقده معلوم سعادت اولنور **بوفصل**
دی مزبور نزد بانلری **برایکی** دانسین رسم ایدوب
بر قلعه نکه حنده کی اشیرودن دیوار یکنارینه
دیایوب عسکر غنوال اوزن یورودوکن تحریر و هم
تصویر ایدوب کورستروپ مشدر نظر اولندوقده
معلوم اولنور **بوفصل دی** مرحوم چغفر پاشا
بلغراد محاصره دن قورتلدوقده اصله دیوار اثری هیچ
بر طرفنده قلیوب تعمیره مباحثت ایلمکده اصله بر پیره

باشترده قپودانی ایدی مرحوم سلطان ابراهیم خان
 طابیراه زمانده برقرتر اغاسی وار ایدی مصره
 کیدرکن کافر الوب حانیه قلعه سنه کتوروب پادشاه
 عالمپناه حضرتلری زیاده سبیله غضبه کلکله مرحوم
 پدرم آق دکزده برمشواری بلوادم اولغله حق خلیل
 پاشا قپودان ایکن قره جهتم نامنده اوچ قلیون پیدا
 اولوب انک فتحنه سبب اولغله حق تصویری ترسانه
 عامیره ده یازمشدر نظر اولدقه معلوم سعادت
 اولنور **امدی** مزبورم پدی بی چاغردوب حانیه
 قلعه سنک فتحکی سندن استرم دیدکده پادشاه
 اکرم اولدیر سنک حانیه قلعه سنک فتحنی بردی
 لسانه الله ما لطیه سفرم وارور دیونام چقار
 نیجه نیجه اکا کرکلی تدارکلا ایدوب حتی اول مزبور
 نزد بانلری تدارک ایدوب یوسف پاشا قپودان وهم
 سرعسکر اولوب اینجق حکایه چوقدر چکنکه
 حانیه یه واروب بر محله کیلر صولانوب حانیه
 قلعه سنک اولان کافر لر صفین بزم اوزر جمع کلسون
 دیوخوف ایدرکن اول محلدن قلقوب دکنه
 اچلد قده هله بزه دکیش دیوب امین اولور لر چکنکه
 دکنه اچلد قده جمله پاشا لری و بکلری و عسکر لره
 باش اولنلری جمع ایدوب حظی شریفی اول محله
 چقاروب سنکه قپودانم و سرعسکر م اولان یوسف
 پاشا حانیه قلعه سنک فتحنی سندن استرم اگر

معمار ایدوب کوندردیلر استانبوله کلدکه
 مرحوم خمیره بی باشی عثمان شهرسی اولغله برپرده
 مکت اولندی و بواحوالک نتیجه نتیجه تدبیر و تدارک
 و طپراق سورمنک تدبیر و تدارک و مهماتلری کرکی بی
 وقوف تحصیل اولندی و ازاق قلعه سنه دخی
 تدبیری زیاده سیله کامل اتدی **امدی اوج دور**
 قارش صودن قلیونی کچردوکی صورت تحریر و هم
 تصویر ایدوب بیان ایلمشدر **بوفصل دخی** خمیره
 جیلرک کارخانسی منوال اوزره اولور و مهمات
 نوجهله یا پیلور و فوجی خمیره سی و سبت خمیره سی
 و سائر جنک الاتلری نتیجه درلو کرکی بی هر برین
 تحریر و هم تصویر ایدوب بیان ایلمشدر که طالب
 اولون کسه لر صنعتکی تحریر و هم تصویر ایلدو کم
 شیلردن اولور زیرا بلغارده خمیره بی باشی عثمان اغا
 مرحوم کارخانیه بو حقیر بی خلیفه ایلمش ایدی لزومی
 اولون جنک اشیا لرین بیار ایدک انحق کسه ارازه
 کرمز ایدی و کسیه کوستر مز ایدی صورت کارخانیه
 نظر اولندقد معلوم اولتور صنعت ندرن تحریر و هم
 تصویر ایلمشدر **بوفصل دخی** چنکه فرانسز کافر
 برقلعیه صارلدقد بردن قلعه بور و یوش ایلدکه
 مراد ایلدوکی زمانده برغریب نردبان قولور نور
 خلقک اولرده قولورندوغی نردبان بی دکلدر محکمه
 برکرکی ایسدر مرحوم پدرم **فرق** سنه قدر

حتی بلغراد محاصره سنه قلعه نك حند كنه هر كون
 كافر لور رودي بکچر پلره مزبور طولبنا و پروب
 كفاري انك ايله ضبط ايدوب بورتمز لرايدي شمدي
 انك دغي اسمي وار چسهي بو قدر انك دغي تصويري
 بيان اولمشدر **بوفصل دغي** قراند طولبنا تعبير
 اولتور فرانسز كافر لري چنكه چرخ فلکلي طابور
 اوزرينه يور يوب بوزمق ايچون مزبور قراند
 طولبنا پيدا ايلمشدر **اوج يا دورت ويا بشدانه**
 بردن يا قوب كچه ايله طابور اوزرينه يور يوب
 اوز اوز **بشر بکچر پلره** هر طولبنا به قولرينه **اكيشر**
اوج اوم يور و دولر كافر لري چرخ فلکرين يقه
 وار دنك اولون كافر لري دغي يا قوب اصلا
 اوكونه سدا اولوب حائل اولن اشي بردونم پيره
 دكين سورر **وايچنده** كي قور شونلو توفنلر نقد
 اوزاق اولور سه اورور انك دغي تصويري تحريير
 ايدوب بر غريب صورت هيكلدن منظور عالي لري
 اولدقه معلوم اولتور **فصل** كافر لر قليون صودن
 نموال اوزن كچر مشدر كه صورتن تصوير ايدوب
 كوستر مشدر **محلند** اوردغي لازما اولور
 و بوكي نرده تحصيل ايلدو كم سوال بيوريلور ايسه
 مسقو خيره جي باشي سي فرانسز ايمش اندن فرار
 ايلش كلوب مسلمان اولدي ايدوي الماس پاشا
 زمانده برز عامت دغي ويرديلر **و بلغراد قلعه سنه**

چکوب قلعه دو کمان مراد ایلد که مرحوم جعفر
 پاشا سر عسکر ایدی زیاده الم اوزنه اولوب لغجی
 باشی کچه ایله سردن کج دیر ایله طشه چقاروب
 اوچ یردن لغم ایلوب اوچاق کبی دیواری
 یرطوب اشلمدی صکره خمیره جیلر بوکا برتد آرن
 ایلسون دید که در در قویلو **ایکیشرا اوچریوز**
 وقته کلور بانیا لقوده دو کلمش خمیره لرو ایدی الی
 دانه سین دولدیروب بو حقیر کده سردن
 کج دیر ایله کچه قلعه دن طشه چقوب **دورت**
 دانه سین مزبور خانک دیوارین سوکوب ایچنه
 یرلشد زلدی **وابی** دانه سین پاننده بر بیون
 کاکیر خام و ارایدی انک دیوارینه یرلشد زلدی
 طیارین و صوچقترین بر پیر کتوروب بر قتلدن
 اتش و یرلدی امر حقله جمله دیواری بر پینه اوروب
 ایچنده کی کفار دن نیجه سی هلاک اولدی **بودی**
 محلنده تیزیه لغم اقتضا ایلسه و یاخود بر صوچقار
 یر اولدقه و یاخود قلعه نکل تمل دیواری یرلی قیا
 اوزر نده اولسه لغم ممکن دکل بومنوال اوزره
 عمل ایلدی کر کلی ایشدن انک دیغی تحریر و تصویرین
 ایدوب بیایلمشمدن **بوفصل دیغی** حقیر بر طولیا
 ایجاد ایلشمدن زیرا بزم خمیره جیلر بیزک قولاندیغی
 طولیا ایچق اتش صاچار **اما** مزبور طولیا هم اتش
 صاچار وهم بشر اونر **توفنکلر** وار ایچنده قور شون اتر

یوریدیلر اول محلده قرال اولان جنک اراسنده
 مجار قرالی ساقوچسه اوغلی بوکرتدن بوشتو ایله
 اورولوب پیره دو شد کده باشین کسرکن سرحدلو
 لر بوینده قرال نشانن کوروب اسپر ایلدیلر
 بوارا لقه کفار بوررکن **اوج بیوک** خیره حوانتی
 اغزنه برابرتاش دولدورب **صاچه طوب**
 واری اتش ایلد کده **الحمد لله تعالی** کفار عسکری
 منهزم اولسنده سبب اولندی **امدی** بو ی
 ایراد ایلمدن مراد کفار عسکرینک صلح اراسنده
 زیاده سیله جیلری واروراندن احتراز لوزمد
 وهم خیره جیره بوندن نصیحت بودرکه چکنکه
 کفار عسکری اسلام عسکری اوزرینه بورودوی
 زمانده حوانتری اغزینه برابرتاش دولدورب
 طوب واری اتش ایلسه کفار منهزم اولسنده سبب
 اولور سین **و نمثال** اوزره اولدوغن تحریر
 وهم تصویر ایدوب بیان ایلمشدر **بودی** بیوک
ایکیوز وقته خیره ایله لغنه معادل قلعه دیواری
 اتمق و یا خود بر طیبائی و یا خود بر شرابو
 اتمق **اون بش بکری** وقته باروت الور خیره
 ایله **الی** قنطار باروط ایله بغلمش لغمقد رحکنی
 وارور **حتی** بلغراد قلعه سنی محاصره اولندقد
 طشره ده یکی خان وار ایدی کفار ایچنه دولوب
 طبراق دولدوروب **بش اون** پاره بالیمز طوب

مرحوم قوجه ابراهيم پاشا قلعه ده محافظ ايدي
 اسلان قمن اوگونه نجه كافر نيك **اون** التي پاره
 قليون كلوب قلعه طوبلق مراد ايلدكه بو حقيير
 مرحوم خميره جي ياشي عثمان اغا ايله بو خميره لري قوللنق
 ايجون بر غريب صال پيدا ايدوب **دورت** طرفكي
 سپر لرايله تدبير ايدوب **وايكي** بيوك حوان خميره
 سي بند يروب كفار ك قليون لري اوز رينه وار لدقه
 فر شو دونه ميوب فرار ايلد يلر بر غريب تدبير در
 محلنده لازم اولور **تخرير** وهم تصوير اولمشدر
 وخميره لري نمونال اوزر در نظر اولند قد معلوم
 اولور **بوفصل دني** صلح سنه سنه اور تالقده
 صلح وار ايكن كفار ك حيله سني كور بو حقيير
 طمشوار قلعه سنه خميره جيلره خليفه تعيين و فرمان
 اولوب **بمش سكرسان بيك** مقداري كفار
 چادر لرن اتك لرين يره قاقوب چادر لرنه ادم وار جي
 يوق بلنسون طشر اولوب بوار القده اور تالق
 غافلدر ديو طمشوار قلعه سي اوز رينه كلوب
اللي بيك قدر نجه ويكر جي بيك قدر مجار عسكري
 كلوب بر صباغ وقتكه الايلرين بغليوب قلعه نك
 اوز رينه يور يد يلر هان بر طرف كدر مجار يور يد ي
 قلعه دن **دني بشبون** سرحد لي و اول محله بيك
 طا طار كلش ايدي انك **دني بشبون** سوا
بيك ادم اولوب طشر ده فر شو لد يلر و مجار اوز رينه

الذات حرب قتال اولوب امت محمد غزالروده ونيچه
قلعه لرده حصو صا طابور چنكندن كفاري قهر
هلاوك ايليه جك جنك مه تالرين ونه وجهله باپوب
تدارك اتمك لوزمدر بوضعتنه طالب اولون
كسنه لرايچون كر كي كي هراحوالرين تحريروهم
تصوير ايدوب بيان ايدم عاقلرديمش كه
حكمتي لقانندن سئوال ايله بو قدر تحريروهم تصوير
طالب اولون كسنه لرضعتي استر هرا باپي بولور

وبو فصلد في استاد لرك نيچه جنك

مه تالري نيچه تدارك و تدبير لرايشلردر كه
هر بر لرنده عمر افنا ايشلردر غريب شيلردر كه
تحريروهم تصوير ايدوب نظر اولندقد معلوم
سعاد اولنور و بعضلريني لزو مي اولدقد
استعمال اولنوب حكمي اجرا اولنور عسكرو اسلام
كفار ك قلعه سي التنه قوندقد نمئوال اوزن
اور دوي هابون كر كدر كه حنك و طابور
چو بر مسي تفصيل اوزن تصوير و هم تحرير ايدوب
بيان ايشمدر **بو فصل دفي** الذات چنكند
طوپر و جوان خبره لري نمئوال اوزن حركت ايدوب
بورجك اولور تحريروهم تصوير ايدوب بيان
ايشمدر **بو فصل دفي** بلغراد قلعه سنده ايكن

فوجي خبره سي آته سپن بر وجهله طابور ايچنده اولون
 كفارن بجالي قلدي **بودني** شمدي اسمي وار
 جسمي يوق قبيله سي بي اولشدر صنعتي وجوده
 كتورمكه ادم نادر در كسدن سوال ابلزلر
 هان خبره در جنگ الاقي صانورلر **امدي** بزم صددمز
 خبره جيه ورم بوقدر ديوجواب ايديچك براز
 مسلمانلر بر ادم بزم ايچون نيچون فيريلوب وهير اسپر
 اولوزر هان خبره بي كفار ويره لده كند ومزي
 خلاص ايد لرديد كده اول غازي مسلمان خبره بي
 كفار و يروب ساثر جزالرتند لسكره **دورت** پاره
 ايدوب قلعه قوسي او كنده براغوب ايچرودن
 چقان مسلمانلر اول حالده كورديلر **امدي** بوندن
 نصيحت خبره بي اولنلر چنكه بر قلعه ايچنده
 محاصره ده بولنوب جان باش ايله چالنده كفار دن
 قلعه قورنارمغه سي ايد زير ابراستاد خبره بي
 بر قلعه كافر دن المغه ده قادر در دي و برمكه ده
 قادر در **اقامد** بير بر صاحب اوستاد اولد زيرا
 ايش وتدارك چوقدر **حضرت الله تعالي اول**
 ملا عينلره در حال ايله انوك انتقامن و يروب
 جزالرتين ويره **اوچيني فصل فني جهاد** يعني خبره
 جيلر صنعتي نموال اوزنه اولور **علمي** خبره نك
 نيجه صفتلرين و نيجه تصنيفاتلرين مكن استاد لردن
 كوروب وكن سلف اوستاد لرك ايچاد ايلد كلري

تد پيرين ايد پين و طپراق سور منك هيچ بر قلعه ده
مثلي سبقت ايد و ب سلف پاد شاهلر زمانده
واقع اولوب اجرا اولمشدر ديوسئوال بيوريلور
ايسه مرحوم و مغفور سلطان سليمان خان
حضرتلري بالذات رودوس قلعه سكي **اوج**
ايد نصكره طپراق سور و ب فتح ايلدي **دني** مرحوم
سلطان سليم خان طابثراه بالذات سيد وار قلعه
سپين كوكي چيت و يا پايغي ايله دولد و رب طپراق
سور و ب فتح ايلدي **دني** سلطان سليم خان
طابثراه قوردان پاشايي فرسده ماوسه قلعه سكي
بروجهله المغه قادر اوليوب طپراق سور و ب فتح
ايلدي **دني** مرحوم و مغفور سلطان محمد خان غازي
بر نوع اوزره ايوار قلعه سكه كوجلك واقع اولقله
دمت و دولوچوال طپراق سور و ب فتح ايلدي
دني بوملغون مسقوكفه سي ازاك قلعه سكي بروجهله
المغه قادر اوليوب عاجز قلده طپراق سور و ب
فتح ايلدي چنكه طپراق سور منك تداركين ايد و ب
سور دكه اينجده اولون خلق قلعه دن ما بوس
اولوب و نه ايلديلر طشه ايجي كوندور دكه كفار
بد فعال جواب ايدر كه جملكنه ورم وار در **اما**
خبره جيه ورم يو قدر براستاد خبره جي ايمش
دائما فويي وسيت خبره سي اتار ايمش زير اكفارك
زياده صقلد و غي شيلردر **بيك** خبره اتمقدن الي

قلعه دخی طبراق ایله صقلش طوپه و توفنگه قلعه
 الدیره مزسنگ اکا طبراق سورمنگ تدارکین
 وندی پیرین ایدسین بودخی اسپ و ارچیمی بوق
 قیله سیدر چیمی دخی وارد راما استعدادینه
 ادم لاه زمدربو حصو صده و زادین قلعه سکه
 صارلدقه فتحده عاجزا اولندی بو حقیر مرحوم
 جعفر یا شا فولنده خمیر لراوزرینه خلیفه اولغله
 طبراق سورمنگ تدی پیرین **بش اوان** طباقه کاغده
 تحریر و هم تصویر ایدوب **تمثال** اوزن اولاجغین
 کرکی کبی یا زوب مرحوم جعفر یا شایه کوستردکه
 برنج کون زیاده سبیله یا غمور یا غما غله عذر
 ایلادی با غمور لر خور هر وجهله فایده سی
 واردر طبراق سورمنگه وزیر اعظمه کوسترمکه
 مراد ایدغدی هله دور سورن محل شمدی
 دکلدر دیوجواب ایلادی **هان** صدر اعظم
 طرفکدن فتح اولغسنه مراد ایدغدی اول
 بر غریب صورتدر دخی حقیرده دورر
 و بر صورت دخی کچن سنه مبارکه بوملعون
 مسقو کفر سنک بنا ایلدوکی قلعه سی ایچون
 تحریر و هم تصویر ایدوب **الحمد لله تعالی شوکتلو**
 پادشاه عالمیناه حضرت ترینگ خیردعاسی
 سبیله **حضرت الله تعالی** قهر هلاک ایلادی
 کسنک تدی پیرینه محتاج اولغدی طبراق سورمنگ

اقوال الغزاة دلو بر کتاب تالیف ایدم اوج فصل اوزره

فچنگم اول فصل عسکر اسلام سفرها یونده کفارک قلعه
سی التمه قونوب صارلق مرا اولند و غی زمانده
اوردوی هابون نمقال اوزره قونوق لوزمدرکه سائر
زمان کبی قونلنز زیرا زیاده سیله تقید کرکدر
بو حصوده کفار بر فچ جیله او کر نمش عسکر اسلام
متر پسده ایکن بر فچ **بیله** کافراوردونک بر طرف کدن
کورندوی کبی اوردیده بر پیشانلق واقع اولمشدر
کرکدرکه اوردونک اطرافین قوی حندک
ویا خود کرکی کبی طابور چوپرمدن حالی اولمیه
سین سهله عربیه طابورینه ائان بوقدر و نمقال
اوزره حرکت و تدارک لوزمدر هر احوالین تحریر
و هر تصویر ایدوب بیان ایدم **ودعی** متر پس
نمقال اوزره الملق لوزمدر همان متر پس المقده
زیاده سیله تقید کرکدر صکره عسکر اسلام
قلعه نیک فحنده زحمت چکیه وایش کوریه
بو فصلده بیان ایدم **فصل ثانی** فچنگم عسکر
اسلام بر قلعه صاریلوب فحنده زیاده سیله
کوچلک واقع اولوب فحنده مایوس اولمشه
زیرا قلعه مزبورک اطرافین حندک و بر مقلق
و شرابو و لغم و دور لوزمدر لوزمدره لوزمدره

حرب قتال اولوب امت محمد غزالرده ونيجه قلعه لرد
 حصو صا طا بور چنكنده وكفاري هلاک ایلچک
 مهقاتلرين نوجهله يا پوب تدارک اتمک لازمدرکه
 محلنده حکمي اجرايله زيرابو طا بورک صقبلوب
 بوزغون و برمسي زياده سيله **اوج دورت** دورلو
 جنک مهقاتلرنددر اولد بور و يشکده طوليا
 دندر اما برم خبره چيلرک قوله ندوغي دکل
 و بردغي فرانسزک غزانده طوليا ديرلر **دورت**
بش دانسين بردن طا بورک چرخ فلکلرين چويرمه
 مجالي قلز عسکراسلام طا بور ايچنه دال قلماري
 بورر اما مزبور غرانده طوليا **اون براون ايکي**
 ارشون بوي وارون و برادرم کوچيله قوجققلر
 مزبورک تصويرين درون کتابده تخرير و تصوير
 اولمشدر کورلده معلوم سعادت اولنور
 و **ايکيني سبت** و فوجي خبره سي طا بور اوزرينه محلي
 ايله **بيک** خبره اتمقدن **الي التمش** فوجي خبره سي
 اندقه اول طا بورک ايچنده اولون كفارک اصلا
 مجالي قلز انجق بومهقاتلرک شمدي اسمي وار
 جسمي بوق قبيله سيدر جسمي دغي واردر **اما**
 استعدادينه ادم لازمدر **امدي** بو صنعتنه طالب
 اولون کمسنه لرايچون **انشاء الله تعالي بعونه**
 عسکراسلام منصور و مظفر اولور بو حرکتدن
 تکاسول و غفلت اولميه **الله اعلم بالصواب**

خبره جي اولدر عرفنا ايلك لوزمدر نيچه نيچه قلعه
 لرك فتحته اولوب ونيچه قلعه لرك ايچنده محاصره
 چكه زير اخبره چيلر عسكرا اسلامك برقوليدر
 باش اولون زياده سيله اهل كر كدر نا اهل اولنجه
 جنك اشيا لر ين تدارك اتمكه تكا سول ايدر زيرا
 بلز نيا پسون كچن سنه مباركه ه بوروت صوينده
 نيچه جنك اشيا لر نده تكا سول اولمش ايدي وجوده
 كتومكه استعدا دي ادم لوزم ايدي اچق شوكتلو
 پادشاهن غازي سلطان احمد خان حضرت لر ينك
 دعاسي سبيله فتي ميشر اولدي اكر جنك **بش**
اون كور سور يدي اول زمانده لوزمي اولون
 جنك اشيا لر ين انا ي ار رلر دي بو حقيقر عسكري
 اسلامك مرور عبور چيون جسر طونبا زلري اولون
 بوروت صولي اوزر ينه كوپري حذ مننه اوسته علي
 ايله معاً فرمان اولنوب تعيين اولمشدم **الحمد**
لله تعالي اول مبارك دين مبير حذ مننه حذ منن
سبقت ايلدي حضرت الله تعالي اخرته اجر لر
احسان ايليه امد ي بو حقيقر بر تقصير خبر چيلر
 او جا غنده اولون خليفه ثاني علي بنده لري كوروب
 اكلا دوغم اوزره غزانك نيچه نيچه كر كلي ولزومي
 اولون احوال لر ين و علي خبره نك نيچه صنعت لر ين
 ونيچه فتلر ين ونيچه نصيفات لر ين كهين اوستا درن
 و كهين سلف استا درن ايجاد ايلد كلري الوت

تالیف آید مکہ بو حصوصہ اصلو مثلی سبقت آیلش
 اولیہ غزا طرفندہ چنکہ سفرهای یون واقع
 اولد قدہ نموال اوزره حرکت و تدارک و تدبیر
 ایلاک اوزمدرکه اکاکور تدارک اوزره اولردنی
 متریسلم نموال اوزره کرکردکه قلعه نکه فتحی
 اسان اوله **ودنی** برقلعه نکه فتحندن عسکر اسلام
 مایوس اولنسه بر وجهله فتحی ممکن دکل زبر اقلعه
 اطراف حندک و بر مقلق و در لور لوجیلردن
 ما عدا اقلعه دنی طیراق ایله صفیلش قلعه طوبه
 و ترفنکه قلعه الدیزه من سیک اکا طیراق سورمنک
 تدارکین آیده سین نموال اوزره حرکت و تدارک
 و تدبیر لازمدر **بونک** دنی اسمی وار جسمی یوق
 قبیلہ سیدر **چسمی** دنی وار در اما استعدا دینه
 آدم لازمدر **ودنی** خبره جیلر صنعتی نموال اوزره
 اولور زیرا صنعتلر ده اهلیت نادر قلدی
 همان سوز صائر لرافندیلر پیر دنی همان خبره ایله
 نشان اور رمیسین دیر لرجمی نشان اور مغله استاد
 اولمز استاد نشان اور مغله عجمی اولمز استاد لور
 کفاری قهر هلاک ایلاک چنک اشیا لترین باید رمق
 لازمدر که محکمه حکمی اجرا ایلیه زیرا خبره اتمق
 برایش دکلدر هزار در لور صنعتلر وار ورکه
 درون کتابمه تحریر و هم تصویر اولمشدر
 منظور عالیلری اولند قدہ معلوم سعادت اولور

وارايدې لغم ايليوب ايلدي بو حقيرون ايكي
 حوان خميره سي كتورب فرمان ياد شاهي ايله تعيين
 اولمشدم خليل پاشا سرعسكر ايدې و طاطار
 صالح پاشا ومصطفى پاشا وايكي پاشا دغي ارض
 روم طرفكدن ايدې دغي مکه مكرمه بولنده عرب
 اشقياسي قلعه لره قياتوب عجاج مسلين هالك ايدوب
 ايدوب مالترين غارات ايد رلردې اند دغي ايكي
 قلعه فتح اولدي بري بيت جبريل قلعه سپدر
 قلچدن كچدي بري يابند قلعه سپدر و و ايلديلر
 محمد پاشا شام بگر بگيسيدر سرعسكر ايدې كورد
 بيزام اوغلي ديمكاه معروف بو حقيرون خميره لريله
 تعيين اولمشدم حضرت الله تعالي ياد شاهمزي
 طول عمر ايله معز ايليه انشاء الله تعالي هر نظر فله
 توجه و عظمت ايلرسه فتي اسان اولسي امر حقه
 امت محمد منصور و مظفر و و زرا عظامند دغي
 دين ميبين خدمتند جد سعيلري شرع شريفه موافق
 ايليه چونكه دولتلو افنديلر يميز غزا طرفكه
 ميلي و محبتلري زياده اولد غندن زمان سعادت
 لرنده بو حقيرون لايق بودر كه على قدر الامكان
 قادر اولدوغم مرتبه ده الدن كلن معرفتمې اظهار
 ايدوب سفر هايون احوالندن كوردوب
 اكلا دوغم اوزره نيچه نيچه كر كلي و لزومي اولدن
 شيلري تحريرو هر تصوير ايدوب و بز كتاب

بوحقیر دخی پیر و اختیار اولدم اخر عمر مزده
 الیمز دن کلدو کی قدر رهنا لق ایدوب هراحو الله
 قادیر اولدو غیر مرتبه دولتو افندیلریمزه
 وقوعی اوزن بیان ایدوب اغنا تدمزیرا بوحقیر
 نقوت مالیه وار و نقوت بدنیه وار هان
 افندیلریمزه و عسکر اسلامه خیرد عادن غیري
 برشیه قادیر دکلمه باقی فرمان افندیلریمزندر

کتاب ام الغزافنی جهاد فتنی تدبیردن

توضیح
 [توضیح ۲۳۰]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله رب العالمین والحمد لله ولا اله الا الله
 والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم
 نصر من الله وفتح قریب و بشر المؤمنین حضرت
 الله تعالی د انما امت محمدی منصور و مظفر ایلیه امین
 و خلقاء الزمان اولادن سوکتلوبا د شاهمز غازی
 سلطان احمد خان حضرتلرینک عمر د و لتلرین
 یوما فیوما زیاده ایلیه پادشاهمزک زمان سعادت
 لرنده بوملعون مسفقو کفره سندن النان قلعه لردن
 ما عدا کورجستان طرفنده بش قلعه فتح اولدی
 ابتدا رها و بل قلعه سی ایکیبی عکت قلعه سی
 اوچینی جا ویز قلعه سی دور دخی اسد قلعه سی
 بشینی شهر بان قلعه سی ایکی بیوک معظم قلعه سی

غیرین قیاس در آوردی هایون عسکر اسلام
دوخی در کفار بد فعال انلری ارامز همان غزوی
اوردوی هایوندر ویزم عسکر اسلام دخی
غیری شیدن اخترازان ابلز قورقورلی اوردوی
هایوندر همان اوردوی هایونی قادر اولد فجه
حفظ حراست ایلیه انشاء الله تعالی غیر پسین
جمله بوقدن و آرایدن الله عظیم الشانه امانت
ایلیه و بو کتاب مزبور ده نیجه احوال لرایراد
اولمشد رکه هر بر لرتده حصته دار اولتور
و نیجه اخترازان اولنجق شیلردن اخترازان اولنوب
غافل اولمز **امدی** شمدیکی عصرین دوشمانلرینه
بومنوال اوزره تدبیرتدار کلر زیاده سبیله
لرومی وارد و اوردوی هایونک ایچنده دخی
نیجه اخترازان اولنجق تدبیر لرایراد اولمشد راندن
دخی غافل اولنماییدر اگر قلعه چنکنده و اگر طابور
چنکنده و اگر بر میدان چنکنده نخلده اولورسه
اولسون اول اوردوی هایونی کرکی کی حفظ
حراست ایله بعد دوشمان ایله مقابل چنکنه
مباشرت ایلیه زیرا بودوشمن بیدین کلب کبی
بر مقدار ی اوردوی هایونک آردینه دوشوب
کوزنگ اوزره بر مقدار ی عسکر اسلام ایله
چنکنده در اندندی غفلت اولنیه بوندن
اخترازان کرکدر بویله معلوم سعادت اولنه

ومظفر اولمق ایچون نیچه تد پیرلر یازوب هریرلری
 یولنده اولمق اوزره در انحق دولتلوا فندیلریمز
 کتاب مز بوری بر فتح کتّه او قودوب مطالعه
 و امور دیده سفر و برمش اختیار لرایله مشورت
 ایدوب هر احوال لری یولنده اولندوغی معلوم
 سعادت لری اولندوقه تد پیرلرینه مباشرت
 اولتورسه **انشاء الله تعالی** عسکر اسلام
بعون الله تعالی منصور و مظفر در حضرت الله
تعالی اخرتده اجر لرا حسان ایلله بو حقیر دخی
 خدمت پاد شاهیده دین مبین او غرینه قندی دن
 برو سفر و یروب **رق طقوز** سند **سکر**
بیدی طقوز یوز طفسان اوج آنچه خبره بی بیمارینه
 متصرفه احوال دخی مکدر در افندیلریمز
 احسان لرینه قلمدر و بوند پیرتد ارکدر
 وارد در بالکنز بر ادم ایتمی دکالدر و بوند ارکدر
 بلور ادم چوقدر افندیلریمز بر ادم شریف لری
 اولدوقه ار با بلرین بولد و رمغه قادر در
 و اگر بوند پیرتد ارک اوزره هر احوال فابل دکالدر
 زیرا عسکر اسلام هر بر لری پراکنده قونزلر جمله بی
 بر پیر قیوننه طابور ایدوب ایچنه قونمق فابل
 دکالدر زیرا عسکر اسلامده پاشالروار و بکلروار
 و روم ایلی عسکر وار و بونه قیاس اجناس عسکر
 وار بلی انلروار در امانلر اوردوی های بوندن

امدی کتاب مرقومك اولنده كورجستان طرفكده
بش قلعه نك فتحی ایراد اولندیغی سبب بودر که
شوکتلو پادشاه همز سلطان احمد خان غازی
حضرتلری تحت هایونه جلوس ایلدکه **فر فتحی**
کونده فتحی میستر اولمشدر بو حقیرا **اون ایکی فوجی**
خبره سی ایله تعیین وفرمان اولمشدم بعد عرسناتان
طرفند دخی **ایکی** قلعه فتح اولدی بری بیت جبریل
قلعه سی **بری** یابد قلعه سی ایدی **امدی**
اویله ملاحظه ایلدکه **انشاء الله تعالی** ابتدا
اوغور پادشاهیدر هر نه طرفه توجه اولنورسه

هدامن فضل رجب

امدی کتاب مزبور **تالیف ایملک** من عند الله
وهبی ربانی کبیر که **دائما** بوملعون کفارک
بو یله حیلۀ فاسد لری و دور لودور لوحکت
اوزنه اولدقلری درونمه اتش دوشوب کار
ایلمشدر افکارنده اولدوغمدن قلبیه نیجه نیجه
تدبیر لرخطورایدر که احوال فاسد لرین
اکلدوغم قدر تحریر وهم تصویرایدوب دولتلو
افندیلمیزه بنده قادیرا اولدوغم مرتبه کفارک
حیله لرین افساد ایملک تدبیر لرین تحریر وهم تصویر
ایدوب **انشاء الله تعالی** عسکر اسلام منصور

و قلیون تلوک مرو و عبور لری نموال اوزره اولدوغین
 تحریر و تصویرین ایدوب مرحوم علی پاشایه ترسانده
 چاغروب و بردم الیهودی وافر احسانلرا یلادی
 کوردکده بو حقیقیر دینی دوتمای هایون اوزرینه
 غبره جی باشی ایدوب غور فله قلعه سی طرفه
 فرمان ایله تعیین ایلدی انجق تقدیر خدا مراد الله
 دکلس **انشاء الله تعالی** و قتی کلدکده فتحی دینی میسر
 اولور بعد عسیر سردار **زیر حضرت الله تعالی**
 بیور مشدر کوچلکی و بر **حضرت الله تعالی** اسان ایدر

امور دیده لوابله مشورت اولتمق سنندر

امدی بوند پیرتدار کلون تحریر و تصویر اولنلر
 جمله سی بولنده در انجق رغبت اولنوب بوند پیر
 اربا بلرین بولد و رب هر بر لرین حکم برین اجر اولنور
انشاء الله تعالی نیچه نیچه تد پیر لریمز تقدیره موافق
 کلور انجق بو حقیقیر دینی بر پیر و اختیارم بوقدر
 رهنما لقی ایلام و نیچه نصیحتلر و مشورت اولنچق شیلر
 تحریر و هم تصویر ایلیوب ایراد ایلمشدر
 باقیسنی افندیلریمز اعلمدر **الله اعلم بالصواب**

اوغور پادشاهی بیانکده در

محاصره سكه و مصفو سفرند برود صوبي اوزرند
 عسكر اسلامك مرور عبوري ايجون اوسته علي
 ايله معاً الحمد لله تعالى خدمت سبقت ايلدي
 حضرت الله تعالى اخرتده اجر لرحسان ايليه **دني**
 حوتين طرفكه كنه اوسته علي ايله كوپر و مهتا تارين
 تدارك ايدوب سفرين ويردم حتى تصويرين
 دفتر دار عثمان افنديه و يروب صاحب دولته
 و يرمك اوزره اليقودي **دني** مور اظه لرنده
 كوردس قلعه سي و انا بولي قلعه سي و موطين
 قلعه سي فتحند نصكره منكشه قلعه سي **دني** تسليم
 اولند قد نصكره هر بر لرنده خدمت سبقت
 ايدوب احسانلرين كوردك **دني** حانيه اظه
 سكه اولون محافظ محمد باشا صوره قلعه سكي
 اوچ اي قدر جنگي و محاصره ايلدكه خبره چيلرون
 عجز ايدوب بو طرفه بر خبره بي خليفه سي
 كوندن سن ديوقيدان پاشا حضرتلري ايله عرض
 و اعلام ايلدكه تجيل اوزره بو حقير ي چكدن ميه
 قيوب حانيه اظه سنده صوره قلعه سني محاصره
 ايدن محمد پاشايه تسليم ايليه سين ديوان سال
 ايلديلر مزبور قلعه نك **دني** زوالي كلش ايشن
 بش كون قدر وكدكه دونماي هايون **دني**
 كلوب قليونلرك طوبلر پناك ضربنه طاقت كتوره
 ميوب قلعه تسليم ايلدي قلعه مزبورين فتحي

د قليونلرون

المغه مباشرت اولند قده انشاء الله تعالى فتح و نصرت
عسکر اسلام ايله در الله اعلم بالصواب

البته کرکلی برلرده طپراق طاپیه کرکدر

امدی چنکه برقلعیه طپراق سور مک مراد اولند و غی
زمانده قلعه مزبورک دورت بش طرفکه بر
یوکسک طپراق طاپیه لریا پوب قلعه مزبورک ایچکی
زیاده سیله طوپلایوب و خمیره لریا ایلله اقدام تام ایلله
قهرایدوب کفاره شاشقکلق حاصل اولور اندنصکه
طپراق سور منک تدارکنه مباشرت ایللیوب **اوچ**
بولک طپراق سور مک مباشرت ایللیه لریا ایلروده
اولون اول بولکی سردن کچدی لریا ایچکی بولکی
یکچیری اوچا قیری **اوچینی** بولکی اهل تیمار و عموم
عسکر اسلام نبنوال اوزده اولدوغین حرکت و تدبیر
تدارک لریا تحریر و هم تصویر اولمشد درون کتابده
نظر اولند قده معلوم سعاد تیری اولنور غفلت اولمیه

بر مقدار سرکزشتم احوالنی بیان اولنور

امدی بو حقیر قندیه قلعه سی سفرندن برودین
مبینه خدمت و بوانه دکین قلعه ده کرک فتحده
و محاصره لرنده و بلغراد محاصره سکده و طمشوار

فچنکه بر قلعيه صار پلوب محاصره ايلك مراد اولند وغي
 زمانه اوج دورت بردن طپراق طاپيه لريا پوب
 باليمز طوپلر ايله دوكمكده قلعه كفاره زياده سپيله
 شاشقكق حاصل اولور فچنكه قنديه قلعه سنه
 برقاچ برده طپراق طاپيه لريا پلوب زياده سپيله كفاره
 هلاك اولدي كچه باپيلور اما براز ادم خرج اولدي
 اما وافر كافر لر ين بلي بوكلدي بوندن غفلت اولتيمه

بومسوال مشروع اوزره تدبير لركر كدر

ودي بومسوال اوزره اوردوي همايون دي كركلي
 برلر ينه طپراق طاپيه لركر كدر كه اوزاقدن كلن
 كفاري قهر هلاك ائلك ايجون البتد بوملعون
 كافر لرك اوردوي بصمق حيله فاسده سيدر
 اول حيله بر اقر همان ائلك تدار كندن غفلت
 اولتيمه وهم ما دامكي اوردوي همايون هر برلري
 بر طرفه پریشان قومقدن ضرر ايليه تقد ر صيق
 قونوب چادر چار نه واور ي اطراف ي قوي حند كلر
 و حند كلر كنار نده متر سين و كركلي برلر ده قبولر
 و هر قبولر ده ايكيشرا وچ شاهي طوب و هر قبولر ده
 ادملري چسور اولون چادر لري پراق لري ايله طاپيلري
 ايله محلي برده اوردوي ير لشدن دكد نسكره
 حضرت الله تعالينك عون عنايتي طلبيله متر سپلر ين

اوزن تحریر و تصویر اولمشدر نظر اولند قدده
معلوم سعادت لری اولور و قلعه نمون اولوزره
ایکی ویا اوچ نزد بان حندق اشری دایمشدر

اوستاد کامیل ایشیدر بونلر

ودخی لغه معادیل خمیره ایله لغه اتمق نمون اولوزره
تحریر و همد تصویر اولمشدر فچنکه بردشمن قلعه
سی السنه وارلد قدده تزیه لغه اقتضا ایلسه اما صو
چقیر اولسه و یا خود قلعه نیک دیواری برلی
قی اوزرینه اولسه بر وجهله لغه ممکن دکل
اکا خمیره ایله لغه ایملک کرددر **ایکی اوچ بوز** وقیه
کلور خمیره بار و ط ایله دولدور ب هر نقد ر بیول
اولسه ابودر درون کتابعد تصویر بری یازمشدر
بلغراد محاصره سکه یکی خان نمون اولوزره اولمشدر
وعسکرده **ایکی بوز اوچ بوز** وقیه کلور خمیره لرلا زمدر
محلند لغه برینه بدلدر زیرا استاد لر بزرگ قوی
خمیره ایچنده اولدن بر قنطار بار و طک حکمی لغه
ایچنده او تور قرف قنطار بار و ط قونمش قدر حکمی
وارددر بو صنعتدن غفلت اولتمیه کر کلی شیدر

کفار خاکسارک صیقلد وخی تدبیرتدار کردر

یون و بالی فوجی خبره سی اقد قد طابور اوزرینه
ایچنده کی کفارک اصل چنکله بجای قلز ند پیرد

بودنی اسمی و ارچسمی یوق قیله سیدر

ودنی غرانده طولبا دیرلر فرانسز طایفه سی
قوله نورلر اوج دورت دانه سپن بردن طابور
اوزرینه یورود سلر طابورک جرح فلکترین
چویرمکه بجای قلز انشاء الله تعالی عسکر اسلام
دال قلب یورلر اما برم خبره چیلرک قوله ندوخی
طولبا کلدن انک اون بر اون ایکی ارشون
بوی و اردر و بر ادم کوچیله قوجاقلر و ایکی تکرلر
اوزرینه یوروش اون سردن کج دی بودودیرلر
و ایچنده یوزدن متجاوزن قیسه توفنکر واردر
درون کتابنده تصویر اولمشدر نظر اولند قد معلومد

زحمتلو تدبیر و تدار کدر اما ایودر

ودنی نردبان دیرلر قلعه فتحی ایچون فرانسز طایفه سی
قوله نورلر غریب هیکلدر مرحوم پدرم حانیه
فتحنده قوللا نوب مرحوم و مغفور سلطان ابراهیم
خان طابیراه زمانکه بر غریب حصه الحق مناقدر
محلنه نظر اولند قد معلوم سعادت اولتور و ثنوال

جنك اشيا لري سلف استاد لركفار كساري هر هلاك
 ايلك ايجون ايجاد ايلشردر شمي انلرك اسمي وان
 جسمي يوق قبيله سي كبيدر جسمي دغي واردر
 اما استعدادينه ادم نادردر همان سوز صتار لرك
 وانلري برادم ايجاد ايلكده احتراز ايدر زيرا يالكزدر
 چوقلقدن حزر ايدر زير اساساده خبره اتمق برائيش
 دكلدر وكفار طا بور ي قهر هلاك ايليك
 مهمتا نلري درون كتابمه تحريرو اولمشدن منظور
 عالي لري اولد قده هر بر لرينك حكاي اولمشي مادامكي
 اوچاغ مزبورين قانون قديمسي اوزره نظام و بريلن
 اوچ خبره جي باشي اولد قده هر بر لرينك تحريرو تصوير
 اولنلر جنك مهمتا نلرين بر بر لرينه رغبت دارك
 ايدوب حكلمرين اجر ايدر لردغي زياده سيله نيجه
 شيلردغي پيدا ايدر لرك و بومنونال مشروح اوزره
 اوچ خبره جي باشي قديم اولدوغين طوبجي باشي
 اوچاغينك اختيار لرندن وجبه جي باشي اوچاغينك
 اختيار لرندن سوال اولند قده اوند يار يمزك دغي
 معلوم اولد قده اول غازي بادشاهك قانوني اجرا اولور

شمدي اسمي وار جسمي يوق كبيدر

امدي كتاب مزبورده سبت و فوجي خبره لري تصوير
 لري يازلشدر دشمن اوزر لرينه بيك خبره اتمقدن

منوال اوزره اولدوغی مقبول هایون اولوب بودغی
 بنم قانون اولسون دیواج خبره جی باشی اولقدن
 مراد قلعه مزبورک هر بر لری بر طرف کدن اقدام
 ایدوب بر بر لرینه رغما نیچه نیچه اتشلی شیلر پیدأ
 ایدوب فتحی بنم طرف کدن اولسون دیو الحمد لله تعالی
 قلعه مزبورک فتحی ميسر اولدی اول زمانده التمش
 خبره جی وار ایدی **بکر** مپشرتقر هر خبره جی باشیه
 ویرلدی شمدي الحمد لله تعالی او چيونه فریدر
 اول منوال اوزره اوچ خبره جی باشی بورودی قندیه
 قلعه سکده وچهرین قلعه سی فتحده و بچ قلعه سکده
 و عمان قلعه سکده و قانیچسه قلعه سکده و بوکه
 معادل قلعه لرده تاکه بلغراد فتحده نصکره خبره جی
 باشی محمد اغا و مرحوم وزیر مصطفی پاشایه انتصابی
 اولغله اوچ بیراغی بر ایدوب حتی لغیمی باشیلغی
 دخی اکاوردی اول منوال مشروع اوزره صاع
 قول واورطه قول بیراغی محلولدر غیریه توجیه

لزومی اولان چندک مهتانلر پیدر

امدی کتاب مزبورده تحریروهم تصویر اولنان
 خبره جیلرک صنعتلرین بیانکده در سبت خبره سی
 و فوجی خبره سی و بچاوره و توفنگلی طولیا
 و غرانده طولیا و بوکه قیاس درون کتابده نیچه

قلعه سپن طپراق سوروب فتح ایلدی **ودخی بوملعون**
 مسقو کفر سی ازا ق قلعه سکی المقدہ عاجز قلده طپراق
 سور دکه ایچنده اولون عسکر قلعه دن ما بوس اولدقه
 وره ایلدی لر مرحوم و مغفور سلطان محمد خان

غازی رحمة الله عليه حضرت تریبک خیره
چیلر اوچاغنده قانون قدیم ایلدوکی

بومنوال اوزره ایلش ایدی **شهدی اول قانون بظی**
 کتدی ایشلر ایلر و وار میور خیره چیلر اوچاغندک
 قانون قدیمی منوال اوزره اولدوغین بیان ایدر زیرا
 عسکر اسلامک خیره چیلر بر قولیدر باش اولون
 زیاده سیله هر وجهله کامل کرکدر چنکه قندیه قلعه
 سنک محاصره سکده مرحوم وزیر احمد پاشا و دفتر دار
 احمد پاشا خیره چیلر اوچاغنی ایجاد ایلدی مراد اولندوغی
 زمانده **اوچ خیره** جی پاشی نصب و تدبیر ایدوب صاغ
 قوله احمد اغائی خیره جی پاشی ایدوب **اوخریده بکرمی**
بریده افجه نیجه زعامتن ویردی لر صول قوله اسلام
 اغائی خیره جی پاشی ایدوب ادرنه قریکده بابا اسکسی
 زعامتنی ویردی لر اورطه قوله کوسه احمد اغائی خیره جی
 پاشی ایدوب اسقبول زعامتکی ویردی لر بومنوال اوزره
 اولدوغین مرحوم و مغفور سلطان محمد خان غازی
 رحمة الله عليه حضرت تریبک خیره عرض و اعلام ایلدکه اول

چيله سپين بلزايدې **امدي** همان هر نقدر تقيد
ايدوب سعي اولتور ايسه مترپسي قلعيه يقين الديرلر

كفار خاكسار كور نموال اوزره در
حرکت تدبيری بر قلعي محاصره ايلدكه

امدي طبراق سورمه نك احوالي نموال اوزره در
تفصيل اوزره درون كتابه تحرير وهم تصوير
اولمشدر بر قلعه نك اطرافي پر مقلق ولغم و شرنپو
ودر لودر لوجيله لودن ماعدا قلعه دني طبراق ايله
صقلش طويه و توفنكه قلعه الديره مزسك اكا طبراق
سورمه تداركي و تدبيری نموال اوزره لازمدر كه
كركي كبي تحرير وهم تصوير اولمشدر **اما** بونك دني
اسمي وار جسمي يوق قبيله سي كپيدر جسمي دني واردر
اما استعدا دينه ادم لازمدر **بودني** مرحوم سلطان
سلیمان خان غازي رحمة الله عليه زمانده ن برو
باطمشدر و اگر طبراق سورمه نك مثلي سبقت ايلمشدر
ديوشنوال اولتور ايسه مرحوم سلطان سليمان خان
طابتراه رود سن قلعه سنك فتحده عاجز قلده طبراق
سوروب فتح ايلدي **ودني** سلطان سليم خان طابتراه
سیدوار قلعه سنك کولني چیت و بیایغي ايله دولدوروب
اوزرندن طبراق سوروب فتح ايلدي **ودني** مرحوم
سلطان سليم خانك قودان پاشاسي قبرسده مونه

مترپسرين الدر مه سنه جد و سعي اتيد رده سنكه همان
 مترپس رده زياد سپيله تقيد كر كدر كه برايق ايلر وده
 النور ايسه اول قلعه نك فتحی اسان اولور و نيجه احوالرين
 دغي مترپس بحسكه كر كي بيان ايلشمد ر نظر اولندقه
 معلوم سعادت اولنور بو حصوصه غفلت اولنميه

محاصره اولنان قلعه نك فتحی اسان اولق ايجوند بيرد

امدي مترپس احوال نموال او زره الملق لؤمدر كه اول قلعه
 نك فتحی اسان اوله اوله مترپس قلعه به زياده سپيله
 حندي باشكه يقين اولون قلعه فتحی اسان اولور اما اوزا قون
 النان قلعه نك فتحنده زياده سپيله كوچلك واردر وهم
 عسكرا سلاه حندك باشكه وار نيجه تلسر لر مرحوم علي
 پاشا و رادين قلعه سنه اوزا قون مترپس المش ايددي
 قلعه مزبور دي برا غوب كيد لدي كرجه بغور لر دغي
 زياده سپيله يا غدي اما بغور لر دغي يا غمه سه فتحنده زياده
 كوچلك وارايددي اما چهرين قلعه سكه وارلدقه
 كوندوزين حندك باشكه يقين يرده مترپس الندي
 يدنجي كوند وارش طرفكدن لغم ايليوب اتلدي اما
 صاحب دولت عسكري اسلاوي بور تمدي بنم قولدن
 اولسون فتحی ديو صكره اوتون ايكي كوند نصكره كنه
 وارش طرفكدن لغم ايله فتحی اسان اولدي اما اول
 زمانده بوملعون نيجه كافر لر كي اور دوي بصمق

چنگه بلغراد قلعه سکی کفار خاکسار محاصره ایلدکه
 قوچه جعفر پاشا سر عسکر ایدي و چلبی محمد پاشا
 بکچری اغاسی ایدي و عبدالرحمن پاشا جبهه بی پاشی
 ایدي و بو حقیردی خیمه چیلر اوز لرینه باش خلیفه
 ایده قلعه من بوری دورت طرف کدن محاصره ایلدی
 اما ایدي سکن کونه د کین اصلا طوب و توفک اتمیوب
 صین و صدا ایلدی اول سکن کون ایچنده جمله اوردو
 سکی طابور ایچنه الوب اوردونک د فی اطرافین قلعه
 حنکدن زیاده حنک ایلمشکه تعبیر اولمنز زیبا
 اوردی ب صمق کن دینک حیلله فاسده سی اولدوغندن
 بیلور که بنده اوردی بصر دیوا احتراز ایدر تمام
 اورد پسندن امین اولدقه سکن کوند نصکره اول کچه
 بیرام کچه سی ایدي قلعه متر پس الوب چنگه مباشرت
 ایلدی **الی ایکی** کوند قلعه ده اصلا دیوار اثری قلدی
 طویلر میزی اته جوق بدن دیوار ای قلدی **انجق الی ایکی**
 کوند اون **یکدن** متجاوز خیمه لریمز ایلوب بعون الله
 تعالی کفار منهزم اولوب بر کچه قراری فراره تبدیل

ایلدی بو خصوص مشروع اوزنه حرکت کر کدر

امدی بو منوال مشروع اوزنه درون کتابمه تحریر و همد
 تصویر اولتدوغی اوزنه اوردوی هما یونی برلی برنده
 قوندوروب ویرلشدیرلده کد نصکره عسکر اسلام

متریس لرین

طرف کردند اکا کور نمونال اوزره قونلر ونه تدپیر
 تدارک اولمسی لاه زمدن که کرکی کبی تخریر وهه
 تصویر ایلشمدن منظور عالیلری اولدقه معلوم
 سعادت اولنور واوردوی هایون دخی هروجهله
 دشمندن امین اولور وبلکه عسکر اسلام مترسید
 صقلسه لر کلوب اوردیدک راحت اولوب کندولرینه
 کلوب کنه چنکه مقاومت و مباشرت ایدر لر زیرا
 بو تدپیر صحابه کوزین رضوان الله علیهم اجمعین
 تدپیرنددر و بو خصوصیه عقلت ایدوب اهلک
 اولمینه و بو تدپیر تدارک وافر صور او کبری ایدوب
 تفصیل اوزره یا ز معدن مراد کفار کسار برقاچ
 کزدر که بویله حلیه سالک اولوب عسکر اسلام
 مترسید ایکن برقاچ بیک کافر اوردینک بر طرف کردن
 کورندوکی کبی اوردیدک بریشانلق واقع اولشدر
 عجب حالدر که اول احوالی کسه اکلنر وانک تدپیر
 و تدارکی قیدندک کلدر و بو خصوصیه الله تعالی
 علیم دانادر که یوره کیم اتش کبی ینار افکارنده اولدوغده
 بو احوالی قادر اولدوغه مرتبه ده تخریر و تصویر
 ایدوب دولتلو افندیلر بیزک معلوم سعادت لری
 اولدقه تدپیر بیزی تقدیره موافق ایلوب انشاء
 الله تعالی نیچه نیچه فخر میسر اولور الله اعلم بالصواب

حظه دار اولدوق تدپیر لراحوالدر

منصور و مظفر ایلیوب دو دشمن اولون کفار خاکساری
قهر هلاک ایلیه امین یا رب العالمین بحرمه المرسلین

سفرهایون احوالی کرکی کبی تدبیر
تدارکری برلی یرنک تحریپ و تصویر

ایلشمدن که رغبت اولنوب مباشرت اولنور ایسه
انشاء الله تعالی عسکر اسلام منصور و مظفر اولون
حضرت الله تعالی عنون عنایتله تدبیر لریمزی
تقدیره موافق ایلیوب اول فخر کائنات محمد المصطفی
صلی الله تعالی علیه وسلم حرمتنه و چهار یار کوزین
رضوان الله علیهم اجمعین حرمتنه کتاب مرقوم
تالیف ایلدن مراد غزانک اوچ نوع اوزره حرکین
و تدبیر تدارکین فهم ووقوف تحصیل ایدوب قرق
الی سنه لوده عن الرده کز مشققدن امور سفری
تحصیل ایدن و دینی عسکر اسلام سفرهای یونه
نمنوال اوزره تدبیر تدارک لازمدرن که اکاکوره
تدارک اوزره اولر و دینی بر دشمن قلعه سی
السنه قونلدقه او ردوی هایون نمنوال اوزره
قونمق لازمدرن که دشمندن امین اوله زپر ابو فصله
زیاده سیله بر قاچ یرده تأکید اوزره تحریپ و هم
تصویر ایلشمدن که محکمه غفلت اولمنه آسری
عسکر اسلامک منهز اولنسی اور دوی هایون

طرفکدندر

تدبير لري تقيتد پرينه موافق ايليوب • اول فخر
 كائنات وسبب موجودات اولاد محمد المصطفى صلى
 الله تعالى عليه وسلم حرمته • سوكل امتني مليل ومخزون
 ايليوب • منصور ومظفر ايليه امين بحرمه • سيد
 المرسلين • وجهار يار كوزين رضوان الله تعالى عليهم
 اجمعين • وجميع انبياء اوليا لري حرمته امين • يارب
 العالمين • بحرمه سيد الكونين ختم المرسلين •

عسکر اسلام منصور ومظفر اولمق
 ايچون تدبير تدارك خير خاھدر

امدي كتاب من بورده تحريپ وهه تصويپ اولنان •
 تدبير وتدارك هر پري بر لي پي نده ويولنده اولمق
 اوزره در • انشاء الله تعالى اولدار ملاخظمه • انجق
 دولتو افند پليز كتاب مزبور پي پي قاچ كره مطالعه
 و مز اكر ايلسه • فرق اللي سنه لره كركي كبي سفر ايلش
 قدر هر احوال لرينه وقوف تحصيل ايدر • امدي
 كتاب من بورده تحريپ وهه تصويپ اولنان تدارك
 تدبير لري نيجه نيجه عاقل دلانا اولون امور ديد لرايله
 مشورت اولمق لزومي اولوب اكر هر وجهله تدبيرات
 يولنده اولند وغي معلوم سعادت لري اولند قد •
 حضرت الله تعالى عنك عون عنايتي طليله تدبير تدارك
 مباشرت اولنوب • حضرت الله تعالى عسکر اسلامي

کتاب مرقومه اولاد نالیفات تدبیرات

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
نصر من الله وفتح قريب • ویشتر المؤمنین • عسکر
اسلام سفرهایون • حضرت الله تعالیٰ عون •
عنايتی طلبیده انشاء الله تعالیٰ منصور و مظفر اولمق •
ایچون درون کتابدم نیجه نیجه تدبیر و تدارک تحریر
وهم تصویر اولمشدر • کفار خاکساری قهر هلاک
ایلمک ایچون • و کفار کمال حیلہ فاسد لری
اولمغله افساد ایلمک ایچون تدبیر و تدارک تحریر
اولنوب • اکسری ملعون نیجه کافر لری اور دوی
هایونی بصمقلق معناد حیلہ فاسد سی آیدی • بوسندک
طپراق سورمک تدبیرین پیدا ایلمش • ملعون مصفق
کفره سکدن تعلیم ایلمک کرکدر • زیپرا ازق ولعه سندک
ایلمش آیدی • حضرت الله تعالیٰ نیا ز پمز بودر که

تدبیر لری

تالیفات تدبیرت

۳۶۸

ارشیف الیوم ریاضه لایحه لایحه
در حیدرآباد

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ
BAĞDAT KİTAPLIĞI

NO: 368

BAGDAT

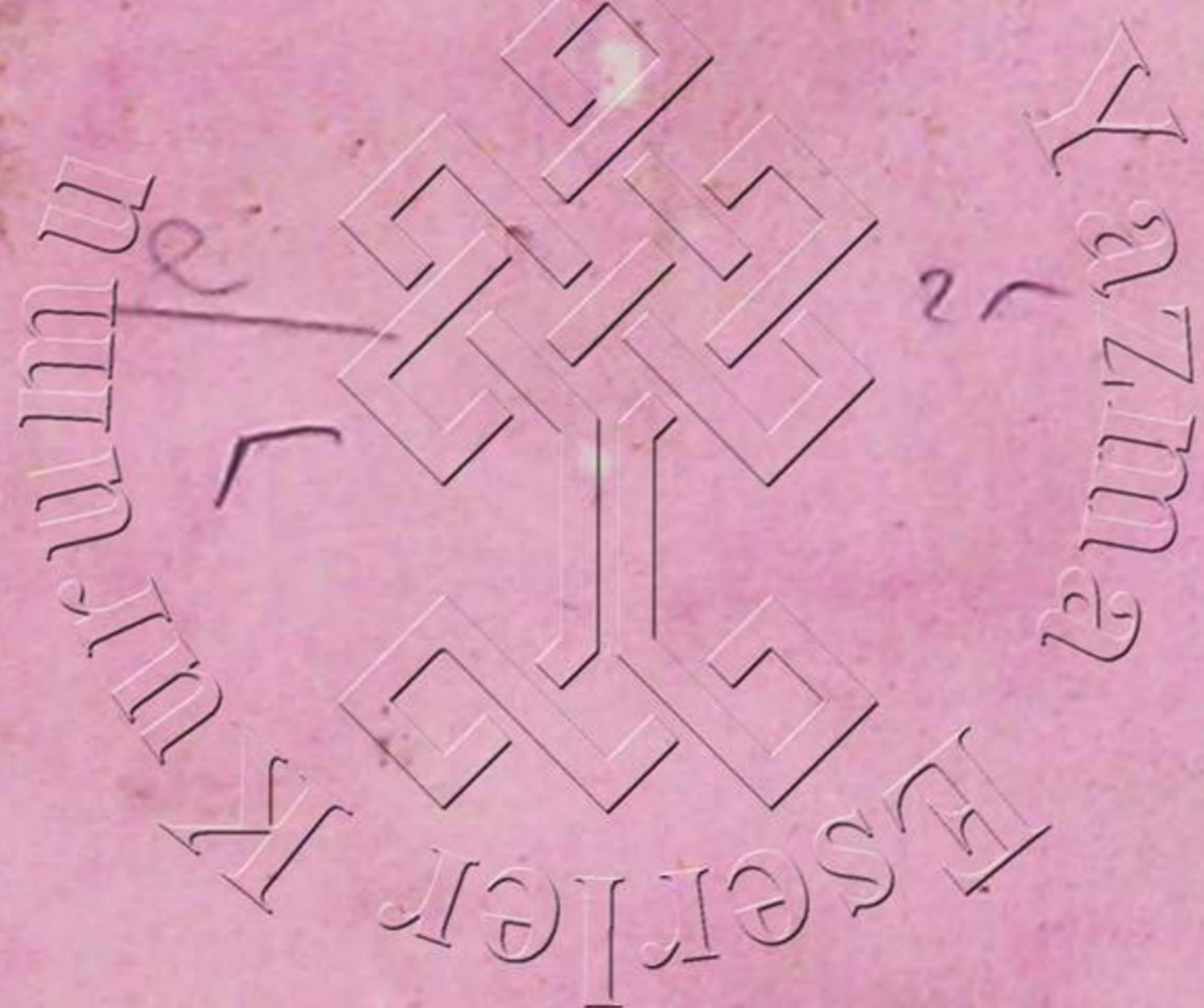
TKS Müzesi
Bagdat
No: 368

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۸

Türkiye

مؤلف

۲۲۲
۲۲۲۲

طوبیو
جونی

